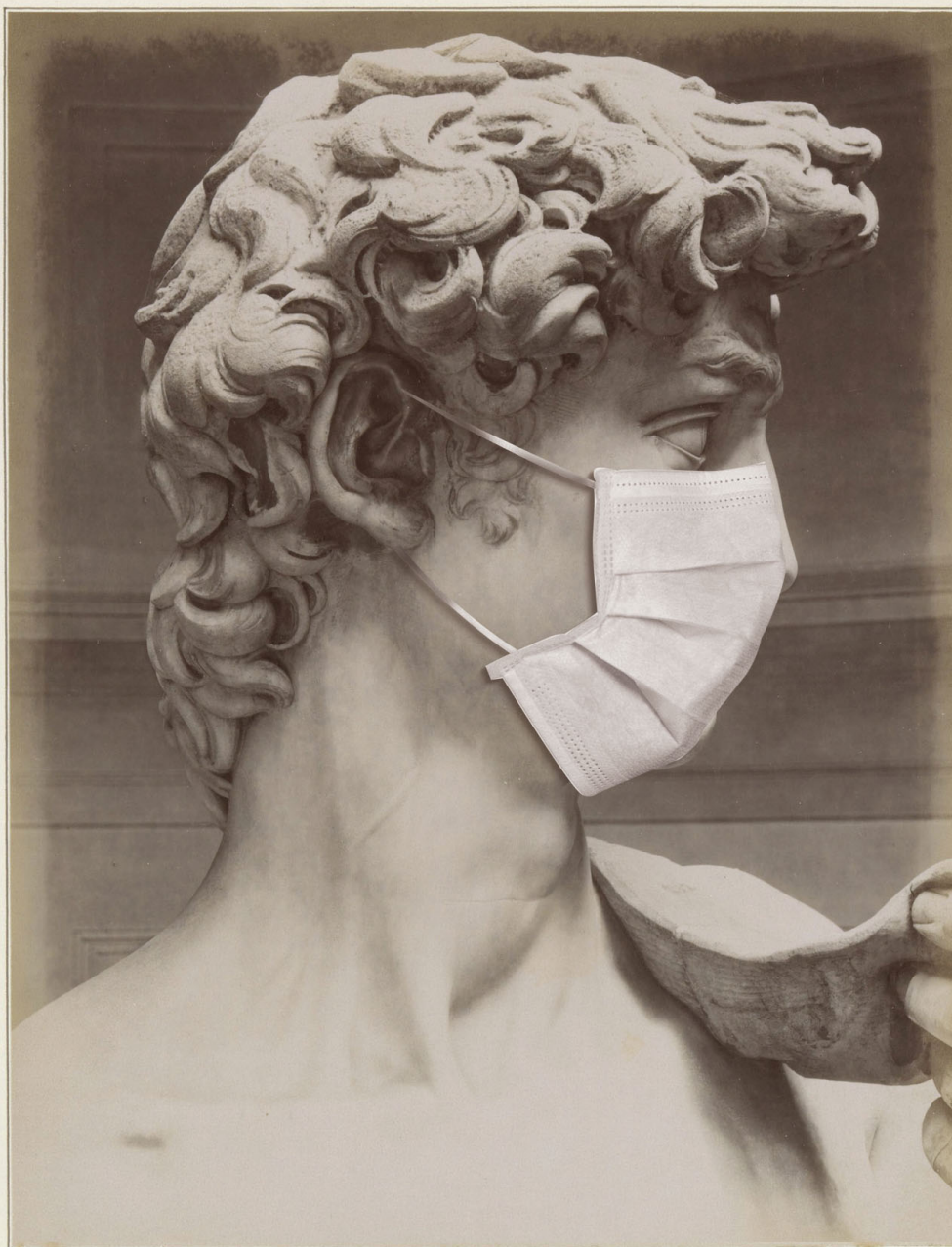

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Институт за
српски
језик
САНУ

ЈАВНИ ГОВОР У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

ЈАВНИ ГОВОР У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
Branch in Niš

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA

PUBLIC SPEECH IN THE CONDITIONS OF THE PANDEMIC COVID 19

Accepted at the 8th meeting of the Department of Language and Literature
held on 25 October 2022 based on the reviews from
Academician Jasmina Grković-Mejdžor and Academician Aleksandar Loma

Editor in Chief
Ljubinko RADENKOVIĆ
SASA Corresponding Member

Editors
Professor Sofija MILORADOVIĆ, PhD
Professor Marina JANJIĆ, PhD

BELGRADE 2022

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Огранак у Нишу

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈАВНИ ГОВОР У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Примљено на VIII скупу Одељења језика и књижевности
одржаном 25. октобра 2022. године, на основу рецензија
академика Јасмине Грковић-Мејџор и
академика Александра Ломе

Г л а в н и у р е д н и к
Љубинко РАДЕНКОВИЋ
дописни члан САНУ

У р е д н и ц и
проф. др Софија МИЛОРАДОВИЋ
проф. др Марина ЈАЊИЋ

Б Е О Г Р А Д 2022

Издају
Српска академија наука и уметности
Огранак у Нишу
Универзитетски трг 2, Ниш
и
Институт за српски језик САНУ
Кнеза Михаила 36/1, Београд

Технички уредник
Никола Стевановић

Прелом
Давор Палчић

Лектијура
Ауторска

Коректијура
Марија Милосављевић Тодоровић

Тираж
300 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-82496-00-7 (ИСЈ)
ISBN 978-86-7025-967-6 (САНУ)

© Српска академија наука и уметности 2022
© Институт за српски језик САНУ 2022

РЕЦЕНЗЕНТИ ПРИЛОГА:

Љубинко Раденковић, дописни члан САНУ, проф. др Софија Милорадовић,
проф. др Марина Јањић, проф. др Милош Ковачевић, проф. др Илијана Чутура,
проф. др Срето Танасић, проф. др Ана Јањушевић Оливери, проф. др Жарко Бошњаковић,
проф. др Владимир Поломац, проф. др Миливој Алановић, проф. др Рајна Драгићевић,
др Ђорђе Оташевић, проф. др Страхиња Степанов, проф. др Емина Авдић,
др Гордана Благојевић

С Е К Р Е Т А Р
доц. др Александар НОВАКОВИЋ

САДРЖАЈ

<i>Уводна реч</i>	7
Љубинко Р. Раденковић <i>Језик и кужно доба</i>	13
Софија Р. Милорадовић <i>Речници тјермина везаних за пандемiju ковида 19 – сведочанство злог времена</i>	17
Светлана М. Слијепчевић Бјеливук Марина М. Николић <i>Речник појмова из периода епидемије ковида – изазови и решења</i>	31
Марина С. Јањић <i>Синхронизација језичког израза Нишилија у условима пандемije ковида 19</i> . .	49
Марина Љ. Спасојевић <i>Глаголи у српском језику у доба короне</i>	71
Мирјана К. Илић <i>Новостворене лексеме са ковид и корона – формалнојезичке и семантичке импликације</i>	83
Александра Р. Лончар Раичевић Нина Љ. Судимац <i>Теорија, пракса и ставови говорника о наглашавању стираних речи на примерима из медицинске терминологије</i>	93
Татјана Г. Трајковић <i>Инфинитив у нишким дискурсима о ковиду 19</i>	107
Јелена М. Стошић <i>О владању за време колере – језик и епидемије некад и данас</i>	125
Ивана З. Митић <i>О синтаксичким карактеристикама говора оболелих од вируса корона</i>	141

Александра А. Јанић <i>Асоцијативни њрисџуџ фреквенџним именицама у срџском језику џоком еџдемије вируса SARS-CoV-2 на џпримеру нишких сџуденаџа Србисџике</i>	155
Александар М. Новаковић <i>Сџеџен џознавања значења неологизама из доба џандемије ковида у јавном говору Нишџија</i>	175
Бојана С. Милосављевић <i>О неким асџекџима комуникаџивног џонашања говорника срџског језика у условима џандемије ковида 19</i>	195
Оливера М. Дурбаба <i>Докуменџаризација неологизама у доба џандемије (на џпримеру једног дигиџалног глосара немачког језика): „und dann kam Corona...“</i>	211
Милина М. Ивановић Баришић <i>„Нова нормалносџ“ – ковид 19 и хумор у џелефонским џорукама</i>	225
Недељко Богдановић <i>Краџак осврџ на задаџу џему</i>	241

УВОДНА РЕЧ

Рад на пројекту *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*, који се реализује у Огранку САНУ у Нишу, започео је у немило доба које је на планетарном нивоу обележила пандемија инфекције вирусом ковид 19 (вирусом SARS-CoV-2). Већ на првом пројектном састанку, на предлог и иницијативу руководиоца пројекта проф. др Марине Јањић, и уз подршку координатора пројекта – дописног члана САНУ Љубинка Раденковића, одлучено је да ће се пројектни тим бавити темом која ће одговорити актуелном тренутку – да опише и протумачи промене у језику јавне комуникације у Нишу у доба короне.

Будући да је Институт за српски језик САНУ тада већ био објавио електронски *Речник њојмова из периода епидемије ковида* и да је тежина научног задатка захтевала сарадњу истраживача Института и нишког пројектног тима, предложено је удруживање истраживача у овом захтевном лингвистичком подухвату. Научно веће Института за српски језик САНУ подржало је ову сарадњу, која је обухватила припрему и реализацију научне конференције *Јавни говор Ниша у условима пандемије ковид 19*, као и издавање истоименог тематског зборника. Конференција је одржана у организацији Огранка САНУ у Нишу 18. новембра 2021. године, у форми видео-конференције, уз учешће и сарадника Института за српски језик САНУ (два излагања су имала статус уводних). Осим четрнаест радова учесника скупа, од којих су два коауторска, у овом тематском зборнику нашла су се још два прилога написана по позиву, чији су аутори проф. др Оливера Дурбаба и др Милина Ивановић Баришић, с циљем да постављена тема буде употпуњена приказом једног немачког ковид глосара и етнолошко-антрополошким погледом на комуникацију током пандемије.

Тематски зборник радова започиње пригодним обраћањем координатора пројекта Љубинка Раденковића, дописног члана САНУ, под називом *Језик и кужно доба*, у коме се указује на чињеницу да је пандемија променила живот милионима људи на свим континентима Земљине кугле и да је нашла одраза у свим сферама живота, па и у језику и књижевности.

У свом раду под називом *Речници ѿермина везаних за ѿандемију ковида 19 – сведочансѿво злог времена* Софија Милорадовић говори о овим речницима као о својеврсном сведочанству једног времена оптерећеног контрадикторностима и недоумицама. Она се осврнула на један руски и један немачки речник који се тичу пандемије ковида, а у светлу чињенице да се овај тип речника израђује и у Институту за српски језик САНУ. Примери из ових речника указују на потребу да се они анализирају како с лингвистичког тако и са антрополошког аспекта.

Следи коауторски рад Светлане Слијепчевић Бјеливук и Марине Николић под насловом *Речник ѿојмова из ѿериода еѿидемије ковида – изазови и решења*. У раду је представљен посебан пројекат Одсека за стандардни језик Института за српски језик САНУ, који носи назив *Речник ѿојмова из ѿериода еѿидемије ковида*. Наведени речник је електронски и отвореног је приступа. У њему се налазе речи и изрази карактеристични за епидемију ковида 19, који имају своје особености (творбене, лексичко-семантичке). Представља се макро и микро структура речника, као и лексикографски приступ при обради ове специфичне лексике. Рад најављује и наставак прикупљања и истраживања лексике ковида, који ће резултирати допуњеном, штампаном верзијом речника крајем 2022. године.

Марина Јањић у свом раду *Сѿилогени асѿекѿи језичког израза Нишѿија у условима ѿандемије ковида 19* даје исцрпну стилистичку анализу јавног дискурса града Ниша у доба пандемије ковида 19. У раду се полази од хипотезе да стилогеним поступцима језик осликава дубљу и прикривену истину о психолошком стању једне друштвене заједнице у ванредним околностима. У њему се прелива читав спектар емоција – од страха и неизвесности до пркоса и извргавања руглу немиле пошаст. Стилскојезичке анализе разоткривају семантичке механизме који служе као својеврстан полигон за разумевање и емоционални доживљај стварности у кризним условима изазваним пандемијом вируса корона. Са друге стране, стилогени поступци разоткривају рационализацију целокупне ситуације као одговор друштва на насталу кризу.

Прилог Марине Спасојевић под насловом *Глаголи у срѿском језику у доба короне* сагледава предмет истраживања из лексиколошке перспективе – посматра употребу глагола у јавном дискурсу, у формалној и неформалној комуникацији, у текстовима чији је предмет епидемија ковида 19. Грађа је ексцерпирана из корпуса формираног на пројекту *Говорни и сѿтандардни језик јавне комуникације у Нишу*, а анализа је подстакнута невеликим бројем глаголских одредница у *Речнику ѿојмова из доба еѿидемије ковида* и рукопису *Речник ковида (ѿемайѿски и асоѿијаѿивни)*, који су припремиле Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић. Посматрају се стилске карактеристике глагола (маркирана – терминолошка, експресивна лексика и општеупотребна лексика), с циљем да се одговори на питање да ли је и у којој мери пандемија ковида утицала на лексички фонд глагола у српском језику.

Мирјана Илић у свом раду *Новостворене лексеме са ковид и корона – формалнојезичке и семантичке импликације* анализира ситуацију у лексичком систему која је настала са појавом пандемије ковида 19. Појаве су анализиране на морфолошком плану, а анализом је обухваћена новостворена лексика, будући да је лексички систем отворен и да у њега непрестано улазе нове речи, док се неке друге губе.

Александра Лончар Раичевић и Нина Судимац бавиле су се темом под називом *Теорија, љакса и сљавови говорника о наглашавању сљраних речи на љримеѝма из медицинске љтерминологије*. У раду се анализира наглашавање речи страног порекла из медицинске терминологије, које су под утицајем пандемије ковида 19 постале доминантан сљој свакодневног дискурса. Друштвене промене и ширење вируса корона допринели су да се на различите начине говори о општој медицинској лексици, не само оној која је везана за ковид 19, с обзиром на то да су многи медицински термини постали доминантан део свакодневног дискурса. Као примери послужили су они изрази и термини који примарно припадају медицинском језику, ексцерпирани из интервјуа и изјава водећих електронских медија у Србији. Анализом је утврђено да стране речи најчешће задржавају изворно место акцента, те да се приликом адаптације делимично поштују принципи акцентске норме српског језика.

Прилог Татјане Трајковић *Инфинитив у нишким дискурсима о ковиду 19* обрађује статус двају конкурентних глаголских облика – инфинитива и конструкције *да* + презент, између којих се говорници одлучују у одговарајућим исказима. Разлог избора ових глаголских облика налази се у специфичном положају инфинитива у призренско-тимочким говорима, којима припада и говор Ниша, а то је дијалекатски оквир у којем се врши истраживање. С обзиром на то да се ради о значајној балканистичкој црти, која подразумева непостојање инфинитива у овим народним говорима и његову замену презентским конструкцијама за потребе одређених исказа, намера аутора је била да се истражи да ли се та замена (не) дешава у специфичним околностима комуникације. Корпус обухвата петнаест дискурса на тему пандемије ковида 19, који су подељени у две групе – службени и несљубени дискурси, што ће се показати важним за закључивања у погледу заступљености инфинитива у говору Ниша.

Јелена Стошић доноси дијакхронијски приступ теми својим радом *О владању за време колере – језик и епидемије некад и данас*, упоређујући актуелни тренутак са једним краћим периодом владања колере у XIX веку. Анализа ексцерпиране грађе обухвата лексику, с једне стране, и концептуализацију колере, с друге стране. Аутор се преко ова два аспекта истраживања постао да покаже у којој мери је епидемија колере утицала на мишљење и језик с обзиром на измењене животне околности, односно – да потврди чињеницу да језик не може остати имун на актуелна друштвена

дешавања. У раду се даје осврт и на савремени тренутак и утицај короне на српски језик.

Ивана Митић у свом раду *О синтаксичким карактеристикама говора оболелих од вируса корона* показује да се код особа оболелих од вируса корона јавља когнитивна дисфункција, што се препознаје у споријој обради информација, слабијем памћењу и вербалној флуентности. Ауторка проверава каква је синтакса говора оболелих од вируса корона на корпусу транскрипата разговора у којима су учествовали говорници са југа Србије и испитује начине формирања конструкција и реченица, те употребљене синтаксичке поступке. Анализом је утврђено да оболели говорници користе: 1. непотпуне реченице, 2. реченице у којима доминирају елидирање, редупликација, те замена места реченичних елемената, услед чега су јасност и прецизност исказа угрожени. Резултати иду у прилог претпоставци да когнитивна дисфункција изазвана вирусом корона доводи до аномалија на плану реченичне структуре.

Прилог Александре Јанић *Асоцијативни њприсјућ фреквентним именицама у српском језику током епидемије вируса SARS-CoV-2 на њпрмеру нишких студентата Србистике* бави се анализом лексема-реакција на педесет лексема-стимулуса које доминантно обухватају фреквентне именице (и неизоставне именичке синтагме и полусложенице) у српском језику током епидемије вируса корона: антиваксер, вирус, дезо-баријера, дистанца, епидемија, изолација, контакт, корона, маска, мере, струка, црвена зона и сл. Тест вербалних асоцијација коришћен је у јеку епидемије код нишких студената Србистике. Циљ је био да се помоћу најфреквентнијих и идеосинкретских лексема-реакција покаже каква је перцепција значења одабраних медицинских термина и општег лексичког инвентара током епидемије од стране изворних говорника.

Александар Новаковић обрађује тему под називом *Стејен њознавања значења неологизама из доба њандемије ковида у јавном говору Нишлија*. Дешавања у ванјезичкој стварности директно су се одразила на промену у многим језицима света, при чему су најочљивије промене на плану лексике, будући да долази до реорганизације лексичког система: настају нове речи и изрази, мењају се значења постојећих речи, тј. долази до продора лексема са језичке периферије, из терминологија, или пак из страних језика у општи лексички фонд. Филолози широм света поставили су логично питање: у којој су мери нове речи и изрази прихваћени од стране говорника и колико они заиста разумеју њихово значење. Зато је предмет овога рада испитивање степена познавања значења неологизама од стране говорника српског језика на територији града Ниша. Циљ рада је стварање јасније слике о томе да ли нове речи и изрази имају потенцијал да превладају актуелно друштвено стање и опстану у општем лексичком систему. Анализа резултата спроведеног истраживања показала је да степен познавања значења неологизама варира у односу на творбену структуру самог неологизма, потом на пол,

степен образовања, те с обзиром на време проведено на интернету или уз телевизију.

Бојана Милосављевић се у свом раду *О неким аспектима комуникативног понашања говорника српског језика у условима пандемије ковида 19* бави појединим аспектима комуникативног понашања говорника српског језика током пандемије. Описане су, анализиране и критички интерпретиране нове норме понашања, оне које су се под утицајем противепидемијских мера актуализовале. Циљ истраживања је био да се сагледа на који начин и у којој мери назначене противепидемијске мере утичу на одвијање комуникације у новонасталим условима, као и на комуникативно понашање говорника српског језика. Закључак је да су се противепидемијске мере одразиле, као и у већини земаља, на основна обележја комуникације и, с друге стране, на систем норми учтивог понашања. Специфично за нашу говорну заједницу, бележе се промене у поимању учтивости у српском језику и култури, као и промене у оквиру јавног дискурса.

У прилогу Оливере Дурбабе *Документаризација неологизама у доба пандемије (на примеру једног дигиталног глосара немачког језика): „und dann kam Corona...“* представљен је глосар *Нова лексика у вези с пандемијом короне (Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie)*, са око 2000 одредница, који је крајем 2021. објављен у онлајн-формату, а настао је као резултат готово двогодишњег прикупљања лексичке грађе у штампи и у изворима на интернету, у оквиру пројекта *Речник неологизама (Neologismenwörterbuch)* Лајбницевог института за немачки језик у Манхајму. У раду су ове одреднице анализиране најпре са становишта форме, с нарочитим освртом на сложенице и полусложенице као доминантан тип извођења, а потом и са тематско-садржинског аспекта. Констатовано је да се у глосару осим стручне терминологије из области вирусологије и епидемиологије, као и речи и израза који се односе на законску регулативу и друге прописе, јављају и бројне друге, тематски разнородне *ad hoc* кованице, међу којима се по бројности истиче лексика из области образовања, школског и високошколског система. Упадљиво је и појављивање великог броја англицизама и жаргонизама, као и већ постојеће лексике код које је дошло до проширивања или измене значења.

Прилог Милине Ивановић Баришић насловљен је *„Нова нормалност“ – ковид 19 и хумор у телефонским порукама*. Ауторка констатује да ће године 2021. и 2022. остати упамћене по појави пандемије ковида 19 која је зауставила читав свет, а из тог се својеврсног заустављања изродила „нова нормалност“, која се одразила и на свакодневни живот. Присуство већине људи у неком од дигиталних медија није дозволило „новој нормалности“ да у потпуности угаси међусобну комуникацију, али јесте учинило да се она прилагоди новој реалности. Истраживање које је урађено за ову прилику односи се на садржаје порука које су током пандемије слате аутору овога рада путем мобилног телефона као СМС, ММС или вибер поруке. Циљ рада

је био да се на примерима порука из корпуса начињеног за потребе рада укаже на духовну снагу људи у новонасталој тешкој ситуацији. Телефонске поруке у којима је доминирао хумор само су један од начина супротстављања пандемији ковида 19 и специфичан начин за осигуравање њеног лакшег подношења.

Недељко Богдановић даје *Крајњак осврт на задатку тему* истичући да језичка комуникација у великом социјалном, културном, техничком и духовном центру Нишу има најмање два своја вида, која се снажно прожимају, снажније него у другим срединама. Један вид је стандардни, односно књижевни српски језик, који се учи у школама, употребљава у јавним службама, пословној комуникацији и медијима, али чија се норма подрива многим локалним навикама, можда више него у другим срединама. Други вид је народни говор, доста удаљен од основице књижевног језика, који има врло широку употребу, значајну традицију и није уједначен ни у дијалекатском смислу, већ је више конгломерат различитих говора из ближег окружења.

Зборник радова *Јавни говор у условима пандемије ковида 19* представља научни покушај, обимом скроман но садржином респективан, да се једна немила епоха језички анализира и тиме сачува од заборава. Као огледало друштвене стварности, језик има ту моћ да укаже на најважније промене које су дале печат једном временском периоду и да актуелни друштвено-језички тренутак отргне од заборава.

Уређивачки одбор

ЈЕЗИК И КУЖНО ДОБА

Љубинко Р. Раденковић*

Пандемија инфекције вирусом корона *ковид 19*, проглашена од стране Светске здравствене организације 11. марта 2020. године, изазвала је смрт више десетина хиљада људи и променила живот милионима људи на свим континентима Земљине кугле. Показало се да овај свет, ма колико да је подељен, за вирус представља једну башту кроз коју он лако пролази. И да је нашу, на први поглед, моћну бетонско-челичну цивилизацију уздрмао до дна. Последице ове пошасте видљиве су како у здравственој тако и у социјално-економској и културној сфери.

Нова реалност добила је свој одраз и у језику. Најфреквентније речи у савременој комуникацији постале су: *вирус – маска – карантин – вакцина*. Одомаћиле су се и друге речи, које би у неком другом времену имале друго значење, као што су: *социјална дистанца, зелена и црвена зона, зелена збојница, кућна изолација, сој вируса*. Реч *ковид* је постала продуктивна у стварању сложених речи и фраза, типа: *ковид маска, ковид збојокол, ковид ситуација, ковид збојница, ковид мере, ковид ограничења, ковид терапија*. У наш свакодневни вокабулар уселили су се и неки медицински називи, као што су: *антибиотик, имунизација, инфекција, де-димер, али и респирактор, вирусолог, антиваксер*.

У руском колоквијалном називу за најновију епидемију – *Ковид Иванович* опажа се веза с народном традицијом. Наиме, једно од руских народних имена за птицу селицу – роду је *Иван Иванович*, а за шумског духа – *Иван* или *Гаргуз Иванович*. У Карелији су заразну болест богиње именовали *Осича Ивановна*. Доносили би и стављали поред болесника најбољу храну и позивали богиње да једу: „Оспичча Ивановна, приходи кушањ!“ (Богињо Иванова, дођи да једеш!). Пошто се ковид лако сели, као и птица рода, а по начину деловања може се сврстати у демонска бића, као што се и богиње тако схватају, по том је моделу створена његова персонализација – *Ковид Иванович*. Овај нас назив може асоцирати на фразеологизам „поћ Светому Ивану“, у значењу „умрети“, посведочен у хрватском цриквеничком говору.

* Српска академија наука и уметности, rljubink@eunet.rs

Ковид је постао и тема у књижевности, како код нас тако и у свету. То се може видети и летимичним прегледом нових бројева београдских „Књижевних новина“. Као пример наводим две кратке приповетке – Мирослава Тодоровића „Бели облак у ковиду“ и индијског писца Сридарара Саркара, под називом „У доба короне“, у преводу Н. Ђукића, објављене у овим новинама. У првој приповеци реч је о старијем човеку, зараженом ковидом, који полако умире у болници:

„Отварам очи. Кисеоничка маска ми је на лицу. Дишем. Дишем. Без мисли сам. Чудно осећање помирености. Предаје. (...) Гледам. На плафону мрља. Као да расте. Сада је облак. Бели облак као онај у априлу у родној Трешњевици. (...) Онај облак се спушта. А мене плави осећање оностраног блаженства“ („Књижевне новине“ LXXIII/1312–1313, Београд, 2021).

Друга приповетка дата је у облику писма, упућеног Алберу Камју (Albert Camus), аутору познатог романа *Куга* (La peste, 1947):

„Драги Ками, Да ли ме чујеш! Куга се није поново десила. Али њен нови преображај окужио је свијет кактуса са још трња! Вријеме је самоспознаје и присјећања. (...) Непријатељ је на длану, потом у грлу, а онда у гробу. (...) Краљеви и просјаци умиру. Ни љубав, ни рат нијесу могли да нас уједине. Али корона је понудила млијеко саосјећања“ („Књижевне новине“ LXXIV/1318–1319, Београд, 2022).

И ова приповетка се завршава мрачним предосећањем:

„Тутњимо ка смрти!“.

Једнога дана, када будемо далеко од данашње пандемије, овај, као и други слични наслови књижевних дела, добиће звездицу с објашњењем шта је то *ковид*.

Паралелно с медицинским и хемијско-технолошким истраживањима у вези с тим како победити пандемију и спасити што више живота, покренута су и антрополошко-филолошка истраживања о томе како се понаша човек, као говорно и културно биће, у условима нове реалности; како се та опасност схвата и приказује језичким и другим знаковним средствима; како се, у условима где се директни контакти међу људима не препоручују, остварује комуникација.

Наше време је донело веома моћно средство које омогућава комуникацију на даљину, а то је интернет. С једне стране, интернет је донео благодет комуникације међу људима, то да они не морају излазити из куће, а с друге стране, донео је отуђење, одсуство правих социјалних контаката. Највећа је штета што су тих контаката лишена деца, јер немају право образовање и немају колективних игара. Везана за интернет, она много више усвајају туђе вредности и свој језик „богате“ туђицама.

За последњих годину и по дана, у разним земљама, организовано је више научних конференција на тему „пандемија у друштву“ и објављен је низ радова. Похвално је то што се сарадници Филозофског факултета Универзитета у Нишу, заједно са сарадницима Института за српски језик САНУ, овим зборником укључују у међународну научну заједницу, која проучава ово – за човечанство – актуелно питање. За утврђивање неких законитости и општих закључака од изузетног су значаја и регионална истраживања.

РЕЧНИЦИ ТЕРМИНА ВЕЗАНИХ ЗА ПАНДЕМИЈУ КОВИДА 19 – СВЕДОЧАНСТВО ЗЛОГ ВРЕМЕНА*

Софија Р. Милорадовић**

У прилогу се говори о речницима термина везаних за пандемију ковида 19 као о својеврсном сведочанству једног злог времена, које је посебно оптерећено бројним контрадикторностима, недоумицама и осећајима тескобе. Начињен је сведен осврт на један руски и један немачки тематски речник који се тичу пандемије ковида, уз неколико илустративно наведених одредница, а у светлу чињенице да се овај тип речника израђује и при Институту за српски језик САНУ. Примери сведоче о томе да ће све речнике који се везују за тему ковида бити потребно у будућности анализирати једновремено и са лингвистичког и са антрополошког аспекта.

Кључне речи: пандемија, ковид 19, тематски речници, лингвистички и антрополошки аспект, кључне речи – речи-симболи

Страхоте које нас у овом времену пандемије ковида окружују никако нису једнозначне – понекад изгледа да знатну превагу имају оне које се тичу нашег физичког здравља, што је и историјски препознатљиво и сасвим природно у оваквим ситуацијама, али и оне које се тичу неких зачудних и континуирано новоосмишљаваних начина ограничавања људских слобода – с језивим размерама у неким деловима света, па и оне које се тичу економске егзистенције и које се у виду бујице увеликоваљају са сасвим извесном претњом да ће пре или касније стићи до свакога појединца, будући да је аутаркичност данас готово па непостојећа категорија у друштвима која су нама позната и блиска. Дакле, у питању је један колико медицински толико и социјални феномен. О страхотном предзнаку експлицитно сведочи управо ратна метафора која доминира у медијском дискурсу актуелног пандемијског периода у читавом свету, а

* Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

** Институт за српски језик САНУ, sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

која се лако уочава у термилошким ковид речницима и анализирана је од стране више страних и домаћих језичких стручњака. Такође, у раду антрополошког усмерења *Индекс 'корона': симболичка ујошреба ковида-19 у јавном говору Србије* разматрана је употреба „болести ковид-19 у културној комуникацији форматираној у електронским медијима након проглашавања епидемије у Србији“, те је показано како ова семантичка категорија индекса – по класификацији Едмунда Лича, „функционише као метонимијска и метафоричка ознака опасности и стања у земљи, али и као инверзна ознака друштвених и културних вредности“ (Пишев и др. 2020: 845). Дакле, „као метафора, вирус САРС-КоВ2 означава (...) рат. Држава води битку против заразе. Политичари и део стручне јавности у Србији су о вирусу махом говорили служећи се ратном терминологијом“ (Исто, 855).

О давнашњим мерама којима су се на овим нашим просторима земље и градови бранили од тешких заразних болести, пре свега од куге и пегавог тифуса у 18. веку, постоје подаци у архивској грађи. О санитарним кордонима, према неким општим знањима, може се говорити као о превасходној одбрани од заразе и облику санитарне заштите те социјалне изолације, и они су се углавном организовали у пограничним местима и областима, тамо где је промет људи и робе био знатан. Тако се Хабзбуршко царство од заразе бранило *конџумацем*, тј. карантином, у Земуну, успостављајући тиме једну од најважнијих граничних служби према Османском царству. Та је врста санитарног надзора у граничним подручјима учвршћена октобра 1730. године доношењем *Наредбе о конџумацу и раскужби* (нем. *Contumaz – und respective Reinigungsordnung*).¹ Одатле дознајемо и за термине као што су *кужни кордон*, или пак *кужно редарсиџво*, које је чинило особље за хигијенску службу против куге и осталих заразних болести. Име једне тешке заразне болести нашло се у основи придева *кужан*, који данас има шире значење – инфективан, тј. заразан, а не само 'болестан од куге'. На приморским странама, у Боки Которској, тачније – у Мељинама, заснован је у првој четвртини 18. века значајан *лазарет* (читав простор, више зграда, за *конџумацију* људи и робе),² у чијем је раду „*раскуживање* (подвлачење С. М.) било једна од најважнијих активности. У ту сврху су се користили: со, оцат, дим и ватра, тамјан, бобице смреке“, а ова се дезинфекција пре свега односила на прехранбене производе, али су се „раскуживале (...) и писмене пошилике, и то димом. Посебне мере заштите односиле су се на најчешће преносиоце заразе, какви су били материјали попут свиле, вуне, конца, мешине, те се у време зараза или опасности, забрањивао њихов увоз“ (Радојичић 2006: 71–80). Ово наводим, осим као поглед у прошлост и потврду давнашњих злих времена – додуше, мало друкчије природе, као подстрек филолозима на повлачење историјских па-

1 На адреси <https://sr.freejournal.org/4142394/1/kontumats-u-zemunu.html>.

2 По усменом наводу колегинице др Драгане Радојичић, на чему јој овом приликом најлепше захваљујем.

ралела међу савременом пандемијом и епидемијама ранијих епоха и на компаративна термиолошка истраживања – управо ево ту негдашњег *кужног редарсџива* и данашњих *ковид редара*.

У прилогу објављеном пре коју годину коментарисала сам један сегмент обичајног живота Срба у Банатској Клисури, на територији Румуније (Милорадовић 2016), а који се може довести у везу с болешћу која је названа чумом 21. века, надајмо се – оправдано, будући да је за нама тек петина тога века. Наиме, обичај познат под називом *џејкин дан* представља саставни део традиционалног сеоског живота Срба у насељу Стара Молдава: кроз одређене обредне радње обележава се сећање на помор који је међу становништвом овога насеља, и то у свакој кући – како су наводиле моје саговорнице, у даљој прошлости начинила опака заразна болест – куга или, пак, колера.³ Истовремено, обредна вечера која се сваке године 13. септембра, на верски празник Полагања појаса Пресвете Богородице, обавља на раскршћима у селу, а коју увек припремају три старије удовице, представља неку форму давнашње заштите од болести, „а чест еуфемистички назив у народу за ову пошаст (*џејка*, те *џејка* као хипокористик) ’укрстио’ се у народном предању са сећањем на неку удовицу која је преживела овај помор – *осџала џа џејка*, или се чак помињу неке *бабе сџаре* које су претекле, па се окупљање народа и вечера прави као помен за *џејке*, за *здравље њима*“ (Милорадовић 2016: 166–167). С освртом на ову илустрацију из обичајног живота, јасно је да тек предстоје истраживања у оквиру којих ће етнологи / антрополози изучавати и ентитете и термине ковид времена, па тако и неке фолклорне форме – у најширем смислу те речи – којих данас на стотине можемо уочити у оквиру различитих врста електронске комуникације, и то веома инвентивних, луцидних, врцавих, а које су пак биле од посебног значаја – катарзичног – за ментално здравље народа и својеврсно сведочанство „карневалског“, растеређујућег приступа једној изузетно стресној и наизглед безнадежној ситуацији, којој се крај није могао назрети.

Пандемија ковида 19 проузроковала је, поред медицинских мера, значајне друштвене, економске и културне потресе и промене, а произвела је несагледиве последице по физичко и душевно здравље људи. И као

3 Познато је да се у српској митологији среће низ еуфемистичких назвања која се користе у сврху избегавања помена, правог именовања неког демонског бића, како се то биће не би призвало. Тако у *Словенској митологији*, под одредницом *чума*, *куга* може се прочитати и то да „бића налик на ч. јесу *колера* (за коју влада мишљење да је чумина сестра) и *кугин* (зли пришт, такође кугина сестра)“ (СМ 2001: *чума*, *куга*). У *Српском митолошком речнику*, уз одредницу *кума* налази се следеће тумачење: „Персонификација куге или колере. У прошлости, кад је она морила, народ је ретко кад изговарао име куга или чума (...), него ју је обично називао *кума*“ (Кулишић и др. 1998: *кума*). Најчешћи еуфемизам за заразну и смртоносну болест кугу је *кума*, али се на српском језичком простору срећу и еуфемизми *џејка*, *џејка*, што је нека врста предуслова да се ова ужасна пошаст умилостави и уведе у „ред сродника“ (Радић 2000: 274) – крвних или духовних, свеједно.

што се дешавало кроз светску историју, у многим преломним друштвено-политичким или друштвено-економским периодима, тако је и овај тектонски поремећај добио свој готово тренутни одраз у интензивној попуни лексичког фондуса многих језика у свету – настала је, како су то руске колеге казале, права „пандемия словотворчества“. Овај интензивни језички процес „ухваћен“ је потом у лексикографску мрежу, с природном потребом језичких стручњака да – за почетак – фиксирају новонасталу језичку ситуацију, и засад се томе процесу оцртавају прилично солидни обриси, пре свега захваљујући бележењу и основној обради ових актуелних речи у многим земљама. За разлику од бројних термиолошких речника које познајемо, специфичност речника који садрже именовања појмова из периода епидемије ковида састоји се у томе што они бележе речи *in statu nascendi* или у времену њиховог настајања – без икаквог временског отклона у односу на тему које се тичу, па су стога, очекивано, далеко од своје коначне форме – нарашће још до неке мере и фонд одредничких речи и фонд примера којима те речи бивају илустроване. Без посебне намере да тумачим потезе њихових твораца, ипак ћу истаћи да сматрам да им треба упутити похвалне речи због стартности – спортским речником казано – коју су показали, због брзине реаговања и истраживачке радозналости, због проицљивости коју су испољили у бележењу речи, спојева, израза који у турбулентним временима могу убрзо нестати или доживети семантички преображај, чим нас захвати неко ново збивање спретно (или перфидно) убачено у медијски ковитлац.

И без икакве двојбе, поменути ће речници бити извор будућих истраживања не само за филологе него и за социологе, антропологе, психологе и бројне специјалисте у другим областима. Навешћу овде, само илустративно, прилоге из области етнологије / антропологије чији се аутори баве различитим аспектима актуелне пандемије. Тако је пандемији ковида 19 посвећен читав темат у Гласнику Етнографског института САНУ (Издање 69, Број 3) за 2021. годину – *Култура „нове нормалности“*. Локалне и глобалне *перспективе*, док се неколики ауторски радови на ову тему могу пронаћи у појединим бројевима часописа *Етноантрополошки проблеми* за 2020. и 2021. годину, у часопису *Гласник Етнографског музеја у Београду* за 2020. годину, као и у зборнику *Савремена српска фолклористика* IX за 2021. годину. Текстови о ковиду 19, али и о другим пандемијама присутним у 20. веку, налазе се и у зборнику *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе*, који је 2021. године објавио Филозофски факултет Универзитета у Београду.

У Институту за српски језик САНУ настао је *Речник појмова из периода епидемије ковида*,⁴ као посебан пројекат Одсека за стандардни језик Ин-

ститута – засад само у електронској форми, а на коме су радиле Марина Николић и Светлана Слијепчевић Бјеливук. За потребе овога пројекта наше сараднице су прикупиле, пописале и описале речи и фразе које су се током епидемије ковида у Србији појавиле везујући се за сам вирус, за болест коју је он у различитим појавним формама изазвао, те њено лечење, али и за третирање најразноврснијих и углавном нимало безазлених синдрома који су се накнадно појављивали. Те су се речи показале или као новоосмишљене, или као оне које су се из медицинског терминосистема бујично прелиле у медијски и свакодневни говор, или као већ постојеће речи с приписаним новим значењима; подразумевало се присуство позајмљеница. У тренутку постављања електронске верзије *Речника* било их је око две стотине, да би њихов број нарастао до сада на преко три стотине, а допуне за штампану верзију речника односе се у знатној мери на лексику везану за вакцине и вакцинацију против ковида 19 – насталу најпретежније у другој години пандемије. Ове речи су током две протекле године биле свеprisутне у писаним и електронским медијима, на различитим друштвеним мрежама, у свакодневном разговорном језику. У речничком чланку се након навођења акцентоване одреднице дају основне граматичке информације, затим, по потреби, следи стилски квалификатор, а након ове врсте података дају се, уобичајено, дефиниција и примери (скупа са изворима) којима се илуструје употреба дате речи-одреднице. А када је реч о употребној вредности ове врсте речника, аутори су сами навели: „Онима који јавно говоре и пишу о овој теми речник може послужити као језички приручник, који ће тако схваћен и коришћен доприносити осавремењавању, допуњавању и ширењу лексичке норме савременог српског језика“ (<http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-rojmovna-iz-perioda-kovida/>).

Надаље ће бити начињен сведен осврт на један руски и један немачки тематски речник који се тичу пандемије ковида 19, уз неколико илустративно наведених одредница.

*

У Санкт Петербургу су у 2021. години објављени колективна монографија *Русский язык коронавирусной эпохи* и речник *Словарь русского языка коронавирусной эпохи* као, концепцијски гледано, јединствено издање у две књиге – две целине које се међусобно допуњују, у којима су представљени опис и истраживања процеса у руском језику који су се активно одвијали током трајања пандемије ковида 19 на различитим језичким нивоима (издавач је Институт лингвистических исследований Российской академии наук). Оно што је наведено као циљ аутора радова у поменутом руском тематском зборнику може се у потпуности приписати будућим лингвистичким разматрањима грађе која се налази у речницима из периода пандемије ковида – она ће се превасходно односити на „пандемийную неологию, яркое словотворчество, интенсивную языковую игру, происхо-

дящую на просторах интернета и в современных массмедиа“ (РЯКЭ 2021: сажетак у импресуму), те довести до формулисања теоријских поставки. Уникатност овог фондуса нових термина не сагледава се само у његовој масовности нити пак у брзини његовог попуњавања – што је веома упадљиво, него вероватно најпре у изворима са којих се, и глобално гледано, превасходно напаја – са електронских медија и друштвених мрежа.

У руском речнику *Словарь русского языка короновирусной эпохи* налази се нешто преко 3500 речи, од којих је протумачено више од хиљаду најактуелнијих и од значаја за садашњу језичку ситуацију (ту се убрајају и синтагме и идиоматски изрази), а преосталих око две и по хиљаде није лексикографски обрађено. Овај речник припремио је лексикографски колектив Одсека за савремену руску лексикографију Института за лингвистичка истраживања Руске академије наука. Као што се из *Предговора* дознаје, по типу је то „описни тематски речник-приручник“ (СРЯКЭ 2021: 6; превод С. М.), при чему је – подразумевано – диференцијални, а редакторски колегијум га сматра и историјским јер се односи на одређени историјски период. Он садржи све врсте речи (именица је 2914, потом 383 придева, 81 глагол, 15 прилога), с разним стилистичким квалификацијама, уз развијену синонимију, антонимију, енантосемију и сл., као и актуелне синтагме и фразеологизме. Када су у питању кључне речи за истраживани период, или речи-симболи – како их руски аутори у раније поменутом зборнику карактеришу, семантичко-деривационо гнездо с лексичким језгром *корона* (вирус корона) броји 1105 речи, с језгром *ковид* – тридесетак речи мање, а за њима следе *карантин* (са 258 речи) и *зум* (са 226 речи). Речнички чланци садрже утврђене елементе и богати су примерима-илустрацијама из различитих извора; факултативно, на крају чланка дају се и додатни лингвистички подаци (етимолошког, творбеног и др. типа) или екстралингвистичке информације које се тичу дате одреднице. Извори из којих се пунио лексички фонд за *Речник* били су масмедији и интернет (материјал на руском језику), затим неолошка база података Института који је издавач овога речника, Национални корпус руског језика и још неки мањи корпуси, а основни извор за израду *Речника* били су „ресурси медијске информационе базе 'Интегрум'“ (integrumworld.com). Речник има и три прилога, од којих први представља *Краткий словарь русских антипословиц-карантинок* (аутори су Х. Валтер и В. М. Мокиенко), а то је заправо речник тзв. антипословица, кратких форми хумористичног типа, понекад и с циничним предзнаком, које су парафраза традиционалних руских изрека и пословица. Други прилог садржи преко педесет низова лексичких јединица које су семантички сродне (нпр. синоними, дублети, творбене варијанте), а у трећем прилогу су представљени неки од најфреквентнијих афиксоида.

Издвојених пет примера одабрано је тако да буду представљене следеће одреднице: један интернационализам (негативно конотиран), затим домаћа реч и позајмљеница (англицизам) као синонимне лексеме за именовање тзв.

рада на даљину (/ рада од куће), па потом две лексеме субјективне оцене, и то с квалификаторима шаливо и иронично, при чему су обе наведене лексеме по своме творбеном статусу – сливенице. Исти творбени статус има и одредничка реч која је наведена као пример лексеме из области образовног система. У трима сложеним одредничким речима присутни су *ковид* и *корона* као кључне речи – речи-симболи и даље актуелне пандемије.⁵

Овде је нужно додати да за представљени руски тематски речник посебно важи следеће запажање: „Међутим, врло брзо, примећена је све већа динамичност лексичког система која је, захваљујући процесима језичке игре (каламбур и игри речи), за резултат дала огроман лексички материјал који је имао и друге вредности осим номинационих и употребљавао се не с циљем прецизног и правовременог и објективног обавештавања јавности, већ с циљем исказивања реакције, ставова, осећања оних који се с пандемијом на један или други начин суочавају“ (Слијепчевић Бјеливук, Николић, *Речник ковида (шемајски и асоцијативни)* (у рукопису)). Забележени неологизми, чије је настајање било „испровоцирано“ потребом за језичким маркирањем бројних именовања, а од којих многи (каламбурског карактера) сведоче о изузетној језичкој креативности при њиховој градњи, изискују будућу анализу знатног дела образовања овога типа, и не само њих.

Примери:

ковидиџи м. Обычно мн. *Пренебр.*⁶

1. О том, кто игнорирует профилактические меры, предпринимаемые для ограничения распространения коронавирусной инфекции.

’особа која игнорише правила о јавној безбедности која се предузимају с циљем ограничавања ширења инфекције вирусом корона’

2. *Разг. љренебр.* В речи ковид-диссидентов — о том, кто чрезмерно обеспокоен пандемией и покупает товары первой необходимости с запасом на будущее.

’у говору ковид-диссидената – о ономе који је превише забринут због пандемије и купује најнужнију робу да би имао залихе за будућност’

удалѣнка ж. *Разг.*

1. Об удалённом (дистанционном) режиме работы в период пандемии; то же, что дистанционка (2).

’о режиму рада на даљину у периоду пандемије’

2. О дистанционном режиме обучения и проведения учебных мероприятий в период пандемии; то же, что дистанционка (1).

’о режиму образовања на даљину и извођења наставе у периоду пандемије’

дистанциџка ж. *Разг.*

5 Више о овоме речнику в. у Предговору СРЯКЭ 2021: 3–17.

6 У Речнику се налази и одредница *ковид-идиџи* – без скраћивања прве лексеме у споју.

1. О дистанционном режиме обучения и проведения учебных мероприятий

’о режиму рада на даљину у области образовања и наставе’

2. О дистанционном режиме работы; то же, что удалёнка. (...) — См. дистант, дистанционка, удалёнка.

’о режиму рада на даљину’

каранџинобоке, неизм., ср. Шуџл.

О песенном конкурсе, о пении караоке в период самоизоляции.

(...) — Контаминация: **карантин** + **о** + караоке. — См. карантинке.

’о певачком такмичењу, о певању караока у периоду самоизолације’

ковидлэнд м. Ирон. О ковид-больнице (см.).

’о ковид болници’

(...) — Контаминация: **ковид** (см.) + Диснейленд (тематический парк развлечений в г. Анахайме (США), в котором воссоздан мир мультфильмов и сказок Уолта Диснея; здесь: место развлечений, аттракционов, перен., ирон.).

’Контаминација: ковид (в.) + Дизниленд (тематски парк забаве у граду Анахајму (САД), у коме је изнова створен свет цртаних филмова и прича Волта Дизнија; овде: место забаве, атракције, прен. ирон.)’

Лексема **короникулы** нашла се на предњој корици претходно поменутих колективних монографија (не и у представљеном речнику!), и њоме се именује период принудног школског распуста (одмора) услед пандемије изазване вирусом корона, а настала је контаминацијом или сливањем (термин Р. Бугарског) као социолингвистички мотивисаном грађном речи – **корона** + **каникулы** (корона + школски распуст).

Поред издвојених пет речничких чланака навешћу и пример једног богатог семантичко-творбеног гнезда – с једном од кључних речи везаних за начин комуникације, претежно пословног типа, током пандемијског периода: **зум** (компјутерски сервис Zoom) – **зумбарити** се ’општити посредством Зума’, **зумби** (уп. зомби) ’људи који опште посредством Зума’, **зумер** ’учесник видео-сусрета путем Зума’, **зумизација** ’широка примена онлајн-конференција у периоду карантина’, **зуминг** ’сеанса видео-конференције путем Зума’, **зумити** ’упражњавати пословне сусрете у онлајн-формату путем сервиса Зум’, **зум-лекција** ’настава која се одржава путем сервиса Зум’ и др.; тако нпр. и **зум-русалка** (с квалификацијом *шаливо*) ’учесник сеансе видео-конференцијске везе (обично уз коришћење сервиса Зум) који се налази у одећи са елементима официјелног – видљивог на екрану – и неофицијелног стила’.

Из првог прилога-дodatка *Речнику* наводим само једну парафразу традиционалне руске пословице *Слово не воробей, вылетит – не поймашь* (’оно што је речено, не можеш вратити назад, повући’): *Вирус не воробей,*

вылетит – не поймаешь, као сведочанство својеврсне иновације на плану малих фолклорних форми – примера тзв. ковид фолклора.

*

Интересовање за промене које су се након почетка проглашења пандемије ковида догодиле у лексичком систему, пре свега у медијском простору и у разговорном језику, показали су и немачки лексикографи и лексиколози, па је тако настао речник у онлајн-формату *Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie* (Нова лексика у вези с пандемијом короне), са око две хиљаде одредница, као резултат рада истраживача из Института за немачки језик у Лајбницу.⁷ Такође, у Немачкој се појавио и дигитални речник, по обиму се пре може рећи – појмовник: *DWDS-Themenglossar zur COVID-19-Pandemie*, који је 11. новембра 2021. године садржао 376 речи, али је уређивачки тим остао на задатку континуираног допуњавања и ажурирања овог појмовника, старајући се да се све новине и промене агилно документују и у виду нових уноса интегришу у *DWDS* речник. Овај ћемо мини-речник овде представити у општим цртама и навести пет изабраних примера.⁸

Како стоји у кратком уводнику појмовника, уредништво је средином марта 2020. године отпочело с прикупљањем термина везаних за пандемију ковида 19 и њиховом лексикографском обрадом. Дефинисане су нове речи, а постојеће одреднице из релевантних речника уређене су у складу с њиховим новим значењима и употребом. Овај појмовник не садржи само термине из медицинске струке, већ укључује и оне речи чија се употреба променила или обликовала на нови начин, као резултат друштвених промена настајалих током трајања пандемије. То су углавном речи из области права и оне које су везане за образовни систем будући да се знатан број мера / забрана односио на област школског система. Нове речи, попут енглеских *Coronaparty*, *Lockdown*, или израза као што је *Social Distancing*, уобичајиле су се у немачком језику као неологизми или позајмљенице; њима су у појмовнику само придружени чланови који у немачком језику стоје уз именице одређујући им род: *die Coronaparty*, *der Lockdown*, *das Social Distancing*.

Представљани немачки ковид појмовник састоји се од абecedно поређаних речи са дефиницијама, без икаквих других ознака или упута на основној страници (изузев ознаке за врсту речи), при чему су оне дефиниције које се односе на ковид пандемију типографски посебно истакнуте. Кликком на одредницу отвара се страница на којој се налазе следећи сегменти: граматички подаци, звучни запис одредничке речи, подела речи на слоге, творбени модел речи, грађење речи чији саставни део чини одредничка реч; потом следи преглед значења, па свако од значења с наведеним колокацијама и

7 На адреси: <https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp#>.

8 На адреси: <https://www.dwds.de/themenglossar/Corona>.

примерима скупа са изворима, затим списак тезауруса у којима се дата реч може наћи и, на крају, типичне речи-везе са одредничком речи. На десној половини странице дата је, уз још понеке податке, фреквенција дате речи и наведене су потврде у корпусима.

Издвојени примери су одабрани тако да буду представљене три грама-тичке врсте речи – именице, придеви и глаголи, затим да буду представљене и одреднице које бивају заједничке именице са општеупотребном вредношћу и одреднице које илуструју тематски ограничену употребу (тј. носе само значење присутно у домену епидемиологије / ковид пандемије), као и да буде представљена одредничка реч – лексема из области образовног систе-ма. Превод на српски је дат код семантике која се тиче насловне теме.

Примери:

Absonderung, die 'серпегација'

1. Isolierung, Abtrennung; das Sichfernhalten von jmdm., etw.

'изолација, одвајање; држати подаље од себе'

[Medizin] zum Schutz der Allgemeinheit vor ansteckenden Krankheiten: (behördlich angeordnete) Isolierung von Personen, die an einer ansteckenden Infektionskrankheit leiden oder als deren Überträger infrage kommen

'за заштиту шире јавности од заразних болести: (званично наређено) изолација особа које болују од заразне болести или су њени преносиоци'

2. [Biologie] Ausscheidung, Sekret; Substanz, die der Organismus sowohl an innere als auch an äußere Oberflächen oder in Form von Ausscheidungen bzw. Körperflüssigkeiten abgibt; Sekretion (1), das Ausscheiden von Sekreten

3. [Jura] im Insolvenzrecht: bevorzugte Befriedigung eines Gläubigeran-spruchs aus einem pfändbaren Vermögen

4. [Geologie] bei magmatischen Gesteinen durch Schrumpfung während der Abkühlung, bei Sedimentgesteinen durch Austrocknen und Verwitterung ent-standene innere Zergliederung eines Gesteins

coronabedingt, Adj. 'који је у вези с короном, који се односи на корону'

durch die Corona-Pandemie oder durch die Maßnahmen zu ihrer Bekämp-fung verursacht oder darin begründet

'проузрокован пандемијом короне или мерама предузетим у циљу борбе против ње, или на томе заснован'

Coronasünder, der 'корона прекршилац'⁹

[umgangssprachlich] Person, die sich während der durch das Coronavirus (2) verursachten Pandemie nicht an die speziell für diese Situation gültigen Ge-setze und Verordnungen (besonders zum Schutz vor Ansteckungen) hält

9 Дословни превод ове сложенице био би 'корона грешник' – то би именовање било инструктивно размотрити на плану, барем, психолингвистике и социологије.

’[колоквијално] особа која се не придржава закона и уредби посебно важећих за дату ситуацију (нарочито ради заштите од инфекције) током пандемије изазване вирусом корона’

Fernunterricht, der ’учење на даљину’¹⁰

Unterricht, bei dem die Lernenden nicht an einem Ort mit dem Lehrer zusammenkommen, sondern jeweils zu Hause mit Unterrichtsmaterialien oder über das Internet lernen

’часови у оквиру којих се ученици не окупљају на једном месту с наставником, већ уче код куће, уз наставне материјале или преко интернета’

triagieren, Verb ’обављати тријажу’¹¹

(jmd. triagiert jmdn., etw.) jmdn., etw. nach Sichtung oder Prüfung auswählen

’одабир нечега након инспекције или прегледа’

a) [Medizin] Patienten nach der Dringlichkeit und dem voraussichtlichen Erfolg einer Behandlung einteilen bzw. kategorisieren

’класификовати или категоризовати пацијенте према хитности и изгледности успеха лечења’

b) [schweizerisch] bestimmte Personen oder Dinge sichten und prüfen

У објављеним ковид речницима налазе се неологизми, затим познате речи с новом семантичком вредношћу или са унеколико друкчијом семантичком вредношћу у односу на ону коју је дата реч некада имала, речи које су претрпеле (и) измене морфофонетске, понајчешће творбене природе, као и знатан број оних које су напустиле уско термилошко (медицинско) поље своје некадашње употребе и тиме свој домен употребе увелико прошириле, те нове синтагме и изрази. Вероватно се на све њих могу применити речи редакторâ из *Предговора* представљеног руског речника – о циљу који су пред собом имали аутори: да се у ове тематске речнике укључи што већи број речи, „с једне стране, ради представљања творбеног потенцијала стихијског творења речи у датом периоду, а с друге стране – ради указивања на његову систематичност и регуларност“ (СРЯКЭ 2021: 7; превод С. М.).

На основу постојећих речника утврђиваће се и анализирати правци развоја лексичко-семантичких система појединих језика у периоду пандемије ковида 19: кључне речи у пандемијском дискурсу (које се у рускоме зборнику о епохи вируса корона дижу на виши ниво – симболички) и ме-

10 Сложеница-позајмљеница *das Homeschooling*, која је синонимна с цитираним примером, у уводном делу појмовника наведена је као један од примера промене значења и(ли) изузетне популарности бројних лексема у оквиру ковид 19 тематике.

11 У уводном делу овог појмовника управо је наведен пример именице *die Triage* као оне која је из стручног терминосистема прешла у општеупотребни језик.

тафорички процеси у њему – где је најфреквентнија постала метафора рата, бројност одређених врста речи, активација одређених творбених образаца (афиксална деривација, слагање, конверзија), нарочита употреба појединих суфикса и суфиксоида, синонимски низови, нова семантичко-творбена гнезда, интернационализација термина, бројност и врста позајмљеница, пре свега из енглеског језика (тзв. англокализми), значај и ширење опсега нових комуникационих технологија, особености језичке слике света засебних народа на основу њиховог ковид лексикона итд.

Уколико – као што се каже – језик представља огледало стварности, онда у овоме случају можемо рећи да језик сложен у виду одредница у речнике о којима сам овде говорила несумњиво доноси релевантан списак речи које тек што су настале или су пак актуализоване у новоме контексту у последње безмало две године, али ти глосари ни изблиза не могу представити сву страхоту медицинских, психо-социјалних и етичких „љуљања“ у свету са дефинитивно помереном цивилизацијском парадигмом. Они ће, наравно, остати својеврсно сведочанство једног злог времена, ухваћеног у лексикографске обрасце и тако осмотреног, рецимо, објективним оком филолога-истраживача. Одреднице и особито примери уз њих дати, међутим, сведоче о томе да ће све речнике који се везују за тему ковида 19 бити потребно у будућем времену анализирати једновременно и са лингвистичког и са антрополошког аспекта, али и са социолошког и психолошког, јер је зло време о коме ови речници сведоче оптерећено бројним контрадикторностима, недоумицама, осећајима тескобе – најтачније описано као бивствовање у театру апсурда.

Литература

- Милорадовић 2016: Милорадовић, Софија. „Тејкин дан у Старој Молдави – обичај од старине“. *Годишњак за српски језик*, Година XXVII, број 14, 173–182.
- Пишев и др. 2020: Пишев, Марко, Жикић, Бојан, Стајић, Младен. „Индекс 'корона': симболичка употреба ковида-19 у јавном говору Србије“. *Етноантрополошки проблеми*, н. с. 15 (3), 845–877.
- Радић 2000: Радић, Првослав. „Отићи до кумине куће“. *Наш језик* XXXIII/3–4, 273–277.
- Радојичић 2006: Радојичић, Драгана. *Између култура Истјека и Зајада. Северозападна Бока Кошорска*, Посебна издања 56, Београд: Етнографски институт САНУ.
- РЯКЭ 2021: *Русский язык коронавирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований Российской академии наук.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. *Речник ковида (темајски и асоцијативни)*, у рукопису.
- СМ 2001: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник* (ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић). Београд: Zepter Book World.

СМР 1998: Кулишић, Ш., П. Ж. Петровић, Н. Пантелић. *Српски митолошки речник* (Друго допуњено издање). Београд: Етнографски институт САНУ.

СРЯКЭ 2021: *Словарь русского языка короновирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований Российской академии наук.

Извори

Николић, Марина и Слијепчевић Бјеливук, Светлана. *Речник појмова из периода епидемије ковида*. <http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova-iz-perioda-kovida/>. 12. 6. 2022.

Словарь русского языка короновирусной эпохи. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований Российской академии наук, 2021.

DWDS-Themenglossar zur COVID-19-Pandemie. <<https://www.dwds.de/themenglossar/Corona>>. 12. 6. 2022.

DICTIONARIES OF TERMS RELATED TO THE COVID-19 EPIDEMIC – A TESTIMONY OF EVIL TIMES

Sofija R. Miloradović

S u m m a r y

The article talks about dictionaries of terms related to the COVID-19 epidemic as a kind of testimony of an evil time, which is especially burdened with numerous contradictions, doubts and feelings of anxiety. A reduced review of the Russian and German thematic dictionaries related to the COVID-19 pandemic was made, with several illustrative determinants, and in light of the fact that this type of dictionary is also being developed at the Serbian Language Institute of SASA. The determinants, and especially the examples given with them, testify to the fact that all dictionaries related to the topic of COVID-19 will be necessary in the future to analyze both linguistically and anthropologically, but also from a sociological, cultural, psychological point of view due to complexity given issues.

Key words: pandemic, covid 19, thematic dictionaries, linguistic and anthropological aspect, keywords – words-symbols

РЕЧНИК ПОЈМОВА ИЗ ПЕРИОДА ЕПИДЕМИЈЕ КОВИДА – ИЗАЗОВИ И РЕШЕЊА*

Светлана М. Слијепчевић Бјеливук**
Марина М. Николић***

Циљ овог рада је представљање посебног пројекта Одсека за стандардни језик Института за српски језик САНУ под називом *Речник појмова из периода епидемије ковида*. Наведени речник је електронски и отвореног је приступа, а у њему се налазе речи и изрази карактеристични за епидемију ковида 19, који се разликују према својим особинама: правописним, творбеним, лексичко-семантичким, етимолошким, стилским и прагматичким. Представља се макро и микро структура речника, као и лексикографски приступ одговарајући за обраду ове специфичне лексике. Рад најављује и наставак прикупљања и истраживања лексике ковида, који ће резултирати допуњеном и штампаном верзијом речника крајем 2022. године.

Кључне речи: речник, вирус корона, ковид 19, српски језик

Увод

Пандемија ковида 19 изазвала је, а онда и наставила да узрокује, озбиљне потресе у целом свету, утицала је на ставове и понашање људи, на њихов свакодневни живот и свакодневне одлуке, па и на језике којима они говоре. Тиме је изнова потврђена фраза да се друштвене промене неминовно читавају и у језику. Језици су се новонасталој ситуацији прилагодили најпре и највише реорганизацијом својих лексичких система, и то на

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

** Институт за српски језик САНУ, s.slijepcevic@gmail.com

*** Институт за српски језик САНУ; Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Катедра за српски језик и књижевност, marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs; marina.nikolic@pr.ac.rs

више начина: тако што су лексеме са лексичке периферије (из медицинске терминологије углавном) постале део медијског, јавног дискурса, па и разговорног, а затим и променом и/или проширењем значења постојећих лексема, или пак настајањем нових речи, до тог момента нерегистрованих у систему, а онда и позајмљивањем.¹ Да су појава новог вируса и његово ширење утицали на промене у лексичким системима језика широм света, доказује велики број лингвистичких радова који се баве језиком у доба пандемије² или научних скупова с таквом темом.³ У прилог овој тези иде и податак да три речника енглеског језика за реч 2020. године бирају неку из тематске групе пандемије: Merriam-Webster English Dictionary – pandemic, Collins English Dictionary – lockdown, Cambridge Dictionary – quarantine, а за реч 2021. године Merriam-Webster English Dictionary – vaccine, а Oxford Dictionary – vax.

Торн (Thorne 2020a) издваја три нивоа развоја специфичног корона језика (при чему је фокус на лексици и жаргону):

1. медиализација речника (medicalisation of vocabulary) у јавном језику;
2. стварање нових речи и израза (rapid creation of neologisms) од стране појединаца;

1 О оваквом начину промена у речничком фонду језика пише и Радовановић: „Окакве се промене могу остварити, рецимо, појављивањем нових речи (пре свега таквих које раније у језику нису постојале јер није било потребе за њима, будући да нису постојали ни одговарајући појмови у искуству говорних представника тог језика, дакле ни у култури коју он заступа), али и мењањем значења постојећих речи“ (Radovanović 2003: 124). Међутим, Радовановић говори о променама као резултату еволутивних процеса које супротставља револутивним, скоковитим. Ми овде, с обзиром на друштвене околности и брзину ширења промена у речничком фонду, можемо пак истаћи да су речничке промене у периоду пандемије изненадне, нагле и драстичне, с тим што је питање њиховог опстанка дискутабилно.

2 О дискурсу у пандемији објављено је и неколико зборника на материјалима различитих језика, попут Power, Media and the COVID-19 Pandemic, Framing Public Discourse (ed. Price, Harbisher 2022), Pandemic and Crisis Discourse, Communicating COVID-19 and Public Health Strategy (ed. Musolff, Breeze, Kond, Vilar-Lluch 2022) и колективна монографија *Русский язык коронавирусной эпохи* (Буцева и др. 2021). Велики број истраживања од самог почетка пандемије усмерен је на неологизме (Alexeyeva, Chaik 2020; Katermina, Yachenko 2020; Bakhmat et al. 2021; Samigoullina 2021), те је чак и скована нова реч *coroneologism* како би се означио неологизам везан за пандемију ковида.

3 *Language in the corona crisis* (EFNIL, 30. септембра и 1. октобра 2020. године, Цавтат, онлајн), *Неологизмы у 2020. г.: язык коронавирусной эпохи* (Институт лингвистических исследований РАН, Санкт-Петербург, 1–2. децембра 2020. године), *Друштво ујркос пандемји* (Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Новом Саду, 21. јун 2021. године, Нови Сад), *3rd Globalex Workshop on Lexicography and Neology, 2021: Focus on Coronavirus-related Neologisms* (Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, GWLN, 31. август 2021, Манхајм, онлајн), *Јавни говор Ниша у условима пандемје ковид 19* (Огранак САНУ у Нишу, 18. новембра, онлајн) итд.

3. институционални дискурс специфичан за представнике власти (government strategic slang).

Другачији угао гледања на однос између термина и процеса неологизације у доба пандемије изнела је група португалских истраживача у реферату *Neoterm or neologism? A closer look at the determinologisation process*⁴. Наиме, они су приметили да осим процеса терминологизације јавног дискурса (уплив медицинских термина) и детерминологизације кроз коју пролазе термини на путу ка општој лексици која доминира јавним дискурсом, нови термини (*неојтермин* – термин настао специјално за означавање неког посебног концепта) такође настају у процесу неологизације, као уосталом и друге речи настале у пандемији, а исто тако се касније и понашају: уклапају се у систем – на правописном, акценатском и граматичком плану и теже системности, развијају свој деривациони потенцијал, али и лексичке односе (на пример, *ковид* је настао из вишелексемне јединице *coronavirus disease 2019*, да би потом постао акроним *COVID-19*, затим је постао званичан назив болести *ковид 19*, па, када се довршио процес детерминологизације, само *ковид*, врло често употребљен као синоним речи *корона*, а на крају и творбени формант *ковид-*).

Заправо, дискурс пандемије од других типова дискурса раздваја нејасност граница у једном лексичком континууму од неотермина преко термина до речи која припада општем лексичком фонду и свакодневном говору.

Овакви процеси у погледу лексике карактеристични су и за српски дискурс у периоду пандемије, а разумљиви су и очекивани када се узме у обзир да су друштвени актери који конституишу јавни дискурс, имајући у виду (доминантну) тему, поред политичара постали и лекари, док су саопштења, изјаве, наступе, вести и сл. коментарисали рецепијенти, односно грађани, на друштвеним мрежама.

Запажене промене у лексичком систему српског језика биле су основна мотивација да се прикупе, попишу и опишу речи и изрази који су обележили епидемију ковида. У међувремену је више европских института направило и онлајн-речнике нових речи и израза који су се проширили у овим језицима од проглашења пандемије. Међу њима се могу издвојити *Нови речник корона њандемије* (нем. *Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie*) Института за немачки језик у Лајбницу (*Leibniz-Institut für Deutsche Sprache*)⁵ и *Речник коронавируса*⁶ Института за хрватски језик и језикословље. Руски лингвисти Института за лингвистичка истраживања РАН (Санкт Петербург) направили су посебан пројекат, који обухвата *Речник руског језика епохе коронавируса* (рус. *Словарь русского языка коронавирусной эпохи, 2021*) и колективну монографију *Руски језик епохе коронавируса* (рус. *Русский язык*

4 Доступно на <https://www.youtube.com/watch?v=ipFcfEhgcDk>.

5 На адреси <https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp#>, приступљено 15. 10. 2020.

6 На адреси <https://jezik.hr/koronavirus/?slovo=d>, приступљено 16. 10. 2020.

коронавирусной эпохи, 2021), чему је претходила научна конференција *Неологизми у 2020. г.: језик у доба коронавируса* (рус. *Неологизмы 2020 г.: язык коронавирусной эпохи*), одржана у Институту лингвистичких истраживања РАН (у Санкт Петербургу) 1–2. децембра 2020. г.

Речник појмова из периода епидемије ковида настао је као засебан пројекат Одсека за стандардни језик Института за српски језик САНУ, из ког је, осим електронске верзије,⁷ урађена допуњена и проширена штампана верзија, која ће под насловом *Речник ковида* изаћи до краја 2022. године. Идеји за настанак ових речника претходила су неколика истраживања, у којима смо се бавили новим речима насталим у доба епидемије, као и јавним дискурсом у истом периоду (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021; Николић, Слијепчевић Бјеливук, Новокмет 2021). Определили смо се за тематски речник који ће окупити нове речи и изразе, али и познате речи и изразе из медицинске терминологије, који су постали фреквентни у српском јавном дискурсу под утицајем пандемије. Важно је истаћи да смо свесни чињенице да одреднице у овом речнику нису истог нормативног ранга, те немају ни исти лексички статус – дакле, поред неологизама, јављају се и okazaционализми, поред термина, јављају се и колокације за које не можемо тврдити јесу ли okazaционалног карактера или не. О судбини сваке од ових лексема незахвално је говорити будући да ју је тешко предвидети – хоће ли лексеме претпостављеног okazaционалног карактера ступити у статус неологизма, као и хоће ли ова лексика временом застарети (пошто највише зависи од друштвених околности). Међутим, држали смо се тематског критеријума, као и циљева: (1) дати дефиниције које ће бити доступне широј јавности (те тиме олакшати разумевање реципијентима јавног дискурса, али и учесницима у њему); (2) дати правописне препоруке за нове појаве; (3) забележити лексичке и правописне појаве и промене индуковане пандемијом (о свим овим темама даћемо детаљније напомене у наставку).

Корпус

У нашем речнику има више од три стотине одредница и превасходно припадају јавном дискурсу српског језика – појављивале су се у новинским текстовима и телевизијским емисијама, на порталима и друштвеним мрежама, у разговорном језику. Грађа за ексцерпцију прикупљена је из медија, електронских и штампаних, али и са интернета – у обзир су ушли коментари на новинске чланке или емисије, текстови са сајтова различитих намена, као и објаве на најраспрострањенијим друштвеним мрежама, најчешће на Твитеру. Извори нису смели бити старији од почетка 2020. године, када се вирус појавио у свету, односно од 6. марта 2020. године, када је званично

7

Постављене на интернет страници Института за српски језик САНУ у децембру 2020. године: <http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova-iz-perioda-kovida/>.

у Србији забележен први случај особе заражене вирусом САРС-КоВ-2, а примери употребе морали су задовољити тематски критеријум. Наиме, тема је морала бити у вези са епидемијом и њеним пратећим појавама. Примери су за електронску верзију скупљани мануелно: један део забележен је на основу дневника на националним телевизијама, тематских и забавних емисија (Тема, 24 минута, Око магацин, Утисак недеље) и Јутјуб снимака конференција за штампу Кризног штаба, а затим и претрагом на претраживачу Гугл. Примери су, дакле, преузимани из медија, електронских и штампаних, али и са интернета – у обзир су ушли коментари на новинске чланке или емисије, текстови са званичних сајтова различитих намена (углавном информисања грађана и издавања саопштења, одлука и сл. Владе Републике Србије), као и објаве на најраспрострањенијим друштвеним мрежама, најчешће на Твитеру. При изради допуњеног, штампаног издања коришћени су и електронски корпуси. Други, највећи део текстова прикупљан је аутоматски према задатим кључним речима (ковид, корона, коронавирус, вирус корона, вакцина, вакцинација, омикрон, имунизација, Т-ћелије, Кризни штаб) на два платформа: BigBoxData и Sketch Engine. Прва платформа омогућава прикупљање коментара и дискусија са друштвених мрежа Твитер и Фејсбук на текстове објављене на званичним страницама следећих портала: Политика, Вечерње новости, Блиц, Данас, Информер, Интернет портал РТС-а и Б92, односно на основу задатих речи путем хештега на Твитеру, док друга платформа омогућава избор тачно одређених сајтова са којих се прикупљају подаци. За ову прилику ручно су означени сајтови који су послужили као извори за прикупљање текстова о пандемији.⁸ На платформи BigBoxData прикупљено је 54 546 јединица (при чему се као јединице рачунају и текстови и коментари у којима се појављују задате кључне речи), док је на платформи Sketch Engine израђен корпус Ковид, који садржи 950 462 речи.⁹

Речнички чланак

Када је реч о макроструктури речника, након навођења одреднице, дате су основне граматичке информације о акценту и морфолошкој класи, као и стилски квалификатори, након чега следе дефиниције и примери употребе са изворима. У случајевима где постоји синоним (или делимични

8 Текстови су прикупљени са следећих сајтова: covid19.rs, rts.rs, rtv.rs, b92.rs, bbc.com, danas.rs, dw.com, ekinika.rs, espreso.rs, euronews.rs, glas-javnosti.rs, glasamerike.rs, nedeljnik.rs, navidiku.rs, nezavisne.rs, republika.rs, slobodnaevropa.org, srbijadanas.rs, srbija.gov.rs, blic.rs, kurir.rs, vrbasmedia.rs, 021.rs, alo.rs, beta.rs, mfa.gov.rs, informer.rs, glassumadije.rs, telegraf.rs, rs.n1info.com.

9 Пандемија је изазвала и прављење посебних корпуса, како би се прикупиле и идентификовале (нове) речи у вези с коронавирусом, углавном су рађени у већим лексикографским центрима, нпр. Оксфорд, али има и мањих корпуса индивидуалних аутора.

синоним), он је дат након семантичке дефиниције, у продужетку, одвојен тачком и запетом:¹⁰

вирулентност ж мед. способност заразних микроорганизама да изазову болест, заразност; *вируленција*.

вируленција ж мед. способност заразних микроорганизама да изазову болест, заразност; *вирулентности*.

Уколико реч има више различитих значења, она су навођена једна за другим, одвојена редним бројем:

епидемија ж 1. мед. заразна болест која се веома брзо шири и захвата велики број становника у некој области, пошаст. 2. брзо ширење неке појаве или догађаја.

1. Koronavirus u brojkama: Najznačajniji podaci o epidemiji covid-19 u Srbiji / Epidemija koronavirusa u Srbiji proglašena je 19. marta 2020. godine, trinaest dana nakon što je otkriven prvi slučaj zaraze u našoj zemlji, dok je prva žrtva smrtonosnog virusa registrovana 20. marta (rs.n1info.com, 6. 12. 2020); EPIDEMIJE OD TROJE I ŠPANSKE GROZNICE DO KORONA VIRUSA (slobodnaevropa.org); Epidemija koronavirusa ne jenjava / VUHAN – Posle nekoliko dana u kojima je zabeležen pad broja novoobolelih od korona virusa, danas je saopšteno da je epidemija ponovo uzela maha i u protekla 24 sata registrovano je 3.399 novih slučajeva (rtv.rs, 8. 2. 2020).
2. Епидемија лажних вести / У Нишу се данима пласирају непроверене информације о оболелима у здравственим установама и институцијама социјалне и дечје заштите (politika.rs, 30. 11. 2020); Poruka vladike bačkog Irineja sa vaskršnje liturgije: Duhovna epidemija zla opasnija je od virusa / Svi mogući virusi, zaraze i epidemije su opasnost, ali najveća opasnost su duhovne epidemije zla – poručio je vladika bački (novosti.rs, 19. 4. 2020). Serijal „Epidemija tajni“ – kako se Srbija bori protiv koronavirusa (rs.n1info.com, 2. 11. 2020).

Хомоними су навођени као засебне одреднице:

карантинка¹ ж колокв. пеј. особа женског пола у карантину узрокованом епидемијом.

карантинка² ж колокв. фризура настала у кућним условима, резултат шишања од стране неког од укућана или самосталног шишања.

Правописни аспект

Формирање одредница у складу је са правописном нормом српског језика (посебно питања састављеног и растављеног писања), иако је на почетку било проблема око одабира начина писања лексичких јединица са пре-

¹⁰ Због ограничења у простору, целе одреднице дајемо само тамо где су неопходне ради илустрације значења у примерима.

позитивном детерминативном компонентом – јављале су се разне варијанте за бележење нових појава и појмова: ковид позитиван / ковид-позитиван / ковидпозитиван; корона журка / корона-журка / коронажурка итд. (Николић и др. 2021: 372–373).

Правописни проблеми при бележењу нових речи у вези са темом ковида већ су обрађивани на материјалу српског језика (Ђордан, Марић Мesarović 2020, Јовановић 2020, Марковић 2021; Слијепчевић Бјеливук 2022). Као прво питање, издвојило се питање писања назива самог вируса. Правописна варијантност била је очекивана због недовољне адаптираности страних речи у језику, али и због тога што у српском језику немамо велику заступљеност и фреквентност скраћеница, нарочито не оних насталих од комбинације речи и броја. Корпус бележи чак тринаест различитих форми: COVID-19, COVID 19, Covid-19, Covid 19, Covid¹¹, Kovid-19, Kovid 19, KOVID 19, KOVID-19, Kovid, kovid-19, kovid 19, kovid.

Узимајући у обзир дотадашњу праксу при таксономији вируса,¹² при изради *Речника појмова из периода епидемије ковида* били смо се одлучили за састављено писање за име вируса из породице коронавируса.¹³ Међутим, ша-роликоост корпуса показала је не само неусаглашеност у погледу писања већ и низ лексичкосемантичких промена. Примера ради, корпус Ковид бележи коронавирус у 430 примера, корона вирус у 1271, а вирус корона у свега 178.

Први критеријум за раздвајање полусложеничког од састављеног писања, критеријум несамосталности једне или обеју саставница (в. Правопис српскога језика, т. 82), у јединицама које почињу елементом *корона* додатно усложњава проблем због тога што се првобитни везани елемент *корона-* из лексеме коронавируси (назив за породицу вируса, како је уобичајено у медицинској струци) осамосталио у значењу имена новог вируса (вирус

11 Овакве варијанте забележили су и лексикографи Оксфордског речника, а ове и наредне и руски лексикографи Института РАН.

12 Како су *Adenoviridae* у српском *аденовируси*, те све друге породице утемељене у правописној пракси на исти начин бележене (*риновируси*, *ретровируси*), вођени смо били истим принципом према латинском *Coronaviridae* у српском *коронавируси* (за означавање читаве породице).

13 Речник чију концепцију представљамо у овом раду завршен је у септембру 2020. године, прошао је процесе рецензирања (и лингвиста, лексикографа и лекара) и јавности постао доступан у децембру исте године. У међувремену, у октобру 2020. године, Одбор за стандардизацију донео је Одлуку у којој се даје аргументација за растављено писање према следећем редоследу: *вирус корона*. У раду који се бави правописним аспектом нових речи у периоду епидемије ковида (Слијепчевић Бјеливук 2022) изнели смо аргументе, утемељене у правописној пракси, за састављено писање када је реч о именовању породице вируса (изазивача болести) и растављено писање када је реч о називу вируса (саме болести). Да је ово питање проблематично, сведоче и одреднице у ијекавском издању *Речника српскога језика* Матице српске (2021), који доноси растављено писање без обавезности у редоследу чланова: *вирус корона* и *корона вирус*.

корона, како се и препоручује Одлуком Одбора за стандардизацију српског језика), па напоследку и болести коју изазива, а затим почео да гради везе с другим самосталним елементима, лексемама попут време, режим, мере, пресек итд.

Наиме, формант *корона* осамосталио се у разговорном дискурсу у значењу болести која носи назив ковид (19), а затим је, ступајући у различите везе са другим речима (најчешће именицама), добио и детерминативну улогу. Исти процес поновио се и са називом болести (*ковид*): тако се у истом значењу у корпусу појављују нпр. *корона тшесїї* и *ковид тшесїї*, *корона журка* и *ковид журка*, *корона мере* и *ковид мере*.

Свака саставница у овим спојевима (*корона време*, *корона журка*, *корона забава*, *корона љарїїи*, *корона закон*, *корона идиоїї*, *корона изазов*, *корона криза*, *корона лудило*, *корона мем/мим*, *корона мере*, *корона обвезнице*, *корона љравила*, *корона љрофїїљер*, *корона режим*, *корона шоїїннг*, *ковид тшесїї*, *ковид амбулантїа*, *ковид болница*, *ковид болесник*, *ковид анксиозностїї*, *ковид љасош*, *ковид љроїусница*, *ковид режим*, *ковид сисїїем*, *ковид криза*) задржава свој акценат, при чему прва одређује другу остајући у том споју непроменљива, а ван њега променљива. Узимајући у обзир препоруку садржану у тачки 86а Правописа српскога језика Матице српске, да се препоручује растављено писање у случајевима где у двочланом споју посебних речи прва, која је обично страног порекла и понаша се као непроменљиви придев, одређује другу, при изради речника определили смо се за растављено писање (како се и уобичајило у јавном дискурсу).

Посебни правописни проблем чини и скраћеница за званични назив вируса SARS-CoV-2. У раду о термилошким решењима у српском и шпанском, ауторке закључују да би „потенцијална решења за писање назива новог вируса на српском језику могла бити SARS-CoV-2 који је употребљив, како у ћириличним, тако и у латиничним текстовима и CAPC-KoB-2 који би се могао користити само у ћириличним текстовима“ (Ћordan, Marićić Mesarović 2020: 60). У српском језику готово да нема скраћенице која се пише полусложенички. Међутим, како је овде реч о термилошкој скраћеници, може се очекивати да она опстане управо у две поменуте варијанте.

Стилски аспект

Иако је по регистру лексика пандемије примарно била термилошка и припадала медицини, преко медија је продрла у свакодневни говор и престајала да буде стилски маркирана. Међутим, врло брзо, примећена је све већа динамичност лексичког система која је, захваљујући процесима језичке игре (каламбуру и игри речи), за резултат дала огроман лексички материјал који је имао и друге вредности осим номинационих и употребљавао се не с циљем прецизног информисања и правовременог и објективног обавештавања јавности, већ с циљем исказивања реакције, ставова, осећања оних који се с пандемијом на један или други начин суочавају.

Из тих разлога већ у *Речнику појмова из периода епидемије ковида* дате су најпре речи и изрази који су врло брзо са лексичке периферије продрли у језик медија и свакодневни говор, али и нове творенице, углавном, њима мотивисане, које још увек немају довољно учесталу употребу да би им се прецизно могао одредити статус. С тим у вези у *Речнику* су коришћени квалификатори колоквијално (за речи забележене у коментарима на друштвеним мрежама, који симулирају колоквијални говор) и околиционално (за речи за које се још увек не може са сигурношћу утврдити колика им је учесталост или за које смо утврдили да нису учестале). Тако смо се одлучили да емоционално-експресивно маркирану лексику обележимо квалификаторима *колокв.*, *пеј.*, на пример:

карантинџа м колокв. пеј. мушка особа у карантину узрокованом епидемијом.

ковидџа м колокв. пеј. особа која болује од ковида.

коронаџа ж колокв. пеј. коронавирус.

коронаџан, -вна, -вно колокв. оказ. који има позитиван резултат теста на коронавирус; ковидпозитиван.

Интензитет извештавања и тематска ограниченост допринели су, с једне стране, брзом ширењу ових речи, а с друге стране, и великом броју новонасталих речи које су резултат језичке креативности говорника и којима се одражава подругљив однос према новом вирусу и болести, нпр. за назив вируса *коронаџа* или за назив зараженог *коронаџа*, *коронаџица*, *коронаџа*, *коронаџар*, *ковидџа*. Оваквим називима исказује се тежња да се носиоци болести језички маркирају као што је то иначе с тим типом лексики случај (нпр. *џуберан* и сл.) (Николић и др. 2021: 376).

Порекло

Неке речи у *Речнику* новонастале су, а већи део њих постојао је у српском језику и раније, али су или припадале искључиво медицинској терминологији, или су с појавом новог вируса добиле и нека нова значења. У овом речнику забележена су значења која се употребљавају у вези са темом ковида 19, а порекло лексема наводи се само у случајевима (нових) англицизама, будући да су остале речи европски интернационализми и воде порекло пре свега из латинског и грчког језика¹⁴:

инфодџија ж [енг. infodemia] превелика количина, углавном информација на интернету које се тичу неког проблема, чије је решење отежано.

ковидџот м [енг. covidiot; covid + idiot] пеј. 1. особа која игнорише упозорења, смернице и правила о јавној безбедности у вези са ковидом 19. 2. особа која непотребно гомила намирнице или заштитну опрему; *корона идиџот*.

14 Наравно, данас је све више интернационализама из енглеског језика, каква је, на пример, у нашем речнику реч *инфодџија*.

из реда звери сродних *мачкама*. Без обзира на ове примере, доминантна је ситуација да је мушки род генерички, односно да се маскулинативи и фемининативи налазе у односу хипонима (надређен и шири појам) и хиперонима (подређен и ужи појам), те да су фемининативи лингвистички маркирани (Ђорић 1982: 14; Радић 2011: 52 и др.).

Питање нормативности новијих социјалних фемининатива у српском језику још увек није до краја решено,¹⁶ али би се, стандардолошки гледано, могли препоручити облици попут *вирологиња*, будући да се, према принципима творбе за називе занимања, титула и звања особа женског пола, ови називи изводе из назива занимања титула и звања особа мушког пола додавањем моционих суфикса -ка, -(к)иња и -ица: *виролог* + иња, *вирусолог* + ица, *епидемиолог* + иња или сл.

Одлучили смо се да ове лексеме, иако нормативно дискутабилне, укључимо у наш речник, узимајући као један од релевантних (иако не и најважнијих) критеријума за нормирање неке речи њену распрострањеност. Будући да је употреба речи *еидемиолошкиња*, *вирусолошкиња* и др. веома фреквентна, посебно у језику медија, сматрали смо да ту чињеницу треба да осликава и наш речник.

Уместо закључка

Рад на лексикографској обради појмова из периода епидемије, што је речено, израдом електронског речника није окончан. Њихово прикупљање и опис наставили су се током наредне две године, а резултати ће бити доступни у штампаном облику крајем 2022. године. Сведочанство о пандемији допуњено је нарочито оним речима које се тичу вакцинације, њених поборника и противника, што је логично, будући да се током 2021. године фокус јавности са вируса, болести коју изазива, лечења и спречавања њеног ширења пребацио на проналажење вакцине и процес вакцинације, који је у многим земљама започео средином јануара те године. У ранијим истраживањима обрадили смо називе за противнике вакцинације (Николић, Слијепчевић Бјеливук 2019),¹⁷ односно за покрете и њихове присталице који се односе позитивно или негативно према вакцинама и вакцинацији (Ђорђевић и др. 2021).¹⁸ У зависности од фреквентности употребе, као и од

16 О чему сведоче бројне расправе на ту тему, које су се посебно појачале доношењем Закона о родној равноправности крајем маја ове године (више о овој теми у: Ђорђевић и др.).

17 Забележене су и анализиране следеће речи из датог семантичког поља: антиваксери, антивакционалисти, антивакцинари, антивакцинаши, антивакцинери, антивакционалисти.

18 У грађи су се нашле следеће лексеме: антивакс, антиваксер, антиваксерка, антиваксерски, антиваксерство, антивакцина, антивакционалиста, антивакционални, антивакцинар, антивакцинарка, антивакцинацијски, антивакцинер, антивакцинаш, антивакцинашица, антивакцинашки, антивакцинаштво, антивакцинизам, антивакциниста,

нормативног статуса,¹⁹ неке од ових речи наћи ће се у штампаном издању речника.

Намена речника представљеног у овом раду јесте превазилажење неразумевања до кога долази код реципијената (грађана) приликом примања информација и обавештења у вези с вирусом и епидемијом. Онима који јавно говоре и пишу о овој теми речник може послужити као језички приручник, који ће тако схваћен и коришћен доприносити осавремењавању, допуњавању и ширењу лексичке норме савременог српског језика.

Осим признатих лексиколога и лексикографа др Марине Спасојевић и др Ђорђа Оташевића, рецензентском тиму прикључен је и представник струке, др Иван Станковић, кардиолог, чиме смо задовољили један од најважнијих критеријума за писање доброг терминолошког речника, а то је спој лингвистике и струке чија се терминологија описује, односно сарадња стручњака из области језика и стручњака из предметне области.

Литература

- Бошковић Марковић 2021: Бошковић Марковић, Валентина. *Жене у језику: борци или боркиње?*, Београд: Задужбина Андрејевић, 2021, 128.
- Буцева и др. 2021: *Русский язык коронавирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований Российской академии наук, 2021.
- Ђорђевић и др. 2021: „Грађа за речник нових речи (3)“. *Новоречје : Научно-популарни неолошки часопис* III/1. Београд: Алма – Пројекат Растко, 2021, 83–163. <http://www.alma.co.rs/Novorecje/Novorecje3.pdf>
- Ђорђевић и др. 2022: Ђорђевић, Весна, Јанковић, Јелена, Николић, Марина. “New words and gender equality in Serbian – does discrimination exist?”. *Jazykovedný časopis* 3, 2022. (у штампи)
- Јовановић 2020: Јовановић, Владан. „О називу једног вируса“, *Језик данас*, година XVI, број 15, 1–4.
- Катермина, Липириди 2020: Катермина, В. В., Липириди, С. Х. „Особенности отображения пандемии коронавируса в лексике медицинского дискурса (на основе английских неологизмов)“. *Известия Волгоградского гос. пед. ун-та*, 2020, № 4 (147), 170–175.
- Катермина, Липириди 2021: Катермина, В. В., Липириди, С. Х. „Лингвокультурный аспект новой лексики пандемии коронавируса“. *АПФ&ПЛ. Тематический выпуск: Антропологическая лингвистика: культурные смыслы в языке*, 2021/2, 49–59.

антивакцински, антивакциони, антивакционалиста, антивекс, антивексер, антивексерица, антивексерски, антивексерство, ваксер, ваксерка, ваксерски, вакциналиста, вакцинаш, вакцинашица, вакционалиста.

19 Многе од ових лексема имају статус околионализама или потенцијалних речи, поједине су недовољно уклопљене у лексички систем српског језика или нису прошле адекватну творбену или правописну (транскрипциону) трансформацију, стога се могу сматрати нестандартним, односно речима на удаљеној периферији лексичког система српског језика.

- Марковић 2021: Марковић, Јордана. „Улазак короне у српски језички систем“. *Исходишта* 7, 163–176.
- Милашин 2021: Милашин, Горан. „Индивидуализми у језику Твитера“. *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема* (ур. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић). Зборник научних радова. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 725–744.
- Мишић Илић, Крстић 2021: Мишић Илић, Биљана и Крстић, Ана. „Деагентизација у изјавама Кризног штаба поводом пандемије ковида-19 у Србији“. *Српски језик: студије српске словенске* 26, 2021, 89–109.
- Николић 2010: Николић, Марина. *Теорија језичке културе у науци о српском језику и славистици*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Николић, Слијепчевић Бјеливук 2019: Николић, Марина и Слијепчевић Бјеливук, Светлана. „Како се зову противници вакцинације“. *Језик око нас* (ур. Слободан Новокмет, Светлана Слијепчевић Бјеливук, Марина Николић). Нови Сад: Прометеј, 2019.
- Николић и др. 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Новокмет, Слободан. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* (ур. З. Арсић) LI (01), 365–390.
- Онал 2021: Онал, И. О. „Метафорическая репрезентация пандемии COVID-19 в турецких СМИ = Metaphorical Representation of the COVID-19 Pandemic in the Turkish Media“. *Межкултурная коммуникация: лингвистические и лингводидактические аспекты : сб. материалов 9 междунар. науч.-практ. конф.*, Новосибирск, 24–26 марта 2021 г. – Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2021, 107–110.
- Оташевић 2021а: Оташевић, Ђорђе. „Семантичке дефиниције нових фемининаума“. *О новим речима I* (ур. Дејан Ајдачић). Београд: Алма, Културна мрежа „Пројекат Растко“, 2021, 11–12.
- Оташевић 2021б: Оташевић, Ђорђе. „Фемининуми (феминативи) у речницима нових речи“. *О новим речима I* (ур. Дејан Ајдачић). Београд: Алма : Културна мрежа „Пројекат Растко“, 2021, 89–111.
- Оташевић 2021в: Оташевић, Ђорђе. „Родни парови у речницима нових речи и секундарност феминатива“. *О новим речима I* (ур. Дејан Ајдачић). Београд: Алма : Културна мрежа „Пројекат Растко“, 2021, 180–183.
- Пипер 2016: Пипер, Предраг. „О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима“. *Јужнословенски филолог*, 72/3–4, 2016, 35–65.
- Приемишева 2021: Приемишева, М. Н. „Коронајезик, коронахаос и коронамир“. *Словарь русского языка коронавирусной эпохи*, Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований Российской академии наук.
- Радић 2007: Радић, Јованка. „Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику“. *Шездесет година Института за српски језик САНУ* (ур. Срето Танасић). Зборник радова I. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007, 381–400.
- Радић 2010: Радић, Јованка. „Појам род у граматичи и логици (у светлу ‘феминизације’ српског језика)“. *Зборник радова Филозофског факултета*

- ија – Поводом 50-годишњице Филозофског факултета Универзитета у Приштини, у часопису проф. др Милосаву Вукићевићу (ур. Милета Букумирић). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2010, 387–396.
- Радић 2011: Радић, Јованка. „Именички род у језику и равноправност полова у друштву (Логички нивои и моћја рода у српском језику)“. *Књижевни (с)тандардни језик и језик књижевности* (ур. Милош Ковачевић). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, 2011, 43–57.
- Русский язык коронавирусной эпохи. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2021.
- Савић 1984: Савић, Свенка. „Прагматички аспекти рода *nomina agentis* у српскохрватском/хрватскохрватском језику“. *Научни саставак славистија у Вукове дане* 13/1, 1984, 247–258.
- Савић 1995: Савић, Свенка. „Језик и пол – Истраживања код нас“. *Женске студије* 2–3, 1995, 228–244.
- Слијепчевић Бјеливук 2019а: Слијепчевић Бјеливук, Светлана. „Шта ћемо са госпођом, господо? (Све што би требало знати о родно осетљивом језику)“. *Језик око нас* (ур. Слободан Новокмет, Светлана Слијепчевић Бјеливук, Марина Николић). Нови Сад: Прометеј, 2019, 119–125.
- Слијепчевић Бјеливук 2019б: Слијепчевић Бјеливук, Светлана. „Још мало о родно осетљивом језику“. *Језик око нас* (ур. Слободан Новокмет, Светлана Слијепчевић Бјеливук, Марина Николић). Нови Сад: Прометеј, 2019, 126–128.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. „Јавни дискурс у периоду епидемије ковида“. *Српски језик: студије српске и словенске* 26, 2021, 253–267.
- Слијепчевић Бјеливук 2022: Слијепчевић Бјеливук, Светлана. „О правописним питањима у пандемији ковида“. *Књижевност и језик* LXIX/1, 2022, 85–96.
- Словарь русского языка коронавирусной эпохи. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2021.
- Станојчић 2013: Станојчић, Живојин. „Морфофонолошка структура неких именица у творби модела са суфиксом -киња“. *Наш језик* 44/3–4, 2013, 17–23.
- Станојчић 2014: Станојчић, Живојин. „Прилог дескриптивно-нормативној граматици – класификација неких суфикса“. *Српски језик* 19, 2014, 555–560.
- Станојчић, Поповић 2016: Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир. *Грамаишка српског језика: за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике, 2016.
- Ћорић 1979: Ћорић, Божо. „Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима“. *Књижевни језик* 8/3, 1979, 31–41.
- Ћорић 1982: Ћорић, Божо. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд, 1982.
- Ћорић 2006: Ћорић, Божо. „Грамаички род и питање полне дискриминације у језику“. *Српски језик* 11, 1/2, 2006, 51–63.
- Ћорић 2008: Ћорић, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.

Шмелева 2021: Шмелева, Елена. „Русский ковидный: Новые языковые явления глобальной пандемии“. *Russian Language Journal* 71/2. 319–337. <Available at: <https://scholarsarchive.byu.edu/rlj/vol71/iss2/17>>.

- Alyeksyeyeva et al. 2020: Alyeksyeyeva, Iryna O., Chaiuk, Tetyana A., Galitska, Elizaveta A. „Coronaspeak as Key to Coronaculture: Studying New Cultural Practices Through Neologisms“. *International Journal of English Linguistics* 10/6 (2020): 202–212.
- Bajić 2012: Bajić, Nikola. „Spolno (ne)občutljiva raba jezika v Srbiji in Sloveniji v teoriji in praksi“. *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (ur. A. Bjelčević). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012, 124–128.
- Bakhmat et al. 2021: Bakhmat, Liudmyla V., Panchenko, Violetta, Nosach, Oksana O. *Language change, lessons of Covid-19 and coroneologism*, 2021. <<http://195.140.227.163:8080/jspui/bitstream/123456789/2698/1/LANGUAGE%20CHANGES%2C%20LESSONS%20OF%20COVID-19%20AND%20CORONEOLOGISMS.pdf>>.
- Ćorić 1990: Ćorić, Božo. „Sociolingvistički status naziva za osobe ženskog pola u srpskohrvatskom jeziku“. *Fluminensia* 2/1–2, Rijeka, 1990, 103–108.
- Đordan, Maričić Mesarović 2020: Đordan, Andrijana i Maričić Mesarović, Sanja. „Jezik u doba pandemije kovida-19: terminološka rešenja u srpskom i španskom jeziku“, *Komunikacija i kultura online*, Godina XI, broj 11. Dostupno: <http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/journals/kkonline/2020-1/kkonline-2020-11-11-3.pdf>
- Đorđević, Janković, Nikolić 2022: Đorđević, Vesna, Janković, Jelena, Nikolić, Marina. “New words and gender equality in Serbian – does discrimination exist?“. *Jazykovedný časopis* 3, 2022. (у штампі)
- Filipović 2011a: Filipović, Jelena. “Gender and power in language standardization of Serbian“. *Gender and Language* 5/1, 2011, 111–131.
- Filipović 2011b: Filipović, Jelena. „Rod i jezik“. *Uvod u rodne teorije* (ur. Ivana Milojević, Slobodanka Markov). Novi Sad, 2011, 409–423.
- Filipović Kuzmanović 2019: Filipović, Jelena i Kuzmanović, Ana. “Serbian Gender Linguistics“. *WSA* 84. Baitrag, 2019, 179–198.
- Katermina, Yachenko 2020: Katermina, Veronika i Yachenko, Ekaterina. „COVID-19 kak lingvisticheskoye yavleniye (na materiale tekstov angloyazychnykh SMI) [COVID-19 as a linguistic phenomenon (on the material of English-language Mass Media)]“. *Filologicheskiye nauki* 3 (108), 2020, 51–58.
- Musolff et al. 2022: Musolff, Andreas, Breeze, Ruth, Kondo, Kayo and Vilar-Lluch, Sarah (eds.). *Pandemic and crisis discourse. Communicating Covid-19 and Public Health Strategy*. Bloomsbury Publishing, 2022.
- Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie*. Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. <<https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp#>>. 15. 10. 2020.
- Price, Harbisher 2022: Price, Stuart, Harbisher, Ben (eds.). *Power, Media and the COVID-19 Pandemic, Framing Public Discourse*, Abingdon: Routledge, 2022.

- Pojmovnik koronavirusa*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <<https://jezik.hr/koronavirus/?slovo=d>>, 16. 10. 2020.
- Radovanović 2003: Radovanović, Milorad. *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica „Zoran Stojanović“, 2003.
- Samigoullina 2021: Samigoullina, A. D. „English coroneologisms: function and semantics“. *Международный научно-исследовательский журнал* 3–3 (105), 2021, 166–170.
- Thorne 2020a: Thorne, Tony. #CORONASPEAK – the language of Covid-19 goes viral–2. Published online: April 15, 2020. <<https://language-and-innovation.com/2020/04/15/coronaspeak-part-2-the-language-of-covid-19-goes-viral>> 25. 10. 2021.
- Thorne 2020b: Thorne, Tony. *Spotlight on COVID: Pandemic language and the role of linguistics*. King’s College London. News Centre. (2020, June 1). <<https://kcl.ac.uk/news/spotlight-on-covid-pandemic-language-and-the-role-of-linguists-1>> 12. 2. 2021.
- Tomić 2021: Tomić, Svetlana. „Neki metodološki problemi u savremenom istraživanju socijalnih femininiteta u srpskom jeziku“. *Poznanske studije slawistyczne* 20, 2021, 323–346.

GLOSSARY OF TERMS FROM THE PERIOD OF THE COVID EPIDEMIC – CHALLENGES AND SOLUTIONS

Svetlana M. Slijepčević Bjelivuk
Marina M. Nikolić

S u m m a r y

The aim of this paper is to present a new project of the Department of the Standard Language of the Institute for the Serbian Language of SASA called the *Dictionary of Terms from the Period of the Covid Epidemic*. The mentioned dictionary is electronic and open access, and it contains words and expressions characteristic of the epidemic Covid 19, which differ according to their characteristics, etymological and spelling, creative, lexical-semantic, stylistic and pragmatic.

The challenges that arose during the development of this dictionary concerned mostly the adaptation of the new vocabulary to the normative principles of the Serbian language, so it was necessary to offer accent and spelling solutions (especially in connection with composed and disassembled writing, for example *korona žurka*, *kovid ambulanta*) in accordance with the norm, then transcribe new anglicisms (such as *fake news*, *lockdown*). The next problem referred to the highlighting and classification of stylistically marked vocabulary, for example slang expressions (*koronaš*, *koronašica*, *koronka*), pejorative (*koronača*), occasional (*korontin*, *koronzivan*) and colloquial words in general (*korona*).

The purpose of the dictionary presented in this paper is to overcome the misunderstanding that occurs to recipients when receiving information and notifications related to viruses and epidemics. For those who speak and write about this topic, the dictionary can serve as a language manual, which, understood and used in this way, will contribute to the modernization and supplementation of the lexical norm of the modern Serbian language.

Keywords: Glossary of Terms from the Period of the Covid Epidemic, Coronavirus, Covid 19, the Serbian Language

СТИЛОГЕНИ АСПЕКТИ ЈЕЗИЧКОГ ИЗРАЗА НИШЛИЈА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19*

Марина С. Јањић**

Рад се бави стилистичком анализом јавног дискурса града Ниша у доба пандемије ковида 19. Корпус је сачињен у периоду 2020–2022. године ексерпцијом грађе са нишких електронских медија, али су начињени и транскрипти интервјуа са Нишлијама који су прележали ковид или је неко из њихове породице био инфициран овим вирусом. У раду се полази од хипотезе да стилогеним поступцима језик осликава дубљу и прикривену истину о психолошком стању једне друштвене заједнице у ванредним околностима. У њему се прелива читав спектар емоција од страха и неизвесности до пркоса и извргавања руглу немиле пошаст. Стилскојезичке анализе разоткривају семантичке механизме који, као непатворено језичко богатство, служе као полигон за разумевање и емоционални доживљај стварности у кризним условима изазваним пандемијом вируса корона. Са друге стране, стилогени поступци разоткривају рационализацију целокупне ситуације на основу чега се јавља и друштвена активација поводом ковида 19.

Кључне речи: стилистика, стилеми, стилске фигуре, ковид 19, пандемија, јавни дискурс, Нишлије

1. Увод

Пандемија изазвана вирусом корона унела је огроман заокрет у животе свих људи на планети па тако и у Нишу, што се најочигледније може уочити у језику. Будући да се у науци симболично сматра огледалом друштвене стварности¹, језик прати све промене на личном и друштвеном плану као акуму-

* Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, marina.janjic@filfak.ni.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* САНУ (бр. О-25-20), координатор: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, руководилац: проф. др Марина Јањић.

1 „Исследование метафоры стало одним из важнейших направлений современной когнитивной лингвистики, которая в изучении рассматриваемого феномена полно-

лациона база нових животних датости и као одговор на утицаје споља. Језик „...служи и као параван и искривљено огледало: један део скрива, други пре-иначава. Служи даље и као заклон: да пошиљаоца сакрије од могуће критике. Он затим делује и као анестетик: када ублажава шок од непријатне истине. Служи, најзад, и као перје за кићење: пошиљаоца представља као образованог и компетентног, прилежног и одговорног“ (Кликовац 2001: 108). Језичке новости у вези са вирусом ковид 19 видљиве су у свим друштвеним сферама комуникације јавног живота, а пре свега у медицинској терминологији у виду неологизама насталих као пратећи вербални одговор на новонасталу здравствену и друштвену ситуацију. Међутим, осим нових лексема, језик у условима пандемије ковида 19 даје и дубље одговоре у вези са ширим опсегом живота и рада у новонасталој ситуацији, укључујући ту и психолошка стања и расположења самих говорника, а све се то постиже емоционално-експресивним својствима језичких средстава. Стилизација мисли и осећања представља важан вербални сигнал о истинском доживљају целокупне ситуације и доприноси експресивности језика којим се овакви садржаји интерпретирају. Како се у основи под стилистиком² подразумева наука о изражајним средствима, послужимо се стилистичком анализом како бисмо разоткрили смисао и семантику употребљених језичких јединица. Према Маргарити Кожини „стилистику је могуће одредити као лингвистичку науку о средствима говорне изражајности и о законитостима функционисања језика, условљених искоришћавањем језичких јединица у зависности од садржаја израза, циља, ситуације и сфере општења“ (Чаркић 2002: 12). Дакле, овај рад има за циљ да анализира и размотри стилогене³ аспекте језичког израза Нишлија у вре-

стью отказалась от традиционного (идушего еще от Аристотеля) взгляда на метафору как на «сокращенное сравнение», один из способов «украшения» речи или от характерного для генеративистики (Н. Хомский, Л. Н. Мурзин и др.) представления о метафоре как о своего рода взаимодействии двух глубинных (базисных) структур, а также от присущей структурализму ориентации на изучение «собственно языковых» закономерностей метафоризации. Современная когнитивистика (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Н. Д. Арутюнова, А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов, Е. С. Кубрякова и др.) рассматривает метафору как основную ментальную операцию, как способ познания, структурирования и объяснения мира. Человек не только выражает свои мысли при помощи метафор, но и мыслит метафорами, создает при помощи метафор тот мир, в котором он живет“ (Чудинов 2001: 7).

- 2 „Стилистика је део науке о језику чији су задаци: 1. изучавање разних стилова, 2. изучавање емоционално-експресивних својстава различитих језичких средстава“ (Чаркић 2002: 12).
- 3 „Стилогеност је функционална вриједност неке језичке јединице. Стилогеност се може остварити и истраживати само у одређеном контексту. Што је језичка јединица као стилема примјеренија контексту, то је њена естетска, умјетничка вриједност већа. Друкчије речено, то је она стилогенија. Зато стилематичност имају само језичке јединице које имају „необичну“ структуру, форму, док стилогеност имају и формално уобичајене и формално онеобичајене језичке јединице. Стилогеност тако захвата већи број језичких јединица од стилематичности. Стилематичне су само језичке јединице

ме короне. Истраживачки корпус је веома разноврстан будући да обухвата интервјуе са испитаницима (Нишлијама који су били инфицирани ковидом или је неко од њихових сродника био заражен), транскрипте сачињене на основу снимљеног аудио-материјала из програма (који се емитује „уживо“ и има могућност укључења гледалаца са питањима и коментарима) нишке телевизије *Белами*, прецизније, из информативних емисија у којима се говори о ковиду, као и из *Јужних вестии*, онлајн дневне штампе која покрива Нишавски округ. Извештаји о ковид ситуацији у *Јужним вестима* посебно су са стилистичког аспекта драгоцени за истраживање будући да се на крају новинског текста налази отворен простор Нишлијама за коментаре о овој теми, што читаоци радо користе како би под псеудонимима дали себи одушка и изнели слободно своје ставове о ковиду. Такође, узели смо у обзир и афоризме које Нишлије размењују путем друштвених мрежа и телефонске апликације Вајбер. Као што се може закључити, ексцерпирана грађа даје обиље материјала за опсервацију стилематичних и стилогених језичких структура које су овом дискурсу дале посебан мисаони печат и емоционалну боју.

Стилскојезичка анализа која се примењује у раду биће утемељена на принципима интегралне стилистике. „Тако интегрална стилистика уједињује и а) лингвостилистику, која се у првом реду бави стилематичношћу, тј. начинима структурисања стилема као формално и/или семантички онеобичајених јединица, и б) књижевну стилистику, која се бави стилогеношћу, тј. књижевним ефектом, који изазивају како стилематичне тако и нестилематичне језичке јединице. Интегрална стилистика бави се, значи, стилематичношћу стилема и стилогеношћу и стилема и нестилема“ (Ковачевић 2018: 7). Но, услед просторног ограничења, представимо само одабране, најупечатљивије стилске доминанте које су обележиле јавни говор Нишлија у доба короне од почетка до данас. Притом ваља нагласити да ће се анализа протезати и кроз функционалну стилистику будући да се у јавном дискурсу могу сусрести сви функционални стилови уз очекивану доминацију разговорног функционалног стила и публицистичког, тј. новинарског подстила.

2. Анализа грађе

Утицај пандемије изазване вирусом ковид 19 на језик огледа се првенствено у стварању значајног броја медицинских неологизама, али и лексема из области опште употребне вредности које се директно или индиректно доводе у везу с короном. Услед њихове континуиране, доминирајуће и пречесте употребе пре свега у медијима, али и у свим другим облицима

које имају онеобичајену форму, а стилогене могу бити све језичке јединице: и оне са уобичајеном (стандардном) и оне са неуобичајеном формом. Зато све што је стилематично, не мора бити и стилогено (стилогене су само оне стилематичне јединице које производе умјетничку вриједност у датом контексту), нити све што је стилогено мора бити стилематично“ (Ковачевић 2018: 3–4).

јавне комуникације, будући да је корона условила све друштвене активности и дешавања у свим областима живота и рада, ови неологизми заједно са већ устаљеном медицинском терминологијом која се користи свакодневно да опише актуелну ковид ситуацију постају **лексикостилеме** које дају основни печат јавној комуникацији у време пандемије ковида 19. Такви примери⁴ су:

именице: *вирусолог, виролог, цејиво, визир, ковидаш, криза, конјирола, карантинка, инкубација, коронац, коморбидитет, смртност, мортилитет, епидемија, пандемија, симптоми, болест, вирус, корона, ковид, имунизација, вакцинација, примовакцинација, антицитела, мере, (само)изолација, карантин, закључавање, локдаун, њик, њалас, сертификат, (медицинска) маска, дисањца, хигијена, дезинфекција, зараза, муњан, делта сој, омикрон, кисеоник, респирајор, њест, њесирање, здравље, сѝрука, епидемиолог, коронофобија, коронизација, корономанија, Фајзер, Асѝразе-нека, Модерна, Сѝуѝњик V, Синофарм, Синовак...;*

глаголи: *ѝревенирати, ѝесѝрати, оболети, муњирати, имунизовати, вакцинисати се, заразити се, хосѝѝализовати, оздравити, ѝреминувати...;*

придеви: *антикоронски, коронски, ковидан, имун, заражен, инфициран, вирулентан, хосѝѝализован, вакцинисан, невакцинисан...;*

прилози: *сѝрашно, језиво, ѝешко, чудно, нејасно, необично...;*

узвици: *ох, ух, јао, леле, куку.*

Дакле, слушаоци, гледаоци и читаоци у току дана непрестано су изложени рецепцији ових лексикостилема које су постале апсолутни конституенти свих говорних догађаја и комуникативних ситуација, како формалних тако и неформалних. Оне су се путем медијског дискурса усадиле дубоко у свест људи и завладале свим сферама јавног и приватног живота дајући им основни печат и смернице за размишљање и понашање.

Упечатљива је и посебна група лексикостилема, а то су називи слова грчког алфабета, будући да су нови сојеви вируса ковид 19 називани управо по редоследу хеленских графема:

Zaraženo više od 100 radnika niškog Kliničkog centra, zastupljeni i omikron i delta soj. Nisu svi pacijenti ni danas sa omikronom, najmanje petina pacijenata ima delta soj koji znamo da je opasniji - kaže Perišić. / Novi mutirani oblik korona virusa koji neki nazivaju Delta Plus možda se lakše širi od običnog Delta soja, kažu britanski stručnjaci.

Морфолошка анализа ковид неологизама (на основу *Речника њојмова из ѝериода епидемије ковида*⁵) указује на податак да међу новим кованица-

4 Будући да је ова пандемија обухватила читаву планету, очекивано се међу овим неологизмима јавља и један број англицизама који су постали интернационализми.

5 Институт за српски језик САНУ покренуо је 2020. године пројекат под називом *Речник њојмова из ѝериода епидемије ковида*. Као резултат тога публикован је истоимени речник Марине Николић и Светлане Слијепчевић Бјеливук, у коме се налазе речи

ма о ковиду доминирају именице у односу на глаголе, па тако преузимају стилску функцију **морфостилема**. Ова чињеница је важна стога што нам указује на то да током пандемије ковида 19 нема посебно нових, а ни радикалних дешавања која би подразумевала поступке и радње у сузбијању ове пандемије, тј. друштвених дешавања којима би се могао уништити вирус короне, већ је свеколика активност усмерена ка мерама заштите и опреза од потенцијалне инфекције ковидом. Значи, све новине које је корона донела са собом оставиле су човечанство без конкретног одговора, па нове ковид речи углавном представљају опис и попис чињеничног стања у вези с вирусом. Знатно мањи број актуелизованих глагола у јавном дискурсу је сигуран показатељ људске немоћи у борби против овог вируса. Дакле, нема делања, нема динамике, само повлачење, чекање, закључавање, затварање по кућама, скривање, склањање од опасности, а то резултира страхом, удаљавањем и усамљивањем. Нема животне динамике, већ само статике: живот је стао, замро по градовима, улице су опустеле, док су се болнице пуниле, а смртни исходи бивали све учесталији. Оваква слика ужаса нарочито на почетку пандемије (на пролеће и лето 2020) погодила је становнике света на глобалном плану, па тако није мимоишла ни Ниш и његове грађане, а креацији такве менталне слике у свести људи умногоме је допринео примат именица (неологизама у вези с ковидом) над глаголима.

Такође, осим именица, оно што постаје јако вербално оруђе у осликавању пандемије јесу бројеви. Чак и у самом називу ковида 19, ова бројка делује претеће у координацији са свим осталим бројевима који прате ковид извештаје. Ова врста речи се током пандемије обилато и изузетно често користи, неупоредиво више него раније, јер се у свакодневним вестима и јавним коментарима непрестано говори о броју тестираних, броју оболелих, вакцинисаних, броју хоспитализованих, броју пацијената на респиратору, али и о броју преминулих. Доминација ове врсте речи у јавном дискурсу додатно је графички маркирана јер се изражава нумеролошки и то упечатљиво великим бројем цифара. Бројеви тестираних и заражених периодично су се изражавали и шестоцифреним и петоцифреним бројкама, а квантификација вакцинисаних прелази и седмоцифрене бројеве. Бројеви су изузетно фреквентни у говору свих медија током ковида, не само у форми основних већ и редних бројева. Наиме, када се ради о редном броју примљених вакцина, непрестано се говори о првој, другој, трећој, а најављује се и четврта доза вакцине. Све ове цифре добијају своје место у језику јавне комуникације у доба ковида као стилски маркиране јединице – **графостилеме**. Оваква прекомерна употреба наведене врсте речи, која је у нормалним околностима изузетно ниског фреквенцијског опсега употребе, пошто се непрестано истура у први план, делује застрашујуће, додатно збуњује, оптерећује и уно-

и изрази карактеристични за епидемију ковида 19 (<http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova-iz-perioda-kovida/>).

си страх од ковида у условима пандемије. Бројеви у вези с ковидом су на свим ударним вестима и свим насловним странама:

U Nišu 666 novozaraženih korona virusom / Od 1.630 testiranih pacijenata, u Nišu je za poslednja 24 sata pozitivan kovid test dobila 621 osoba, a ukupno je 666 novopotvrđenih slučajeva. / U kovid ambulanta Doma zdravlja Niš lekari su pregledali 3.329 pacijenata - 944 se prvi put javilo zbog simptoma, dok je 2.385 ljudi došlo na kontrolu. / U pedijatrijskoj kovid ambulanti bilo je 364 pregleda. Od 242 testa 96 bilo je pozitivno - navode iz Doma zdravlja. / Urađeno je 149 rentgenskih snimaka i 850 laboratorijskih analiza. / U poslednja 24 sata u Srbiji je od korone preminulo 67 osoba, a u kovid bolnicama u Nišu, Vranju, Leskovcu i Kruševcu na lečenju su ukupno 633 pacijenta. Od ukupnog broja testiranih, virus je potvrđen kod još 7.030 pacijenata. Nadležni i dalje ne objavljuju podatke o broju preminulih u kovid bolnici Kruševac. / Na Infektivnoj, Dečijoj i Klinici za ginekologiju i akušerstvo UKC-a trenutno je hospitalizovano 67 pacijenata, od čega osmoro dece, dok je u novoj zgradi Kliničkog na lečenju njih 80. / Kako navode iz Kliničkog centra, na respiratorima je 9 pacijenata i u teškom su opštem stanju. / Prema podacima Ministarstva zdravlja, u poslednja 24 sata testirano je 19.145 pacijenata, a broj novozaraženih je 7.030. Na lečenju su 4.522 pacijenta, a na respiratorima 190.

У јавном говору је приметна веома фреквентна употреба неодвојивих синтагми и различитих типова лексичких колоката који због учесталости употребе постају својеврсне **синтаксостилеме**:

ковид докѿор, ковид амбуланѿа, ковид болница, ковид ѿацијенѿ, ковид болесник, ковид ѿроѿуснице, ковид серѿификаѿ, нова нормалности, корона журка, корона забава, корона идиоѿ, корона мере, корона ре-жим, бусѿер доза вакцине, неѿаѿиван и ѿозиѿиван ѿесѿ, ѿешка или лак-ша клиничка слика ковида, нови случајеви заразе, еѿидемијска сѿѿуација, социјална дисѿанѿа, колекѿивни имуниѿеѿ, нови ѿалас ѿандемије, ѿик но-вог ѿаласа ѿандемије, делѿа сој, делѿа ѿлус, омикрон сој, кинеска / руска / векѿорска / класична вакцина, ДНК вакцина, мРНК вакцина, висок сѿе-ѿен заѿѿѿѿѿе, нови сој ковида 19, смрѿоносан вирус, аѿѿивирусни ѿрограм, случај оболевања, случај заражавања, ѿревенѿивне мере (мере ѿревенѿије), еѿидемијске мере, ѿандемијски расѿ, ексѿоненѿијални расѿ, вакцинални имуниѿеѿ, ѿприродно сѿѿечени имуниѿеѿ, имунизоване особе, варијанѿа вируса, ѿешко болесѿан, аѿѿигенски ѿесѿ, црвена / ружичастѿа / зелена зона, смрѿни исход, Кризни ѿѿаб, ѿолиѿијски час, ѿи-си-ар ѿесѿ, имуни/имунолошки одговор, ѿрви симѿѿѿѿѿи, број ѿреминулих, број оѿѿѿусѿа, иму-ниѿѿѿѿ крда, сѿајк ѿроѿѿѿѿѿѿ...

Колокација, дакле, у уобичајеним говорним околностима представља одређену садржинску, формалну и функцијску целину као типичан и уна-пред утврђен начин комуникације дајући опис одређене микроситуације у језичкој или ванјезичкој стварности. Но, у ванредним условима пандемије

ковида 19, наведени колокати верно описују не само ковид микроситуацију, већ својом изузетном фреквенцијом, бројношћу и свакодневном доминацијом у актуелном јавном дискурсу заправо продубљују ковид макроситуацију, односно, осликавају целокупну актуелну друштвену стварност у доба короне будући да је фокус свеколике комуникације сведен на њих. Овакви стереотипни спојеви речи, што су комплекснији и учесталији, утолико значајније доприносе не само акумулацији већ и повећању негативних осећања, стања и расположења грађана.

Контрастирање, као стилистички поступак сучељавања двају супротних или изричито различитих појмова, у великој мери егзистира у јавном дискурсу од почетка пандемије ковида 19 на свим нивоима формалне и неформалне јавне комуникације у Нишу (и шире). Најупечатљивији контраст сусрећемо на релацији *закључавања (локдаун)* и *ошкључавања, зашварења и ошварења, ванредног и редовног стања, љозитивних и негитивних, заражених и незаражених, ковид и нековид пацијената, тешике и лакше клиничке слике, вакцинисаних и невакцинисаних, ваксера и антиваксера, зашћивавања и ублажавања мера, љочейка и краја пандемије, те љовећања и смањења броја оболелих*. Из овог фокуса издвајају се надаље антонимијски парови попут: *здрав–болестан, оболели–излечени, ошворен–зашворен* (простор), *глуш–љамешан, добро–зло, користи–шћешта, млад–стар*. Ови бинарно супротни семантички спојеви пре свега указују да став јавног мњења о корони није компатибилан ни кохерентан, већ изразито супротстављен. Са друге стране, присуство контраста у јавном дискурсу указује и на непрестано колебање друштвених збивања и узбурканост свеопште друштвене ситуације која се не смирује у условима пандемије ковида. Заправо контраст или антитеза као језичко средство јавне комуникације представља црвени аларм упозорења на реалну опасност која постоји унутар друштва и његове подвојености на две супротстављене стране. Бројни су примери⁶ контрастирања у оквиру теме о ковиду у јавној комуникацији града Ниша који сведоче о томе, попут ових:

Da nije vas nevakcinisanih, mi vakcinisani ne bi imali gde da kupimo virus. / Ja bih se oglašila o te mere, niko nema prava da deli ljude na vakcinisane i na nevakcinisane. I jedni i drugi mogu da prenesu virus, nije to bas fer. / He znamo ko je љозитиван, а ко је негитиван. / Она уошћитије није никад била ковид љозитивна (...) увек је била негитивна. / Nisam protivnik nečega što je u korist

6 Примери су ексцерпирани са нишких медија (писаних и електронских), али и на основу обављених разговора са Нишлијама. Сви транскрипти су у заједничком истраживачком корпусу – који је транспарентан и на датој платформи: https://drive.google.com/drive/folders/10_3zicMX8IVS3cBw-sS3ORSQUGW0-fxT. (коју ћемо навести у Изворима да не бисмо оптерећивали текст многобројним парентезама) доступан свим учесницима конференције, али и заинтересованим потенцијалним истраживачима језика.

i dobrobit ljudi, ali ne na štetu slobode istog. / Од како је кренула корона, све се променило – ништа више није истино. / Од последњег извештаја до 8 часова, 11.03.2020. godine, testirani su uzorci 13 osoba od kojih je sedam bilo pozitivnih i šest negativnih na novi korona virus. / У мору негативних ствари које су ми се дешавале претходних месец дана, жеleo бих да издвојим и нешто позитивно. / Хеће јер јој се ипак хоће! / О људима који иза себе немају ништа и о другима који би хтели све. / Истиогубих се у овим силним мерама ја не знам јесам ли ушла или дошла, ово смеи ово не смеи, овамо можеш, овамо не можеш, ово ти треба, оно ти не треба. / У овом тренутку на лећењу и црвеним зонама је више од 6.700 pacijenata, и најтежем станју – на respiratoru је 270. Има и младих, али и старјих. / Не, него да сваки вирус има свој природни ток. Некад пада број некад се повећа и то је то. / Ове мере су белосветске, немају везе са онима који су на власти. Хоће, неће, сви пристају, пратим многе светске владе. / Пропао нам је scenario да се вакцинише што већи број људи и да спроводимо оштре мере. Остао нам је scenario који се зове природни процес, што значи да ће се заражавати сви“, рекао је Todorović.

Парадокс као начин исказивања наизглед нелогичног и апсурдног закључка, а који својим нескладом управо скреће пажњу на дубљи и латентни смисао онога о чему се говори, заступљен је у знатној мери у јавној комуникацији у доба короне. Овај стилогени поступак одражава сву противуречност појава у вези са короном и збуњујућим, те нелогичним манифестацијама које овај вирус производи у здравству и друштву изазивајући недоумице, неверице, чуђење, осећај безизлаза и немоћи којима су људи опхрвани у време пандемије ковида. У ово нас могу уверити следећи примери:

Вакцинисани, добро се зајнијајте – даваоци крви могу да буду само НЕ-ВАКЦИНИСАНИ што значи да ваш живој, шта год да се деси, зависи од нас невакцинисаних! / Једино што је сигурно у вези с короном јесте да нигде ниси сигуран. / Данас је негативно биће измишљено! / Овде је ко и свим другим sferama живота, ко поштује највише nagrabi. / Minimalna zarada od 300 € mnogo vise ogranicava slobodu nego Covid propusnice. / Ојасно је то, јер се ипак препрека у начин живоја, ја ће на крају будале владајуће свешћу, а осћали ће ојасно да климају главом. / А тек друга stvar: iako vakcinisan, ja nemam antitela, dok ih moj kum nevakcinisan ima. / А прекјуче на utakmici Partizana protiv Huvntuda skoro 7 000 ljudi i to после 22 časa kada pocinje korona da radi. / Pregledi i operacije se zakazuju i na vise godina unapred, a žele nam spasiti živote brzinskom vakcinom. / Гости и запослени у restoranu moraju imati propusnicu, а lekari i hirurzi koji leče ljude od najtežih bolesti NE MORAJU IMATI PROPUSNICU... / Nevakcinisani se više trebaju da plaše od vakcinisanih, jer vakcinisani bez simptoma mogu raznositi virus okolo.

Наишли смо и на неке примере **оксиморона** као посебне врсте парадокса у коме се међусобним спајањем противречних појмова ствара нови

појам, нова слика стварности. Они у крајњој линији сведоче о нелогичности које прате пандемију ковида, али и о покушајима грађана да је растумаче:

Гледам их како се праве важни својим глупостима... / Nema opstanka kod dobrovoljnog pristanka. / Pozdrav sa Panteleja od petočlane porodice. Svi smo zdravi i bolesni, ovaj, pozitivni.

Ипак, чини се да су Нишлије веома склони **иронији**⁷ као стилској фигури која дозвољава прикривено исмевање изрицањем једног, а наговештавањем супротног значења. У тешким временима безизлаза и беспомоћности, иронија може имати и ноту црног хумора, али и друштвеног критицизма изношењем апсурдних ситуација у вези са темом. Свакако је ово начин менталне релаксације и психичког пражњења у тешким временима кризе и безизлаза:

„Je li то најпозитивнија жена на Филозофском факултету?” / Daaaa, pravo na kafanu je definitivno osnovno ljuCko pra'o. Od njega su jedino važniji pravo na hir, tvrdoglavost i sebičnost. I kad se razbole takvi kao vi, i kada vide horor s kojim se bore lekari i pacijenti, oni iz toga izadu sa komentarom kako se umire zbog nelečenja. / Laku noc, Srbijo ... / Izgleda da ova korona ne napada ni autobuse, fabrike, utakmice, političke sastanke... čak ni predsednik ne nosi masku. / Научна анализа Чалетинова је показала да вирус најјаче дејствује од 20 до 22 сата, зато и оваква луцидна мера! / Шта би ми да нам није ове Владе на челу са Краљем!

Ироничан је читав наратив Милениног *хошећа*, рубрике у Јутарњем програму ТВ Белами:

Не можеш без сертификација у кафану! Боже ме саклони! А где је онда си се гурао на каси у Лидлу без проблема! Ишао на утакмицу без проблема! Него, људи ваљда боље знају од нас! Мислим – у погледу тог вируса! Он сигурно не залази тамо у те маркетне и друга места где се народ окуља. Ни у аутобусе, ни на разна окуљања на којима се широко држи дистанца и носе маске. АХА! Погледаш народ а оно: пичи, пичи па неки маскирани! Па испадне смешан и просио га срамота што је напакарио ту маску! Да не причам о томе да је носимо тамо где се мора, а тамо где се не мора – е, тамо вирус не свраћа! Тако сам ја скончала! А како бих другачије? Школе и факултети онлајн, на даљину! Чувају се деца да се не заразе! А што нису на факултетима они се окуљају на неком другом месту, на месту на коме вирус не свраћа! А, знају они! Не би се иначе окуљали да нису сигурни да нема вируса! А да се вакцинишу, па што би? Млади су, здрави и пичи! То

7 Осим у колоквијалном говору, иронију, сарказам и цинизам пронашли смо у коментарима и на чету у *Јужним весицама* испод чланака о ковиду, као и на друштвеним мрежама. Такође, на нишкој телевизији ТВ Белами (TV Belle Amie), у специјализованој рубрици *Миленино хоше*, било је доста примера за ове стилске фигуре.

ишћо умиру људи – ња дешава се ишћмо негде и Бог ишће ишћћа заишћо – одговор је који најчешће сами себи дајемо. Па смо као ишћсле ишћога мирни. И сами смо себи мајсћћори. Јер кога да ишћћаш? Свако објашњава другачије а ишћеби се онда ишћбрка у глави и онда ишћи нишћћћа није јасно. Боље не ишћћај, ишћерај ња докле хоће!

Ироничним се може сматрати и питање: *Смањује ли се коронка?*, у коме је употребљен дијалекатски хипокористични облик којим се наизглед корони тепа, а заправо се на овај подсмешљив начин жели изразити потпуно супротно осећање према овој пошаст.

Где је иронија, ту је и **сарказам** као начин да се иронија претвори у подсмех и поругу. Саркастичне оштрице укрштају се у међусобном подругивању тзв. ваксера и антиваксера, а међусобним исмевањем доводе у питање интелект, образовање, здрав разум, али се на мети критике налазе и бахатост и криминал:

Dok se hvalite da ne verujete lekarima, pokazujete da verujete belim magovima sa fejsbuka koji su vas ubedili u očigledne laži. / Priroda se izjasnila, samo nacije sa mentalitetom košnice mogu u borbu protiv virusa, a takav mentalitet imaju samo komunisticka društva. / Навикавајћће се на нову ненормалност! / Kauboјštinama nema kraja. Verovatno da su ti se ispravile vijuge u glavi pa ovako komentarišeš! / Тако се ишћвећава наишћалиишћи – основци се расишћуишће, бакама забрани конишћакћи са унучићћима да их случајно не заразе, родишћћељи морају на ишћсоа код ишћриваићћника у ишћреићуним ауишћобусима. Цела Србија ишћсћћала Тоићоница. / Како радимо - ишћако нам се и дешава – и з у м и р е м о. / Браво ! Само наишћред. Ово је једини начин да се сћћане на крај бахатићој омладини, којој је ишћровод бишћћнићу од здравља заједнице. Само још оишћћрије !!! / Nije mi jasno, po kojim kriterijumima su vas izabrali, odabrali, selektirali? Da li po znanju, da li po extra stručnosti, da li po ludosti tj. ludoj hrabrosti, da li po epskoј poeziji i pesmi gde se spominje junak “Budalina Tale” ... / Lepo je rek'o ludi Nestorović da je korona prežvakana tema i da to više nikog ne zanima. Ako pogledaš oko sebe, zaista je tako! / Pa kovid nije atomska bomba pa da ambulantu staviš u sred pustinje. / Ako ikoga zanima kako se kuva žaba, neka prati razvoj događaja vezanih za kovid pasoše. / Ово је раишћно сћћање – увели су нам ишћолицјићски час и аусвајс.

Цинизам као средство изражавања отворене грубости и дрскости, неповерења, омаловажавања и занемаривања пристojности, неизбежно је средство које се користи на друштвеним мрежама и у коментарима након објава званичних медија. Увредљиво и без длаке на језику износи се властити суд о актуелностима о корони при чему долази и до вербалног сукоба међу ћаскачима, као нпр.:

Jok more, nego tebe da slušamo, sa dva velika i jednim malim odmorom! / Zašto u (konc)logor, šalјite ih kovid ambulante da malo razvesele narod tamo. / Ja mislim da ste vi “čipovani”, a ne mi što primismo vakcine! / Idi i overi jos

jednu dozu "prike"! PreCedniče, neće ni ovako, apatični su i briga ih... nemoj da nas truješ Konom. / Smanjivaće se i dalje da bi stado moglo da se privede na veliku Skupštinu SNS koja mora da bude brojnija nego ikad u svetu. / Ja se samo nadam da ce država uvesti 24h kovid propusnice, jer zasto bih ja koji sam uredno vakcinisan, delio prostoriju (citaj-maxi, lidl) sa nekim ko je nevakcinisan a ima osnovnu školu i zna da je vakcina štetna. Ne bre, vakciniši se i izvoli gde hoćeš, ovako zovi glovo i nek te deru sa 300 kinte dostavom pa ćeš da vidiš kako ćeš da se vakcinišeš. Živi bili pa videli / „Pošto sam svakog dana u kontaktu sa ljudima, masa njih se vakcinisalo samo da bi mogli da putuju (godišnji odmor), a sad da bi dobili ausfajs. / Povećan broj vakcinisanih zbog ausfajsa. (Iz komentara/ Prelep je osećaj čitati komentare antivaksera koji plaču na internetu. Samo kukajte. Želim vam što više obaveznih vakcina u budućnosti.. Plaky / Pocela je korona da radi od 20h zvanično je ustanovio Konj. Dokle vise sa ovim glupostima, jos malo bice vise testiranih i pozitivnih nego stanovnika.

Када је реч о ономатопеји, пандемија ковида биће упамћена по типичним **ономатопејским речима**: *боцка*, *боцкање* и *боцкајући* (се) са пренесеним значењем: вакцина, вакцинисање и вакцинисати се: *Јеси ли ђпримио ђпрећу боцку? / Терају нас да се боцкамо сђално...*

Јавни говор у Нишу у доба короне карактерише, поред наведених, и **перифраза** као веома занимљива фигура помоћу које се неки појам жели индиректно представити својим битним обележјима по којима је препознатљив у виду једне или више речи. Такође, перифрастичним се сматрају и фразеологизми који језички израз чине духовитијим и занимљивијим, а којих су пуна јавна коментарисања грађана:

Да ли си ђпримио бодљикаво ђрасе? Које ђо реду?/ Neki, nažalost, i to širom sveta plaćaju glavom, ali ostali počinju da shvataju. / Tu смеју да кажу све шђио им ђадне на ђамеђ... / ...ђако да ће Инфекђивна клиника осђађи на сђђендбају... / ... (zbog kovid) odloženo je i svečano polaganje kamena temeljca za kinesku fabriku Šinju, koje je trebalo da bude sutra u Nišu. / Trebalo je da neradni dani budu samo 11. i 12. novembar ali su nam mališani na raspustu čitave ove nedelje tako da praktično 15. novembra kreću u nove radne pobede. / Никако да сложим коцке у логичан мозаик који би ми ођворио очи да живим к'о човек. / Еђо ђогодише нас у болну ђачку, најболнију! / Боже ме саклони! / Али кад ђрећеш границу, можеш 'ладно да га окачиш мачку о реј! / Не ђали ђај фазон! Евројска унија се није усагласила око овог ђиђања. К'о рађиђмо-вани оркесђар је. / Бог нека му је на ђомоћи! / Док кажеш бриђва, свираће крај! / А мени неђиђо мука „ђодгурди“ шђио би рекла моја баба! / Ne mešajte babe i žabe. / ...nije to baš fer... / Mic po mic, važiće te propusnice i 24h kao svuda u svetu, jedva čekam da vas vidim sve vas što pljujete kako ližete, samo polako ;) Mic,,, по,,,, Mic,,, AUŠVIC..... / “Dok je ovaca, biće i vune”!!! Prema tome – dabome! / Bilo, ne povratilo se!

Пронашли смо и примере игре речима – **каламбур** па су прегруписавањем слова или речи говорници постојећим појмовима удахнули ново значење, а типични примери су: **џландемија** (унајџред веиџио исџланирана џландемија), **Конкорона** (иденџификаџија др Кона и короне), **коронела** (духовитим додавањем суфикса страног порекла са значењем хипокористика корона се обезвређује):

Ово џиџо нам се дешава није џландемија него џландемија. / Imato ovi plandemiju... / Zona 4 radi do 22, niko ne пита за coronelu! / Smrt slobodi - fasizam narodu! Немојџе нас џлаџиџи Конкороном! / Уби нас ова КонКорона!

Забележили смо и један пример **парономазије** који се може сматрати лајтмотивом друштва у доба короне: *Изузејџно џежаск и џужан дан јуче био је у Нишу.*

Врло често, Нишлије су своју појачану емоционалност и рационални доживљај ковид ситуације изражавали стилским поступком градирања најчешће од најслабијег до најјачег утиска, чиме се мисао усмерава ка свом климаксу, што нам управо говори о слојевитости и сложености друштвене ситуације у овом неславном периоду. Такође, **градацијом** се појачава утисак и доживљај новонастале кризе и подстичу се све јача и непријатнија осећања код рецепијената у вези са ковидом, што се може видети у примерима:

Takođe kažu da su obezbeđene i spremne sve prostorije za prijem, izolaciju i lečenje pacijenata za koje se sumnja da imaju virus i da ima dovoljno lekara i epidemiologa. / Prema podacima Ministarstva zdravlja, u poslednja 24 sata testirana je 16.931 osoba, a broj novozaraženih 4.804. Na lečenju je 6.698 pacijenata, a na respiratorima 272. / Haha, a sad da nas grde, kore i ulivaju paniku retroaktivno. / Значи, можемо организоваџи овакве манифесџације, али џо џравилима која су већ уџврђена, а џиџо значи џримењиваџи све мере заџиџиџе: од маске, физичке дисџанце, џа све до дезинфекџије руку. / Значи, смањује се број џрегледа, смањује се број џријема, оџџусџа... / Далеко смо ми и од џросечног. Ми смо и даље у веома џеешкој сиџуацији. Ми смо у каџасџрофалној сиџуацији. / Ја волим да се и рукујем, и грлим, и љубим... и џеешко ми џада (узоржавање џриликом џоздрављања с џријаџељима). / Priroda, Bog, kosmička pravda ili nešto četvrto je rešilo da napravi reset i podseti nas na prave vrednosti - porodicu, ljubav i slobodu. / И маске и дисџанца и џа несрећна вакцина која не излази из усџа ни онима који су се вакцинисали ни антивакцинашима! / Да би џрвог аџрила ја видео џо џокреџима и џо џоџезима и џо расџоложењу докџора који води инџензивно оделење видео да се неџиџо сџрема... / Према џоме маске, дисџанца, џрање руку (дезинфекџија) нису на оном нивоу свуда, у целој Србији, као џиџо би џиџо џребало да буде. / Ovo što rade pojedini ugostitelji je sablazno. Čista segregacija da ne kažem razizam, aparhejt.

За доба пандемије ковида веома су важни **еуфемизми**, будући да се њима може привидно ублажити тренутна ситуација тако што се бираним речима деликатно износе тешке и злосрећне констатације које су главна карактеристика овог периода, попут: „изгубити живот“ = умрети; „отежати мало ситуацију“ = учинити ситуацију непријатном; „несигурна ситуација“ = ситуација ризична за здравствену безбедност. Еуфемизам може ублажити и непријатне захтеве које нам намеће ковид („бити превише опуштен“ = бити недисциплинован, тј. не придржавати се мера) па и не чуди да смо у јавном дискурсу наишли на примере еуфемизма:

... ако будемо превише опуштени и идемо сада по концерте, кафиће и константно без маске и без неке заштитне опреме, онда корона има да опијежа мало ситуацију. („Ако смо неодговорни, настаће хаос, трагедија.“) / ... Кризни штаб је како је речено донео због нејоволне епидемијске ситуације у којој свакога дана 50 до 60 људи изгуби животи ... (трагична ситуација – умире се) / То значи да постоји вирус, значи, можемо ипак рећи да је ситуација несигурна (опасна).

Само наизглед слична, **литота** служи да се нешто истиче тако што се негира нека супротност нечему. Негација може постићи појачану афирмацију па је веома експресивна. Бројни су примери у којима се она користи, али су најупечатљивији они у којима литота појачава утисак претећег дивљања короне: *Ситуација са короном се не смирује! / Само јуче, у Нишу је evidentirano 350-oro novoobolelih, što govori da pandemija ne jenjava*. Тако се у следећем примеру негирањем појачава утисак сиромаштва: *Ukoliko neko nema posla, u besparici je, zar nije logičnije da onda kupi piće u diskontu pića i sa prijateljima ode do nekog parka?* Литотом се може нарочито истаћи кршење прописа: *Maske se slabo nose, ne pridržavamo se preporuka koje daju lekari*. У следећим реченицама: *Mislili smo da će 2021. biti post-kovid godina ili prva godina bez epidemije, ali najave lekara nisu ohrabrujuće i izgleda da ćemo sa „novom normalnošću“ živeti možda i do kraja 2021.* (застрашујуће су). / *Da li će i kako, mimo mera države, Grad pomoći svim tim ljudima, nije poznato i ne piše u budžetu* – литотом се наглашава да нема помоћи малим привредницима у Нишу.

Ево занимљивог примера **емфазе**: *Znam čoveka. A znam i tebe, jakog čoveka!* – у коме се наглашава изузетност особе која се изборила против короне.

У ванредним околностима пандемије ковида 19 сасвим је разумљива и потреба за пренаглашавањем, па смо регистровали и примере **хиперболе**. Преувеличавањем свакодневних призора и догађаја могу се изазвати хумористички ефекти као у примеру: *...има оних који га мало преиштерују, ишша само ишшо не крену да се кућају у алкохолу пре него ишшо изађу из куће...* Такође, хипербола указује на лични доживљај појава и ситуација у вези с ковроном које делују претеће и застрашујуће, чиме се додатно може утицати на

стање свести и обликовање негативних ставова о ковид ситуацији: *Premijerka Ana Brnabić izjavila je, posle sednice Kriznog štaba, da je epidemijska situacija katastrofalna... Ми смо у катастрофалној ситуацији. / Округли столови и семинари на ову тему (ковид) су обичајена свакодневна појава на сваком кораку. / Broj umrlih od kovida je strahovit, a nove žrtve su nevakcinisani, izjavio je epidemiolog i član Kriznog štaba Branislav Todorović.*

Метафоризација стварности послужила је говорницима да на нарочит и сликовит начин искажу своје визије и мрачна осећања о овој опакој пандемији и немилим ефектима које је изазвала широм света, чиме се појачава експресивност оваквих израза:

Корона плеше своје бал под маскама. / Broj obolelih od korona virusa koji je u Srbiji danas veći nego juče, upalio je crvene lampice i u političkim strankama koje su već u predizornoj ili kampanji bojkota. / Sa jedne strane se radi na vakcinama i vakcinaciji i pronalasku efikasne terapije za borbu sa koronom, a sa druge na merama za očuvanje, ali i oporavak privrede koja je poljuljana na svetskom nivou. / Savez za Srbiju koji neće učestvovati na izborima, predložio je Vladi Srbije konkretne mere koje treba da preduzme u borbi sa korona virusom... / Ne moraš da se vakcinišeš, dozvoli da virus mutira u tvom organizmu, da nastavi svoj crni pir, ali mi ne oduzimaj pravo na lečenje, nego čekaj slobodan ležaj na Infektivnoj klinici. / Predsednik je podsetio da vakcinacija traje već godinu dana i da su najveći teret izneli zdravstveni radnici. / Poručio je i ministru zdravlja Zlatiboru Lončaru, koji je prisustvovao njegovoj vakcinaciji, da se mora pronaći način da se posebno pomogne zdravstvenim radnicima koji se u crvenim zonama bore sa virusom.“ / Oni su heroji našeg doba. (лекари)

Значи, ситуација у којој се налазимо идентификује се са неком врстом ратног стања услед невидљиве борбе која се од почетка пандемије води између короне и човечанства. Друга слика пандемије ковида у вези је са морем и морским таласима јер се свако ново повећање броја оболелих од ковида поима као надолazeћи нови талас који се обрушава на градове и села. Ове моћне слике представљају визију која у људској свести изазива веома непријатне и застрашујуће асоцијације: *Zbog talasa koji ne splašnjaва u Nišu pooštrena kontrola sprovođenja preventivnih mera u Tržnim centrima i na ostalim javnim mestima.*

У примеру: *Уби ме Алихајмер од короне*, преноси се основно значење вирусног обољења у обољење поремећаја памћења, будући да се заборављање јавља као последица свеукупне пандемије ковида.

Такође, постоје и **симболи** који се доследно употребљавају у јавном дискурсу о корони. Наиме, говор града Ниша (и целе Србије) у доба короне препознатљив је по симболици боја: *зелена и црвена (зона)*, којима се разграничава простор између здравих и оболелих. Постоји и *ружичаста зона*, у којој су потенцијални, тј. „сумњиви“ ковид пацијенти (тзв. тријажа). Но,

има и друге симболике: лудница – место у коме живимо са короном, брњице – симбол за маске које се носе као потенцијална заштита од ковида.

Postoji zelena zona, dakle, zona u koju mogu praktično svi da pristupaju... Crvena zona je zona u kojoj ima kovid-infekcije. Tu su sve i ove kovid-jedinice, a ružičasta zona, to su oni sumnjivi pacijenti. Sumnjivi pod navodnicima na kovid-infekciju, gde su smešteni dok se čeka rezultat testa. / Тражићемо бенифицирани радни сѣај за оне који раде у црвеној зони. / U ovom trenutku na лећењу и црвеним зонама је више од 6.700 пацијената, и најтежем станју – на respiratoru је 270. / Сѣавили су нам брњице на лице! (симбол за маску) / Čekate vi 2-3 puta da naštelujete i prestelujete brojke, pa da objavite (...), daleko vam lepa kuća i vama i žutima, narandžastima, crvenima... (наведене боје су симболи политичких странака) / Živimo u ludnici!

Било је и примера са **метонимијом** у којима се значење речи и реченица преноси на основу логичне повезаности или какве друге блискости: *Izdvajanje samo jedne grupe ljudi, lekara, nije dokaz solidarnosti već pokazatelj udvoristva belim mantilima, koji zbog stanja zdravlja u Srbiji, tu podršku ne zaslužuju na ovaj način! Zbog širenja virusa predsednik Aleksandar Vučić i premijerka Ana Brnabić će u 11 sati imati sastanak sa institucijama koje se bore protiv korone.* У овом се примеру подразумева да ће органи власти држати састанак са запосленима у тим институцијама, а не са институцијама, док се у претходном примеру бели мантил по логици ствари поистовећује са лекарима.

За разумевање пандемије ковида 19 веома је важна **компарација** као стилогено средство приближавања или појашњавања ситуације поређењем са нечим јасним и познатим, а евидентно је у јавној комуникацији Нишлија:

Ceraj koronu k'o salsu! / – А шѣа каже Милица? Како се осећала у шренушкју кад су дошли њо њу, да је шесѣирају? – Као државни нешријатељ број један. / Немојте нико да има кovid... сѣварно је ноћна мора... / Мука ми је ѣлаче ми се од свих и од свега зашѣо шѣо живош не да шролази, него јури, а ми у њему к'о ошамућене кокошке!

Персонификацијом ковида пандемија се оваплоћује у отвореног и опасног непријатеља с којим се човечанство хвата укоштац са неизвесним исходом:

I korona prihvatila pomeranje sata, zadnji vikend u martu opet pomeranje! / Јер корона свуда вреба. / Уби нас ова корона! / Korona se pogubila već posle nekoliko koraka. / Razbucao sam je, iako je bila uporna. / ...јер са овом болешћу нема изре! / Odakle se stvorila to nikada nećemo saznati. / У шочешкју у маршју месецу, кад је кovid кренуо, ја сам имала колегишцу на шослу која се одмах на шочешкју разболела. / ...Solidarnost među nama, koja je u međuvremenu nestala, ponovo je probudila korona. / Priroda se izjasnila... / И мислим да ове кovid-шроушнице дају шолако резулшаш. / ...covid ne šeta hodnicima... / ...схваћили

смо да је то вирусна инфекција као и све друге инфекције, да неког закачи, неког не закачи... / Prate se vesti i misli se jedno - da korona ne zakuca na naša i vrata naših najmilijih. / Virus će jednom da prođe. Baš kao što su prošle druge pandemije, katastrofe i ratovi.

Веома је чест у комуникацији и један пример **таутологије**, а то је конструкција „вирулентан вирус“ као да није довољно стручно запитати се колико је вирус заразан или инфективан: *Нико се од нас није разболео, што ојет баца неке недоумице како се тој вирус преноси и колико је то вирулентан вирус.*

Знатан број примера са **реторичким питањима** указује на стање које није дефинисано, није разумљиво, ни логично, те се у вези с короном јавља много недоумица, питања без одговора, али и несклада у мишљењу и понашању људи. Реторичко питање не тражи, већ у себи садржи одговор или провоцира на размишљање и опомиње, оно може бити и путоказ ка прикривеној истини чије се дејство неизговарањем још јаче потенцира. Како постоји више врста реторичких питања, класификовали смо примере према форми.

- Еперотеза, као кратко емфатичко питање којим се постиже нарочит ефекат, видљива је у примеру: *I ti to, kume, stvarno misliš (o vakcini)?* Овај пример нам указује на неверицу и сукобљавање мишљења о овој теми јер се неизговореним одговором сугерише отворено неслагање и опонирање ставова у вези с тим.
- Антипофора, као врста реторичког питања у заједништву са одговором: *Ја сад ајелујем још једном: нема топребе да нам се понавља ово што се поновило са Грчком. Да ли је то баш ојравдано? Ја ћу вам рећи: није ојравдано! / Kome je još turizam prioritet u covid godini? Verovatno svima nama koji ove godine nismo išli na more, ali da li ćemo moći i sledeće? / Zar ne vidite da se radi na masovnom uništavanju svih poslova, biznisa, profesija itd.? Zna li zbog čega? Zbog toga što neće biti ni ljudi.* Антипофора као врло моћна врста реторичког питања постаје убојита јер се очекивани одговор не само експлицира и наглашава, већ се и тумачи. Упитна форма даје одложено и појачано дејство самог одговора. Антипофором се дубље продире у шири друштвени (здравствени, економски, политички) контекст који чини позадину ковида.
- Анаценоза, као реторичко питање са директним обраћањем, представља пријемчив начин за окупљање истомишљеника о актуелној проблематици: *Ljudi, ta vam je? / Profesore, ako si se vakcinisao, cemu onda sekiracija? / Odakle, dragi Milane, uzimate podatke? / Ма људи, јел' то нас неко зеза или сами себе зезамо?! Ра чекaj, је l' to znači da covid propusnice služe svrsi?!*

- Симеблеузом се тражи нечији савет, нечије појашњење или одговор кога суштински нема, а оваквих питања без одговора много је у вези с ковидом, а која служе као дељење тегобних осећања са осталима: *Када ће крај овој корони? / Шта сад да радимо кад и онако ништа не радимо? / Где да убијамо време? / Како ће opstati ljudi?*
- Не чуди ни да се еротема, као питање са очигледним одговором, које наглашава очигледну истину, кристалише слику која може бити замагљена многобројним детаљима, такође често користи у јавном дискурсу како би се заједничким настојањем искристалисала права истина о ковиду: *Dnevno se razboli 6000, umre 60, prema kakvoj matematici je to odnos 1:5000? / ...a za skup u Beogradu 13-og ne važe ni kovid propusnice ni da li si vakcinisan ili nisi. Jel' to u Areni postoji nešto u vazduhu pa korona neće moći da uđe? / Zasto bi se vakcinisani bojao, cak i da sam zarazan? Zasto, kad je vakcinom zasticen?? / Da li ti zaista mislis da lekare Vlada ne slusa ili je to samo dobro smisljen potez? / A sto su te tatko i majcica vodili na vakcine od rođenja pa do punoletstva?*
- Врста реторичког питања са јасно израженим бунтом назива се пумза и веома је присутна у неформалној комуникацији Нишлија, а јавља се у виду оптужби, суревњивости, сумњичавости и директне увреде. У то нас могу уверити следећи примери: *Ко зна шта ћемо и чиме нас боцкају? / Куда све ово више води? / Da li ti zaista mislis da lekare Vlada ne slusa ili je to samo dobro smisljen potez? / Kada će doktor Perišić, koji ima sijaset pomoćnika, da se spusti na zemlju i organizije prijem pacijenata? / „Bezbedna zona“, ja sam glup, ali kol'ko ja razumem to je mesto gde si bezbedan da apsolutno ništa ne može da ti se desi. Bezbedna od čega? Od korone? Od nas glupih koji verujemo da je zemlja ravna ploča i da je nose slonovi, mi koji ne podlezemo pod mas histeriju pa necemo da se vakcinišemo? Pa i ti pametni a vakcinisani prenose koronu isto kao mi glupi? Kako je onda “bezbedna zona”? / Pre nego sto iko pocne sa pljuvacinom, neka napregne mozak (ukoliko ga ima) pa nek se zapita kako je moguće da korona nastupa tacno u 20:00, a pre toga nema teorije da se pojavi u ugostiteljskim objektima?? / Da li mene redovno vakcinisanog treba da zaštiti vakcina ili propusnica, nije mi jasno? / E sad, ko ima pravo na kafanu i da li je u pitanju diskriminacija? / Zašto se na rezimskim medijima ne objavljuje broj umrlih od kovidа koji su vakcinisani sa dve ili tri doze? Zasto su nevakcinisani krivi za sirenje zaraze? Zasto neko od lekara, političara, farmaceuta ne potpise svakome ko primi vakcinu da neće imati posledice po zdravlje? Mnogo je toga “Zasto” koje zbunjuje ljude.*

Елидиране реченице су веома честе у јавној комуникацији о корони. У њима се, с једне стране, економише у неким деловима реченице, али се управо тим изостављеним делом реченице компензује појачани ефекат казаног: *Propusnice 24h za sve objekte u gradu, a ne samo kafane. / Mora daleko*

strozije i jasnije mere. / Ugostitelji morali da zavrnu rukave. / I kao to uticalo na povecanje broja vakcinisanih. / Svasta bi' rek'o, ali kome...

Најупечатљивији пример **кумуляције** је свакако чувена реченица која се непрестано може чути на нишким и српским медијима и која ће остати знамен пандемије ковида 19: – *Оно што морам да кажем је: вакцинација, вакцинација и вакцинација!*

За сам крај, оставили смо оно што је најзанимљивије – **афоризме**. Кратка духовита форма која у себи може садржавати комплекс стилогених поступака (парадокс, алегорију, хиперболу, иронију, хумор, сарказам, алузију) пратилац је свих турбулентних дешавања на јавној сцени па тако и короне. Међу Нишлијама путем Вајбера и друштвених мрежа кружили су многи занимљиви примери афоризама са ефектним вербалним садржајима у виду пошалица и вицева на рачун короне, али и на рачун оних који претерано страхују од короне (упечатљива је сличица старијег дебелушкастог човека који је сав избоден вакцинама, а кога жена не пушта из куће док не стави маску). Хумор у њима остварен је на препознатљивим релацијама брачног троугла те сукоба између мужа и жене, снаје и свекрве, банке и конзумента итд., па ћемо навести неколико примера.

Тако афоризам: *Једина разлика између грипа и короне јесте у томе да корона има бољи маркетинг* има наглашену ноту хумора у чијој је позадини став да је корона врста грипа.

Има и афоризама са оштрицом против ковид сертификата (потврда о вакцинацији) као што су:

- *Значи, сада ће се невакцинисани венчавају с вакцинисанима због њих!*
- *Некад си имао само потврду за прасе да није заражено, а сад ми потврда треба и за госте.*

Ево једног афоризма упереног против брачног троугла: *Ако заглавиш на респиратору, мобилни ће остати код твоје жене! Вакциниши се!*

Ту је и афоризам из области економије и банкарства: *Ја се не бојим короне. Имам толико кредити да би ме ови из банке оживљавали.*

Пар афоризама који повезују корону са мушко-женским односима гласе:

- *Корона, глобално загревање, пожари, поплаве... а ОН мене није колико сам плашила цицеле!*
- *Али знам да си се положила на мене за лето. – Очигледно сам имала корону јер нисам имала укуса.*

Афоризми уперени против вакцинације:

- *Вакцинисани, добро се зашитају – даваоци крви могу да буду само НЕВАКЦИНИСАНИ, што значи да ваш живот, шта год да се деси, зависи од нас вакцинисаних!*

- *Ова јабука је њојњуно безбедна, њоједи је и даћу њи 3000 дин. – каже Вучић њтрансформисан у вешињицу Снежани (сценарио из бајке о Снежани и седам патуљака).*
- *Јуче је вирус корона био у конѡакѡу са Чак Норисом. Од синоћ је вирус у самоизолацији.*

Ево једног који показује анимозитет између свекрве и снаје: *Пиѡа снајка свекрву: „Како ѡе ѡоднесе вакцина?“*

3. Закључак

Наведене и многобројне друге стилске фигуре најбољи су доказ у којој мери је корона унела стрепњу, страх, неизвесност, али и сукобе и противуречности међу Нишлијама у актуелном тренутку. Ово стога што, осим нових лексема, језик у доба короне даје и дубље одговоре у вези са психолошким стањима и расположењима самих говорника и читаве друштвене заједнице. Уочили смо бројне стилогене аспекте језика јавног дискурса у Нишу, као што су: метафора, персонификација, симбол, каламбур, контраст, хипербола, градација, парафраза, таутологија, реторичка питања, а посебно иронија, сарказам и цинизам у неформалној јавној комуникацији на друштвеним мрежама. Осим тога, увидели смо да се стилогеност остварује и на плану лингвостилистике и на основу тога констатовали учешће лексикостилема (тзв. ковид неологизама), морфостилема, синтаксостилема и графостилема у тој језичкој функцији остварујући важне стилогене ефекте у медијском и свакодневном јавном говору Нишлија током пандемије ковида 19.

Можемо закључити да је актуелни лексички фонд зракастим семантичким путањама усмерен ка вирусу корона и кроз све потенцијалне вербалне облике сконцентрисан око јединственог семантичког језгра – пандемије и њеног по друштво поражавајућег утицаја на свеколике моделе размишљања и делања. Овако богат лексички фонд (речи опште употребне лексике у заједништву са медицинским терминима) са знатним бројем неологизама о корони постаје главни семантички реченични курсор који нас упућује ка фреквенцији, истицању (фокализацији) и доминацији њихове употребе у свим облицима изражавања у јавном, а пре свега медијском дискурсу. Континуирана изложеност њиховом кумулативном утицају реципијенте (слушаоце, гледаоце, читаоце) неминовно доводи до стања перманентног страха, анксиозности и егзистенцијалне угрожености. Оваква комуникација нема праволинијски карактер већ се даље разгранава, будући да и сами говорници (ван медицинске или новинарске професије), под медијским утицајем свођења црног биланса приликом описа акутелне здравствене ситуације, као неизоставну и главну тему у свакодневној неформалној комуникацији имају корону, сагледавајући својим коментарима узроке и последице своје забринутости и страха. Тако јавна комуникација у Нишу (и шире посматрано) по прима циркуларни, тј. кружни карактер, а говор медија добија свој „фидбек“

инфилтрирајући се у изражавање свих говорника дате друштвене заједнице. На тај начин наведене лексеме, врсте речи и синтаксичке конструкције о ковиду круже од општег ка појединачном и обрнуто, преносећи осећања по-тиштености, туге и безизлаза.

Литература

- Кликовац 2001: Д. Кликовац, „О бирократизацији српског језика“, *Наш језик*, XXXIV/1–2, 2001, 85–111.
- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни шексји*, Београд: Треник, 1998.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и грамика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин, 2000.
- Ковачевић 2003: М. Ковачевић, „Стилистички аспект граматичких категорија“, *Грамматичке и стилистичке теме*, Бања Лука: Књижевна заједница, 2003, 220–236.
- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног шексиа*, Београд: СКЗ, 2012.
- Ковачевић 2012а: М. Ковачевић, „О граматичко-стилистичком термино-систему туђег говора“, *Српски језик*, XVII, Београд, 2012, 13–38.
- Ковачевић 2018: М. Ковачевић, „Стилистика у настави српског језика“, *Књижевност и језик*, LXV, 1–2, Београд, 2018, 1–21.
- Чаркић 2002: М. Чаркић, *Увод у стилистику*, Београд: Чигоја штампа, 2002.
- Чудинов 2001: А. П. Чудинов, *Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000)*: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2001 (<http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/5955/1/mon00059.pdf>, посећено 16. 2. 2022).

Извор

Целокупни истраживачки корпус доступан је на линку: <http://skr.rs/z4oE>.

STYLOGENIC ASPECTS OF THE LINGUISTIC EXPRESSION OF THE POPULATION FROM NIŠ IN THE SITUATION OF PANDEMIC COVID 19

Marina S. Janjić

S u m m a r y

The paper deals with the stylistic analysis of the public discourse of the city of Niš during the pandemic of Covid 19. The corpus was made in the period 2020–2022 by excerpting material from the Niš electronic media, but transcripts of interviews with Niš residents who had undergone covid or someone from their family was infected with this virus were also made. The paper starts from the hypothesis that stylogenic language depicts a deeper and hidden truth about the psychological state of a social community in extraordinary circumstances. It overflows with a whole spectrum of emotions, from fear and uncertainty to defiance and ridicule of unfortunate plagues. Stylistic-linguistic analyzes reveal semantic mechanisms that, as an unadulterated linguistic richness, serve as a polygon for understanding and emotional experience of reality in crisis conditions caused by the coronavirus pandemic. On the other hand, stylogenic procedures reveal the rationalization of the entire situation, on the basis of which social activation occurs on the occasion of Covid 19.

Keywords: stylistics, styles, stylistic figures, Covid 19, pandemic, public discourse, Niš

ГЛАГОЛИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У ДОБА КОРОНЕ*

Марина Љ. Спасојевић**

Предмет интересовања усмерен је из лексиколошке перспективе на употребу глагола у јавном дискурсу, у формалној и неформалној комуникацији, у текстовима чија је тема болест ковид 19, изазвана вирусом корона. Грађа је ексцерпирана из корпуса насталог на пројекту *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*, а анализа је подстакнута невеликим бројем глаголских одредница у *Речнику њојмова из доба епидемије ковида* и новог издања *Речника ковида (тематски и асоцијативни)* Светлане Слијепчевић Бјеливук и Марине Николић. Посматрају се стилске карактеристике глагола (маркирана – терминолошка, експресивна лексика и сл. – и општеупотребна лексика), с циљем да се одговори на питање да ли је и у којој мери пандемија ковида утицала на лексички фонд глагола у српском језику.

Кључне речи: глаголи, корона, стилска раслојеност, јавни дискурс, творба, говор Ниша, српски језик

1. Како је спрега језика и стварности двосмерна – стварност се огледа у језику, с једне стране, а језик уобличава нашу стварност, с друге – тако све промене у друштву изазивају промене у језику, а језик нам пружа оквире да новине које те промене доносе изразимо и схватимо. Пандемија болести ковид 19, изазвана вирусом корона, утиче на све сфере људског живота и тако је постала актуелна тема истраживања не само у медицини, фармацији и сродним природно-експерименталним наукама већ и у друштвено-хуманистичким, попут социологије, психологије, лингвистике итд. Пажња је још у првој години пандемије посвећивана новинама у разним језицима, пре свега, у погледу настајања нове лексике или развоја нових значења постојећих лексема, њиховим деривационим и функционалностилским особеностима, продирању медицинске терминологије и

* Институт за српски језик САНУ, Београд, marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

друге специјалне лексике у општу употребу, али и осталим процесима у домену јавне употребе језика из угла критичке анализе дискурса, прагматике, когнитивне лингвистике итд. С протоком времена, како се материјал умножавао, осим појединачних лингвистичких студија, појављивале су се и тематске публикације – зборници, монографије – посвећене овој теми, а одржано је и више конференција у разним земљама, па и код нас (уп. Слијепчевић Бјеливук, Николић 2022: 10–12, са референцама).¹ Оно што је још обележило период пандемије јесте и лексикографска продукција у виду специјалних, тематских речника. Такав речник се још 2020. године појавио најпре за немачко говорно подручје (*Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie*), потом и за руско (*Словарь русского языка коронавирусной эпохи*) 2021. године.² У нашем ближем, јужнословенском језичком окружењу подухват у виду електронског речника налазимо на порталу Института за хрватски језик (*Pojmovnik koronavirusa*), као и преко портала „Фран“ Института за словеначки језик, где у оквиру публикованог речника *Sprotni slovar slovenskega jezika*, који на годишњем нивоу доноси нове речи и значења, у издању за 2020. годину сада место налази и лексика везана за пандемију ковида (уп. Krvina 2021).

1.1. Имајући у виду ове назнаке, србистика не заостаје за проучавањима у другим језицима када је ова тема у питању. У нашој средини ту тему отвориле су Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић, а природно, број истраживача и радова повећава се с временом, о чему сведочи и овај зборник. Тежило се, најпре, да се осветли које су то нове речи и нова значења постојећих речи у српском језику везани за пандемију ковида не само са становишта неографије и неологије већ творбе и њиховог функционалностилског статуса (Николић, Слијепчевић Бјеливук, Новокмет 2021).³ Из перспективе критичке анализе дискурса, такође је истраживан јавни говор са циљем да се укаже на лексичке особености (нове речи и актуелни начини концептуализације пандемије – метафоре рата, природних непогода, школе, спорта итд.) и текстуалне особености (говорни чинови, обраћање, ословљавање, невербална комуникација, манипулативне технике) у овом дискурсу (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021).⁴ Грађа за ове радове

1 Примера ради, издвојићемо колективну монографију *Русский язык коронавирусной эпохи*, те зборнике *Power, Media and the COVID-19 Pandemic, Framing Public Discourse* и *Pandemic and Crisis Discourse, Communicating COVID-19 and Public Health Strategy*.

2 Детаљно о оваквим речницима в. радове у овом зборнику аутора Софије Милорадовић (2022: 17–29) и коаутора Светлане Слијепчевић Бјеливук и Марине Николић (2022: 31–46).

3 Како се речи *корона* и *ковид* уклапају у језички систем, односно какав им је деривациони потенцијал и спојивост са другим речима говори се у раду Марковић 2021.

4 Такође из угла критичке анализе дискурса посматрани су процеси деагентизације у јавном дискурсу у обраћањима Кризног штаба (Мишић Илић, Крстић 2021).

прикупљана је из јавног дискурса (усменог и писаног): из медија, са портала, са друштвених мрежа, тако да омогућава да се језик сагледа на различитим нивоима и у свим видовима своје функционалне раслојености. Но, заслуга је поменутих ауторки са Одсека за стандардни језик што су оне својим подухватом у електронском формату *Речник њојмова из доба епидемије ковида* (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2020), на сајту Института за српски језик САНУ, нашу лингвистичку продукцију придружиле најактуелнијим трендовима у језичким проучавањима, односно специјалној лексикографији још пред крај 2020. године. Ново, допуњено и проширено издање, под насловом *Речник ковида (џемајски и асоцијативни)*, добија своју папирну верзију (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2022).

2. Предмет нашег разматрања овом приликом представљају глаголи у српском језику који су тематски везани за пандемију ковида 19. Наиме, читајући поменуте речнике, приметили смо врло мали број глаголских одредница. У *Речнику њојмова из доба епидемије ковида* (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2020) забележили смо триплете двовидских глагола интернационалних основа *дезинфицирајџи*, *дезинфиковајџи*, *дезинфекциовајџи* и *дијагностицирајџи*, *дијагностификовајџи*, *дијагностиковајџи*, који припадају стручним терминологијама, али у условима пандемије њихова употреба је фреквентна у јавном говору и општој комуникацији. У лексикон је ушао неологизам који припада колоквијалном стилу *коронирајџи* у значењу 'заразити се вирусом корона'⁵, мотивисан исто колоквијалним називом вируса корона, као и сложени двовидски глагол у чијем првом делу имамо домаћу основу, а у другом интернационалну *самоизоловајџи* се 'издвојити се, издвајати се ради спречавања контаката'. *Речник* бележи и ново значење глагола домаћег порекла *џрокужџи* се 'стећи имунитет преболевањем болести'. У *Речнику ковида* (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2022), поред наведених глагола, нашли су се и ново значење глагола *коронирајџи* 'испољити/испољавати (блаже) симптоме вируса корона', као и рефлексивна форма *коронирајџи* се 'заразити се вирусом корона', затим двовидски глаголи из медицинске терминологије најшире узев (претежно интернационализми): *вакцинисајџи* (се), *имунизовајџи*, *инџубирајџи*, *ревакцинисајџи* (се), *џесџирајџи* (се), као и из биолошке, генетичке *муџирајџи*. У вези са развојем имунизације у употребу су ушли англицизми, такође, двовидски глаголи *бусџеровајџи* (се), *бусџовајџи* (се) да се означи појачавање имунитета трећом дозом вакцине. Нову реалност обележили су састанци и/или настава преко платформе Зум, те је у речник ушао и глагол *зумовајџи* 'комуницирати преко платформе Зум'. *Речник* доноси још један глагол негативне експресивне вредности *чиџовајџи* 'према мишљењу теоретичара

5 У раду Марковић 2021: 170 наводи се само рефлексивна форма *коронирајџи* се, а помињу се и деривати од њега (*искоронирајџи*), за шта није било потврда у нашем корпусу.

завере убацити/убацивати чип у организам путем вакцинације како би се омогућило праћење особе'. С обзиром на укупан број одредница, глагола је мало.⁶

2.1. Да бисмо утврдили зашто је стање у специјалним тематским речницима овакво и шта је пандемија донела глаголском фонду, анализу смо даље провели на корпусу текстова сакупљених на пројекту *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*. Корпус је веома разноврстан и репрезентује јавну комуникацију у Нишу, будући да је обухватио текстове из медија са овог поднебља (транскрипте емисија, новинске чланке, текстове са портала – нарочито изјаве члана Кризног штаба др Бранислава Тиодоровића, представника овог говорног подручја) као видове формалне комуникације, те коментаре на порталима и друштвеним мрежама као видове неформалне комуникације, као и транскрипте разговора са особама из нишког краја које су преболеле ковид или биле у контакту са зараженима и сл. Циљ је да се са лексиколошког и аспекта функционалности-ске раслојености (уп. Ристић 2004) представи и опише глаголски лексички фонд везан за пандемију ковида 19 у српском језику на основу помињаних речника и корпуса текстова из јавне комуникације у Нишу.

3. У говору Ниша од маркиране лексике везане за пандемију ковида 19 издвајају се адаптирани глаголи страних (претежно интернационалних) основа који припадају медицинској терминологији у најширем смислу, уже епидемиологији или имунологији.

3.1. Такав је у корпусу веома фреквентан глагол *вакцинисајти се*. Ово је иначе општепознат глагол, али у посматраном контексту, *вакцинисајти се* садржи и једну ванлингвистичку ситуациону компоненту и значи 'примити вакцину против ковида 19': А да се *вакцинишу*, па што би? ... И маске и дистанца и та несрећна вакцина која не излази из уста ни онима који *су се вакцинисали* ни антивакцинашима (T₂₆);⁷ Трећа вакцина нам је једини добар репер да се наши старији људи, стари домаћини, морам тако да кажем, јер су то стварно домаћини, *вакцинишу* и ми смо ту већ дали педесет хиљада вакцина (T₂₆). Поред глаголске лексеме, срећу се, у мањој мери, и изрази типа *добити/примити вакцину* и сл., и то, како видимо, и у неформалној комуникацији, у коментарима: *prosto ih to ne opterecuje, primili vakcinu, zastitili se i idu dalje; Ti možeš da primis vakcinu za sezonski grip pa možeš da se zarazis; Zasto neko od lekara, političara, farmaceuta ne potpise svakome ko primi*

6 У хрватском *Pojmovniku koronavirusa* такође налазимо изразито мали број глагола: *дезинфицирајти, дијагностифицирајти, коронизирајти, прокужити се, самоизолирајти се*. Сви су, само са другим адаптационим суфиксима када је реч о интернационализмима, потврђени и у речницима С. Слијепчевић Бјеливук и М. Николић, осим жаргонског глагола *йобрисајти* 'узети брис'.

7 Примери се преносе из корпуса у оригиналној графици и ортографији, а ознака у загради односи се на број транскрипта или текста у корпусу.

vakcinu da nece imati posledice po zdravlje? (Коментари читалаца *Јужних вестии*); у колико *сће* *џримили* синофарм кинеску вакцину можете примити након четири месеца од потпуне имунизације (Т 24 ТВ Белами Јутро). Такође је карактеристична употреба пасива овог глагола: *ne važe ni kovid propusnice ni da li si vakcinisan* или *nisi*, као и употреба у именичкој служби трпног глаголског придева и његовог деривираног антонима са *не-*: *Vakcinisan* može da se zarazi, *Nevakcinisani* se više trebaju plaše od *vakcinisanih*, јер *vakcinisani* bez simptoma može raznositi virus okolo (Коментари читалаца *Јужних вестии*).

3.2. У термилошки лексички слој из области медицине могу се одредити и следећи глаголи: *дезинфиковаџии* (*се*): нека се уче да користе маске и *дезинфикују* руке; *изоловаџии* *се*: Инфицирани⁸ студенти према речима директора Студентског центра Радета Рајковића имају благу клиничку слику и *изоловани* су од осталих академаца у посебном делу павиљона три (Т_1); Она *се* моментално *изоловала*, заједно са мном (Т_10); Сви они који су сумњиви, а којима је neophodan pregled u Urgentnom centru kratkotrajno *се* *изолују* где се hitno rade potrebni testovi... (Т_11); *муџираџии*: Значи, вирус је само мутирао и наставио да ради оно што је и до сада радио (Т_10); *џријаџираџии*: Значи, главно место на коме *се* *џријаџира* ко иде, и где иде и због чега иде на одређена места (Прва, 10. 8. 2020).

3.3. Високу фреквенцију и у формалној и у неформалној комуникацији заузима глагол *џесџираџии* *се*: Istog dana i učiteljica *се* *testirala* i ona је pozitivna (JV); Ишла сам до амбуланте, ковид амбуланте у Дуваништу да *се* *џесџирам* и они су мени само извадили крв (Т_5); Имамо проблем да људи старији који немају прилике да оду да *се* *џесџирају* организују тешко санитарна возила (Т_25). Забележен је и префиксирани глагол, као одлика неформалног стила, *исџесџираџии* *се*: Онда отишла да се тестира ... *Исџесџирала* *се* (Т_10); али и декомпоновани глагол *радиџии* *џесџи*: Не, *нисам* *радила* *џесџи* (Т_4). Ту би се могла придружити и конструкција *урадиџии* *џи-си-ар*: него, ајде, *урадићемо* и *џи-си-ар* ... *Урадили* *су* *џи-си-ар* (Т_10), чија вербизација није посведочена ни у жаргону **џисираваџии*.

3.4. Глагол *хосџиџализоваџии* јавља се у посматраном корпусу искључиво у медијским извештајима, и то у облику трпног придева у пасиву: На *нишкој* *Infektivnoj* *klinici* *hospitalizovano* је четворо за које је потврђено да имају virus, а како су раније рекли у *Kliničkom* *centru* *njihovo* *stanje* је *stabilno* (Т 1); Када је нови део Клиничког центра у питању, у ковид-одељењу овог објекта *хосџиџализовано* је укупно деведесет и седморо пацијената (Т_26); или у придевској или именичкој служби: *Među hospitalizovanim* *pacijentima*, *nema* *dece* *zaražene* *virusom* *Covid-19* (Т_16).

3.5. Занимљиво је да глагол *дисџанцирајти се* у нашем корпусу није посведочен за означавање успостављања прописаног просторног растојања као мере за спречавање ширења болести ковид 19, већ за означавање спречавања контакта уопште: А да ли одмах вербално *се дисџанцирајте* и кажете, мислим при самом сусрету како поставите ту социјалну дистанцу да нема... (Т_13). У ту сврху користи се и у службеној комуникацији конструкција *држајти дисџанцу*: Али, ако се све ово сумира, дакле, ако будемо одговорни, *држимо дисџанцу* и све мере заштите, можда ћемо Нишвил и ове године гледати (Прва, 10. 8. 2020).

3.6. У корпусу није посведочен сада актуелни глагол *бусџовајти*, прешао из сфере компјутерске технологије: *бусџовајти* имунитет 'примити бустер дозу', што је у вези са временским ограничењем корпуса, као ни глагол *имунизовајти*.⁹ У корпусу налазимо *изолацију*, али не и *изоловајти*, *имунизацију*, али не и *имунизовајти*, *инфекцију*, али не и *инфицирајти*. Оваква употреба номинализација и декомпонованих глагола као одлика новинарског, политичког, научног и др. дискурса има своју улогу у постизању одређених циљева код прималаца поруке у јавном дискурсу, о чему је много писано за различите ситуације (уп., нпр. Радовановић 2007: passim), па и за период пандемије ковида (уп. Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021; Мишић Илић, Крстић 2021).

4. Наведени неологизам *коронирајти (се)* из речника Слијепчевић Бјеливук, Николић 2020; 2021 и рада Марковић 2021 није потврђен у посматраном корпусу, нити други новостворени глагол мотивисан основом лексеме *корона* или *ковид*. За исказивање значења 'заразити се / заражавати се вирусом корона, разболети се / боловати од ковида' и у формалној и у неформалној комуникацији користе се конструкције: *добити вирус*: А кажи ми, је л' можеш некако да претпоставиш како си се заразила, уопште како је дошло до тога да *сиће добила вирус*, и ти и Иван? (Т_6); *добити корону*: Нећеш ни знати што си живео није ли било боље да си и ти *добрио корону* на време па да прекратиш муке! (Т_26); *имати корону*: Мислим, две комшије су *имале корону* (Т_15); *имати/немати ковид*: Ви *немајте ковид* (Т_10); и она је из пи-си-ар-а сазнала да *има ковид* ... (Т_10); *боловајти од короне/ковида*: Знам доста људи који су се заразили, који *су боловали од ковида* (Т_13); *оболејти од короне/ковида*: А је л' имате неког у фамилији, породици или у суседству да је такође *оболео од короне*? (Т_4); у каквом су стању те три труднице које *су оболеле од ковида-19*? (Т_8); потом *йрележајти вирус/ковид/корону*: А реците ми јесте ли знали некога ко је имао или *йрележао корону*, био болестан а да није уопште констатована корона? (Т_12); Пре-

9 Нпр. у штампани *Ruska vakcina* је „imunizovala“ Kremlj, u toku је општа навала (Блиц 19. 2. 2021).

лежала сам корону, где ми је било изузетно тешко (T_4); Па, будући да сам *пирележала вирус* знам да не могу да се сад заразим (T_5).

4.1. У сфери колоквијалног изражавања значењу 'заразити (се)' у нашем корпусу припадају глаголи: *закачићии*: Да ли мислите да можда неће вирус вас да *закачи*? (T_1); *зарадићии*: Опасност је као што *би зарадили* негде можда... Можда *би* пре *зарадили* негде ван него у ординацији (T_14); *йокуићии*: можда *сам йокуиила* у бусу или не знам, у продавници (T_5); искрено да ти кажем, не зна се одакле *је йокуиила* (T_10). Исто тако ту припадају конструкције: *заврићии у болници / на респираиџору*: Ето, на пример, он има тај проблем да *завриши у болници*, чак и *на респираиџору* ... (T_4);¹⁰ *заглавићии на респираиџору*: *Ako zaglaviš na respiratoru*, mobilni će ostati kod tvoje žene! *Vakciniši se!* (чет).

5. Када су посреди превентивне мере, такође нема новостворених глагола, већ је то лексика општег лексичког фонда, која се јавља у следећим спојевима: *корисићии маске*: нека се уче да *корисиће маске* и дезинфикују руке; *носићии маске*: свакако *носимо маске* кад идемо превозом (T_1); *сџавићии маску*: Ја свакодневно имам проблем са људима у продавници, нпр. да их натерам да *сџаве маску* (T_5); *зашићииићии се од ковида*: На који начин мислите да можете да *се зашићииићиие* од ковида 19? (T_13); *(ис)йоишџоваићии мере*: Каже да су *исџоишџовали све мере*: ношење заштитних маски рукавица, дезинфекциона средства и одређен број људи (T_1); *йооишџриићии мере*: Мере безбедности се *морају йооишџриићии*. Нема потребе да уводимо ванредно стање (T_9); *џидржаваићии се мера*: уколико *се будемо џидржавали свих мера* које су предвиђене (T_8); *сџроводићии мере*: јер се не пр... *не сџроводе све мере* заштите (T_9); *укинућии/укидаићии каранџин*: Мислим да није требало опуштати се и да није требало *укидаићии каранџин* (T_5); *йоишџоваићии џрејоруке*: Само поштујући препоруке (T_13).

6. Глаголи из општег лексичког фонда који се учестало користе у време пандемије су: *заражаваићии се*: *Propao nam je scenario da se vakciniše što veći broj ljudi i da sprovedimo oštre mere*. *Ostao nam je scenario koji se zove prirodni proces, što znači da će se zaražavati svi* (T_16); *заразићии (се)*: Плашим се да *нисам заразила* баке, деке, да... (T_5); Да ли си можда чуо за неки случај да *се неко заразио* овим вирусом (T_1); У питању је приградска линија где сам видела људе који *су заражени*, који су позитивни уствари на корону у аутобусу (T_25); Чувају се деца да *се не заразе!* (T_26). У грађи је, у коментару на новински чланак из Блица забележен и неологизам *резаражаваићии се* 'поново се заражавати', подстакнут глаголском именицом из текста: *Posle određenog vremena se gubi imunitet, tako da dolazi do rezaražavanja*. Ко-

10 Такође, увек се у формалној комуникацији среће конструкција *џрикључићии на веишџачку/механичку венџилацију/респираиџор*: У Нишу је пет пацијената у тешком општем стању и *џрикључено је на механичку венџилацију* (T_26).

ментар на чланак: Bice da smo se svi *REZARAZAVALI* po par puta sto bi rekao dr Stevanovic; Ovako možemo po malo, bez pritiska na zdravstveni sistem, da *se rezarazavamo* (наспрам уобичајеног: Ја не знам, али сам чула да јесте, да су се јавили једно десетак у целој земљи да су *се њоново заразили*). Е сад ја стварно не знам да ли је то поновно заражавање (Т_13)). Такође се у корпусу среће, када је реч о зарази, глагол *џренети*: Ко је коме *preneo*, више не знамо нити можемо да знамо (JV); Нишлија која живи у Luganu је имала блажи облик *virusa*, који је *prenela* на још неколико људи (JB 11. 3); ипак је то једна одговорност да не *би џренела* другом она је само отишла и истестирала се (Т_10); *џреноси*: што и ја радим, али мислим да универзална заштита не постоји јер се ради о вирусу који *се џреноси* врло лако (Т_13). Глаголи овога типа, исто као, рецимо, глагол *вакциниса* (*се*), *џтесџира* (*се*) и други из тематске групе оболевања, лечења и сл., који имају присутну привремену, контекстуалну сему 'вирус корона' или 'болест ковид 19' у језику у време пандемије – у актуелном тренутку увек се подразумева да се неко заразио овим вирусом, да се вакцинисао против овог вируса – могу наћи место у обимнијим тематским речницима.

6.1. Појаве из области епидемиологије или епидемиолошке статистике означавају глаголи: *заравни* (*се* / *заравњава* (*се*), *заравњива* (*се*) (о кривој као показатељу кретања броја оболелих): Пре недељу дана сам баш овде разговарао са Вашим колегом и рекао ми је да *се* некако та епидемијска крива у Нишу *заравњује* (Т_26); Е, ту су први знаци... да почиње да... не да *се* линија *заравњава*... линија остаје иста (Т_26). Овде би дошао и пример *уравњава* (*се*): Па то је, свакако, још увек Врање, иако се та крива код њих већ полако стабилизује, односно *уравњава*, барем ценећи према броју оних који су јучерашњег дана и јутрошњим подацима прегледани (Т_8).

7. У корпусу је забележен и приличан број глагола општег лексичког фонда којима се означава стање болести и престанак тог стања; симптоми испољавања болести; дијагностика итд., а који се иначе користе у било којој другој сличној ситуацији и не показују спојивост на синтагматском плану, нити блиску асоцијативну везу са лексемама *корона* и *ковид* (уп. т. 4): (*за*)*кашља* (*се*): кад *се за*кашљеш сви крену xxxx виде шта радиш ти и сл. (Т_12); *изгуби* (*се*) (неко чуло): *изгубила сам* осећај укуса, мириса (Т_4); *кија* (*се*), *кашља* (*се*): Међу њима је неко *кијао*, *кашљао*, није се обраћала пажња... (Т_10); *џослуша* (*се*): Није кашљала, није имала... *џослушали*... нема ништа на плућима... (Т_10); *џрегледава* (*се*): Dakle, internističke i hirurške specijalističke ambulante rade, svakodnevno se *pregledavaju* pacijenti... (Т_11); *џрегледа* (*се*): Међутим, они су *је џрегледали*... (Т_10); хиљаду четристо педесет и шест пацијената *џрегледано је* у току јучерашњег (Т_26); *џрездрави* (*се*): Значи, смањује се број прегледа, смањује се број пријема, отпуста има, додуше још увек мало, не онолико колико би желели да буде много више људи отпуштено који су *џрездравили* (Т_8); *разболе* (*се*): Добро, а кажи ми

само, пре него што *си се разболела*, да ли си имала неке друге, акутне, да тако кажем болести или уопште неку другу болест? (Т_5); *снимајџи*: Чак је нису ни *снимали* уопште, јер то је неки блажи облик (Т_10). Овакви глаголи не би улазили у тематске речнике, јер се глаголи типа *оболејџи*, *оболевајџи*, *оздравејџи* и сл. у актуелном тренутку употребљавају много шире и не везују се само за вирус корона и болест ковид, за разлику од глагола *заразијџи* (*се*) и сл.

8. Колико је у фонд именских речи пандемија ковида 19 унела новина, како сведоче речници, толико на глаголски фонд није утицала. Два су разлога. Прво, готово сви глаголи који се користе за означавање оболевања, лечења и заштите од других болести користе се и сада – и када припадају терминологији и специјалној медицинској лексици, и када су део општег лексичког фонда. Стога они и нису нашли места у специјалним, тематским речницима, осим понеких, који не само да су фреквентни, већ је код њих присутна привремена, контекстуална сема 'корона вирус' или 'болест ковид 19' (*вакцинисајџи* (*се*) и сл.). Број деривираних глагола који припада овом тематском фонду је изузетно мали, и они су стилски маркирани, експресивни, углавном колоквијални, жаргонски. Када припадају терминолошкој лексици, овакви глаголи су ушли у језик са новим технологијама и методама везаним за ковид. Друго, користе се номиналне конструкције и декомпоновани глаголи у које су укључени сви нови појмови везани за корону. Они се, као карактеристика новинарског и научног функционалног стила, преносе у овом случају посредством медија у општу комуникацију.

Литература

- Марковић 2021: Марковић, Јордана. „Улазак короне у српски језички систем“. *Исходишта* 7, 2021, 163–176.
- Милорадовић 2022: Милорадовић, Софија. „Речници термина везаних за пандемију ковида 19 – сведочанство злог времена“. *Јавни говор у условима пандемије ковида 19* (ур. Марина Јањић, Софија Милорадовић; гл. ур. Љубинко Раденковић). Зборник научних радова. Београд: Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Нишу – Институт за српски језик САНУ, 2022, 17–29.
- Мишић Илић, Крстић 2021: Мишић Илић, Биљана и Крстић, Ана. „Деагентизација у изјавама Кризног штаба поводом пандемије ковида-19 у Србији“. *Српски језик: сјудије српске и словенске* 26, 2021, 89–109.
- Николић, Слијепчевић Бјеливук, Новокмет 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Новокмет, Слободан. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* (ур. З. Арсић) LI (01), 2021, 365–390.
- Радовановић 2007: Радовановић, Милорад. *Сјари и нови сјиси*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.

- Ристић 2006: Ристић, Стана. *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2006.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2020: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. *Речник појмова из периода епидемије ковида*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020. <www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova-iz-perioda-kovida/>. 2. 11. 2021.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. „Јавни дискурс у периоду епидемије ковида“. *Српски језик: студије српске и словенске* 26, 2021, 253–267.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2022: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. *Речник ковида (тематски и асоцијативни)*. Нови Сад: Прометеј – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2022: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. „Речник појмова из периода епидемије ковида – изазови и решења“. *Јавни говор у условима пандемије ковида 19* (ур. Марина Јањић, Софија Милорадовић; гл. ур. Љубинко Раденковић). Зборник научних радова. Београд: Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Нишу – Институт за српски језик САНУ, 2022, 31–46.
- Словарь русского языка коронавирусной эпохи*. Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2021.

- Krvina 2021: Krvina, Domen. „Sprotni slovar slovenskega jezika, COVID 19 in z njim povezano (novejše) besedje“. *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема* (ур. Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић). Зборник научних радова. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 669–680.
- Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie*. Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. <<https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp#>>. 15. 10. 2020.
- Pandemic and Crisis Discourse, Communicating COVID-19 and Public Health Strategy* (ed. Andreas Musolff et al.). Bloomsbury Publishing 2022.
- Pojmovnik koronavirusa*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <<https://jezik.hr/koronavirus/?slovo=d>>. 16. 10. 2020.
- Power, Media and the COVID-19 Pandemic: Framing Public Discourse* (ed. Stuart Price and Ben Harbisher). London: Routledge, 2021.

Извори

- Ниш корп.: Корпус настао на Пројекту О-25-20 *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*. Ниш: Српска академија наука и уметности – Огранак САНУ у Нишу. <<http://skr.rs/zsPy>>. 2. 11. 2021.

VERBS IN THE SERBIAN AT THE TIME OF CORONA PANDEMIC

Marina Lj. Spasojević

S u m m a r y

In this paper the author analyzes verbs used in public discourse, in formal and informal communication, in texts in which the subject is the disease COVID-19, caused by the (novel) coronavirus. The material was excerpted from the corpus created in the project Oral and Standard Language of Public Communication in Niš and the *Dictionary of COVID* by Svetlana Slijepčević Bjelivuk and Marina Nikolić. The author observed stylistic characteristics of verbs (standard, lexicon, terminology etc.) their origin, adaptation and derivation verbs that entered the Serbian language during the coronavirus pandemic (*koronirati (se)*, *rezaražavati* etc.). The conclusion is that the coronavirus pandemic had almost no influence on the verbs in the Serbian language. The first reason for this is that common verbs are used to denote illness and healing. A small number of new derived verbs belong to slang. The second reason is the way in which nominal constructions and decomposed verbs are used and all new corona-related terms are used in the same manner.

Keywords: verbs, corona pandemic, public discourse, stylistic stratification of lexicon, derivation, speech of Niš, Serbian language

НОВОСТВОРЕНЕ ЛЕКСЕМЕ СА *КОВИД* И *КОРОНА* – ФОРМАЛНОЈЕЗИЧКЕ И СЕМАНТИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ

Мирјана К. Илић*

У раду се анализира ситуација у лексичком систему која се јавила са појавом пандемије ковида 19. Појаве су анализирани на морфолошком плану и обухватиле су лексику која је прикупљена са локалних јавних информативних портала *Јужне вести* и *Нишке вести*.

Кључне речи: нове речи, лексеме са *корона* и *ковид*, лексички систем, лексикологија

Лексички систем једног језика сликовито се може представити у виду концентричних кругова: централни, средишни круг је резервисан за општу лексику која је и најфреквентнија у употреби, а сви остали кругови представљају неку врсту периферије и садрже и оне лексеме које брзо настају, али се и брзо губе из употребе. Што је лексема ближа централном делу, то је значајнији њен статус у лексичком систему. Лексички систем је отворен и у њега непрестано улазе нове речи, док се неке друге губе из система. Границе међу круговима нису строге, те једна лексема временом може мењати свој статус и са периферије прећи у централни део. Основни лексички фонд који чини тај централни, језгрени део, најмање је подложен променама (Драгићевић 2018: 209).

Како су лексички системи отвореног типа, за њих је карактеристично да поседују лексичке празнине¹ (Драгићевић 2018: 217).

* Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, mirjana.ilic@filfak.ni.ac.rs

1 То се лепо види када се пореде различити језици: у енглеском језику постоји реч *fort-night*, којом се именује период од две недеље, док таква лексема не постоји у српском, или реч *йокуи* у белоруском значи место у углу испод иконе, док ни таквог појма, а ни такве речи нема у српском. О лексичким међујезичким празнинама, тзв. лакунама, говори Рајна Драгићевић.

Узроци настанка нових речи у језику могу бити различити: технолошка и научна достигнућа, проналасци, друштвене појаве. Свака промена у друштвеној заједници отвара нове комуникацијске промене. Што је промена дубља и значајнија, што више утиче на људе, то је и потреба за новом лексиком већа.

Време епидемија увек потреса друштвене заједнице, а пандемија, свакако, и далеко више.

Реч пандемија потиче од грчких речи пан = сви и демос = народ и подразумева епидемију неке заразне болести која се шири кроз популацију људи једне веће области, континента или целог света. Према Светској здравственој организацији о пандемији се може говорити ако су испуњена три услова:

- у некој популацији се појавило неко непознато обољење;
- узроци инфицирају људе и изазивају тешке последице;
- узроци болести се шире брзо и инфицирају велики број људи.

Када нам се марта 2020. године десила пандемија вируса корона, свет су захватиле веома снажне и дубинске промене које су једног тренутка добиле и своје ново име, неологизам – *нова реалност* (енг. *new reality*).

Пандемија је захватила све друштвене сфере, изазвала промене и потресе и неминовно донела много нових лексема којима су именовани разни сегменти *нове реалности* коју је донела. Када су у питању промене у језику, имамо можда јединствену прилику да пратимо како се формира новостворена лексика: из којих потреба настају именовања, који творбени механизми се активирају, како се граматички понашају нове лексеме, какве семантичке садржаје и концепте развијају као и много других питања.

Доласком пандемије у наше животе настале су и нове комуникацијске потребе (страх и анксиозност које је пандемија створила доводили су до тога да људи имају изражену потребу да о томе причају, и то из више разлога: да упореде искуства и умање страх, да науче како да се понашају у новим ситуацијама па је тако и настајао низ ситуација у којима је требало именовати новонастале појаве и појмове).

Одбор за стандардизацију српског језика дао је препоруку за писање вируса *корона*², што индиректно указује на велики број новостворених лексема са елементима *корона* и *ковид*.

Постоји неколико продуктивних начина за попуњавање лексичких празнина које се у оваквим ситуацијама као што је пандемија јављају, а то су:

1. полисемија;
2. творба речи;
3. позајмљивање лексема из других језика.

2 „Писање назива вируса: вирус корона“, *Наш језик* LI/2, 101–104.

Полисемија настаје као природан одговор на ситуацију где у ван-језичкој стварности постоји такорећи небројено много појмова и појава, с једне стране, а с друге стране, човекове когнитивне могућности су ограничене и зато се решење налази у стварању нових значења већ постојећих лексема, на пример *зелени карџион* (у овом случају даје слободу кретања ономе ко је вакцинисан или је прележао болест).

Творба речи је систем творбених модела који се састоји од различитих комбинација више типова творбених основа и великог броја афиксалних морфема. У таквом систему увек се нађе простора да се нека нова реч створи по постојећем моделу и тако попуни празно лексичко место, нпр. *коронаш* (онај који је заражен вирусом, има вирус короне), настао по моделу „поседује, има оно што је означено именичком творбеном основом“: *гајдаш, фрулаш...*

Позајмљивање из других језика често се користи као модел да се премости ситуација када имамо потребу да нешто именујемо, а немамо одговарајућу лексему за то или речи позајмљујемо заједно са појмовима и појавама које нам долазе из другог културног и социјалног контекста.

Корпус за потребе овог истраживања формиран је на основу грађе која је прикупљена, пре свега, са информативних портала локалних медија: *Јужних вести* и *Нишких вести*. Фокус је стављен на сложене лексеме типа полусложеница, сложеница и синтагми које у свом саставу имају *корона* и *ковид*, али укључује и остале лексеме које су означиле нову реалност насталу појавом вируса корона. Корпус представља јавни говор и то формалног и неформалног типа, формалног јер су јавни медији дужни да се држе стандардног идиома и правила која наводе нормативни приручници као што је нпр. важећи правопис, правилима која прописује Одбор за стандардизацију српског језика, али како то у пракси није увек случај и како се на страницама ових портала јављају и изјаве појединаца (учесника неког догађаја нпр.) тако ови текстови имају снажне упливе неформалног говора.

„Када једанпут потврђена лексема почне учесталије да се користи, она стиче статус неологизма. Потенцијалне речи чешће од околионализма прерастају у неологизме. Нове речи, дакле, у зависности од степена прихваћености у говорној заједници, мењају свој статус у лексичком систему и на периферији система (где им је место) могу заузимати различит степен удаљености од центра.“³

Лексичке празнине попуњавају се различитим типовима неологизама (новостворених речи). Неологизми могу настати на више начина.

У језику разликујемо неколико типова неологизама:

1. **Позајмљенице** – *дезинфекција, дезифицијенс, саиџурација, де-димер, антималарици, вентилација, локдаун, онлајн-настава, њик, антиишела, антиигенски (шесет)*.

Ове позајмљенице дошле су, пре свега, из латинског и старогрчког језика и многе од њих су из редова медицинске термилошке лекси-ке: *сајпурација* (постотак кисеоника у људским ћелијама), *дезинфекција* (елиминација микроорганизама који изазивају болести), *дезифицијенс* (средство за дезинфекцију), *де-димер* (један од протеинских фрагмената који настаје када се крвни угрушак раствара у телу и на основу његове вредности се види има ли опасности од тромбозе), *йик* (врх, врхунац пандемије), *ањийишела* (кључни елементи нашег имуносистема који спречавају вирус да уђе у ћелију), *ањималарици* (лекови који лече маларију и за које се у почетку мислило да успешно лече и корону). Осим појмова који се односе на природу и лечење болести, јавиле су се позајмљене лексеме које се односе на социјално понашање људи у време пандемије: *локдаун* (силови англицизам који означава време када је људима забрањено да излазе из кућа) и *онлајн-настава* (настава које се одвија преко интернета и рачунара да би се избегао лични контакт предавача и ђака, студената, виртуелна настава).

2. Семантички неологизми – *корона журка* (журке које се праве у време када је забрањено окупљање), *зелени карџон* (сертификат о вакцинацији), *социјална дисџанца* (нов синтагматски спој који означава удаљеност људи у физичком смислу речи да се болест не би ширила, а не удаљеност због припадности различитим социјалним групацијама), *имунолошки љасош* (потврда да сте вакцинисани како би вас пустили да уђете у неку земљу), *нова реалност* (низ ситуација насталих структуралним променама у друштву због избијања пандемије), *нова нормалност*, *рад на даљину*, *сајмишџе*⁴ (место где су смештени они који болују од короне), *синдемија*⁵...

Лексеме из ове групе, и то моноксемне и полилексемне (синтагме), добијале су нова значења у вези са пандемијом, тако да у овој групи семантичких неологизма доминира механизам полисемеје.

3. Творбени неологизми – *коронаш*, *коронашица*, *ковидаш*, *коронуша* (жена лаког морала заражена ковидом 19), *ваксер/ањиваксер*, *каранџинка*, *кашикар*, *самоизолати се*...

Лексеме *коронаш*, *ковидаш* настале се од именичких основа *корона*⁶, *ковид*⁷ и продуктивног суфикса *-аш*⁸ (Клајн 2003: 69). *Ковидаш/коронаш*

4 У Београду су на Сајму смештани пацијенти са лакшим облицима болести јер није било довољно места у болницама.

5 Ово је термин који је 90-их увео амерички антрополог Мерил Сингер да би објаснио ситуацију у којој „две или више болести имају интеракцију тако да праве штету која је већа од пуког збира ефеката те две болести“.

6 Назив за породицу вируса.

7 Назив за један из породице вируса који се пренео на људе и изазива болест. Назив се усталио у значењу болести коју изазива.

8 Интересантно је да се у комбинацији са именичким основама *корона* и *ковид* суфикс *-аш* понаша исто као и у ситуацији у групи девербала типа: *лакташ*, *бајтинаш*,

јавља се са значењем 'онај који има болест која је у творбеној основи'. *Коронашица/ковидашица* су моциони парњаици ових лексема.

Коронуша пејоративну семантичку конотацију добија преко суфиксалне морфеме *-уша*⁹. Значење овог деривата је обogaћено додатном семантичком компонентом: она која има болест чији је назив у основи и која је лаког морала.

Ваксер/антииваксер су девербативи од лексеме страног порекла и такође стране суфиксалне морфеме *-ер*¹⁰ (волонтер, монтер...) где се као творбена основа јавља глагол (*волонтирајши, монтирајши, вакцинисајши се*).

Формант *само-*¹¹ врло је продуктиван код глаголских деривата (*самоконтролисајши се, самоанализирајши, самооградијши се, самокришковајши се...*) и комбинује се и са домаћим и са страним глаголским лексемама. По истом моделу настао је и глагол *самоизоловајши се* (када се пацијент заражен короном изолује да не би некога инфицирао иако нема симптоме или је болест изражена у благој форми и не захтева болничко лечење).

Треба напоменути да многи неологизми имају експресивну ноту (*коронаш, коронашица, коронака, шмрцосрам* (онај који шмрца или кија, кашље па се мисли да има корону и сви од њега зазиру), *кашичар* (особа која се причешћује у цркви у ситуацији где свето причешће добијају сви верници истом кашичицом), *карантинац, карантинка, ковидаш, ковидиош* (онај који не поштује прописане мере заштите против короне). Ови неологизми преко друштвених мрежа, блогова продиру и у језик мас-медија, тј. јавни говор.

Навешћемо и одређену скупину најфреквентнијих лексема, при чему је фреквентност потврђена тачном бројком која одређује учесталост понављања на сајту и добија се преко претраживача. Лексеме су анализирале, пре свега, на морфолошком плану, те често изостају шири контексти.

Лексеме могу бити сагледаване са неколико аспеката:

1. потреба и мотивација за настанком нове лексеме (неологизма);
2. механизам за стварање неологизама који је активиран;
3. семантички садржај и конотације које лексема носи;
4. нормативни аспект.

На порталу *Јужне вести* и *Нишке вести* претрага са кључним речима *ковид* и *корона* за период од (просечно) два месеца даје између 40.000 и 70.000 појављивања.

каришаш, куглаш..., за које Клајн каже да су настале од глаголских основа јер је дериват мотивисан радњом (онај који се лакта), док има и других мишљења: Анчићева 1975: 13 (према Клајн 2003: 69).

Клајн од деноминатива са *-аш* наводи само етнике и антропониме (Клајн 2003: 69).

9 „Има готово увек пејоративни призвук, нарочито изражен у моционим изведеницама из именица мушког рода, као *ћростјакуша, геакуша, дивљакуша...*“ (Клајн 2003: 198).

10 „Готово све изведенице значе човека, вршиоца радње, па је разумљиво што су највећим делом од глаголских основа“ (Клајн 2003: 228).

11 Клајн 2002: 71.

Са корона: корона (назив болести), време короне, љозитиван налаз на корону, корона вирус, делтиа сој корона вируса, ламбда сој корона вируса, шесит на корону...

Синтагме са елементом корона именују и спецификују разне ситуације које су настале заједно са пандемијом: различите сојеве вируса који се нижу по грчком алфabetу, специфичне тестове за проверу болести и сл.

Са ковид: ковид амбуланца, ковид (назив болести (заражен ковидом)), ковид љацијент, ковид болница, ковид објекат, случајеви заражени ковидом, вирус ковид 19, ковид одељење болнице, ковид инфекција, ковид љозитиван (ковид љозитивна деца), ковид сертификаци, ковид љројуснице...

Док је назив корона био више присутан у неформалној и свакодневној комуникацији, ковид се више везивао за јавне медије и јавна саопштења, дакле формалнији говор.

Термини корона и ковид у научној номенклатури имају различито значење:

Coronaviruses (CoV) are a large family of viruses that cause illness ranging from the common cold to more severe diseases such as Middle East Respiratory Syndrome (MERS-CoV) and Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS-CoV). A Novel coronavirus (nCoV) is a new strain that has not been previously identified in human, Covid is an acute respiratory illness in humans caused by a coronavirus, capable of producing severe symptoms and in some cases death, especially in older people and those with underlying health conditions. It was originally identified in China in 2019 and became pandemic in 2020¹².

Међународни комитет за таксономију вируса је сам вирус означаио као SARS-CoV-2.

С обзиром на своје пуне називе из научне номенклатуре, облици корона и ковид у свакодневној комуникацији осамостаљују се у свом скраћеном облику, корона вирус или вирус корона или само корона од Coronaviruses (CoV), и ковид или ковид-19 од SARS-CoV-2 (<https://www.who.int/>)¹³.

Ови, назвали бисмо их, неформални називи понашају се као нека врста префиксоида, тј. јављају се самостално, али и у склопу сложеница, полусложеница и синтагми.

Такође, семантички се модификују: корона је назив породице вируса који су изазивачи низа болести од обичне прехладе до озбиљних респираторних инфекција; ово значење метонимијским преносом се јавља у значењу болести: заражен короном, прележао корону, а онда даље на, рецимо, време короне (период промена у друштву које је донела пандемија вируса корона), корона шесит (врсте тестова које служе за идентификацију заражених), па даље творбени неологизми типа коронаш (особа оболела од вируса корона) итд.

12 <https://www.who.int/>

13 Види *Наши језик* LI/2, 101–104.

Ковид је назив за респираторно обољење изазвано SARS-CoV-2 из породице корона вируса. У језику се јавља пре свега у низу синтагми да означи различите елементе стања у које је друштво дошло услед пандемије: *ковид болница* (болница која је одређена само за пацијенте који су заражени вирусом), *ковид амбуланџа* (амбуланта само за оне који сумњају да су заражени или за заражене вирусом корона), *ковид одељење* (издвојено болничко одељење), *ковид њројусница* (потврда да особа није заражена вирусом јер је вакцинисан, тестирана, или има антитела), *ковид њацијент* (пацијент заражен овим вирусом) итд.

У расправу о језичким питањима везаним за пандемију ковида 19 ваља поћи од неких сазнања о комуникативној ситуацији. Истина је да медији само преносе факта пандемије, али се комуникациони код образује изван медија. У њему учествује велики број стручњака, медицинских и других, што сугерише да ће та комуникација бити засићена стручним терминима. У томе коду учествује велики број директних учесника носилаца стања и последица пандемије, за које је стручни назив секундаран, иако незаобилазан. Као нова реалност модерног света која захвата и врло образоване и необразоване, и стручњаке и аматере, и школоване и неписмене, пандемија са свим обележјима предмет је свакодневне комуникације међу људима у свим срединама па ће ниво обавештености на једној страни, и конкретни осећај, или патња на другој страни, стварати језичке јединице (од речи до фразема) које носе обележје система (стандардног или дијалекатског), али у исто време бити и израз личних осећања.

Пандемија, или светска зараза у колоквијалном општењу, јесте преозбиљна реалност, и то не погодује баш стварању језичких иновација, мада и тога има. У месецима пандемије, изолације, боловања и сахрана скоро да нема места хумору, досеткама, доскочицама. Друга карактеристика је што се полази од стручних речи, од термина, што такође може бити ограничавајуће за неку ширу деривацију. Треба напоменути да је присутна и експресивна¹⁴ компонента, и то она негативно оријентисана, изрази носе ироничан и нихилистички приступ, што указује на елемент фрустираности говорног лица.

На несрећу, пандемија још траје, а докле ће – не знамо, па ће се, нажалост, богатити и фонд речи и изрази за њено именовање.

И на крају једна напомена: у време када сам завршавала овај рад, десио се чудан преокрет. Наиме, почетком рата у Украјини пандемија је за веома кратко време практично нестала из наших живота. Медији су кренули да извештавају о уласку Руса у Украјину и цела ситуација са короном је почела да се маргинализује и заборавља: људи су некако преко ноћи престали да се плаше и почели су да излазе и друже се, кренули су да путују, многе земље укинуле су све мере итд. Ова нова ситуација увела је лексеме *рај* и *рајна дејсџа* у свакодневну комуникацију и повећала њихову досадашњу

14 Експресивна лексичка компонента је елемент који заслужује посебно истраживање.

фреквентност у употреби, а лексика везана за ковид полако је престала да се употребљава.

У прилог овој тврдњи наводимо само један нумерички податак: Гугл је за кључну реч *корона* избацио 37.200 резултата (за 0,54 сек.), а 866.000 (за 0,57 сек.) за кључне речи *раји* у *Украјини*. Ова диспропорција резултата представља добру полазну основу за ново истраживање.

Литература

- Драгићевић 2010: Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Драгићевић 2018: Драгићевић, Рајна. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска, 2018.
- Драгићевић 2020: Драгићевић, Рајна. „О неологизмима у српском језику из угла припреме корпуса за израду вишетоног речника савременог српског језика Матице српске“. *Јужнословенски филолог* LXXVI, св. 1, 107–121.
- Клајн 2002: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику 1, Префиксација и слагање*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик – Нови Сад: Матица српска, 2002.
- Клајн 2003: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику 2, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик – Нови Сад: Матица српска, 2003.
- Николић и др. 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана, Новокмет, Слободан. „Нове речи у јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 51, 365–390.
- Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика, „Писање назива вируса: вирус корона“, *Наш језик* LI/2, 101–104.

Извори

- Веб-сајт *Светске здравствене организације*, <https://www.who.int/>
- Веб-сајт *Јужних вести*, <https://www.juznevesti.com>
- Веб-сајт *Нишких вести*, <https://niskevesti.rs/>

LEXEMS WITH *KORONA* AND *COVID*
IN SERBIAN LANGUAGES IN LOCAL MEDIA

Mirjana K. Ilić

S u m m a r y

The following paper analyzes the situation in the lexical system that occurred with the outbreak of the Covid 19 pandemic. The phenomena were analyzed morphologically including vocabulary collected from local informational portals.

Key words: new words, lexemes with corona and covid, lexical system, lexicology

ТЕОРИЈА, ПРАКСА И СТАВОВИ ГОВОРНИКА О НАГЛАШАВАЊУ СТРАНИХ РЕЧИ НА ПРИМЕРИМА ИЗ МЕДИЦИНСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ*

Александра Р. Лончар Раичевић**

Нина Љ. Судимац***

У раду се анализира наглашавање речи страног порекла из медицинске терминологије које су под утицајем пандемије ковида 19 постале доминантан слој свакодневног дискурса. Друштвене промене и ширење вируса корона допринели су да се на различите начине говори о општој медицинској лексици, не само оној која је везана за ковид 19, с обзиром на то да су многи медицински термини постали доминантан део свакодневног дискурса. Као корпус за истраживање послужили су они изрази и термини који примарно припадају медицинском језику, ексцерпирани из интервјуа и изјава водећих електронских медија у Србији. Анализом је утврђено да стране речи најчешће задржавају изворно место акцента, те да се приликом адаптације делимично поштују принципи акценатске норме српског језика.

Кључне речи: стране речи, медицинска терминологија, наглашавање, акценатска адаптација

1. Увод

Пандемија проузрокована вирусом корона (ковид 19) изазвала је многе промене не само на друштвеном плану, већ и у свим сферама живота, па и у језику, о чему сведочи и појава нових лексема које су последње две године у фокусу интересовања лингвиста. О томе говори и изјава Џ. С. Патона,

* Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* (О-25-20) који се одвија под окриљем САНУ у Нишу.

** Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, aleksandra.loncar.raicevic@filfak.ni.ac.rs

*** Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, nina.sudimac@filfak.ni.ac.rs

извршног уредника *Оксфордског речника енглеског језика*, да је „ретко искуство за лексикографе да примете експоненцијални пораст употребе једне речи у веома кратком периоду, а да та реч у великој мери доминира глобалним дискурсом, чак и искључујући већину других тема“. Сведоци смо да су бројни медицински термини, речи и фразе који су повезани са пандемијом вируса корона постали део свакодневног дискурса обичних људи и део општег језика.¹ У последње време појавио се одређени број радова у којима аутори проучавају лексеме – неологизме, скраћенице, акрониме, речи страног порекла, које су се појавиле у доба пандемије ковида 19 (Haddad, Martinez 2020; Štrkalj Despot 2020; Asif et al. 2021; Khotimah et al. 2021; Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021). Оваква друштвена подлога показала је да се језик прилагођава новонасталој ситуацији првенствено реорганизацијом лексичког система, односно креирањем нових речи. Циљ овог истраживања је да се на корпусу из медицинске терминологије анализира начин наглашавања страних речи које смо у последње време имали прилике често да чујемо како у електронским медијима тако и у свакодневној комуникацији.

Корпус за истраживање сачињен је на основу анализе транскрибованих интервјуа и изјава из електронских медија у периоду од 20. марта 2020. године до 20. јануара 2022. године (РТС, N1, ТВ Нова).

У првом делу рада биће изнет теоријски оквир неопходан за разумевање шире проблематике о наглашавању страних речи, док је други део рада усмерен на анализу ставова образованих говорника филолошке оријентације о спорним акценатским реализацијама које се јављају у свакодневној говорној пракси. Имајући у виду чињеницу да у погледу наглашавања страних речи постоји велики несклад између говорне праксе и акценатске норме сматрамо да би оваква истраживања могла допринети потпунијем сагледавању спорних питања акценатског система српског језика, која би била значајна за евентуално ревидирање акценатске норме српског језика.

У раду ће бити постављено неколико истраживачких питања:

- Да ли стране речи задржавају изворно место акцента?
- У којој мери и у којим позицијама се поштује акценатска норма српског језика?
- Колика је заступљеност силазних акцената на унутрашњим слоговима, односно дублетних/триплетних облика?
- Какви су ставови говорника – језичких стручњака из области филологије о наглашавању страних речи у српском језику?

1 „Neke su riječi, imena i nazivi i dosad bili uobičajeni, ali su sada iznimno povećali svoju čestoću i za sve nas dobili utjelovljenije značenje no što su ga dosad imali (u smislu da će nam još dugo aktivirati cijeli semantički okvir ove epidemije i našega osobnog iskustva s njom). To su riječi, imena i nazivi poput: dezinfekcija, dezinficijens, samoizolacija, izravnavaње krivulje, linearni rast, eksponencijalni rast, Stožer civilne zaštite, karantena, maska, rukavice, epidemija, epidemiolog, epidemiološki, trijaža, izolacija, mokra tržnica, šišmiš, prokuživanje, nastava na daljinu, rad od kuće, vizir itd.“ (Štrkalj Despot 2020: 2).

2. О акценту речи страног порекла

Једно од обележја које припада акустичкој страни израза, тј. супра-сегменталном нивоу је акценат. За разлику од већине индоевропских и словенских језика, чији се акценат остварује као гласовни удар, српски акценат има политонски акценатски систем с фонолошки релевантним тонским кретањем. Када је реч о типолошкој припадности акценатских система (Clark, Yalop 1995), на основу које се језици деле на ударне или динамичке (енгл. stress-accent), тонске (енгл. tone languages) и ограничено-тонске (енгл. pitch-accent languages), акценатски систем српског језика спада у трећу групу. У већини светских језика присутна су сва три прозодијска обележја, а с обзиром на то који је од поменутих елемената најдоминантнији, одређује се и природа акценатског система. Акценатски систем српског језика одликује се по обележјима квалитета или тона (силазност/узлазност) и по квантитету или трајању (краткоћа/дужина), из којих произилазе четири различите акценатске реализације: краткосилазни (*кљћа*), краткоузлазни (*сѣсѣра*), дугосилазни (*мѣјка*) и дугоузлазни (*гѣва*).

Правила распореда акцената у српском стандардном језику формулисана су кроз следећа дистрибуциона ограничења: 1. силазни акценти могу се наћи само на првом слогу вишесложних речи; 2. узлазни акценти могу стајати на сваком слогу, осим на последњем; 3. једносложне речи могу имати само силазне акценте; 4. на последњем слогу не може стајати ниједан акценат. Опште правило – да силазни акценти не могу стајати на унутрашњим слоговима у речи испоштовано је у већини примера када је реч о лексици словенског порекла, док је код посуђеница прилагођавање постојећој акцентуацији зависило од места акцента и језика из којег су преузете. С обзиром на то да међу језицима постоје велике разлике у гласовним и акценатским системима, језик прималац мора прилагодити речи правилима која су заступљена у његовом систему, па није редак случај да се у многим примерима акценат мора повући за један слог ка почетку речи.

Највећи несклад између употребне и кодификоване норме управо се огледа у одступањима која се односе на ретенцију циркумфлекса ван иницијалног слога у речима страног порекла. Историју ових проблема у главним цртама описали су М. Стевановић (1991) и Д. Петровић (1996), да би о томе касније у више наврата говорили и други лингвисти (Ђуровић 1996; Јокановић-Михајлов 2006; Петровић, Гудурић 2010; Рамић 2012; Лончар Раичевић 2020; Средојевић 2022). Конкретна решења за могуће недоумице и даље изостају, а Стевановићева констатација да се „на утврђивању норме акценатског говорног књижевног језика није отишло много даље од оног што је Даничић утврдио“ (Стевановић 1991: 4) остала је актуелна и до данашњих дана.

Познато је да по фонолошким адаптацијама и пореклу постоји више класа страних речи и више модела њиховог акценатског маркирања (Ђуровић 1997: 85). Акцентовање речи страног порекла сложено је не само

пенултими, краткосилазни на финалном слогу): *алерголџија, вирусолџија, радиолџија, џулмолџија, њнеумџија, уролџија; емолиџенџи, инсџрумџенџи, медикамџенџи, џациџенџи; асџирџиџор, анализџиџор (урина), венџилџиџор, де-фибрилџиџор, имобилизџиџор, инкубџиџор, инхалџиџор, јонизџиџор, концен-џиџиџор.*

Примери који су ексцерпирани сврстани су у осам различитих група, а њихове акценатске реализације праћене су у *Образном речнику српског језика* (2000) Мирослава Николића и у *Речнику српског језика* Матице српске (2011).

Велики број вишесложних именица које се завршавају суфиксом *-ор*, има акценатску форму дужина на другом и краткоузлазни акценат на трећем слогу од краја уколико је у питању четворосложна реч. Оба речника као примарне облике доносе метатониране акценатске ликове, што је једино у складу са новоштокавским принципима (ОР: *асџирџиџор, деџифрџиџор, диџализџиџор, инкубџиџор, инхалџиџор, јонизџиџор, џерџфџорџиџор, ресџиџрџиџор*; РСЈ: *асџирџиџор, инкубџиџор, инхалџиџор, ресџиџрџиџор*). У петосложним речима акценат је на трећем, а поста акценатска дужина на четвртом слогу: *диџализџиџор*. Поред наведених акценатских ликова, у електронским медијима могуће је и остварење са непренесеним акцентом на другом слогу од краја речи, тј. са силазним акцентима на унутрашњим слоговима – *ресџиџрџиџор, инкубџиџор, венџилџиџор, деџифбрилџиџор*, што јесте одлика језичке употребе и разговорног стила.

Код четворосложних именица са краткоузлазним акцентом на другом слогу кроз целу промену, у корпусу ексцерпираном из електронских медија забележене су различите реализације (*џандџмија/џандџмија/џандџмија, анџмија/анџмија, буџлџмија/буџлџмија, урџмија/урџмија, ендџмија/ендџмија*). Речници српског језика у овој позицији прописују искључиво краткоузлазни акценат (ОР: *анџмија, буџлџмија, леукџмија, аџеџиџонџмија, ериџиџробласџиџмија*; РСЈ: *анџмија, аџлџџија, анесџиџџија, еџидџмија, леукџмија*).

Извесна одступања и нестабилност у говорној пракси, који могу бити дијалекатски условљени, јављају се у примерима које смо сврстали у трећу групу примера, нпр. *имунџзован/имунџзован, хосџиџиџалџзован/хосџиџиџалџзован*. Нормативни приручници препоручују једино ликове са краткоузлазним акцентом (ОР: *локџализован, нузсџеџиџџализован, џолуџарџализован, сџеџиџџализован*).

Код именица типа *аниџологија* које имају више од три слога нормативно је прописан краткоузлазни акценат на трећем слогу од краја (у номинативу сингулара) кроз целу промену, што потврђује и *Образни речник* (ОР: *анџиџџмија, ембриџиџџмија, лобекџиџџмија, лобџиџџмија, леукоџџџмија, леукоџиџџмија, физиџонџмија*) и једнотомни *Речник Матице српске* (РСЈ: *анџиџџмија, ембриџиџџија, ембриџиџџмија, лобџиџџмија, физиџонџмија*). У говору електронских медија оваква акценатска позиција није стабилна и

присутне су различите реализације (*анатїѡмија/анатїѡмија, леукоїѡмија/леукоїѡмија, лобекїѡмија/лобекїѡмија, хийѡїѡѡрмија/хийѡїѡѡрмија*).

Тросложне и четворосложне именице мушког рода које се у говорној пракси најчешће реализују са краткосилазаним акцентом на последњем слогу (*їацїјєнїї/їацїјєнїї, инсїрїменїї/инсїрїменїї, медикѡменїї/медикамєнїї, суйлєменїї/суйлємєнїї*) нормативно имају краткоузлазни акценат на претпоследњем слогу номинатива сингулара кроз целу промену (ОР: *конзїменїї, їацїјєнїї, суйлєменїї*; РСЈ: *инсїрїменїї, медикѡменїї, їацїјєнїї, суйлєменїї*).

Вишесложни (тросложни, четворосложни, петосложни, шестосложни, седмосложни) придеви мушког рода, који се нормативно изговарају са краткоузлазним акцентом, у говорној пракси и у електронским медијима најчешће се реализују са краткосилазним акцентом (*вирулєнїїан, имїѡїѡїѡнїїан, резисїѡнїїан, реконвалесцєнїїан*). У *Обратном речнику* (2000) примери из наведене групе имају двојакe акценатске реализације, нпр. *анїїкоагулїнїїан/анїїкоагулїнїїан, валєнїїан/валєнїїан, вирулєнїїан/вирулєнїїан, двовалєнїїан/двовалєнїїан, дезинфицијєнїїан/дезинфицијєнїїан, имїѡїѡїѡнїїан/имїѡїѡїѡнїїан, инсуфицијєнїїан/инсуфицијєнїїан², инїїолерїнїїан/инїїолерїнїїан, їрегнїнїїан/їрегнїнїїан, резисїѡнїїан/резисїѡнїїан³, реконвалесцєнїїан/реконвалесцєнїїан, ургєнїїан/ургєнїїан, халуцинїнїїан/халуцинїнїїан⁴, док се у једнотомном *Речнику српског језика* Матице српске (2011) искључиво срећу примери са краткоузлазном прозодемом: *вирулєнїїан/вирулєнїїан⁵, имїѡїѡїѡнїїан⁶, резисїѡнїїан⁷, реконвалесцєнїїан, суйлємєнїїан, ургєнїїан*.*

Вишесложне именице женског рода које краткоузлазни акценат на трећем слогу од краја речи у номинативу сингулара задржавају кроз целу парадигму, у електронским медијима реализују се на више начина: *имунолѡгија/имунолѡгија/имунолѡгија, вирусолѡгија/вирусолѡгија/вирусолѡгија, ейидемиолѡгија/ейидемиолѡгија/ейидемиолѡгија, ендокринолѡгија/ендокринолѡгија/ендокринолѡгија*. Акценатске препоруке за наведене именице уједначене су у речницима српског језика (ОР: *бакїїериолѡгија, ейидемиолѡгија, имунолѡгија, кардиолѡгија, ларинголѡгија, їулмолѡгија, радиолѡгија, фармаколѡгија, хисїолѡгија*; РСЈ: *бакїїериолѡгија, имунолѡгија, ейидемиолѡгија, фармаколѡгија*).

2 ОР: *инсуфицијєнїїнѡсїї/инсуфицијєнїїнѡсїї*

3 ОР: *резисїѡнїїнѡсїї/резисїѡнїїнѡсїї*

4 ОР: *халуцинїнїнѡсїї/халуцинїнїнѡсїї*

5 РСЈ: *вирулєнїїнѡсїї и вирулєнїїнѡсїї*

6 РСЈ: *имїѡїѡїѡнїїнѡсїї*

7 РСЈ: *резисїѡнїїнѡсїї*

Последњу групу примера чине придеви⁸ код којих се у говорној пракси често задржава акценат именице (придев *коагулацио́нӣ* изведен је од именице *коагулација*, придев *инкубацио́нӣ* од именице *инкубација*). Нормативно су дозвољени само облици са краткосилазним акцентом на првом слогу (ОР: *а́мпутиацио́нӣ*, *антидокси́дацио́нӣ*, *а́спирацио́нӣ*, *ве́нџилацио́нӣ*, *де́стилацио́нӣ*, *и́нјекцио́нӣ*, *му́шацио́нӣ*, *ну́трицио́нӣ*, *ди́ерацио́нӣ*, *ди́стџиацио́нӣ*, *и́џџфорацио́нӣ*, *ре́спирацио́нӣ*, *ре́хабили́тацио́нӣ*; РСЈ: *де́зинфекцио́нӣ*⁹, *и́нкубацио́нӣ*, *ре́спирацио́нӣ*, *ре́хабили́тацио́нӣ*).

Анализа примера у електронским медијима указује на чињеницу да између важећих правила и језичке праксе постоје знатна размимоилажења. Наиме, приликом реализације прозодијске норме одређена група речи увек се среће са силазним акцентима ван иницијалног слога, што се у наведеном корпусу огледа првенствено у придевима типа *вирулѐнѝан*, *реконвалесцѐнѝан*, затим, у тросложним и четворосложним именицама мушког рода (*ѝацијѐнѝ*, *инсѝрумѐнѝ*), као и у вишесложним именицама које се завршавају наставком *-ор* (*инкубѝѝор*, *ресѝрѝѝор*).

Напомињемо да појединачни покушаји појединаца који се придржавају норме често могу бити и у непосредној вези са медијском кућом у којој су запослени, о чему сведоче бројни примери изговора новинара и спикера Радио-телевизије Србије који се у великој мери придржавају нормативних принципа о наглашавању страних речи.

4. Ставови према језику

Ставови према језику убрајају се у ред веома битних социолингвистичких тема, о чему сведочи велики број спроведених истраживања (Labov 1972; Trudgill 1983; Giles, Coupland 1991; Garrett et al. 2003; Coupland, Bishop 2007). Није изненађујућа чињеница да су ставови¹⁰ изазвали тако импресивно интересовање, с обзиром на свеprisутност језика и улогу језичких ставова у међуљудским и међугрупним интеракцијама. Област истраживања ставова о језику обухвата три истраживачка поља: социолингвистику, социологију језика и социјалну психологију, при чему су испитивања у области социјалне психологије највише спровођена (McKenzie 2010: 19). С обзиром на њихову трочлану структуру, можемо рећи да ставови представљају сложен скуп мишљења, емоција и реакција, свих оних елемената који утичу на обликовање идентитета појединца или колектива, и у великој мери утичу на друштвено понашање, односно њихову друштвену интеракцију.

8 О овим примерима видети у Јокановић-Михаїлов 2012: 21.

9 РСІ: дезінфікова́ти и дèзинфікова́ти

10 Неки аутори дефинишу *сипав* као сумарну процену предмета или мисли (Bohner, Wanke 2002).

Највећи број радова у области језичких ставова бави се испитивањем ставова према различитим варијететима енглеског језика, са циљем да се сагледају ставови говорника према стандардним¹¹ и нестандартним варијететима енглеског на подручју Сједињених Америчких Држава и Уједињеног Краљевства (Milroy 2001; Howard, Coupland 1991). Начин изговора представља средство идентификације говорника који може да указује на његово регионално порекло или може бити обележје на основу кога се појединац смешта на одређени степен друштвене лествице. Јозеф указује на чињеницу да је свест о постојању говорних варијанти готово увек повезана са вредносним судовима односно ставовима према њима (Joseph 1987: 16).

Истраживања вршена последњих година указују на чињеницу да испитаници на подручју Хрватске успешно могу препознавати регионалне одлике говора и на основу тога износити ставове према њима. Почетком овога века И. Шкарић је испитивао вредносне судове говорника према *акцен-тима*¹² закључујући да овај параметар говори о националном, регионалном и социолошком идентитету људи и да није само фонолошка црта већ и паралингвистички знак у односу на који се вредносно одређујемо (Škarić 2001: 18). Неколико година касније, Г. Кишичек (2012) је у раду *Ставови према градским варијететима хрватског језика* показала да су највише оцене дате оним говорницима чији су говори оцењени као најмање регионални и да су они перципирани као говорници највећег степена образовања и интелекта (Kišiček 2012: 161–164).

Када је реч о српском језику, можемо истаћи чињеницу да постоји одређени број радова у којима се веома систематично дају подаци емпиријских истраживања у вези са испитивањем ставова према одређеној појави: В. Васић је проучавала ставове према језику у граматичким приручницима српскохрватског језика (Васић 1994); одређени аутори испитивали су ставове говорника српског језика према страним језицима (Ковачевић 2005; Рауповић 2010). Неколико аутора проучавало је ставове матерњих говорника српског језика према варијететима (Књижар 2011; Ковачевић 2004, 2005; Пауновић 2009; Симовљевић Јокић, Лазић Коњик 2011; Средојевић 2011; Микетић 2016; Судимац 2018). За наш рад важно је споменути истраживање које је спровео Д. Средојевић (2020), а у коме су испитивани вредносни судови језичких стручњака у вези са акценатском реализацијом дугоузлазне прозодеме код говорника женског пола из (а) Београда, (б) Новог Сада и (в) Херцег Новог, Невесиња, Милића и Гацка (2020: 74).

11 Смакман дефинише стандардни варијетет као појам супротан дијалекту (2012: 26); Хорнби каже да је стандардни варијетет онај за који се верује да је исправан и да га користи већина људи (2010).

12 Који се акценти више перципирају као српски, а који као хрватски.

Циљ овог истраживања био је да се испитају ставови образованих говорника – филолошке оријентације¹³, у вези са акценатским реализацијама у примерима из медицинске терминологије. С тим у вези, направљен је упитник у коме су се стимулуси¹⁴ налазили у реченичном контексту¹⁵, а чије су аудио-реализације снимљене у виду .mp3 датотека. Аудио-записе изговарале су две особе – мушког и женског пола које су изворни говорници источнохерцеговачке варијанте српског стандардног језика. Питања су се односила на то да ли је испитаницима акценатска реализација испитиване речи нормативна, да ли им је лака за изговор и да ли је користе у свакодневном говору; на питања је требало одговорити путем петостепене Ликертове скале заокруживањем једног од пет понуђених одговора. Број 1 означавао је потпуну сагласност са наведеном тврдњом, а број 5 потпуну несагласност. Упитник се састојао од 20 група питања и снимака, а у оквиру сваке групе по три целине (1.1, 1.2, 1.3; 2.1, 2.2, 2.3 итд.) – две целине биле су исто конципиране, те је било потребно да се испитаници сконцентришу на акценатске реализације једне исте речи која је изговорена на различите начине (нпр. *ѡаѡијѣнѡи* : *ѡаѡијѣнѡи*; *ресѡириѡиѡр* : *ресѡириѡиѡр*; *еѡидемиѡлѡгиѡа* : *еѡидемиѡлѡгиѡа* : *еѡидемиѡлѡгиѡа*); трећа целина дата је у виду питања на које је требало одговорити заокруживањем једног од два понуђена одговора – ком облику од две понуђене реализације дају предност.

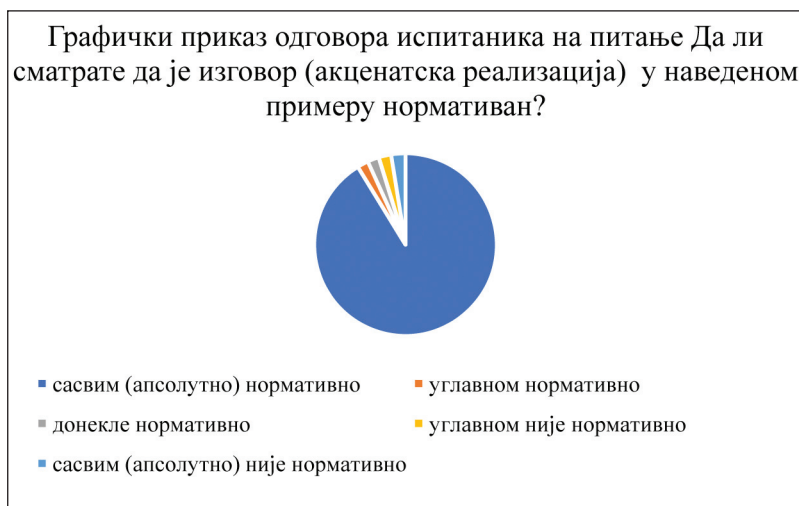
Испитаницима су дата јасна и прецизна упутства у вези са израдом упитника – да сконцентрисано и у тихој просторији послушају сваки од датих снимака и да одговоре на постављена питања. Добијени одговори су анализирани дескриптивно-аналитичком и квантитативном методом, а резултати истраживања показују да се већина испитаника, упркос познатим правилима акцентуације, пре одлучивала за облик који се чешће јавља у свакодневној комуникацији. Свесни чињенице да је код одређеног облика акценатска норма испоштована, испитаници су такве примере оцењивали високо у погледу *сѡиѡандарѡносѡи* – о томе говоре одговори испитаника који су увек и једногласно били – *акѡенѡиѡска реализѡаѡиѡа је у изговорѡном ѡриѡмеру сѡсѡим (ѡѡсолуѡиѡно) нормѡиѡивѡна*. Наиме, 91,23% од укупног броја испитаника сматра да је акценатска реализација, у примерима који су изговорени у складу са нормативним правилима, апсолутно нормативна. Са друге стране, 8,77% испитаника од укупног броја има другачији поглед, о

13 Сви испитаници (N=30) јесу филолози за српски језик и сви су пореклом са четворо-акценатског говорног подручја.

14 Примери који су се нашли у упитнику били су управо оне речи сврстане у осам категорија на почетку рада.

15 Реченице су биле кратке, обавештајног типа у којима се испитивана реч налазила у иницијалној, медијалној или финалној позицији.

чему говоре и њихови одговори: 1,98% испитаника одговорило је да је нормативна акценатска реализација *углавном нормативна*, 2,04% да је *донекле нормативна*, 2,21% испитаника да *углавном није нормативна* и 2,54% да *сасвим (ајсолућно) није нормативна*.

Слика 1: Графички приказ одговора испитаника изражен у процентиима

Са друге стране, такви нормативни облици нису својствен образац свакодневног дискурса наших испитаника, а то су показали одговором на питање да ли наведену акценатску реализацију користе у свакодневном говору – одговор је увек био *сасвим (ајсолућно) не*. Конкретније, 85,26% од укупног броја испитаника одговорило је да наведена акценатска реализација није својствена њиховом идиому.

Одговори на питање – да ли је акценатска реализација у наведеном примеру лака за изговор – опет говоре о чињеници да испитаници нормативне облике не сматрају лаким за изговор, а то су показали одговорима на задату тврдњу: *донекле јесте лака* (32,65%), *углавном није лака* (29,08%), *сасвим (ајсолућно) није лака* (31,22%), *углавном јесте лака* (3,22%) и *сасвим (ајсолућно) јесте лака* (3,83%).

Овакве врсте истраживања погодне су за стицање одређених сазнања о самом процесу акценатског прилагођавања речи страног порекла, али и за стицање увида о статусу страних речи у српском језику и учесталости њихове употребе. Ставови говорника филолошке оријентације свакако су драгоцен извор сазнања о актуелном погледу на страну лексику и њихову акценатску адаптацију како у погледу акценатског места тако и у погледу конкретне акценатске јединице.

5. Закључак

Нагли продор стране лексике и промене које су захватиле прозодијски систем, настале као последица дијалекатских измена у језичкој бази и промењених друштвених прилика, сигурно представљају озбиљан проблем у језику и захтевају додатна правила, која не морају нужно подразумевати и ревизију целокупног прозодијског система. Развојни процеси који се непрекидно дешавају у ортоепској сфери представљају природно стање сваког језика. Уколико се постави питање да ли ортоепска норма треба да буде савремена, добићемо позитиван одговор од већине нормативиста, али већ на питање у којој мери треба да се изврше промене, слагања неће бити много. Ставови лингвиста крећу се од радикалних потеза који предлажу успостављање нове прозодијске норме мењањем њене базе и њеним утемељењем „на просечном урбаном идиому образованих носилаца стандардног српског језика“ (Суботић 2005: 141) до својеврсног анти-нормативизма и одбијања било каквих иновација. Ипак, сматрамо да је најприхватљивије мишљење – да за стандардизацију језика оштри заокрети нису препоручљиви и да залагање за необавезност норме и промовисање локалног на рачун општег не води слободи језичког развоја, већ разлагању система. Уклањање постојећих законитости (везаност силазних акцената за први слог) довело би до нарушавања основних принципа новоштокавске политоније, па би уклањање оваквог ограничења утрло пут губљењу тонских карактеристика новоштокавског система, чиме би се урушио систем који почива на континуитету акценатских модела. Зато би једно од могућих решења било увођење акценатских дублета у појединим позицијама које су потпуно устаљене у говорној пракси, о чему сведоче и ставови говорника филолошке оријентације који су представљени у овом истраживању.

Литература

- Васић 1994: Васић, Вера. „Ставови према језику у граматичким приручницима српскохрватског језика“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XXXVII/1–2. Нови Сад, 1994, 109–118.
- Ђуровић 1996: Ђуровић, Радосав. *Дијалектџи, језик, норма*. Ужице: Учитељски факултет, Културно-просветна заједница, 1996.
- Ђуровић 1997: Ђуровић, Радосав. *Огледи о српским акценцима*. Ужице: Културно-просветна заједница, 1997.
- Јокановић-Михајлов 2006: Јокановић-Михајлов, Јелица. *Акцентај и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2006.
- Јокановић-Михајлов 2012: Јокановић-Михајлов, Јелица. *Прозодија и говорна култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2012.
- Књижар 2011: Књижар, Иван. „Ставови Новосађана према месном говору и стандардном језику“. *Говор Новог Сада, Свеска 2, Морфосинтаксичке, лексичке*

- и ѓрагмајџичке особине* (ред. В. Васић, Г. Штрбац). Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 361–378.
- Ковачевић 2004: Ковачевић, Борко. „Ставови према варијететима српског језика“. *Philologia*, 2, 2004, 22–38.
- Ковачевић 2005: Ковачевић, Борко. „Ставови говорника српског језика према страним језицима“. *Српски језик: сџудије српске и словенске*, X/1–2. Београд, 501–518.
- Лончар Раичевић 2020: Лончар Раичевић, Александра. *Акусџичка анализа ѓрозодије речи у српском језику*. Ниш: Филозофски факултет, 2020.
- Микетић 2016: Микетић, Сања. *Сџавови ѓрема језику код сџуденијске ѓоѓулације у Реѓублици Србији*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2016.
- Петровић 1996: Петровић, Драгољуб. „Фонетика“. М. Радовановић, Б. Брборић, И. Клајн, Д. Петровић, Ж. Станојчић, М. Луковић, Д. Ћупић, М. Пешикан, *Српски језик на крају века*. Београд, 1996, 88–98.
- Петровић, Гудурић 2010: Петровић, Драгољуб и Гудурић, Снежана. *Фонологија српског језика*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Матица српска, 2010.
- Рамић 2012: Рамић, Никола. „Актуелна питања из српске ортотоније“. *Хоризонти и предели на јужнославјанските езици*, 191–202.
- Симовљевић Јокић, Лазић Коњик 2011: Симовљевић Јокић, Ивана и Лазић Коњик, Ивана. „Ставови Петроварадинаца према месном говору и стандардном језику“. *Говор Новог Сада, Свеска 2, Морфосинџаксичке, лексичке и ѓрагмајџичке особине* (ред. В. Васић, Г. Штрбац). Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 399–411.
- Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021: Слијепчевић Бјеливук, Светлана и Николић, Марина. „Јавни дискурс у периоду епидемије ковида“. *Српски језик: сџудије српске и словенске*, XXVI, 2021, 253–268.
- Средојевић 2011: Средојевић, Дејан. „Препознавање новосадског изговора и ставови према ѓему“. *Говор Новог Сада, Свеска 2, Морфосинџаксичке, лексичке и ѓрагмајџичке особине* (ред. В. Васић, Г. Штрбац). Нови Сад: Филозофски факултет, 2011, 378–399.
- Средојевић 2020: Средојевић, Дејан. „Вредносни судови о различитим реализацијама акцента“. *Зборник Мајџице српске за филологију и лингвистџику*, 63/1, 2020, 67–90.
- Стевановић 1991: Стевановић, Михаило. *Књига о акценџиу књижевног језика*. Београд: ЗУНС, 1991.
- Судимац 2018: Судимац, Нина. „Ставови средњошколаца према осам урбаних варијетета српског језика“. *Српски језик: сџудије српске и словенске*, XXIII/1, 2018, 561–580.

Asif et al. 2021: Asif, Muhammad, Zhiyong, Deng, Maria Nisar, Anilaram. „Linguistic analysis of neologism related to coronavirus (COVID-19)“. *Social Sciences &*

- Humanities Open*. Volume 4, Issue 1, 2021. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291121000978> 20. 3. 2022.
- Bohner, Wanke 2002: Bohner, Gerd & Wanke, Michaela. *Attitudes and attitude change*. Hove: Psychology Press, 2002.
- Clark, Yalop 1995: Clark, John & Yalop, Colin. *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Blackwell Publishing, 1995.
- Coupland, Bishop 2007: Coupland, Nikolas & Bishop, Hywel. „Ideologised values of British Accents“. *Journal of Sociolinguistics* XI/1, 2007, 74–93.
- Garrett et al. 2003: Garrett, Peter, Coupland, Nikolas, Williams, Angie. *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Giles, Coupland 1991: Giles, H. & Coupland, N. *Language: Context and consequences*. Milton Keynes: Oxford University Press, 1991.
- Haddad, Martinez 2020: Haddad Haddad, Amal & Montero-Martinez, Silvia. „COVID-19: a metaphor based neologism and its translation into Arabic“. *Journal of Science Communication* 19(05)(2020)A01. https://jcom.sissa.it/sites/default/files/documents/JCOM_1905_2020_A01.pdf 25. 3. 2022.
- Hornby 2010: Hornby, A. S. (ed.). *Oxford advanced learner's dictionary*. Oxford: University Press.
- Howard, Coupland 1991: Howard, Giles, Coupland, Nikolas. *Language contexts and Consequences*. Milton Keynes: Open University Press, 1991.
- Joseph 1987: Joseph, J. E. *Eloquence and Power: The rise of language standards and standard languages*. London, Frenches Pinter, 1987.
- Khotimah et al. 2021: Khotimah, Khusnul, Laksono, Kisyani, Suhartono, Suhartono, Pairin, Ujang, Darni, Darni. „Lingual Expressions in the Covid-19-Related Ecolixons in Indonesian OnlineMedia Coverage“. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(1), 2021, 309–326. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1294649.pdf> 21. 3. 2022.
- Kišiček 2012: Kišiček, Gabrijela. „Stavovi prema gradskim varijetetima hrvatskoga jezika“. *Govor* 29/2, 2012, 149–167.
- Labov 1972: Labov, Wiliam. *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- McKenzie 2010: McKenzie, Robert. *The Social Psychology of English as a Global Language*. London: Springer, 2010.
- Milroy 2001: Milroy, L. „The social categories of race and class: language ideology and sociolinguistics“. In: N. Coupland, S. Sarangi & C.N. Candlin (eds.). *Sociolinguistics and Social Theory*. London: Routledge, 2001, 16–39.
- Paunović 2009: Paunović, Tatjana. „Sociolingvistički pogled u susedovo dvorište: stavovi prema jezičkim varijetetima“. *Radovi Filozofskog fakulteta*, broj 11, knjiga 1 (Filološke nauke) (red. M. Kovačević). Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, 2009, 77–101.
- Paunović 2010: Paunović, Tatjana. „Plus Ça Change... Serbian EFL Students' Attitudes Towards Varieties of English“. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, 45 (4), 2010, 525–547.
- Škarić 2001: Škarić, Ivo. „Razlikovna prozodija“. *Jezik* 48/1, 2001, 11–19.

- Škarić i dr. 1995: Škarić, Ivo, Škavić, Đurđa i Varošaneć-Škarić, Gordana. „Kako se naglašavaju posuđenice“. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika*, Vol 43, No 4, 1995, 129–138.
- Smackman 2012: Smackman, Dick. „The definition of the standard language: A survey in seven countries“. *International Journal of the Sociology of Language* 218, 25–28.
- Sredojević 2022: Sredojević, Dejan. *Dikcija: o glasu, glasovima, akcentima i prozodiji u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2022.
- Štrkalj Despot 2020: Štrkalj Despot, Kristina. „Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)?“. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 7 (2), 2020, 1–7.
- Trudgill 1983: Trudgill, Peter. *Dialect, Social and Geographical Perspectives*. Oxford: Blackwell, 1983.

Извори

- ОР: Николић, Мирослав. *Обрајни речник српског језика*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Матица српска – Палчић, 2000.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.

SPEAKERS' THEORY, PRACTICE AND ATTITUDES ABOUT THE ACCENT OF LOANWORDS IN EXAMPLES FROM MEDICAL TERMINOLOGY

Aleksandra R. Lončar Raičević
Nina Lj. Sudimac

S u m m a r y

The paper analyzes the accent of loanwords from medical terminology, which, under the influence of the Covid-19 pandemic, have become the dominant layer of everyday discourse. Social changes and the spread of the coronavirus have contributed to the general medical vocabulary being talked about in various ways, not just the one related to Covid-19, as many medical terms are becoming more frequent in speech and the dominant part of the discourse. Frequent expressions and terms that primarily belong to the medical language, excerpted from interviews and statements of the leading electronic media in Serbia, served as a corpus for research. The appearance of the Covid-19 pandemic led to the emergence of a number of loanwords that are transmitted in an integral form, and are increasingly used in everyday communication as well as in public space and in the electronic media. The analysis found that loanwords mostly retain the original place of the accent, that the principles of accentual norms of the Serbian language are respected in most cases when adapting, and that deviations occur only in positions where descending accents are on internal syllables of words.

Keywords: loanwords, medical terminology, accent, accent adaptation

ИНФИНИТИВ У НИШКИМ ДИСКУРСИМА О КОВИДУ 19*

Татјана Г. Трајковић**

У раду је обрађен статус двају конкурентних глаголских облика: инфинитива и конструкције *да + њрезениј*, између којих се говорници одлучују у одговарајућим исказима. Разлог избора ових глаголских облика јесте специфичан положај инфинитива у призренско-тимочким говорима, којима припада и говор Ниша, а то је дијалекатски оквир у којем се врши истраживање. С обзиром на то да се ради о феномену балканистичког типа, који подразумева да инфинитива нема у овим народним говорима и да се за потребе одређених исказа замењује конструкцијама са презентом, намера је била да се истражи да ли се то заиста дешава у специфичним околностима комуникације. Корпус обухвата петнаест дискурса на тему пандемије ковида 19, који су подељени у две групе: службени и неслужбени дискурси, што ће се показати битним за закључивања у погледу заступљености инфинитива у говору Ниша.

Кључне речи: говор Ниша, српски језик, призренско-јужноморавски дијалекат, инфинитив, балканизми, ковид 19

1. Увод

Овај рад започет је истраживањем употребе глаголских облика у нишким дискурсима о вирусу ковид 19, а онда се, услед техничких ограничавајућих околности, сузио на употребу инфинитива у различитим комуникативним околностима у говору Ниша. Приступ овој теми подразумевао је ванјезичке околности које утичу на заступљеност инфинитива. Наиме,

* Рад је настао у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу* САНУ (бр. О-25-20), координатор: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, руководилац: проф. др Марина Јањић.

Ово истраживање подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/200165).

** Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику,
tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

забележени дискурси различито су се одвијали: то су били спонтани разговори, затим, интервјуи са људима који су прележали болест и са другима који су имали искуства са оболевањима рођака и пријатеља, а онда, овај корпус обухвата и јавне изјаве службених лица на исту тему. Различите околности намећу различите језичке кодове, што значи да се и сам говорник прилагођава саговорнику и ситуацији у којој се тај говор реализује. Како су дискурси били службени, али и мање службени, па све до неслужбених, то је усмеравало прекодирање у језику. Одабир језичких средстава у зависности од оквира у којима се комуникација одвија подразумева да ће говорник у мањој или у већој мери користити елементе дијалекта односно стандардног језика. У том смислу праћена је и употреба инфинитива у нишким дискурсима поводом вируса ковид 19. Оно што је посебно значајно за призренско-тимочке говоре, па и за говор Ниша, јесте статус инфинитива, односно његова замена конструкцијом *да + ѿрезени̋*, што представља једну од балканистичких црта, која се све више шири и ван балканизираних говора српског језика.

Анализом заступљености инфинитива, односно његове замене конструкцијом *да + ѿрезени̋*, указаће се на статус овог феномена у јавном говору Ниша. Дискурси којима су саговорници упућени на теме у вези са вирусом ковид 19 само су оквир у којем се одвија комуникација говорника житеља Ниша. Саговорници су заправо две групе говорника: први су испитивачи и они представљају говорнике који вероватно (због своје друштвене улоге) намећу форму са инфинитивом. С друге стране налазе се саговорници који реализују свој говор у службеној или у неслужбеној (или мање службеној) комуникацији. Службена комуникација најчешће се одвија у медијима, док је неслужбена вођена као разговор на задату тему. Упоредивањем заступљености инфинитива у идиолектима Нишлија у различитим комуникативним ситуацијама може се запазити да ли је већа фреквентност инфинитива, односно форме *да + ѿрезени̋*, заправо условљена екстралингвистичким факторима. Добијени резултати анализе дискурса биће упоређени са постојећим истраживањем о диглосији у говору Ниша којим је обухваћена и употреба облика футауа првог.

Општим увидом у грађу јасно је да су најзаступљенији облици презента и перфекта. Има и потврда употребе потенцијала, док аорист и имперфекат нису забележени. Основни циљ овог рада тиче се битног обележја говора Ниша, који својом дијалекатском базом припада призренско-јужноморавском дијалекту српског језика. Наиме, једна од балканистичких црта, којима се одликују сви призренско-тимочки говори, јесте губљење инфинитива и његова замена конструкцијом *да + ѿрезени̋* или њеним варијантама. Описујући стање у савременом нишком говору (Тома 1994, 1998; Трајковић 2018), аутори долазе до закључка да се овај урбани варијетет призренско-јужноморавског типа мења пратећи стање у стандардном српском језику, с тим да су те измене ограничене неким битним

дијалекатским обележјима које нису тако лако подложне корекцијама (као што је то експираторни акценат).

Инфинитив су често истраживали домаћи и инострани лингвисти. Теме су биле различите и кретале су се од употребе инфинитива у српском језику и у другим балканским језицима до његове дистрибуције или супституције другачијим формама у српским дијалектима. Овоме се често приступало из угла балканистичких појава: П. Ивић (1990), П. Асенова (2002), О. Мишеска-Томић (2004), С. Милорадовић (2007, 2015). Статус инфинитива у српском / српскохрватском језику темељно је разматрала М. Ивић (1972). Историјски развој инфинитива и његову употребу описивали су И. Грицкат (2004), В. Петровић, Ј. Војновић (2004), Ј. Грковић-Мејдор (2012). Код већине аутора посебна пажња посвећивана је заменивости инфинитива конструкцијом *да + њрезениј*, што доводи до конкурентног односа ових облика како у стандардном језику тако и у дијалектима: М. Стевановић (1935, 1953), М. Ћирковић (1984), З. Тополињска (1994), П. Радић (2004), Р. Стијовић (2007б), Р. Симић (2008), М. Ковачевић (2014), Ж. Бошњаковић (2017) и др. Исцрпна истраживања из области синтаксе глагола у српским дијалектима вршила је Б. Вељовић, која је, поред бројних радова (Вељовић 2014а, 2014б, 2015а, 2015б, 2015в; Вељовић 2017; Вељовић, Младеновић 2017 итд.), најважније остварење из ове области дала у виду монографије *Синџакса глаголских облика у говору Туџина, Новог Пазара и Сјенице* (Вељовић 2018), која представља нов и значајан допринос дијалекатској синтакси глагола.

Најчешће замене инфинитива конструкцијом *да + њрезениј* срећу се у формама футура првог. У литератури се среће различито именовање футура првог са *да*-конструкцијом као што су: *velle-футур*, *балкански футур*, *аналитички футур*, *футуроид*. Инфинитивна замена у футуру првом такође се именује на различите начине: субјунктивна конструкција *да + њрезениј*, конструкција *да + њрезениј*, *да-конструкција*, субјунктив, конјунктив.

Да-конструкција као опште обележје високобалканизованих призренско-тимочких говора детаљно је истражила М. Мирић, која је указала на граматикализацију ове појаве у тимочким говорима српског језика. Дошавши до закључка о општој заступљености аналитичког футура првог у тимочким говорима, ову појаву М. Мирић смешта у део процеса тенденција ка општем аналитизму, при којем се енклитика помоћног глагола 3. л. једине развила у непроменљиву партикулу, али уз постојање *ћу* за 1. л. јд. као флективног помоћног глагола (Мирић 2017: 150).

Коришћење инфинитива у одговарајућим исказима може бити замењено формом са презентом. Оваква конкурентност појављује се у случајевима када се исказује футур први, допуна модалним глаголима (*моћи*, *њребајти*, *морати*, *смејти*, *хћети* и др.), допуна другим различитим глаголима непотпуног значења (*желејти*, *надајти се* и сл.), допуна фазним

глаголима (*йочейи*, *йресѣйи* и сл.), уз различите модалне изразе.¹ Овакво стање доводи до тога да у раду неће бити обрађени сви случајеви употребе инфинитива већ само они који би могли бити замењени конструкцијама са презентом.

2. Анализа грађе

У свим анализираним дискурсима забележено је укупно 215 глаголских облика који представљају форме у којима се може препознати употреба инфинитива или његовог супституента у виду конструкције са презентом. На нивоу свих ових облика посматра се заступљеност инфинитива, односно *да*-форме. Анализа ће бити разрађена упоређивањем двеју група, али и сагледавањем стања унутар њих: службени и неслужбени² дискурси.

Анализирани дискурси се садржински разликују. Док неслужбени разговори теку тако што саговорници описују стања кроз која су прошли, како су се лечили, осећали, о чему су размишљали и сл., у дискурсима службеног оквира саговорници говоре о мерама које треба предузимати, саветима како се треба понашати у околностима пандемије и сл. Сама тематика таквих дискурса намеће и употребу глаголских времена. У неслужбеној комуникацији најчешће се користе претеритална времена, а на првом месту перфекат, док службени говор намеће честу употребу будућег времена. Форма будућег времена може бити двојака: уз коришћење инфинитива или помоћу презента.

1 Начин обраде грађе према употреби уз различите модалне и фазне глаголе одабран је на основу прегледа литературе у којој се обрађује ова тема. У литератури се ови глаголи не именују и не сврставају на потпуно исти начин, мада сличности има. У *Савременом српскохрватском језику II* М. Стевановића (1979: 37), када се говори о сложеном глаголском предикату, наводе се *модални глаголи* (*моћи*, *морати*, *йребати*, *вредети*, *смети*, *умети* и сл.) и глаголи који означавају *йочейак*, *настѣављање* или *йрекид радње* (*йочейи*, *сѣйи*, *узети*, *йресѣйи*, *настѣавити*, *йродужити*, *йрекинути*). У *Грамаѣници српског језика* Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2008: 267) истиче се да постоје два типа непотпуних глагола / глаголи непотпуног значења, а то су: 1. *модални глаголи* (*морати*, *моћи*, *хѣйи*, *смети*, *йребати* и сл.) и 2. *фазни* или *асѣкѣуални глаголи* (*йочейи*, *йочиѣйи*, *настѣавити*, *настѣавѣйи*, *йресѣйи*, *йресѣјаји* и сл.). У делу који је посвећен аналитичком предикату, аутори *Нормативне грамаѣике српског језика* (Пипер, Клајн 2014: 282–285) издвајају *модалне глаголе* у ужем смислу (*моћи*, *йребати*, *морати*, *смети*, *хѣйи* и др.), *модалне глаголе* у ширем смислу (*желеји*, *жудеји*, *марији*, *наложити*, *дојусити* и др.), *модалне изразе* (*могуће је*, *йоѣребно је*, *нужно је*, *кадар је*, *вољан је*, *йринуђен је*, *сѣрман је* итд.) и *фазне глаголе* (*йочейи*, *настѣавити*, *йресѣйи*, *окончати* и др.). У *Грамаѣници српског језика за сѣранце* П. Мразовић (2009: 173) изнета је подела на *модалне*, *модалѣйейне* и *фазне глаголе*, а указује се и на пунозначне глаголе који захтевају допуну.

2 Већ је напоменуто да се ова категорија не може у потпуности сматрати неслужбеном, већ условно, јер се не ради о строго одређеним оквирима које намеће неки медиј (радио или телевизија) у првој групи дискурса.

Није сасвим сигурно да ли треба узимати у обзир облике забележене у репликама испитивача јер се ради о припремљеном дијалогу са предвиђеним питањима. Међутим, свакако је корисно компарирање реплика. Док испитивач / истраживач у свом питању најчешће користи форме са инфинитивом, саговорник најчешће користи форме са презентом, што свакако указује на начине избора и употребе овог глаголског облика, као и на ванјезичку условљеност оваквих избора.

Обрађена грађа систематизована је најпре према службеним или неслужбеним оквирима одвијања, затим према конкурентном глаголском облику и према начину употребе инфинитива или *да*-конструкције уз одговарајући глагол.

2.1. Службени дискурси

2.1.1. Примери са употребом конструкције *да* + *йрезенѝ*

А) Облик футура првог:

да будемо сигурни *да ће да издржи* још мало t-2;³

Б) Као допуна одричном облику глагола *хѝейѝи* са значењем будуће радње:

нећу да радим t-3; мислим да нама никад *неће да се деси* t-1; можда *неће* вирус вас *да закачи* t-1.

В) Као допуна глаголу *моћи*:

како ја *могу да йреѝознам* да можда имам неки карцином t-11; а ја ту *не могу да се сложим* t-9; то *може да буде* неуредна столица t-11; она *може да се враѝи* својим основним пословима t-2; како човек *може да се одужи* t-7; *може да йосѝоји* велика разлика између њих t-2; тако нешто *може да йосѝоји* t-9; такав пацијент *може да йрисѝуѝи* прегледу t-11; *можемо* само *да одгледамо* колико пута нам треба t-1; шта сада *можемо да очекујемо* t-8; на сајту Клиничког центра *можемо да йронађемо* сваког дана t-11; *можемо да разумемо* њихову жељу t-8; да *можемо* све *да урадимо* да је спречимо t-2; *могу да се да се виде, да се йрочиѝају* на сајту t-11; да ли *могу да ми дају* неке мере t-3; *могу да дођу* и на Нишвил t-2; свакако *могу да заразе* и оне старије t-8; кад људи *могу да иду* у кафиће t-2; *могу да се имају* подаци о пацијентима t-11; *могу да корисѝе* неку онлајн наставу t-2; зона у коју *могу* практично сви *да йрисѝуѝају* t-11; *ѝу могу да йронађу* и телефоне, и информације t-11; *могу да раде* уз одређене мере предострожности t-3; *могу да ове манифестације функционишу* t-2;

не може да дијагносѝификује и да види t-11; *не може* код таквих болесника *да се сѝроводе* испитивања t-11; голим оком *не можемо да видимо* t-11;

могли смо да чујемо и у медијима t-11;

3 Ознака поред примера упућује на дискурс из којег је ексцерпиран дати пример, а који је тако обележен и у архиви грађе са пројекта.

да би могли да кажемо да ћемо њојравити ситуацију t-9.

Г) Као допуна глаголу їребати:

їреба да се иде у школу t-2; їреба да нешто одржи t-2; їреба, ипак, да се њосвеїмо својој држави t-9; као што би то їребало да буде t-9; мала матура је їребало да се їрослави у школама t-9.

Д) Као допуна глаголу морати:

ја морам да кажем да није на целом подручју државе t-9; морам при томе да кажем да је врло важно сада управо t-8; наш млађи део популације мора да схвати t-9; морамо да кажемо да практично треба стварно ослободити Рехабилитацију t-2; морамо да се њодсеїмо тога да је врло важно да се са првим знацима обољења треба јавити лекару t-8; спортски сусрети морају баш да буду овако посећени t-9.

Ђ) Као допуна осталим глаголима непотпуног значења:

они сви желе да раде t-2;

знамо да кажемо да је права срећа за болесника t-11;

сви се надамо да ће она у максимално кратком периоду да се врати t-11;

сви смо очекивали да ће то ипак краће да їраје t-8;

оно што сви їежимо да урадимо t-2;

усїели смо да одржимо контакте који су битни t-1.

Е) Као допуна фазним глаголима:

їочели су да расїакују респиратор t-7; їочели су она црева да шире t-7.

Ж) Као допуна изразима непотпуног значења:

їоїребно да му се њодигне морал t-2.

2.1.2. Примери са употребом **инфинитива**.

Приметно је да је, у групи службених дискурса, код исказивања футура првог заступљенији инфинитив од форме да + їрезенї, која се чешће јавља уз модалне глаголе.

А) Облик футура првог:

само ћу ја имаїи проблем t-3; ићи ћу у кризни штаб t-3; ја ћу само їодсеїиїи да је реч о тридесетчетворогодишњој трудници t-8; ја ћу вам рећи: није оправдано! t-9; све остало у Инфективној клиници ће биїи и даље присутно t-2; онда ће ту биїи много лакше t-9; одлуку ће донеїи Кризни штаб t-2; он ће полако доћи до тога t-2; Клиника за плућне болести ће осїаїи и даље t-2; тако да ће Инфективна клиника осїаїи на стендбају, али ће биїи на стендбају t-2; да ће Инфективна клиника їосїаїи само ковид амбуланта t-2; да ли ће после Филмских сусрета Ниш поново їосїаїи ново жариште t-2; као млади организам који ће сутра їосїаїи користан део нашег друштва t-2; како ће се то їримењиваїи t-2; да ће се пацијент їробудїи t-7; како ће штаб реаговаїи на њихов захтев t-3; да ћемо ту одлуку донеїи t-2;

онда ћемо до краја августа можда доћу t-2; мислим да смо се генерално помирили са чињеницом да ако ћемо се заразити t-1; ми ћемо морати да је максимално исцрпимо t-3; моћи ћемо много више да боравимо у природи t-9; како ћемо децу осијосити да нормално функционишу t-2; да би могли да кажемо да ћемо поправити ситуацију t-9; вероватно ћемо данас размишљати о томе t-9; то се може постићи тиме што ћемо смањити број гледаоца t-2; на тај начин ћемо успети да зауставимо ову епидемију t-8; они ће бити одговорни t-2; који ће бити способни да приме тај повећани прилив t-9; да ли ће они бити у прилици да сами доносе одлуку t-2; ту ће бити триста тридесет људи t-2; који ће гледати да им деца долазе здрава у школу t-2; а да ће се сви пацијенти ујучивати ка Клиници за плућне болести t-2; да ли ће се ове манифестације одржати t-2; да ли ће власници лунапаркова успети да осигурају и раде? t-3; много ће се више толерантније понашати према коришћењу одређених услова t-9; објасни им се на који начин ће... узорковати тај тест t-11; заразићемо се t-1; мораћемо данас вероватно да доносимо неке одлуке t-9; чућемо о томе t-11; чућеће о томе како Клинички центар успешно ради t-11; да, радиће, али вероватно у јулу месецу t-9.

Б) Као допуна одричном облику глагола хћећи са значењем будуће радње:

вашара неће бити t-3; неће бити потврђени после тестирања t-2; ове године неће бити организације Пантелијескога вашара t-3; неће више примају пацијенте t-2; нећемо имати прави развој детета t-2; онда неће моћи да раде робне пијаци t-8.

В) Као допуна глаголу моћи:

може бити и у нама t-2; та бројка може бити негде за неки кафић или ресторан t-9; то се може појавити тиме што ћемо смањити број гледаоца t-2; тако да се може рећи да... t-8; може се рећи да је број прегледаних, првих прегледа, који су најважнији за праћење, сем оних који су консултативни, који су контролни, могу сигурно сагледавати, али ови су најважнији, тај број се смањивао t-2; може се рећи да је она и даље неповољна t-8; онда се може рећи да се она ипак стабилизује t-8; не можемо говорити сад у јуну t-9; до једне ситуације да можемо потпуно контролисати појаву овог тешког обољења и на време сирецавати га t-2; како можемо одређивати број зависно од простора t-9; можемо организовати овакве манифестације t-2; и да можемо очекивати у току ове недеље t-8; не можемо разговарати о томе и нема потребе да уводимо нешто што би било ванредно стање t-9; можемо ипак рећи да је несигурна t-9; онда можемо рећи да смо применили мере како треба t-9; Врање можемо смањити још увек врло важним жариштем t-8; ситуација се не може боље оцијенити него несигурном t-9; могу организовати надзор над поштовањем мера t-2; у томе нам много могу помоћи психолози, психотерапеути t-8;

где се не може рећи да се те мере не поштују t-9;

кад би могли бићи отворени базени t-9; да би се могло онда рачунаћи t-9.

Г) Као допуна глаголу шребаћи:

да је врло важно да се са првим знацима обољења шреба јавићи лекару t-8; шреба се јавићи лекару t-8; шреба стварно ослободићи Рехабилитацију t-2; шреба ићи зашто се чека t-9.

Овде би припали и примери који су непотпуно исказани:

као друштво, и да тако кажем, схваћићи да је корона вирус ту t-2; врло озбиљно схваћићи да скупови попут не само утакмица... t-9.

Д) Као допуна глаголу мораћи:

морам вам рећи, на пример, овде код нас у Институту све што се уради, уради се у току дана t-9; морам рећи да овај број умрлих од јуче... t-8; морам рећи да, ако се гледа укупан број оболелих, онда је старосн... старосна структура доста развучена t-8; мора бићи тако да живимо са короном t-2; мора се рећи да има пуно пропуста и код грађана t-9; да се посебно мора односићи на младе t-8; морамо се тако ионашаћи, у складу са тим какви су резултати, t-9; морамо даље иосвећићи пажњу старим особама t-9; тако и свих мера које морамо предузећи t-9; морамо од средине до средине примењиваћи заоштравање или попуштање мера t-9; морамо проценићи да ли спортски сусрети морају баш да буду овако посећени t-9; морамо размишљаћи о поштравању одређених мера t-9; морамо сироводићи ове мере стриктно t-9; морамо схваћићи да корона постоји t-2; морамо схваћићи а посебно наш млађи део популације мора да схвати да без обзира што има лакше облике t-9; све те мере се морају иооприћи t-9; деца морају ићи у школу t-2; морају се примењиваћи оштрије мере t-9; сви који живе са њима морају размишљаћи о томе t-8; говорио о томе да се оне морају чувати, и оне саме, али и њихова околина их мора чувати t-8; бизнис и тако даље да су морали урадићи t-9.

Ђ) Као допуна осталим глаголима непотпуног значења:

рачунамо да ће барем према прогнозама метеоролога у августу бићи веома топли дани t-9.

Е) Као допуна изразима непотпуног значења:

мислим да није добро одређиваћи број као број t-9; немогуће је рећи толики број t-9.

Ж) Са одричном императивном речцом немој:

немојте долазићи на посао кад осетите прве знаке обољења t-8.

2.2. Неслужбени дискурси

2.2.1. Примери са употребом конструкције да + ирзени

А) Облик футура првог:

сутрадан ћу да кренем да радим t-6; како ћу ја да се чувам у том тренутку t-6; сад ћу да ти кажем t-6; да ће то да њрође врло брзо t-6; како ће да се њонаша t-10; да ли ће неко да се разболи или не t-14; да ћемо ми да живимо са ковидом t-10; онда ће они да њроѡазирају t-15; онда ће они рационалније да се њонашају t-15.

Б) Исказивање футура првог помоћу глагола имаѡи:

ти има да се бринеш чак и ако је нешто ситно t-15.

В) Као допуна глаголу хѡеѡи у упитним реченицама:

оћеѡе да нам кажеѡе какви су били симптоми t-4.

Г) Као допуна одричном облику глагола хѡеѡи у исказивању будуће радње:

нећеш да умреш од короне t-15.

Д) Као допуна глаголу моћи:

ја могу да осѡанем будна t-6; је л можеш некако да ѡреѡѡосѡавиш како си се заразила t-6; да можеш да се враѡиш свакодневним активности-ма t-6; да можемо да кажемо да је она t-10; да ли мислите да се вирус може ѡренеѡи ваздухом t-13; можемо, наравно, да се шѡиѡѡѡмо t-14;

не могу да кажем t-6; не могу да одем да се куѡам на базен t-5; не могу нигде да одем t-5; не можеш превише да идеш десно или превише да идеш десно t-15; не може ниједна земља тако да функционише заувек t-15; ми ту не можемо ѡуно да уѡичемо t-14;

просто нисам могла да осеѡим ништа t-6; нисам ни могла ништа другог да радим t-6.

Ђ) Као допуна глаголу смеѡи:

не смемо ни баш скроз да се оѡусѡѡмо t-15; не смемо да ѡреѡерамо t-15; не смеју да уђу t-4.

Е) Као допуна глаголу ѡребѡи:

оно на шта се ѡреба да се обраѡи... t-10.

Ж) Као допуна глаголу мораѡи:

мораш да се изољујеш t-10; морамо да будемо обазриви... t-10; и да сѡе у принципу морали да носѡѡе t-6.

З) Као допуна осталим глаголима непотпуног значења:

зато што сам мислила да ће стварно, овај, да кажем, ублаже вирус... t-12; ја мислим да ће највише да се одразе управо на човекову психу t-12; ја сам се надала да ће можда, ето, да ѡрође без мене t-6.

И) Као допуна фазним глаголима:

па кад су кренули да долазе на интервенције t-14; када сће почели да сумњати t-4; тада су почели да практикују t-15; нису они почели да лажу кад је корона почела t-15;

онда сам пресјала да праћим неко време t-12.

2.2.2. Примери са употребом **инфинитива**

А) Облик футура првог:

ја ћу сада прекинути снимање t-15; исћићу целу кутију t-6; да ћеш и ти проћи кроз тај период малаксалости t-6; које ће последице бити свега овога t-12; шта ће се десити ако ја немам та антитета t-6; корона ће проћи, али одлуке које буду донете сада ће остати t-12; шта ће рећи струка t-6; хоће ли стварно неке одлуке и мере које су донели сада остати да важе и касније t-12; вероватно ће касније уврстити као симптом још нешто t-6;

умрећеш од глади t-15; издржаћемо то на ногама t-6.

Б) Као допуна одричном облику глагола хћећи са значењем будуће радње:

неће то ићи у неку високу температуру t-6.

В) Допуна глаголу пребаћи:

стварно преба избежавати било каква окупљања t-13; мислим да није пребрало ојуштавати се t-5; није пребрало укидати карантин t-5.

Г) Као допуна осталим глаголима непотпуног значења:

мислим да ћемо се сујројсјавити t-13; зато што мислиће да ће Вас стварно сачувати t-12;

ја нисам очекивала да ће то тако бити t-6.

Д) Као допуна непотпуним изразима:

а видело се да ће нама то бити неки благи симптоми 37, 38 t-6;

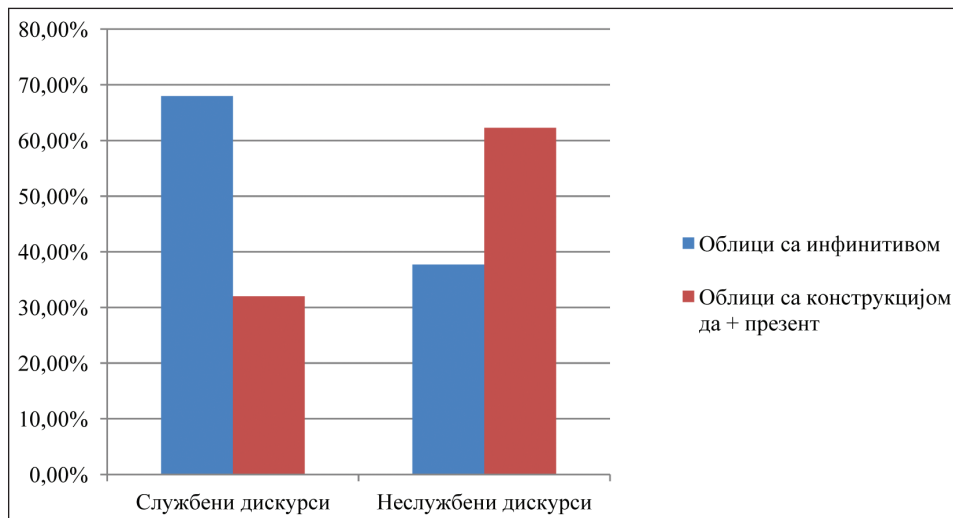
није појребно носити маску у... на отвореном простору t-13;

ја мислим да је довољно носити само у затвореном простору t-13.

Однос употребе да-форме и инфинитива на нивоу целокупне грађе износи 88 : 127, што значи да је инфинитив заступљен са 59% у односу на облике са употребом презента.

Када бисмо упоредили фреквентност унутар проучаваних дискурских група, добили бисмо следеће резултате. У групи службених дискурса однос форми са презентом и форми са инфинитивом је 50 : 104, те се увиђа да је инфинитив у предности са 68% заступљености. Јасно је да употреба инфинитива доминира на нивоу целокупне грађе, али и на нивоу службене комуникације. Међутим, његов положај је мало другачији у неслужбеној комуникацији. Наиме, у групи неслужбених дискурса уочава се већа употреба глаголских облика са презентом и однос 38 : 23 указује на њихову

заступљеност са 62,29%, што је готово обрнути статус од статуса инфинитива у групи службених дискурса.

Графикон 1. Заступљеност инфинитива и да-конструкција у службеним и неслужбеним дискурсима у Нишу

Новија истраживања стања у нишком говору показују какав је статус неких дијалекатских одлика које су се задржале у овом јужноморавском урбаном варијетету. Поред акцента и његовог места, употребе неких падежних облика, испитивано је исказивање футура првог са циљем да се укаже на губљење инфинитива и његове замене одговарајућим формама (Трајковић 2018). Испитаници у поменутом истраживању били су подељени у две групе: наставници и ученици, код којих је праћена употреба карактеристичних дијалекатских форми у два конверзационим околностима: формалној и неформалној. Употреба инфинитива приликом исказивања футура првог у формалним ситуацијама забележена је у 44,55% случајева, где су говорници били наставници, и у 47% случајева у којима су говорници били ученици. Приказано истраживање имало је за циљ да се укаже на диглосивну природу нишких говорника, који свој говор прилагођавају комуникативним околностима тако што бирају између дијалекта и стандарда. Мањи проценат употребе инфинитива у односу на његову заступљеност у овом истраживању нишких дискурса о ковиду 19 могао би се објаснити као последица примењених метода у прикупљању грађе. Док су овде разговори са представницима истраживаног говора вођени јавно, при чему треба рачунати на ограничавајући фактор отвореног или скривеног наметања стандарда, у претходно споменутом истраживању примењен је метод анонимног анкетаирања, што омогућава већу сигурност у спонтаност одговора. Ову претпоставку потврђује и стање унутар самих група службених и неслужбе-

них дискурса, који указују да постоји разлика у заступљености инфинитива. Службени и потпуно јавно доступни дискурс доводи до тога да саговорник много чешће користи облике са инфинитивом. Такво стање заправо је наметнуто потребом говорника да се у јавном говорењу што више прилагоди стандардном језику, што је нарочито видљиво у коришћењу инфинитива. С друге стране, у тзв. неслужбеним дискурсима, у којима нема притиска медија и потпуне јавне доступности, инфинитив се не користи тако често. Осећај веће слободе вероватно доприноси да се чешће употребљавају форме које су и иначе обележје свакодневног говора испитаника, а то је, свакако, пре облик са конструкцијом *да + њрезениј* него облик са инфинитивом.

Сагледавањем потврда са *да*-конструкцијом уочава се да је у свим примерима забележено коришћење субјунктивног везника *да*. Треба скренути пажњу и на то да се од енклитичких облика за грађење футура првог користе: *ћу, ћеш, ће, ћеће, ћемо*, што не потврђује уопштавање само једне енклитике (*ће*). Ове појаве у вези са грађењем аналитичког модела футура првог у анализираној грађи показују да овде нема дихотомије присуство / одсуство везника *да* (Тополињска 1994: 151) и генералисање једне енклитике, што је случај у већини српских говора (Ћирић 1983: 86; Богдановић 1987: 198–199; Реметић 1985: 323–324; Реметић 1996: 502–503; Вукадиновић 1996: 222–223; Ивић и др. 1997: 369–370, 390–393; Ђукановић 1995: 155; Ћирић 1999: 172–173; Марковић 2000: 176–177; Младеновић 2001: 431–432; Николић 2001: 221; Стијовић 2007а: 182, 187; Јуришић 2009: 207–209; Марковић 2011: 589–590; Бошњакловић 2012: 209–2012; Младеновић 2013: 351–353; Трајковић 2016: 494–495; Младеновић 2019: 673–676 итд.). Грађење аналитичког футура у испитиваној грађи, која подразумева службену и неслужбену комуникацију у оквиру урбаног варијетета призренско-јужноморавског дијалекта, заснива се на моделу:

енклиџика глагола хтети у одговарајућем лицу + да + њрезениј.

Треба скренути пажњу и на појединачне случајеве, који указују и на одлике одређених идиолеката. Ради се о особама које су у условима пандемије биле нарочито присутне у медијима због природе свога посла и функције коју су обављале у вези са епидемиолошким стањем не само на нивоу града Ниша, већ и на нивоу државе. Чини се да је управо тај фактор, који би се могао окарактерисати делом тзв. друштвених мрежа, како их је некада називала Л. Милрој (1980), довео до тога да се структура конкретного идиолекта треба посматрати и засебно у односу на целовиту грађу. Највећи број форми уз коришћење инфинитива забележен је управо у овом идиолекту. Занимљиво је упоредити заступљеност инфинитива у овом говору појединца са стањем у идиолекту другог саговорника који је, за разлику од првопоменутог, наступао са општим информацијама из угла професионалца, које се пре свега везују за град Ниш и околину. Док је код првог забележена већа фреквентност у корист инфинитива (78%), код другог саговорни-

ка, који се не обраћа често широј јавности већ се то везује за ужи регион, бележимо доминантну форму *да + ѿрезениѝ* са чак 90,9%.

У вези са идиолектом условљеним природом посла, свакако треба упутити и на стање говора испитивача, који су најчешће били истраживачи са пројекта, али и новинари, који су наступали у име своје медијске куће. И овде се утицајем екстралингвистичких фактора дошло до тога да се код појединих говорника бележи већи број потврда инфинитива. За разлику од тога, њихови саговорници најчешће имају већи број потврда са презентом у односу на примере са инфинитивом.

3. Закључак

Циљ истраживања био је да се утврди употреба форми са инфинитивом и форми са *да*-конструкцијама као конкурентних глаголских облика, те да се на основу тога изведе закључак о статусу инфинитива у једном од говора српског језика чија је битна дијалекатска црта управо његово нестајање и супституција конструкцијама у којима се користи презент. Да ли се инфинитив заиста изгубио или се враћа у говор под утицајем стандардног српског језика? Колика је његова заступљеност и чиме је она условљена? Анализа дискурса требало је да пружи макар путоказ неким општијим закључивањима, јер се ово истраживање не може завршити прегледом једног мањег корпуса који је тематски ограничен.

На основу прегледа и анализе групних и појединачних случајева употребе инфинитива у нишким дискурсима, може се доћи до следећих закључака:

- Инфинитив постоји у савременом нишком говору и то се показује и у службеној и у мање службеној комуникацији;
- Замена инфинитива конструкцијама које садрже презент заступљенија је у мање службеној комуникацији;
- Већа употреба инфинитива условљена је екстралингвистичким факторима, који могу бити општи (као што су то оквири конверзације), али и појединачни (као што су то потврдиле студије случаја са карактеристичним моментима везаним за појединце – природа посла и друштвене функције).

Нека будућа слична истраживања могла би употпунити тврдње о статусу инфинитива у нишком вернакулару, које свакако иду у прилог постојања инфинитива или редуковања његове употребе, што је још једна потврда дијалектосности нишких говорника.

Литература

Асенова 2002: Асенова, Петя. *Балканско езикознање*. Велико Търново: Фабер, 2002.
Богдановић 1987: Богдановић, Недељко. „Говор Алексиначког Поморавља“. *Српски дијалектолошки зборник* 33, Београд, 1987.

- Бошњаковић 2012: Бошњаковић, Жарко. „Морфолошке особине говора источне Шумадије“. *Српски дијалектолошки зборник* 59, Београд, 2012.
- Бошњаковић 2017: Бошњаковић, Жарко. „Употреба инфинитива / да + презента у српским поморишким говорима у Румунији“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 60/2, Нови Сад, 2017, 167–190.
- Вељовић 2014а: Вељовић, Бојана. „Облици имперфекта у говору Тутина и околине“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LVII/2, Нови Сад, 2014, 161–178.
- Вељовић 2014б: Вељовић, Бојана. „Употреба инфинитива у говору Тутина и околине“. *Савремена проучавања језика и књижевности*. Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног 30. 3. 2014. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година V / књига 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2014, 51–65.
- Вељовић 2015а: Вељовић, Бојана. „Конструкција би + императив у тутинском говору и њен однос према потенцијалу и императиву у временској служби“. *Српски језик*, Београд, 2015, 507–524.
- Вељовић 2015б: Вељовић, Бојана. „Употреба потенцијала у говору Тутина“. *Пућевима српских идиома* (ур. М. Ковачевић и В. Поломац). Крагујевац: ФИЛУМ, 2015, 311–322.
- Вељовић 2015в: Вељовић, Бојана. „Облици аориста у говору Тутина и околине“. *Српски језик, књижевност, уметност*, Зборник радова са IX међународног научног скупа, одржаног 24. и 25. 10. 2014. на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац: ФИЛУМ, 2015, 67–83.
- Вељовић 2017: Вељовић, Бојана. „Перфекат без помоћног глагола у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 60/2, Нови Сад, 2017, 191–208.
- Вељовић 2018: Вељовић, Бојана. „Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице“. *Српски дијалектолошки зборник* 65/1, Београд, 2018.
- Вељовић, Младеновић 2017: Вељовић, Бојана и Младеновић, Радивоје. „Временска употреба претериталних облика у говору северношарпланинске жупе Сиринић“. *Јужнословенски филолог* 73, св. 3–4, Београд, 2017, 35–60.
- Вукадиновић 1996: Вукадиновић, Вилотије. „Говор Црне Траве и Власине“. *Српски дијалектолошки зборник* 42, Београд, 1996, 1–317.
- Грицкат 2004: Грицкат, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Грковић-Мејџор 2012: Грковић-Мејџор, Јасмина. „Развој футура у старосрпском језику“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 55/1, Нови Сад, 2012, 83–103.
- Ђукановић 1995: Ђукановић, Петар. „Говор Драгачева“. *Српски дијалектолошки зборник* 41, Београд, 1995, 1–240.
- Ивић и др. 1997: Ивић, Павле, Бошњаковић, Жарко, Драгин, Гордана. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови“. *Српски дијалектолошки зборник* 43, Београд, 1997, 1–586.

- Ивић 1990: Ивић, Павле. „Балканизми у настајању у српским говорима Баната“. *О језику некадашњем и садашњем*. Београд: Бигз–Јединство, 1990, 189–198.
- Јуришић 2009: Јуришић, Марина. *Говор Горње Пчиње: гласови и облици*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
- Пипер, Клајн 2014: Пипер, Предраг и Клајн, Иван. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2014.
- Ковачевић 2014: Ковачевић, Милош. „Међуоднос футура првог и футуроида у савременом српском језику“. *Радови Филозофског факултета*, бр. 16, књ. 1/1, Сарајево, 2014, 9–38.
- Марковић 2000: Марковић, Јордана. „Говор Заплања“. *Српски дијалектолошки зборник* 47, Београд, 2000, 7–307.
- Марковић 2011: Марковић, Славољуб. „Говор Ужичке Црне горе“. *Српски дијалектолошки зборник* 58, Београд, 2011.
- Младеновић 2001: Младеновић, Радивоје. „Говор шарпланинске жупе Гора“. *Српски дијалектолошки зборник* 48, Београд, 2001, 1–606.
- Мирић 2017: Мирић, Мирјана. „Степен граматикализације футура првог у тимочким говорима“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 60/1, Нови Сад, 2017, 133–164.
- Младеновић 2013: Младеновић, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гајње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- Младеновић 2019: Младеновић, Радивоје. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник* 66/1, Београд, 2019, 1–1047.
- Милорадовић 2007: Милорадовић, Софија. „Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 71/72, Нови Сад, 2007, 357–375.
- Милорадовић 2015: Милорадовић, Софија. „Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси“. *Исходништа* 1, Ниш–Темшвар, 2015, 267–279.
- Ивић 1972: Ивић, Милка. „Проблематика српскохрватског инфинитива“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* 15/2, Нови Сад, 1972, 115–138.
- Николић 2001: Николић, Видан. *Моравички и горњосјуденички говори*. Монографије, серија IV, број 3. Београд : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика 2001.
- Петровић, Војновић 2004: Петровић, Владислава и Војновић, Јелена. „Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века“. *Научни састајник слависта у Вукове дане* 34/1, Београд, 2004, 71–88.
- Радић 2004: Радић, Првослав. „Глаголске ће-конструкције у говорима Косова и Метохије“. *Јужнословенски филолог* 60, Београд, 2004, 135–145.
- Реметић 1985: Реметић, Слободан. „Говор централне Шумадије“. *Српски дијалектолошки зборник* 31, Београд, 1985, 1–555.
- Реметић 1996: Реметић, Слободан. „Српски призренски говор I (гласови и облици)“. *Српски дијалектолошки зборник* 42, Београд, 1996, 319–614.
- Симић 2008: Симић, Радоје. „Нормативни и употребни статус футуроида *ћу/ћеш...* + *да* + презент“. *Научни састајник слависта у Вукове дане* 38/1, Београд, 2008, 51–57.

- Станојчић, Поповић 2008: Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир. *Грамаџика српског језика (за гимназије и средње школе)*, Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- Стевановић 1935: Стевановић, Михаило. „Инфинитив и свеziца да са презентом“. *Наш језик* III/9–10, Београд, 1935, 282–288.
- Стевановић 1953: Стевановић, Михаило. „Напоредна употреба инфинитива и презента са свеziцом да“. *Наш језик* V/3–4, Београд, 1953, 85–102.
- Стевановић 1979: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (Грамаџички системи и књижевнoјезичка норма), II, Синџакса*, Београд: Научна књига, 1979.
- СТИЈОВИЋ 2007а: СТИЈОВИЋ, Рада. „Говор Горњих Васојевића“. *Српски дијалектoлошки зборник* 54, Београд, 2007, 1–321.
- СТИЈОВИЋ 2007б: СТИЈОВИЋ, Рада. „Прилог познавању употребе инфинитива у данашњем говору Васојевића“. *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* 50, Нови Сад, 2007, 875–885.
- Тома 1994: Тома, Пол-Луј. „Говори Ниша и околних села у социолингвистичкој перспективи“. *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, 38/1–2, Нови Сад, 1994, 185–191.
- Тома 1998: Тома, Пол-Луј. „Говори Ниша и околних села“. *Српски дијалектoлошки зборник* XLV, Београд, 1998.
- Тополињска 1994: Тополињска, Зузана. „Инфинитив vs да-субјунктив у формули velle-футура“. *Говори ђризенско-џимочке области и суседних дијалеката*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу – Београд: Институт за српски језик САНУ, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, 149–160.
- Трајковић 2016: Трајковић, Татјана. „Говор Прешева“. *Српски дијалектoлошки зборник* 63, Београд, 2016, 177–378.
- Трајковић 2018: Трајковић, Татјана. „Говор Ниша кроз призму диглосивности“. *Јужнословенски филолог* 74/2, Београд, 2018, 89–108.
- Ћирић 1983: Ћирић, Љубисав. „Говор Лужнице“. *Српски дијалектoлошки зборник* 29, Београд, 1983, 7–190.
- Ћирић 1999: Ћирић, Љубисав. „Говор Понишавља“. *Српски дијалектoлошки зборник* 46, Београд, 1999, 7–262.
- Ћирковић 1984: Ћирковић, М. „Негација уз инфинитив и рјечцу да + презент“. *Наш језик* 26/4–5, Београд, 1984, 261–263.

- Milroy 1980: Milroy, Lesley. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell, 1980.
- Mišeska-Tomić 2004: Mišeska-Tomić, Olga. „The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses“. *Lingua* 114, 2004, 517–542.
- Mrazović 2009: Mrazović, Pavica. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

INFINITIVE IN NIŠ DISCOURSES ABOUT COVID 19

Tatjana G. Trajković

S u m m a r y

The paper deals with the status of two competing verb forms: infinitive and construction *da + present*, between which the speakers decide in appropriate statements. The position of infinitive is specific in the Prizren-Timok dialects, and the vernacular of Niš dialect also belongs to these dialects. It is a phenomenon of the Balkan type, which implies that infinitive does not exist in these dialects and that for the needs of certain statements it is replaced by constructions with present, the intention was to investigate whether this really happens in specific communication circumstances. The corpus includes fifteen discourses on the topic of Covid 19 pandemic, which are divided into two groups: *official* and *unofficial* discourses, which will be important for conclusions regarding the presence of infinitives in the vernacular of Niš. The analysis led to the conclusion that infinitive is represented in Niš discourses on Covid 19, and is most frequent in the official discourses. In informal discourses, instead of infinitives, *da + present* is more often used. The analysis of certain idiolects showed that there are specifics for certain speakers, which is conditioned by the nature of work and their social function.

Key words: vernacular of Niš, Serbian language, Prizren-South Moravian dialect, infinitive, Balkanisms, Covid 19

О ВЛАДАЊУ ЗА ВРЕМЕ КОЛЕРЕ – ЈЕЗИК И ЕПИДЕМИЈЕ НЕКАД И ДАНАС*

Јелена М. Стошић**

Истраживање у овом раду у свом фокусу има текстове о колери из једног краћег периода у XIX веку. Анализа ексцерпираних грађа обухвата лексиком, с једне, и концептуализацију колере, с друге стране. Ова два аспекта истраживања у раду имају циљ да покажу у којој мери је епидемија колере утицала на језик и мишљење с обзиром на измењене животне околности, односно да потврде чињеницу да језик не може да остане имун на актуелна друштвена дешавања. У раду ће бити дат осврт и на савремени тренутак и утицај короне на српски језик.

Кључне речи: колера, лексика, концептуализација, вирус корона, језик и мишљење

1. Увод

С обзиром на тзв. доба короне у коме се налазимо више од две године, а имајући у виду да су кроз ближу историју човечанство потресале епидемије различитих заразних болести, одлучили смо да се у овом раду бавимо текстовима који говоре о епидемији колере у XIX веку. Фокус истраживања у раду је на старијем стању, али ћемо ради поређења указати на језичке специфичности у актуелном тренутку.

У XIX веку било је неколико епидемија колере. Прва је избила у свету 1817. године, док ће на наше просторе стићи касније (в. Иванић 1940: 3–5). Епидемија вируса корона званично је и у свету и у Србији проглашена марта 2020. године и у тренутку када је писан рад још увек је била актуелна.¹

* Рад је настао у оквиру пројекта Огранка САНУ у Нишу О-25-20 *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*, чији је руководилац проф. др Марина Јањић.

** Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs

1 Први случај заразе у свету забележен је децембра 2019. године.

Полазну основу у истраживању о језику у XIX веку чине два текста о колери из 1867. године. Реч је о текстовима *О холери и настављена шта треба због холере чинити да се људи од тога сачувају*² (надаље *X*) и *О владању за време колере* (надаље *K*), који су доступни у Дигиталној библиотеци Матице српске. Поред ова два текста, која су пружала практичне савете како се заштитити од колере, као корпус из старијег периода послужиле су нам и новине из друге половине XIX века, које смо претраживали на сајту *Преишраживе дигитализоване историјске новине*³. За ово истраживање ограничили смо се на новинске текстове писане у периоду између 1865. и 1875. године.⁴ Претраживана је кључна реч *колера* (у свим падежним облицима), што је омогућило приступ оним текстовима који директно или индиректно говоре о овој заразној болести у датом периоду.

Судећи према новинским чланцима, али и другим изворима (в. Иванић 1940: 76–79), у XIX веку написано је неколико књижица са саветима како се сачувати од колере. Најпопуларнија, с обзиром на то да се продавала и путем новина, била је књига *О владању за време колере*.⁵ Први део ове књиге односи се на дотадашња сазнања о колери, о начину на који се развија болест, шта су узроци њене појаве, како се шири, који су симптоми и сл. Други део књиге представља препоруке „шта има и сваки за се чинити и сви скупа, да се од овог помора сачувају“ (*K* 14). Реч је о књизи коју је написао лекар др Натошевић,⁶ а која је у штампи тог времена оцењена као најбоља. То је био главни мотив да назив ове књиге искористимо у наслову рада.

Овај рад бави се пре свега анализом дискурса у условима епидемије колере у XIX веку. Поређење са савременим дискурсом о корони⁷ послужило нам је као потврда да различите болести на сличан начин утичу на дискурс у коме се о њима пише/извештава.

Улазак короне у наше животе оставио је одраза и у језику. Свакодневна изложеност информацијама о тренутној ситуацији у вези са епидемијом довела је до тога да се многе речи и конструкције устале у свакодневном

2 У оригиналу *О холери и настављена шта треба због холере чинити, да се људи од тога сачувају*.

3 <http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pretraga-lat> (20. 9 – 20. 10. 2021)

4 Разлог за то да се испита корпус из овог периода у вези је са таласом епидемије колере који је забележен у периоду од 1864. до 1875. године (в. Иванић 1940: 3), у ком су изашле и две поменуте књижице које су чиниле корпус.

5 „Рекли смо у прошлости броју, да ћемо више коју о колери рећи. О њој има више књига написано а на српском језику држимо да је она најбоља, коју је написао др. Натошевић под насловом 'о владању за време колере.'“ (*Глас народа*, 12. 9. 1871).

6 В. фусноту 6 у раду.

7 За поређење са савременим дискурсом о корони послужила нам је база текстова сакупљених у оквиру рада на пројекту *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*, као и јавни дискурс о корони у штампи, а пре свега досадашња научна сазнања о језику у време пандемије вируса корона.

говору. О томе сведочи и чињеница да се употребљавају и многе речи или изрази који у својој основи имају лексеме *ковид* или *корона*. С друге стране, читава ситуација у вези са епидемијом вируса корона⁸ није се уселила само у језик већ и у мишљење.

С обзиром на дуг период трајања и понављања епидемије колере, претпоставили смо да се и у овом периоду јавља одређени број медицинске лексике. Ипак, треба истаћи да медицинска терминологија у савременом смислу речи у датом периоду још увек није била изграђена. Иако је медицина била заступљена код Срба у средњем веку⁹ (в. Рељин 2011), као научна дисциплина она ће се и у свету и код нас формирати много касније, па се о покушајима грађења медицинске терминологије код нас може говорити тек у XIX веку. Међутим, она ни тада није била у завидном стању, о чему сведоче речи др Милана Јовановића Батута да је медицинска терминологија крајем седамдесетих година XIX века била у лошем стању, па се ни лекари међусобно понекад нису разумели (према Димитријевић, Жиђић Борјановић 2013: 8). У односу на савремени дискурс о вирусу корона, текстови о колери разликују се највише у лексици, што се и очекује с обзиром на књижевнојезички израз у XIX веку. Анализирана грађа, како је већ наведено, потиче из одређеног периода у XIX веку, када је књижевни језик народни, али се спорадично може наићи на употребу славенизама. Славенизми су забележени у мањој мери и у нашем корпусу.

Први део рада посвећен је лексици, док се други део рада односи на начин концептуализације заразне болести некада (тј. колере). Ова два аспекта истраживања у раду имају циљ да покажу како је епидемија неке болести утицала на језик и мишљење с обзиром на измењене животне околности некада (и у актуелној ситуацији), односно да потврди чињеницу да језик не може да остане имун на актуелна друштвена дешавања. Утицај друштвених промена на језичке промене позната је чињеница (Bugarski 1976: 2). Бугарски (1976: 2) истиче да је у односу језика и друштва утицај једносмеран – друштвене појаве утичу на појаве у језику, али се не може занемарити и супротан утицај, како истичу неки аутори (Ђордан, Марић Месаровић 2020: 51–52). Ипак, у случају епидемије вируса корона можемо пре свега говорити о утицају новонасталих друштвених појава на језик и мишљење јер је епидемија довела до потребе да се у језику почну употребљавати различите лексеме и изрази.

8 О препорукама за писање назива вируса в. Јовановић 2020. В. и Николић и др. 2021.

9 Иако је Свети Сава поставио темеље медицине код Срба, њен развој прекинут је у време турске владавине, тако да се поново успоставља у XIX веку (Јовановић Симић 2018). Из периода средњовековне медицине код Срба најзначајнија су дела *Хиландарски медицински кодекс* (в. Јовић 2011) и *Ходошки зборник* (в. Јерковић 1995).

2. Лексика и заразне болести

Досадашња истраживања о утицају короне на српски језик али и друге језике показала су да је највише утицаја епидемијског стања претрпео лексички систем (в. Карачина 2020; Николић и др. 2021: 366 и др.).¹⁰ Неке већ познате речи добиле су нова значења, неке речи и изрази преведени су на наш језик, а забележен је и знатан број неологизама (в. Николић и др. 2021).

У XIX веку било је епидемија неколико болести, али смо се овом приликом ограничили на текстове који говоре о колери, тако да ћемо у вези са тим дати преглед лексике која се некада употребљавала за именовање болести и епидемије, различитих врста колере, тока колере, степена развијености болести и др.

Два су облика назива болести присутна у текстовима из XIX века – *холера*¹¹ и *колера*. У питању је лексема грчког порекла, у два фонетска лика. Реч је о медицинском термину страног порекла.¹² Велимир Михајловић у *Грађи за речник сѝраних речи у ѝредвуковском ѝериоду* наводи само облик *холера*, и то са значењем „љутња, жестина“ (Михајловић 2: 727). Како наводи само једну потврду, не бисмо могли са сигурношћу, без детаљнијег увида у текстове писане пре 1818. године,¹³ закључити да се ова лексема употребљавала само са изворним *х* и само са наведеним значењем, мада се може претпоставити да је она била у широј употреби са овим значењем до прве пандемије колере,¹⁴ а можда и касније.¹⁵ С друге стране, реч *холѣра* имала је у грчком језику и шире значење од значења конкретне болести, тј. односила се и на болести дигестивног тракта („*cholera*», *maladies digestives*“ (Chantraine 1999: 1267)).

10 О тим променама сведоче речници који бележе нове речи и изразе од почетка пандемије (в. Николић и др. 2021).

11 Може се претпоставити да је она у том облику примљена у наш језик, али да се касније чешће употребљавала у облику *колера*. У дигиталној новинској бази само је 24 пута употребљена с почетним *х*, док се у далеко већем броју јавља у облику са почетним *к*. Ипак, оба су облика била у употреби, што показују и називи наведених књига које су ушле у састав корпуса.

12 За термилошки апарат XIX века карактеристична је употреба интернационализама (из латинског и грчког језика), славенизама (из руског и рускословенског) и германизама, као и посрбица и калкова (Милановић 2017: 317).

13 У поднаслову овог речника стоји „од времена пре Велике сеобе до Вуковог *Рјечника* 1818. године“.

14 Уп. Ј. Марковић (2021: 164): „Лексема *корона* није нова, али у свакодневни говор она сада улази у новом контексту, тј. са новим значењем. У српском језику ова лексема постоји као одредница у стандардним речницима.“

15 Иако је колера била заступљена у Индији неколико векова пре нове ере, светске размере ова заразна болест достигла је у XIX веку. Тек је друга пандемија захватила и целу Европу, а трајала је од 1826. до 1837. године (Иванић 1940: 3).

У РМС се под одредницом *колера* као фигуративно наводи и пејоративно значење „лако раздражљива, љута, тешко подношљива особа“. Овакво значење забележено је само једанпут у текстовима који су чинили корпус за наше истраживање,¹⁶ јер се чешће употребљавала лексема *колерики*. Веома је занимљиво етимолошки посматрати значење лексеме *колера*. У основи ове речи се налази реч *χολή*, што значи „жуч“ (Chantraine 1999: 1267). У РЈАЗУ се као прво значење лексеме *колера* наводи „жуџ, јед“.¹⁷ РМС као једно од значења лексеме *жуч* наводи „љутина, бес, јед“. У вези са овим значењем је придев *жучан* „жустар, оштар, спреман на свађу“ и „једак, љутит; пакостан“ (РМС). И на крају, можда најбоље на везу *колере* у оба наведена значења упућује дефиниција значења лексеме *колерики* у РЈАЗУ: „о *čeladetu* u kojemu (po staroj teoriji o temperamentima) ima razmjerno više žuči nego drugih triju tekućijeh tvari“. Може се претпоставити, дакле, да је од конкретнијег значења лексеме *колера* у изворном језику, које се односи на болести дигестивног тракта, и касније конкретније на значење једне болести, добијено значење које се односи на темперамент, а то се свакако ослања на постојање везе између физиолошких функција одређеног органа са понашањем човека, чему свакако у прилог говори наведена дефиниција лексеме *колерики* у РЈАЗУ.¹⁸

Придев *колеричан/холеричан* је у испитиваном корпусу употребљен у текстовима како са значењем које се односи на људски темперамент,¹⁹ тако и са значењем које се односи на колеру као болест. У испитиваном периоду у историјским новинама облик *колеричан* јавља се само са првим поменутиим значењем,²⁰ док облик *холеричан* није забележен. Овај облик забележен је у *X* са значењем „који се односи на колеру (као болест)“: *мртѡваци холерични, холерична лица, ѡринѡци холерични* и др. Речници показују да је овај придев развио и другачије, фигуративно значење, које у текстовима који се баве конкретном болешћу нисмо забележили. Придев *колерски* забележен је само у два примера – *колерски шѡиѡѡаљ* и *колерска зараза*. Данас, како је познато, придев изведен од основе *корона* забележен је (*коронски*), али није фреквен-

16 „Зато што она колера стари намјестник С. није рад, да се освијети црква, само да не добије капелана“ (*Застава*, 17. 10. 1868).

17 Као друго значење наводи се значење болести, а у оквиру дефиниције упућује се на лексему *краѡељ*, чије се примарно значење није односило на колеру. У оквиру лексикографске одреднице сазнајемо да се овај назив у XIX веку почео употребљавати као назив за колеру. Међутим, ми га у корпусу нисмо забележили.

18 Уп. значење лексеме *χολερικός* „malade du choléra“ (Chantraine 1999: 1267).

19 „Човек колерична темперамента, колерик, познаје се већ по спољашњости“ (*Позоришће*, 11. 12. 1847); „Има, истина, примера како колерични, жестоки људи отрпе увреду, а и то бива тамо, где хоће да се уклоне од већег зла. Гален наводи, како колерични војници отрпе тешку увреду свога заповедника“ (*Позоришће*, 11. 12. 1874).

20 У проширеном корпусу јављају се оба значења овог придева.

тан у употреби. Разлог за то може се заправо тражити у подражавању енглеског обрасца, где се именица *корона* употребљава у придевском значењу: *корона вирус*, *корона журка*, *корона режим* и још многе друге речи које бележи *Речник њојмова из периода епидемије ковида*, али и неки радови који се баве овом проблематиком (в. Марковић 2021: 168). У истим се обрасцима данас употребљава и лексема *ковид*: *ковид амбуланција*, *ковид болница*, *ковид инфекција* и сл., с обзиром на то да се лексеме *корона* и *ковид* употребљавају као синоними (Марковић 2021: 168).

Поред медицинског назива *колера/холера*, у текстовима о колери забележене су и лексеме *болесѝ*, *редња* (*холерична*) (или израз *редљичива болесѝ*), *ејидемија* (и израз *ејидемична болесѝ*), (*злокобна/колерска*) *зараза*, *ѝмор*, *ѝрилейчивосѝ*, *морија*, *мора*. Ексерципирана грађа показује да је у употреби честа била реч *редња*, чија је мотивисаност веома прозирна,²¹ док се синонимски страни назив²² *ејидемија* (као и израз *ејидемична болесѝ*) ређе користи у нашем корпусу. И мотивисаност лексеме *ѝмор* сасвим је прозирна – она се односи на оне болести од којих су људи умирали (у великом броју), што важи и за лексеме *морија* и *мора*.

Наравно, наведене лексеме не везују се само за епидемију колере.²³ Лексеме *редња* и *ејидемија* тичу се и других заразних болести. Лексема *ѝрилейчивосѝ* се односи на велику заразност колере, а користила се и за друге врсте лако преносивих болести. У питању је славенизам који значи „лепливост“. Употреба лексеме са овим значењем указује заправо на то како се концептуализовала велика заразност неке болести – као нешто што се „лепи за човека“, дакле лако преноси. У вези са овом лексемом је и придев *ѝрилейчив*, који се употребљавао са истим значењем као и придев *кужан*.

Придев *кужан* у својој основи има назив за другу болест (*кугу*), али се у текстовима користио и у контексту колере,²⁴ али и других заразних болести, што потврђује значење ове речи у РМС и РСАНУ. У РМС се као примарно значење наводи „који се односи на кугу“, док је ово значење у РСАНУ дефинисано на другом месту, а значење које је општије и које се односи на било коју заразну болест дефинисано је као примарно („који пре-

21 Уп. дефиницију у РЈАЗУ: „bolest, koja redom ide i skoro po redu na svakoga dolazi, pomor, pošast, epidemija“.

22 Да је реч о синонимима, потврђује то што се у текстовима који говоре о неким другим болестима могу јавити ове две лексеме у форми контактних синонима: „Како је ова бољка прилепчива то се често изроди читава редња (епидемија)“ (*Глас народа*, 8. 4. 1873) и сл. Контактни синоними били су веома карактеристични за употребу терминологије у текстовима XIX века (в. Бјелаковић 2017: 310–311).

23 „Редња зове се свака она болест, која ухвати много људи на један пут, па ако и мори, каже се помор“ (*Глас народа*, 14. 4. 1874).

24 С тим у вези занимљива је следећа констатација С. Иванића (1940: 80) о познавању болести колере у српском народу: „У народу чак није постојало ни познавање ове болести [...] Што се тиче саме болести народ је колеру мешао с кугом.“

носи заразу; заражен“). Претпоставка да је у неком тренутку примарно било значење „који се односи на кугу“ ослања се на основу речи, али и хронолошки на појаву епидемије куге. То показује да је дошло до проширивања значења и као таква лексема *кужан* се чешће употребљавала, што би овом значењу, у том случају, могло дати примат у дефинисању. Као фигуративно значење се у речницима помиње и „гадан, нечист, одвратан“, где се веза са болешћу изгубила, а значењски су се сачувале само оне представе које су имале везе са физичким стањем болесника оболелог од куге. Поред придева *кужан*, забележен је и синонимни придев *заражен*.

Људи који су оболели од колере називају се *холерична лица*, *разболеваши се лица*, *болујући од колере*, поред општијег назива *болесник*, али нису забележене изведенице које би именовале мушку или женску особу оболелу од колере (РМС бележи, на пример, лексеме *кужник* и *кужница*). Данас се оболели називају *ковид ђацијенима*, а могу се срести и изведенице *ковидаш*, *коронац*, *коронашица* и сл. (в. *Речник ђојмова из ђериода епидемије ковида*).

Као што је то случај и данас у текстовима који се баве короном, у текстовима о колери указује се на проблем окупљања људи, па се болест највише ширила тамо где постоји *сасијанак од људи*, *свеи у једном месиу сабијен*, *де се год силан свеи сииче*, *нагомилавање људи*, *нагомилавање у собама* и сл., због чега се препоручивало да људи држе *расијојаније* јер колера „неможе опасна бити на даља растојнија“ (X 3). Данас се у језику усталио израз *социјална дистанца* као једна од главних мера у спречавању ширења вируса корона, а представља доследан превод са енглеског језика (Štrkalj Despot 2020: 2).

У старијим текстовима говори се о извесним мерама које су се спроводиле у циљу спречавања ширења заразе: *мере ђредосијрожносии*, *нужне медицинске мере*, *санииетиске мере*, *ђредохрањајуће мере лекарске* и сл. С тим у вези су и изрази *болничарска сирука*, *каранђинска сијаница*, *лекарска ђомоћ*, *лекарска сирука*, *санииетиска комисија*, *санииетиска ђолицја*, *санииетиски кордон*, *санииетиски одбор* итд. Данас се лексема *сирука* усталила у свакодневном говору захваљујући медијима и односи се пре свега на медицинске стручњаке. Такође су предузете одређене мере (*ошиђре/сироге мере*), а уколико вирус ослаби, говори се о *ђојуишиању мера* и сл. Постоје *ковид редари*, чији је задатак да проверавају да ли гости у одређеним објектима испуњавају прописане услове да у ђима бораве или скрећу пажњу на поштовање прописаних мера заштите од вируса корона. Некада су, поред *комисије*, која је морала да пази на услове живота (K 25), постојали и појединци који су водили рачуна да се поштују мере за очување здравља (X 33). Они су се називали *надзираиђели* (уп. данас *сиручни ииђаб*), а на мањим подручјима *сиарашђели ђоједини[x] сокака*.

Према извору тј. пореклу колере, у текстовима из друге половине XIX века јављају се две врсте колере: *индијска* или *азијаиђска* и *наша*, *ђро-*

сѣа или *месна*, а такође и *ѿешиѿанска*, према месту где је колера у јеку: „’Азијатска колера’ грозно мори браћу нашу у Црној Гори“ (*Засѣава*, 13. 7. 1867); „Има даље и од саме колере две врсте: једно је та права и извикана индијска ил азијатска, као што је озго описана; а друго је тако звана наша ил проста, како се код нас свакога лета о дињама и лубеницама по неки случај деси, обично иза назеба трбуха, или иза престопа у јелу ил пићу“ (*К* 1867, 7) итд. Колера се детерминише и хронолошки: *лањска колера*, *овогодишња колера*, *садашња колера*: „и у време помора од лањске колере“ (*Школски лисѣ*, 15. 4. 1868); „преглед о овогодишњој колери“ (*Засѣава*, 6. 8. 1871); „у садашњој колери убоге је православне јаднике [...] од свију садругова своји он једини и то бесплатно сарањивао“ (*Засѣава*, 6. 11. 1866) итд.

Откако је почела епидемија вируса корона, јављали су се различити сојеви короне у зависности од хронологије појављивања или од простора где је вирус мутирао у нови сој, па су у почетку они носили називе *бразилски*, *бриѿански*, *јужноафрички сој*. Међутим, Светска здравствена организација објавила је да је овакве називе, који су фигурирали у науци и јавном дискурсу и у свету и код нас, боље заменити словима грчког алфабета. Оваквом номенклатуром се, како се истиче, обезбеђује лакши изговор и избегава стигматизација.²⁵ С тим у вези, према хронолошком принципу, некадашњи сојеви добијају нове називе: *бриѿански сој* постаје *алфа*, *јужноафрички* постаје *бейѿа*, *индијски* постаје *делѿа* и сл.,²⁶ а јављају се и називи *делѿа илус*, *омикрон* и сл.²⁷

Врхунац болести, данас *ѿик короне*, у текстовима о колери назива се *највећи мах*, *највећи сѣеѿен* или *највећи јек*, док се почетак болести назива *ѿрвим сѣеѿеном*. За развој болести забележени су изрази *развијање еѿидемије*, *ѿре(д)узимаѿи мах*, као и глагол *зама(х)иваѿи*. За смиривање болести забележени су глаголи *уѿаложѿиѿи*, глаголи *слабиѿи* и *ѿоѿушиѿаѿи*, именица *ишчезавање* и израз *губѿиѿи снагу*. Ток болести означен је лексемама *ѿечај* и *ѿок*. Знаци који указују на то да је неко оболео од колере називају се *ѿојав*, *ѿреѿходећи знакови*, *ѿреѿходни ѿојави*, *ѿреѿходни знакови (холере)*, *ѿреѿказач редње*, *ѿреѿказач болесѿи*, *ѿѿомињач*, *казач*, *весник*, док се данас најчешће употребљава медицински термин *симѿѿом*. Забележени су и изрази *маја холерична*, *квасац колере* и *ѿринѿѿ колерични*,²⁸ за које је данас уобичајена лексема *клиѿа*.

25 <https://www.who.int/en/activities/tracking-SARS-CoV-2-variants/> (22. 12. 2021)

26 <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/korona-virus-alfa-beta-gama-novi-sojevi-korona-virusa-zvace-se-po-grckim-slovima/> (22. 12. 2021)

27 „Ljudi zaraženi delta sojem korona virusa su u dvostruko većem riziku od bolničkog lečenja, u odnosu na alfa soj koji je ranije bio dominantan u Velikoj Britaniji, pokazuje novo istraživanje engleskih naučnika“ (*BBC News na srpskom*, <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-58368718>, 12. 12. 2021) и сл.

28 Да су у питању синонимни изрази, показује њихова употреба у форми контактних синонима.

Данас се усталио у језику израз *време короне*, *доба короне* и сл. Ови изрази се могу довести у везу са Маркесовим романом *Љубав у доба колере* (уп. Бојанић Ћирковић, Стошић 2022). У текстовима из XIX века такође се користио израз у *време колере*, *за време колере* или се користила конструкција у *колери*: „у време помора од лањске колере“ (*Школски лист*, 15. 4. 1868); „и у време страховите лањске колере“ (*Школски лист*, 15. 4. 1868); „Што се тиче врсте од ране за време к. [колере] оно се истина прописује да сваки остане при својој уобичајеној рани“ (*К* 17); „Ово је свакад нужно, ал у колери најнуждније“ (*К* 16) итд.

3. Концептуализација колере

Посебну пажњу приликом читања текстова о колери привукли су нам начини концептуализације болести. У њима се огледа начин на који људи сагледавају невидљиве, апстрактне појмове, какви су у нашем случају болести, конципирајући их помоћу чулно доступних појмова, што се налази у основи појмовне метафоре (Klikovac 2004: 11–12).

Текстови о колери који су чинили корпус за ово истраживање показују да се холера различито концептуализовала. Нека истраживања која су спроведена о начину на који концептуализујемо корону у савременом тренутку показују да се стање у коме се налазимо концептуализује као ратно (Štrkalj Despot 2020: 5–6). У текстовима из XIX века под ову би се метафору могло подвести сагледавање колере као непријатеља који влада, напада, тамани, дави људе и сл.:

Он каже да су главни узроци постанку и распрострањању она четири најопаснија војничка непријатеља у становима и болестничким заводима –, успалење, пољачине, врућице и колере – у оскудици чистог ваздуха (*Војин*, 1. 1. 1865); ...али наједанпут завлада тако жестока холера међу војницима његовим, да их је прве ноћи 4–500 болестних а до 100 мртвих пало (*Војин*, 1. 1. 1865); Досад у Пешти није завладала холера као зараза (*Засџава*, 13. 8. 1866); Мая или квасац холере не се до сада могао одвоити, нити примѣтити; но одъ како є се холера почела чесће у Европи показивати, познати су известни нѣни появи при развѣнню епидеміе, распространенню и изчезаванню нѣномъ, и при нападанню и леченню болесника (*Х* 1867, 1); Холера се скоро по целој Перзији раширила и већ је неке азијатске провинције од Турске узела (*Засџава*, 5. 9. 1971); Од стране магистрата сл. и краљ. града Сомбора овим се до обштег знања ставља, да је обдржање на 24. авг. т. г. падајућег годишњег вашара усљед владајуће колере засад обустављено (*Засџава*, 10. 8. 1873); Нагомилаванѣ люди било то у єдној згради, или у маломъ месту, под-помаже простиранню холере и ячини нѣной: што є веће нагомилаванѣ людѣй, брже се епидемія распростире и яча є у своме нападанню, но болестъ брже дође до најячегъ степена и брзо пређе (*Х* 1867, 6); Кад изађе редња од колере, а она сваки дан све више људи хвата, и бива све љућа док не дође у највећи

мах, па онда почне попуштати. Обично изтера на брзо до највећег маха, а падање и попуштање небива онако брзо, нит пресече одједаред, па да више никог не ухвати; него се трговлачи, све мање хватајући и слабље; али и у овом непостојано, јер по неки дан букне сила јаче, ухвати их многе, мислиш вратила се на стари мах (*K* 1867, 8) и др.

Свака заразна болест која поприми размере епидемије односи велики број жртава, те не чуди што се колера концептуализује као убица, целат, при чему неколико ексцерпираних примера указује на везу са митолошком представом смрти као косача:

Али истом 5. о. м. изиђе наша гошћа са бојом на среду, а 6. опет учина и ремек свој, и показа нам шта је она кадра урадити; јер тај дан саранисмо до 30 телеса, над којима само она смртну пресуду учини, и то јој је још данас свакидашња дневница (*Засџава*, 22. 10. 1866); ...докле глад и колера Црногорце с лица земље покошавају (*Засџава*, 13. 7. 1867); ...услед жртава које је колера у Црној Гори покосила (*Засџава*, 15. 10. 1867); Кад оно Турска помисли да је колера Црну Гору утаманила (*Засџава*, 22. 2. 1868); Минувша година за Херцеговину је била зла и немила, јер је колера – тај љуцки страшни целат – млогу чељад и породице на вељу жалост покосила, и цијела села опустила (*Засџава*, 30. 5. 1868); Камо нас? није нас земља прогутала нити колера уморила (*Засџава*, 11. 7. 1868); Скупштина је овај доста неповољан извештај узела на знање, и том приликом је у записник своје сажаљење над смрћу представника Јаше Вучетића, који је постао жртвом колере (*Засџава*, 29. 7. 1873); ...бесни у истим местима колера и коси, тако да је сва породица изумрла и куће опустошене (*Засџава*, 16. 9. 1873); Колера је до сад 1400 душа покосила, једнако коси (*Засџава*, 28. 9. 1873) и др.

Смрт од колере доживљавала се и као пад, као и разболевање од колере, а познато је да се негативне појаве концептуализују као нешто што је доле (уп. Стошић 2016: 84):

...али наједанпут завлада тако жестока колера међу војницима његовим, да их је прве ноћи 4–500 болестних а до 100 мртвих пало (*Војин*, 1. 1. 1865); Данас нам стиже глас из Сентомаша да је тамо пао жртвом колере овдашњи син, мед. др. Ђорђе Бастих (*Засџава*, 19. 10. 1866); Ово одвајањ маџ холеричне изъ тѣла чрезъ проливъ може трајати одъ три до осамъ дана, па или се човекъ поврати у здраво станѣ, или падне сасвимъ у холеру, т. е. пређе у други степенъ болести (*X* 1867, 5) и др.

Човек је преносилац заразе, тако да се она јавља у оним местима где је боравила заражена особа, о чему сведочи и једна констатација у *X*: „По томе што ю люди преносе, разуме се да се оним путовима и проноси, коима люди пролазе, зато е примећено, да се холера шири дужъ главны сувоземны и водены друмова и оны, коима войска или гомиле людѣй из заражены у здрава места пролази“ (1867, 2). Из овога произлази концептуализација ко-

лере као путника који мења своје позиције у простору, што показују следећи примери:

Кадъ холера гди влада, она се може пренети и распростирати у друга здрава места само чрезъ люде и ствари (*X* 1867, 2); Колера, која се у Црној Гори по неким местима распространила жестоко је морила, већином, жене, децу и старце. Већ је по свим местима почела губити своју снагу, те их све мање умиру (*Засѣава*, 10. 8. 1867); Још месеца августа јавило је угарско министарство варошима и селима, да се иза граница наше домовине појавила колера и позвала их је, да се постарају: како би јој се у нашим крајевима стало на пут, ако би овамо потегла (*Глас народа*, 5. 9. 1871) и др.

Како се колера периодично враћала, а епидемија је избијала, како је поменуто, у више наврата, она се у текстовима концептуализује као (немили) гост / гошћа, у чему се огледа чињеница да она није била стално присутна:

Али истом 5. о. м. изиће наша гошћа са бојом на среду, а 6. опет учина и ремек свој, и показа нам шта је она кадра урадити; јер тај дан саранисмо до 30 телеса, над којима само она смртну пресуду учини, и то јој је још данас свакидашња дневница (*Засѣава*, 22. 10. 1866); Тако је протекло једно 8 дана и наша госпођа гошћа, или из етикета, или што се на други мести зајазила, задовољавала се са дневницом од 3, 4–5 душа, и то како који дан (*Засѣава*, 22. 10. 1866); Читасмо у новинама, како та несретна болест „колера“ почини грдна јада и покора по многи мести и крајеви наше монархије, па смо се ми бојали, да какогод и нама у Бачку у походе несврне (*Засѣава*, 22. 10. 1866); Мени је непоњатно како је на Црнојевећа реку дошао овај немил нов гост. Познато је, да има у Херцеговини око Требиња поменуте болести (*Засѣава*, 16. 7. 1867); ...била колера, и де, као што се често чисти, има изгледа, да му може на ново у госте доћи (*Глас народа*, 27. 6. 1871) и др.

Веома је занимљив одабир глагола којима се описује колера у XIX веку: она *сѣеже*, *свирейсѣвује*, *бесни*, *излази*, *долази* итд., дакле има извештајан персонификовани облик јер се концептуализује као нешто што је живо, често као разјарена звер, животиња:

Три четири душе посташе жертвом свирѣпства колере (*Школски лисѣ*, 1. 11. 1866); ...а поред тога беснила је колера у Босни и Херцеговини (*Засѣава*, 28. 9. 1867); Отуда су велике вароши права гњизда и легла колере, ту де силан свет све једно на другом станује (*K* 1867, 11); Беснила је у нашој домовини колера те је потаманила више него 120 хиљада душа (*Глас народа*, 30. 12. 1873) и др.

Избијање колере концептуализовало се и као избијање ватре, при чему се користио глагол *букнуѣи*:

Обично изтера на брзо до највећег маха, а падање и попуштање небива онако брзо, нит пресече одједаред, па да више никог не ухвати; него се трговлачи, све мање хватајући и слабље; али и у овом непостојано, јер по неки дан букне сила јаче, ухвати их многе, мислиш вратила се на стари мах; неки дан (*К* 1867, 8); Јављају нам из *Ваљева* села у долњо-михољачком котару, да је онде необичном жестином букнула колера (*Засијава*, 18. 7. 1873) и др.

Наведени примери концептуализације колере²⁹ показују који је био интензитет болести, како су је људи доживљавали, каква је била њена природа и сл.

Посебну пажњу привлаче забележени примери у којима се неке друге појаве концептуализују помоћу феномена колере, што показује виши степен утицаја на начин размишљања:

А то је колера од које се Мађари плаше – Русија (*Засијава*, 23. 4. 1871); Рус, то је колера, која Немце дави, и што је Аустрија попустила, то је она више од страха од Русије, нежели самих Чеха учинила (*Засијава*, 24. 4. 1871); Одавно је казато да су Немци славенска колера, али слава Богу, што смо се до данас тако дотерали, да се од те колере, никако не плашимо (*Засијава*, 30. 4. 1871); Дакле сад смо начисто. – Турци се не боје толко природне колике политичке колере из Аустрије, контумац су зато тако дуже подуже оставили, јер се надају, да ће моћи своје послове кроз 15 дана свршити (*Засијава*, 12. 8. 1873).

Сличан пример забележен је у текстовима објављеним на *Филоблог*у у време епидемије вируса корона: „Укратко, капитализам ће преживјети пандемију коронавируса јер је капитализам супервирус у константној пандемији“ (Бојанић Ћирковић, Стошић 2022). Наведени примери показују да се одређене семе у вези са заразном болести могу метафорички пресликавати на политичке или друштвене ситуације које немају везе са болешћу, али се повезују са неким сегментом њеног значења: трајање неке друштвене појаве поистовећује се са епидемијом вируса, страх од непријатеља са страхом од колере, чему је свакако допринело и концептуализовање колере као непријатеља, а епидемије као ратног стања.

4. Закључак

Заразне болести које добију статус епидемије постају део човекове свакодневице, а то се неминовно одражава на језик, као и на мишљење. Језик, дакле, прати промене у било ком аспекту људског живота и друштва. О томе сведоче анализирани текстови о колери из друге половине XIX века исто колико о томе сведоче и актуелни текстови о корони. Разлике у односу на некадашње текстове односе се пре свега на употребу другачије лексице.

29 Претпостављамо да се наведене концептуализације могу односити на концептуализацију било које болести, али би за то требало проширити корпус и обухватити и друге врсте болести.

Издвојена лескика представља скроман допринос проучавању медицинске терминологије у XIX веку. За употребу терминологије у XIX веку била је карактеристична употреба синонима,³⁰ што је потврдила и анализа лексема које су забележене у корпусу (*редња и ейидемија, њрилейчив и ку-жан, маја и квасац колере* и сл.). У корпусу се још увек може наићи на употребу славенизама (*џрилейчивосѝ, расѝојаније, разболешиа се лица* итд.), а присутне су и речи страног порекла (*ейидемија, колера/холера, маја* и др.). Анализа лексике болести показала је да медицинска терминологија у испитиваном периоду још увек није конституисана у савременом смислу речи, али је тај процес свакако био у току.³¹

На основу примера концептуализације колере може се схватити однос човека према одређеној појави. Човек у XIX веку имао је пасивнији однос према колери у односу на савременог човека према корони, што се може закључити на основу наведених примера концептуализације (уп. Štrkalj Despot 2020: 4–5). Веома је занимљиво да је у XIX веку колера персонификована, због чега јој се придају особине бића – она је љута, гадна, свирепа, несретна, жестока, она бесни итд., а доводи се у везу и са неким митолошким представама укореењеним у људском веровању/мишљењу.

Представљено истраживање показује да нема суштинских разлика када су у питању велике болести и њихов утицај на језик. И некада и данас у дискурсу који говори о некој болести сасвим је очекивана употреба одређене медицинске терминологије. Данас се може претпоставити већи утицај с обзиром на заступљеност различитих медија, а не само писаних као некада, због чега су се многе лексеме великом брзином одомаћиле у језику. Актуелност многих лексема које се данас користе биће много мања након што се епидемија стиша/заврши, а време ће показати шта ће од нових речи остати да живи у језику.

Литература

- Бјелаковић 2017: Бјелаковић, Исидора. „Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)“. *Словенска ѝтерминологија данас* (ур. Предраг Пипер, Владан Јовановић), Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2017, 305–315.
- Бојанић Ћирковић, Стошић 2022: Бојанић Ћирковић, Мирјана и Стошић, Јелена. „Филоблог у време пандемије: између учења и ескапизма“, 2022 (у штампи).
- Димитријевић, Жижић Борјановић 2013: Димитријевић, Брана и Славица Жижић Борјановић. „Медицинска терминологија и фразеологија и судбина *Срѝског*

30 Појава синонимије у терминолошком систему резултат је слободе у стварању термина (Бјелаковић 2017: 312).

31 Научна мисао код Срба почиње да се конституише крајем XVIII века, када се јављају прва научна дела, а посебно током прве половине XIX века (Бјелаковић 2017: 305), а када је у питању медицина, може се рачунати и на каснији период.

- архива за целокујно лекарсџво“*. *Зборник Маџице срџске за друшџивене науке* 142, 2013, 75–102.
- Иванић 1940: Иванић, Стеван З. *Колера у Србији у XIX веку*. Београд: Централни хигијенски завод, 1940.
- Јерковић 1995: Јерковић, Вера. „О језику медицинских списа Ходошког зборника“. *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику* XXXVIII/1, 1995, 29–39.
- Јовановић 2020: Јовановић, Владан. „О називу једног вируса“. *Језик данас*, Година XVI, Број 15 (2020), 1–4.
- Јовић 2011: Јовић, Надежда. *Језик Хиландарског медицинског кодекса*. Ниш: Филозофски факултет, 2011.
- Карачина 2020: Карачина, О. Е. „Јзык пандемии: лингвокултурологические аспекты“. *Russian linguistic bulletin* 2 (22), 2020, 45–48.
- Марковић 2021: Марковић, Јордана. „Улазак короне у српски језички систем“. *Исходишџа* 7, 2021, 163–176.
- Николић и др. 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана, Новокмет, Слободан. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета* LI/1, 2021, 365–390.
- Рељин 2011: Рељин, Игњат. „Средњовековна медицина у Србији“, 2011 (<http://www.rastko.rs/rastko/delo/14016>, 28. 2. 2022).
- Стошић 2016: Стошић, Јелена. „О појмовним метафорама у вези са емоцијама у језику писаца славеносрпског периода“. *Емоције у кулџури Срба и Бугара* (прир. Данијела Поповић Николић), 2016, 79–87.

- Bugarski 1976: Bugarski, Ranko. „Jezik i društvene promene“. *Polja*. God. 22, br. 203, 1976, 2–5.
- Chantraine 1999: Chantraine, Pierre. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Paris: Klincksieck, 1999.
- Ђордан, Марић Месаровић 2020: Ђордан, Андријана и Марић Месаровић, Санја. „Језик у доба пандемије ковида-19: термилошка ређења у српском и шпанском језику“. *Комуникација и култура* online, Година XI, број 11, 2020, 51–69.
- Klikovac 2004: Klikovac, Duška. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Љгоја штампа, 2004.
- Ѕтркалј Despot 2020: Ѕтркалј Despot, Kristina. „Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)?“. *Hrvatski jezik* 2 (2020), 1–7.

Речници

- РМС: *Речник срџскохрватџскога књижевног језика*, I–III, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; *Речник срџскохрватџскога књижевног језика*, IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник срџскохрватџског књижевног и народног језика САНУ*, 1–, 1959–. Београд: Српска академија наука и уметности.

РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, I–XXXIII, 1880–1976, Zagreb (<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=196759>, 15. 2. 2022).

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1–4. Zagreb, 1971–1974.

Извори

Преишраживе дигитализоване историјске новине, <http://www.unilib.rs/istorijske-novine/napredna-pretraga-lat>, 1. 9 – 1. 12. 2021.

О владању за време колере, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/4363>, 1. 9 – 1. 12. 2021.

О холери и настављена шта треба због холере чинити, да се люди одъ тога сачувају, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/4370>, 1. 9 – 1. 12. 2021.

ABOUT THE BEHAVIOR DURING CHOLERA – LANGUAGE AND EPIDEMICS THEN AND TODAY

Jelena M. Stošić

S u m m a r y

In this paper, we deal with the language of texts about cholera in the 19th century. The analysis of the excerpted material included lexicon, on the one hand, and conceptualization of cholera, on the other. These two aspects of the research aimed at showing the extent to which the cholera epidemic affected language and thinking. The paper also provides a comparison with the current situation and the impact of the coronavirus epidemic on the Serbian language. Research has shown that there are no essential differences when it comes to major diseases and their impact on language. Both then and today, in the discourse that speaks of a disease, the use of certain medical terminology is quite expected. As far as conceptualization is concerned, it can be concluded on the basis of examples that man in the 19th century had a more passive attitude towards cholera compared to modern man toward coronavirus, which can be concluded on the basis of the above examples of conceptualization.

Key words: cholera, lexicon, conceptualization, coronavirus, language and thinking

О СИНТАКСИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА ГОВОРА ОБОЛЕЛИХ ОД ВИРУСА КОРОНА*

Ивана З. Митић**

Досадашња истраживања потврђују да се код особа оболелих од вируса корона јавља когнитивна дисфункција, што се препознаје у споријој обради информација, слабијем памћењу и вербалној флуентности. Да би се проверило каква је синтакса говора оболелих од вируса корона, на корпусу транскрипата разговора у којима су учествовали говорници са југа Србије испитивани су начини формирања конструкција и реченица, те употребљени синтаксички поступци. Анализом је утврђено да говорници користе: 1. непотпуне реченице, 2. реченице у којима доминирају елидирање, редупликација, те замена места реченичних елемената услед чега су јасност и прецизност исказа угрожени. Резултати иду у прилог претпоставци да когнитивна дисфункција изазвана вирусом корона доводи до аномалија на плану реченичне структуре.

Кључне речи: српски језик, когнитивна дисфункција, елипса, редупликација, супституција, вирус корона

1. Увод

У овоме раду бавимо се истраживањем синтаксичких карактеристика говора особа које су прележале вирус корона. Вирус корона је по први пут регистрован децембра 2019. године у Кини. У Републици Србији први случај забележен је 6. марта 2020. године, а пандемија и данас траје. Реч је о вирусу који изазива болест COVID-19, и од кога је, у тренутку писања овог рада, на основу података доступних на сајту Министарства здравља Републике Србије, у нашој држави оболело 1.952.029 људи, а преминуло 15.662.¹ Урађена истраживања показала су да овај вирус изазива не само

* Огранак САНУ у Нишу (О-25-20): *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*. Координатор: академик Љубинко Раденовић. Руководилац пројекта: проф. др Марина Јањић.

** Филозофски факултет у Нишу, Департман за србистику, ivana.mitic@filfak.ni.ac.rs
1 <<http://skr.rs/z4dJ>> 19. 3. 2022.

респираторна обољења него и да може довести до когнитивне дисфункције (Becker et al. 2021; Daroische et al. 2021). Резултати показују да се последице уочавају како у погледу саме вербалне флуентности тако и у потешкоћама у обради информација и у слабијем памћењу. Ранија истраживања, као што је истраживање Аронсон и др. (2019), испитивала су да ли је когнитивна дисфункција повезана са редукованом синтаксичком комплексношћу у писаном материјалу. Аутори су ово проверавали на примеру просечне удаљености између речи и оних синтаксичких елемената од којих зависе у фрази или реченици и показали да постоји директна веза између наведеног и степена когнитивног оштећења, као и да је оштећена радна меморија могуће објашњење оваквих резултата. С обзиром на то да, како Галан (2020: 217) тврди, „оштећења различитих делова мозга доводе до различитих видљивих последица у људском понашању и функционирању“ као и да „лезије одређених центара у мозгу могу утјецати и на језичне функције разумијевања и продукције“, нас у овоме раду интересује на који начин последице когнитивне дисфункције забележене и код особа које су прележале вирус корона утичу на синтаксу њиховог говора. Претпоставили смо да ће код говорника српског језика, с обзиром на регистроване потешкоће у претходним истраживањима (Becker et al. 2021; Daroische et al. 2021), доћи до појаве синтаксичког дефицита, који ће за последицу имати стварање недовољно јасних и недовољно прецизних реченица. Под синтаксичким дефицитом подразумевали смо аномалије на плану реченичне структуре на корпусу српског језика услед којих су јасност и прецизност угрожени. Предикцију смо проверавали на корпусу транскрипата разговора који су вођени 2020. и 2021. године са говорницима са југа Србије који су оболели од вируса корона. Испитаници који су учествовали у истраживању имали су блажу клиничку слику и нису били животно угрожени.

Рад је организован на следећи начин: након краћег уводног дела следи теоријско-методолошко поглавље које је подељено на четири одељка: у првом и другом одељку представљена су досадашња истраживања која су директно или индиректно повезана са нашим истраживањем, у трећем су наведена основна синтаксичка правила која важе за српски језик, а у четвртом одељку дефинисани су предмет, циљ, те хипотеза и описано је како је формиран корпус. Треће поглавље је централно поглавље и у њему су предочени резултати истраживања. У последњем поглављу дата су закључна разматрања.

2. Теоријско-методолошко поглавље

У првом одељку ћемо најпре представити резултате истраживања у којима се разматрају последице когнитивне дисфункције по језичке способности говорника који су прележали вирус корона, а у другом одељку и истраживања рађена на материјалу српског језика у којима се испитује утицај когнитивних оштећења на језичке способности говорника. У трећем

одељку теоријски образлажемо основна синтаксичка правила у српском језику која се тичу начина организације реченичне структуре на основу информација доступних у релевантним граматикама, те објашњавамо поступке као што су елидирање и супституција. У четвртном одељку дефинишемо предмет, циљ, те хипотезу и описујемо корпус.

2.1. О вези између вируса корона и когнитивне дисфункције – досадашња истраживања

Рамић (2020) је проучавао последице вируса корона по функционисање централног нервног система и утврдио да се код особа које су прележале овај вирус јавља когнитивна дисфункција. Аутор је препознао и да испитаници имају потешкоће у говору које су довеле до ослабљене језичке продукције, због чега сматра да је за њихов опоравак неопходно укључити оне који ће помоћи да се такви проблеми дијагностификују и превазиђу. Ву и др. (2020) испитивали су да ли се код особа оболелих од вируса корона јавља когнитивна дисфункција. С обзиром на то да су особе које су прележале вирус корона имале слабија постигнућа у домену краткорочне меморије, те пажње и концентрације од особа које нису прележале овај вирус, утврђено је да су краткорочна меморија, пажња и концентрација делимично погођени вирусом корона, што утиче и на језичке способности оболелих испитаника. Резултати су показали да когнитивна оштећења могу бити заједничка потешкоћа испитаницима након опоравка од вируса корона, те да степен оштећења не зависи од пола и узраста испитаника, као ни од начина на који је болест третирана, а ни од дужине трајања болести.

Дарош и др. (2021) урадили су ревизију истраживања у вези са когнитивним и неуролошким последицама које вирус корона изазива и утврдили да он може довести до појаве оштећења у меморији, пажњи и вербалној флуентности. Поред овога, навели су и да је у претходним студијама забележено да испитаници имају потешкоће са језичким захтевима. Бекер и др. (2021) анализирали су когнитивне способности особа оболелих од вируса корона. Истраживање је потврдило постојање когнитивне дисфункције која је препозната на основу промена видљивих у брзини обраде информација, у тачности, меморијском кодирању и памћењу. Ривс и Волаби (2022) урадили су студију случаја у којој су истраживали когнитивна оштећења код особе која је прележала вирус корона. Утврдили су постојање когнитивних оштећења која су се манифестовала, између осталог, у проблемима са пажњом и концентрацијом, те у оштећењу меморије. Поред овога, на основу урађених тестова показало се да особа има проблема са одређеним аспектима језика и да не може да понови целу реченицу. Аутори су указали и да постоје истраживања у којима је потврђено да се код особа које су прележале вирус корона јављају симптоми деменције, што се опет рефлектује кроз проблеме са пажњом, меморијом, те употребом језика. Резултати коментарисаних истраживања рађених са говорницима језика који није српски недвосмислено потврђују да се услед прележаног вируса корона јавља

когнитивна дисфункција, а што може изазвати стварање исказа чија је информативност ослабљена.

2.2. Когнитивна дисфункција и језичке способности говорника – досадашња истраживања синтаксичког дефицита на материјалу српског језика

С обзиром на то да, колико је нама познато, још не постоје истраживања на материјалу српског језика која доводе у везу когнитивне потешкоће изазване вирусом корона и језичку продукцију, у наставку овог одељка коментаришемо истраживања синтаксичког дефицита код говорника српског језика код којих је дијагностификована афазиа. Напомињемо да нити у једном случају не изједначавамо афазиа са вирусом корона већ да, с обзиром на чињеницу да се код наведених облика јављају потешкоће у употреби језика које су изазване одређеним когнитивним оштећењима, желимо да препознамо како се синтаксички дефицит у српском језику уопште може испољити, а што нам може бити од помоћи и приликом идентификације синтаксичких карактеристика говора оболелих од вируса корона.

Ковач и др. (2020: 248) истраживали су језички дефицит у спонтано продуктованом говору испитаника са Брокином афазиајом и препознали да се он огледа у „синтаксички поједностављеним реченицама у којима се уочава измењен редослед речи, недостатак или погрешна употреба функционалних речи и/или везаних морфема“. Језички дефицит се испољава у виду непотпуних исказа у којима предикат бива изостављен, а неретко се јављају и примери у којима је изостављен један део предиката, нпр. само модални глагол уместо конструкције модални глагол + пунозначни глагол, или само помоћни уместо конструкције помоћни + пунозначни глагол. Аутори су препознали да овакве реченице имају непотпуно значење јер није било могуће утврдити предикат на основу контекста.

Досадашња запажања у вези са начинима испољавања језичког дефицита у српском језику код испитаника оболелих од афазиаје представили су Вуковић и Ковач (2020). Како аутори бележе, у лингвистичким студијама идентификована су оштећења синтаксичког процесирања као и потешкоће у употреби глагола који имају сложену аргументску структуру, што узрокује потешкоће на плану продукције и препознавања граматичних реченица. Аутори су забележили и да се језички дефицит чешће испољава у дужим него у краћим реченицама. Тзв. амнестичка афазиа, која се на основу карактеристика, чини нам се, најближе може довести у везу са оним што се дешава код особа које су прележале вирус корона, „сматра се најблажим обликом афазиаје, а карактеризира је дисномија или аномија, тј. смањена способност или немогућност проналажења праве речи у памћењу“ (Галан 2020: 2018). Наведено се најчешће манифестује у спонтаном говору, и то у појединим аспектима, при чему флуентност није нарушена, што се разликује од стања код особа које су прележале вирус корона. Питање је какве су синтаксичке карактеристике говора особа које су оболеле од вируса корона, чиме се

бавимо у овој раду. Како су претходна истраживања о утицају вируса корона на когницију показала да се код испитаника јавља слабије памћење и потешкоће у домену језичке продукције, проверићемо најпре да ли у нашем корпусу постоје одступања на плану реченичне структуре у односу на правила која важе за српски језик, што се може одразити и на јасност и прецизност коришћених форми. У наставку овог одељка наводимо опште информације у вези са линеаризацијом елемената у српском језику и дефинишемо појмове као што су елипса и супституција, с обзиром на то да њихова адекватна употреба и те како утиче на јасност и прецизност продуктованих реченица, што је забележено и у досадашњим истраживањима синтаксичког дефицита у српском језику.

2.3. Линеаризација реченичних елемената, те супституција и елидирање у српском језику

Што се саме линеаризације елемената у реченици тиче, у српском језику „она може бити обавезна или факултативна, неутрална или комуникативно обележена“ (Пипер, Клајн 2014: 436). О реду речи у реченици опште информације дао је још Т. Маретић (1899: 419), који као значајна правила истиче она која се тичу редоследа енклитика, те удаљености између субјекта и предиката, при чему је обичније да се предикат јави одмах након субјекта, него да их већи број других речи одваја. Као апсолутно могуће и дозвољене наводи случајеве у којима се придев и заменица употребљени као атрибути јављају било испред, било иза именица, односно прилог употребљен у функцији адвербијалне одредбе испред или иза глагола. Маретић (1899) истиче и то да се „ријечи намјештају према важности, што је имају у реченици“. Као значајне факторе који утичу на распоређивање речи, Љ. Поповић (2004: 22–23) препознаје синтаксичку структуру реченице и информативну актуализацију реченице, наводећи да „распоређивање реченичних чланова [...] има значаја и за интерпретацију реченичне структуре“. Када је реч о распореду субјекта и предиката, те зависних чланова, Поповић (2004: 27) примећује да је значајно узети у обзир не само синтаксичку структуру реченице него и „реализацију реченице у виду оквирно-језгрене прогресивне информативне структуре“. Што се тиче позиције субјекта, када је реч о неутралном реду речи, Пипер и др. (2005: 489) наводе да се „именски израз у функцији субјекта појављује у иницијалној позицији у реченици, испред предикатског израза“, док се, када је реч о комуникативно необележеном реду речи, објекат „распоређује иза глаголског предиката“ (2005: 501). Важно је напоменути да постоје случајеви у којима се „само на основу реда речи и интонације може правилно разумети значење реченице“ (Пипер, Клајн 2014: 437). Ако се узме у обзир ниво именичке синтагме, онда се може рећи да редослед елемената у њој зависи од „њиховог значења и комуникативне функције“ (2014: 438), што опет потврђује оно што је наведено још код Маретића, а тиче се везе између редоследа речи у реченици и њиховог значења. Пипер и Клајн (2014: 447) не негирају могућност да се у српском

језику јаве различити видови огрешења у погледу линеаризације именичке синтагме и предиката, али напомињу да се наведено „остварује у бржем и колоквијалном изражавању уметањем помоћног глагола између саставних делова субјекатске синтагме“. Када је реч о линеаризацији унутар именског предиката, аутори (2014: 448) указују да се могу десити одступања од уобичајеног редоследа у коме глаголски део претходи именском делу предиката, што је мотивисано „комуникативним истицањем (рематизовањем) нове информације“ управо онога што попуњава позицију именског дела именског предиката. Што се именског предиката у чијем је саставу семикопулативни глагол и сложеног глаголског предиката тиче, Пипер и Клајн не бележе другу могућност осим оне у којој се лексичко језгро у првом и пунозначни глагол у другом случају јављају у постпозицији у односу на семикопулативни односно модални, те фазни глагол. У случају појединачних енклитика наводи се да је њихово место релативно слободно, осим што се никако не би смеле јавити на почетку реченице, док је редослед енклитика онда када их је више уређен у зависности од тога каквог су типа. Њихова линеаризација врши се на следећи начин:

„(I) *ли* [...] (II) помоћни глагол и презент глагола *бићи* осим облика за треће лице једнине [...] (III) датив личних заменица [...] (IV) акузатив или генитив личних заменица [...] (V) повратна заменица или речца *се* (VI) треће лице једнине презент глагола *бићи*“ (Пипер, Клајн 2014: 451).

Као што се на основу изложеног види, дозвољено је да један реченични елемент заузме другачије место од оног које му је према правилима предодређено. Тада долази до супституције места реченичних елемената. Уколико се супституција деси, важно је да она не утиче на информативност, јасност и прецизност самог исказа јер је суштина линеаризације, како Пипер и др. (2005: 1065) тврде, да се „информација организује према извесном редоследу, односно да се делови пропозиције сместе на одређена места у реченици“. Ови аутори наводе и да се главни значај линеаризације огледа у томе што он омогућава да се језички знаци доведу у везу како би настале реченице имале одговарајуће значење.

Поред правила у вези са линеаризацијом језичких елемената за значење реченица важни су и појмови као што је елипса. Процес елидирања елемената један је од честих синтаксичких процеса до кога најчешће долази из разлога језичке економије, што је сасвим оправдано када не утиче на јасност и информативност исказа. Како Пипер и др. (2005: 305) наводе:

„Изостављање неког дела реченице који би она морала имати према значењу свог предиката и аргументима које он имплицира своди се на два случаја: или је тако изостављање комуникативно неприхватљиво (нпр. *Он сматра...*, *Шуме се љубијају...*, *Град се налази...*), или је такво изостављање комуникативно прихватљиво, нпр. *Ви чистићете*, *Она пише*, *Ми љевамо*.“

Изостављени члан се разуме на основу „граматичких и семантичких особина оних делова реченице који нису изостављени“ (Пипер и Клајн 2014: 416). Када се деси да није могуће препознати изостављени елемент, или када на основу контекста није могуће недвосмислено утврдити који је од двају или више елемената прави, онда је информативност ослабљена.

Питање је шта се дешава када се правила која се тичу линеаризације елемената наруше, те да ли изостављање неког од елемената или промена места у односу на оно које граматике српског језика прописују може на било који начин да утиче на информативност и прецизност продуктованих форми, о чему ће бити више речи у наставку рада.

2.4. Предмет, циљ и хипотеза, те опис корпуса

У овоме раду истражујемо синтаксичке карактеристике говора особа које су прележале вирус корона. Имајући у виду знања о начину реализације конструкција, синтагми и реченица, те редоследа речи у српском језику, интересује нас да проверимо да ли се и на који начин синтакса говора оболелих од вируса корона разликује од већ утврђених правила о начину организације реченичне структуре српског језика (Пипер и др. 2005). Узевши у обзир резултате ранијих истраживања који показују директну везу између когнитивних способности говорника који су прележали вирус корона и језика који ти говорници користе, дефинисали смо хипотезу која тврди да промене у когнитивним способностима говорника настале услед оштећења организма доводе до промена на плану језичке структуре. Ову хипотезу проверавамо помоћу предикције која каже да код особа које су прележале вирус корона долази до синтаксичког дефицита који се препознаје у аномалијама на плану реченичне структуре, а што чини да су коришћене форме недовољно јасне и недовољно прецизне. Наш циљ је да опишемо и објаснимо аномалије на плану реченичне структуре на корпусу српског језика.

Корпус примера на којима се врши анализа формиран је претрагом транскрипата разговора вођених са испитаницима са југа Србије који су прележали вирус корона. Корпус садржи седам транскрипата разговора, а разговоре су водили чланови пројекта *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*. Питања која су постављана испитаницима дизајнирана су тако да се на основу одговора могу добити информације о физичком и психичком здрављу испитаника, те уопште о вирусу корона. Пошто нам није циљ да истражујемо синтаксичке карактеристике говора појединачних испитаника него да на корпусу транскрипата разговора уочимо аномалије на плану реченичне структуре, најпре смо објединили све транскрипте разговора, а онда корпус формирали тако што смо у угласте заграде уносили [KB01], где је KB скраћеница за вирус корона, а 01 ознака за први идентификовани пример у корпусу. Идентификовано је укупно 45 примера у којима је детектован синтаксички дефицит, а у раду ће бити наведени

репрезентативни. На корпусу је вршена само квалитативна анализа. Главни критеријум за анализу материјала је синтаксички критеријум.

3. О синтаксичким карактеристикама говора оболелих од вируса корона

Детаљна квалитативна анализа корпуса којим располажемо показала је да говорници који су оболели од вируса корона користе синтаксичке поступке као што су елидирање, редупликација и супституција и склони су да формирају непотпуне реченице, које су недовољно јасне и непрецизне. С обзиром на то да наведени синтаксички поступци те непотпуне реченице имају последице како по прецизност тако и по јасност исказа, наша првобитна хипотеза је потврђена. Наши резултати показују тренутно стање, те не можемо говорити о томе да ли су такве последице трајне и како се могу превазићи, а што може бити предмет новог и ширег истраживања. У наставку рада ћемо прокоментарисати најпре непотпуне реченице, а онда и сваки од наведених поступака и навести репрезентативне примере из корпуса.

3.1. Непотпуне реченице

Под непотпуним реченицама подразумевали смо реченице у којима недостаје неки од елемената који није могуће препознати на основу контекста, па су настале реченице недовољно информативне. У примеру 1а–в издвојили смо сваку од форми за коју смо сматрали да представља засебну целину. Прва непотпуна реченица започиње са *ево како*, без навођења предиката, након чега следи још једна која садржи само субјекат. Након две „неуспеле реченице“, под 1в дате су две зависне реченице и глаголски прилог садашњи *схватајући*, који би требало да буде део главне реченице, али ње уопште нема, нити се на основу контекста може утврдити њен садржај. Да је ток мисли испитаника непрекидан, показује и пример под 1г, који садржи све неопходне информације, али у коме испитаник коригује оно што је изнео у примеру 1в.

- 1) а) Па ево како... б) Ја... в) Схватајући кад се завршило ово ванредно стање да је ковид мало попустио... г) Међутим, уопште није попустио, вирус није ослабио... (КВ18)

Слично смо пронашли и у примеру 2а, у коме је употребљен помоћни глагол без допуне, након чега је прекинут ток мисли, а онда је у примеру 2б, уместо да се ток мисли настави, и допуни предикат из 2а, предикат *излазе* сложен са *дечица*.

- 2) а) Дечица, они су... б) излазе са друштвом. (КВ12)

У примеру 3а и 3в недостаје лексичко језгро именског предиката, а примеру 3б недостаје или инфинитив одговарајућег глагола јер би се он очекивао на основу редоследа елемената или цела зависна реченица коју би увео везник *ишће*. Овакви искази су непрецизни и недовољно информа-

тивни, те саговорник не може са сигурношћу да утврди шта је испитаник желео да каже.

- 3) а) Е, то је мало... б) Ту смо неки страх имали како шта... в) То је... (KB04)

У примерима под 4б, 4в, 4г и 4д дате су непотпуне форме које би биле апсолутно нејасне да нисмо навели и примере 4а те 4ђ, који им претходе, односно који следе иза њих. На основу појединачних речи у 4б, 4в, 4г и 4д није могуће прецизно утврдити праву информацију и ови примери потврђују да је ток мисли испитаника испрекидан и да управо такав ток захтева од саговорника пуну пажњу како би могао сам да повеже информације које су му дате на различитим местима у разговору.

- 4) а) ... Чак је нису ни снимали уопште, јер то је неки блажи облик, не знају, знаш... б) свако то... в) организам... г) сваког... д) наш... ђ) тај ковид деветнаест не доживљавају сви исто. (KB03)

Узевши у обзир све наведено, можемо рећи да реченице које смо дефинисали као непотпуне карактерише недовољна јасност и слаб ниво информативности. Овакви примери потврђују оно што је наведено у истраживањима Ву и др. (2020), Дарош и др. (2021), Бекер и др. (2021) и осталих – вирус корона доводи до ослабљене језичке продукције. Наши резултати у линији су и са начинима испољавања синтаксичког дефицита који су документовани у истраживањима Ковач и др. (2020) и Вуковић и Ковач (2020).

3.2. Изостављање елемената

У корпусу који смо анализирали пронашли смо примере који показују да су информације значајне за прецизирање значења реченица изостављене (в. примере 5, 6а–б и 7а–в), те смо детаљном анализом ширег контекста утврдили који су елементи изостављени, што је наведено у оквиру угластих заграда, а онда и какве последице изостављање елемената има по саму реченицу.

- 5) Искрено речено, није ми пало ... [на памет] да је, да... да је корона у питању. (KB05)
 6) а) Особа А: Да ли сте разговарали са њима? Какви су [они]... б) Особа Б: Јесам са [са њима свима или са лакшим болесницима?]
 разговарала сам са лакшим болесницима. (KB11)
 7) а) Особа А: Да ли мислите да су базени и друга јавна места извор заразе ковидом 19? б) Особа Б: Ја мислим да је вода баш заштита и мислим да су базени [заштита или зараза]... в) али контакт ван базена сигурно да јесте [зараза]. (KB8)

Како наша анализа показује, говорници изостављају форме које су део устаљених израза (в. пример 5, *јасни на џамеи*), или оне које се могу претпоставити на основу самог исказа (као у примеру 6 и 7). Што се примера под 6 и 7 тиче, некада се недвосмислено може претпоставити која је

форма изостављена (као у примеру 6а – *они*, или пример 7в – *зараза*), али постоје и двосмислени случајеви (као у примеру 6б, када се не зна са ким тачно се разговарало, те у примеру 7б, када није јасно да ли су таква места извор заразе или заштите). Наша анализа показује да овде није битно која је синтаксичка категорија изостављена већ да ли се на основу самог контекста може утврдити који је елемент или група елемената изостављена. Евидентно је да, када саговорник не може утврдити које је од двају могућих решења релевантно, исказ постаје недовољно прецизан, па самим тим и недовољно информативан. Овакви примери показују да слабија флуентност говорника који су прележали вирус корона доводи до оштећења на плану информативности самих реченица, што је опет у складу са резултатима изнетим у радовима Бекер и др. (2021), Дарош и др. (2021) и осталих које смо коментарисали у првом одељку другог поглавља.

3.3. Редупликација елемената

Приликом анализе транскрипата разговора утврдили смо да се као честа појава у говору особа оболелих од вируса корона појављује редупликација елемената, што засигурно не мора да буде само и нужно сигнал болести.² Под редупликацијом елемената подразумевамо понављање једног истог елемента или више њих. С обзиром на то да смо установили да се различити видови елемената редупликују, класификовали смо их узевши у обзир синтаксички критеријум на: редупликацију глаголског дела предиката (као у примеру 8), на редупликацију целог предиката (као у примеру 9), на редупликацију адвербијалних одредби (као у примеру 10), на редупликацију објекта (као у примеру 11), те на редупликацију празних речи (као у примеру 12).

8) Не могу да одем да се купам на базен, не могу нигде да одем јер знам да није, није безбедно. (KB09)

9) А: Три недеље сте били без тих чула?

В: Тако је, тако је! (KB14)

10) А: А колико дана сте пили тај лек?

В: Десетак дана... Десетак дана... И то је било то. (KB15)

11) И те вечери су ме оставили, мене, супруга је исто имала температуру, али је се вратила кући и она је једно недељу дана била баш у великом проблему што се тиче температуре. (KB16)

2 Захваљујемо анонимном рецензенту на сугестији да употреба поштапалица и понављање елемената не мора нужно бити узроковано вирусом корона него да може бити део говорних стратегија које се јављају у разговорном језику. Наш циљ овде није био да покажемо да је оваква употреба узрокована болешћу него да истакнемо да је таква појава идентификована у корпусу који смо истраживали. С обзиром на то да управо употреба наведених форми доводи до ослабљене информативности, сматрамо да је битно указати на њихову појаву.

- 12) Мислим, нема ништа од стабилизације, баш мислим да нису истинити ти, овај, подаци, и да је то негде узрок што се млади људи нису од почетка, овај, мало више крили и пазили. (KB11)

Проверили смо најпре да ли исте последице по јасност, прецизност и информативност реченица има сваки од типова редупликације. Анализа показује да је свако редуплицирање празно редуплицирање јер ни на који начин не доприноси да исказ буде јаснији, прецизнији и информативнији. Чини се да овакво редуплицирање само оптерећује реченицу, као и да испитаник редуплицира елементе у примерима 8–11 како би уверио саговорника у валидност својих речи. Поред овога, јасно је и да испитаник спорије обрађује информације које добија од саговорника у виду питања, те да и сам има потребу да неке делове исказа понови како би поновљене елементе додатно нагласио и себе уверио у њихову тачност. У примеру 11, пак, празна реч *овај* бива редуплицирана услед спорије обраде информација, говор испитаника одликује се слабијом флуентношћу и течношћу, те празнине које постоје у памћењу попуњава празним речима које немају никакво значење. Све наведено указује да је реченица редуплицирањем елемената оптерећена, што директно има последице пре свега по њену јасност, информативност и прецизност. О редупликацији елемената није било речи у истраживањима која смо разматрали у првом и другом одељку другог поглавља. Ипак, проверили смо да ли се у доба короне овакав процес јавља код испитаника и пронашли да су Нисфи и Аманто (2020) истраживали синтаксичке карактеристике говорника на Инстаграму у доба пандемије. Резултати њиховог истраживања показују да је синтакса фрагментарна и сведена на телеграфску форму, као и да говорници редуплицирају језичке елементе, што за последицу има стварање недовољно јасних и прецизних исказа чиме је њихова информативност нарушена. Истраживачи сматрају да би морала бити спроведена посебна истраживања која би показала на који начин се особама оболелим од вируса корона може помоћи да превазиђу овакве потешкоће.

3.4. Замена места реченичним елементима

Под заменом места реченичних елемената подразумевали смо ситуације у којима се елемент или група елемената налази на позицији која није очекивана. Анализом смо утврдили следеће случајеве: а) када је предикат употребљен између адвербијалних одредби, као што је у примеру 13, б) субјекат је испред предиката а раздваја их прилог који је у функцији адвербијалне одредбе, као у примеру 14, в) субјекат је испред предиката а раздваја их интензификатор, као у примеру 15.

- 13) Можда тек за још десет дана **се вратило** постепено. (KB10)
 14) Све зависи ко како... чији организам **како се избори!** (KB7)
 15) Неко буђење је трајало још неких седам дана, где **ја и сећам се** и не сећам се неких ликова, супруга је навратила, брат је навратио, да ме само на блиц виде. (KB18)

У наведеним примерима се *се* које је део структуре глагола јавља уз њега, иако би исказ био јаснији да је *се* употребљено у примеру 13 након *можда* (*Можда се тек за десет дана постепено вратило*), у примеру 14 и 15 пре субјекта (*Како се чији организам избори, Где се ја и сећам и не сећам...*). Овакви примери показатељ су да испитаник памти глаголе као окамењене исказе те да није у могућности да њихове делове уклапа у реченичну структуру, што је свакако још један од значајних показатеља начина по коме врши линеаризацију реченичних елемената. С обзиром на то да је овакав говор фрагментаран, информативност исказа је делимично смањена. И овакви подаци у линији су са истраживањима коментарисаним у првом и другом одељку другог поглавља.

4. Закључак

У овоме раду испитиване су синтаксичке карактеристике говора особа оболелих од вируса корона. Реч је о вирусу који је изазвао пандемију са којом се људи суочавају од децембра 2019. године. Како најновија истраживања о последицама вируса корона показују, код особа које су овај вирус прележале долази до појаве когнитивне дисфункције манифестоване у виду проблема са памћењем, те уопште у вези са споријом обрадом информација и слабијом флуентношћу. С обзиром на то да когнитивне потешкоће могу довести до проблема са језичком продукцијом, претпоставили смо да ће се код особа које су прележале вирус корона јавити синтаксички дефицит. Прецизније, претпоставили смо да ће синтаксичке карактеристике говора испитаника рефлектовати аномалије на плану реченичне структуре, што ће умањити информативност исказа. Наши резултати показују да испитаници користе непотпуне реченице, те реченице у којима доминирају синтаксички поступци као што су редупликација, супституција и елидирање, услед чега су јасност и прецизност исказа угрожени. Добијени подаци потврђују да је код особа оболелих од вируса корона језичка продукција ослабљена и од значаја су јер на материјалу конкретног језика показују како се потешкоће регистроване у медицинским истраживањима манифестују у самом језику. Пошто прелиминарни подаци којима располажемо потврђују да вирус корона доводи до синтаксичког дефицита, у будућности ћемо спровести подробнија истраживања на ширем корпусу која и те како могу дати одговоре на питања и о самој архитектури људског језика.

Литература

- Вуковић и др. 2020: Вуковић, Миле, Ковач, Ана, Сукур, Жељана. „Граматички дефицити говорника српског језика са Брокином афазом: прелиминарно испитавање“. *Специјална едукација и рехабилитација* 19 (4), 2020, 247–261.
- Вуковић и Ковач 2020: Вуковић, Миле и Ана Ковач. „Неуролингвистички и клинички аспект аграматизма код афазје“. *Специјална едукација и рехабилитација*, 19 (2), 2020, 109–122.
- Гулан 2020: Гулан, Тања. „Језик и мозак“. *Мозак и ум: од електричних појављивања до свјесног бића* (Шимић, Н., Валерјев, П. и Николић Иванишевић, М.). Задар: Свеучилиште у Задру, 2020, 207–227.
- Призљаковац и Леко 2012: Призљаковац, Татјана и Леко, Ана. „Језичке тешкоће у особа с оштећењем мозга“. *Хрватска ревија за рехабилитацију исцртавања*, 48 (1), 2012, 55–63.
- Маретић 1899: Maretić, Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1899.
- Пипер и др. 2005: Пипер, Предраг, Антонић, Ивана, Ружић, Владислава, Танасић, Сreto, Поповић, Људмила, Тошовић, Бранко. *Синтакса савременог српског језика. Просба реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.
- Пипер и Клајн 2014: Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматица српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2014.
- Поповић 2004: Поповић, Љубомир. *Ред речи у реченици*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије; Београд: Чигоја штампа, 2004.

- Becker et al. (2021): Becker, Jacqueline H., Lin, Jenny J., Doernberg, Molly, Stone, Kimberly, Navis, Allison, Festa, Joanne R., Juan P. Wisnivesky. “Assessment of Cognitive Function in Patients After COVID-19 Infection”. *JAMA Network Open*, 2021, 4 (10): e2130645, 1–4.
- Woo et al. 2020: Woo, Marcel S., Malsy, Jakob, Pöttgen, Jana, Seddiq Zai, Susan, Ufer, Friederike, Hadjilaou, Alexandros, Schmiedel, Stefan, Addo, Marylyn M., Gerloff, Christian, Heesen, Christoph, Schulze Zur Wiesch, Julian, Frieze, Manuel A. „Frequent neurocognitive deficits after recovery from mild COVID-19“. *Brain Communications*, Volume 2, Issue 2, 2020, fcaa205, 1–9.
- Daroische et al. 2021: Daroische, Rania, Hemminghyth, Mathilde S., Eilertsen, Thomas H., Breivte, Monica H., Luiza J. Chwiczczuk. „Cognitive Impairment After COVID-19 – A Review on Objective Test Data“. *Frontiers in Neurology*, 12: 699582, 1–9.
- Ramage 2020: Ramage, Amy. “Potential for Cognitive Communication Impairment in COVID-19 Survivors: A Call to Action for Speech-Language Pathologists”. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 29 (4), 1821–1832.
- Reeves and Willoughby 2022: Reeves, Roy and Scott Willoughby. “Significant cognitive impairment likely associated with COVID-19 infection with relatively nonsevere symptoms”. *Journal of Osteopathic Medicine*, 122 (3), 119–123.

ABOUT SYNTAX CHARACTERISTICS OF COVID-19 PATIENTS SPEECH

Ivana Z. Mitić

S u m m a r y

Previous research on the effects of Covid-19 has shown that it can lead to cognitive dysfunction, which is recognized in slower information processing, poor memory and verbal fluency. In order to determine whether the above mentioned can lead to a syntactic deficit, the ways of forming constructions and sentences and the syntactic procedures that were being used were examined on the corpus of transcripts of conversations in which speakers from the South of Serbia participated. The analysis determined that the speakers use: 1. incomplete sentences, 2. complex sentences dominated by elidation, reduplication, and replacement of the place of sentence elements, as a result of which the clarity and precision of statements are endangered. The results support the assumption that cognitive dysfunction leads to disorders and anomalies in terms of sentence structure.

Key words: Serbian language, cognitive dysfunction, ellipse, reduplication, substitution, Covid-19

АСОЦИЈАТИВНИ ПРИСТУП ФРЕКВЕНТНИМ ИМЕНИЦАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ ТОКОМ ЕПИДЕМИЈЕ ВИРУСА SARS-CoV-2 НА ПРИМЕРУ НИШКИХ СТУДЕНАТА СРБИСТИКЕ

Александра А. Јанић

Предмет овог рада је анализа лексема-реакција на педесет лексема-стимулуса које доминантно обухватају фреквентне именице (и неизоставне именичке синтагме и полусложенице) у српском језику током епидемије вируса корона, прецизније, SARS-CoV-2: *антииваксер, вирус, дезо-баријера, дисципана, епидемија, изолација, контакт, корона, маска, мере, стирка, црвена зона* и сл. Тест вербалних асоцијација коришћен је у јеку епидемије код нишких студената Србиистике. Циљ је да помоћу најфреквентнијих и идеосинкратичних лексема-реакција покажемо каква је перцепција значења одабраних медицинских термина и општег лексичког инвентара током епидемије од стране изворних говорника. Бавили смо се варирањем опсега асоцијативних поља, појавама семантичке и творбене повезаности између стимулуса и реакција, као и међу реакцијама на исти стимулус.

Кључне речи: пандемија, вербалне асоцијације, дискретне асоцијације, надражај, реакција, српски језик

1. Увод

У овом раду бавимо се вербалним асоцијацијама на свих педесет одабраних стимулуса, које чине фреквентне именице, поједине именичке синтагме и именичке полусложенице неизоставне у српском језику током

* Ово истраживање припремљено је у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу* Огранка САНУ у Нишу (О-25-20) и подржало га је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/200165).

** Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

пандемије вируса корона (прецизније: SARS-CoV-2), међу којима су *анти-ваксер*, *вирус*, *дезо-баријера*, *дисџанс*, *ејидемија*, *жариште*, *изолација*, *каранџин*, *контракт*, *корона*, *маска*, *мере*, *сџрука*, *црвена зона* (потпун списак дајемо у посебном одељку рада). Тест вербалних асоцијација коришћен је на врхунцу епидемије новембра 2020. године, пре почетка масовне вакцинације, док овај вирус још увек није био у потпуности медицински истражен. Испитанике су чинили студенти Србистике Филозофског факултета у Нишу 2020/21. године, при чему је њихов задатак био да попуне онлајн-упитник осмишљен за ово истраживање на тај начин што уписују своју прву асоцијацију на сваки вербални надражај који им је дат.

Циљ нам је да покажемо каква је перцепција значења одабраних медицинских термина и општег лексичког инвентара током епидемије од стране изворних говорника филолошке оријентације, при чему издвајамо које лексеме-реакције су најфреквентније, а које су идиосинкратичне, затим да представимо варирање опсега асоцијативних поља, појаву семантичке и творбене повезаности између стимулуса и реакција, као и међусобну семантичку и творбену повезаност реакција на исти стимулус.

Структура рада је следећа: У другом одељку дајемо теоријске основе о асоцијативном методу и досадашњим истраживањима лексике повезане са пандемијом вируса корона. Затим, у трећем одељку дајемо грађу и основне информације о упитнику и испитаницима. Вербалне асоцијације за свих педесет стимулуса дате су у четвртном одељку, при чему су разврстане по учесталости, опадајућим редоследом. Дискусија чини пети одељак, а закључак је дат у оквиру шестог одељка.

2. Теоријски основи

Кент и Розанов (Kent & Rosanoff 1910) осмислили су листу од 100 вербалних стимулуса, попут *table*, *dark*, *music*, *sickness*, ради проучавања психичког стања испитаника на енглеском говорном подручју, на основу чега је поменутом методологијом 1967. године Ида Курч дошла до вербалних асоцијација у пољском на дате стимулусе (Kuczc 1967). Данас се значај асоцијативног метода у лингвистичким истраживањима огледа у анализирању синтагматских и парадигматских односа између лексема-реакција и одговарајуће лексеме-стимулуса, а коришћење асоцијативног метода у лингвокултуролошким истраживањима доприноси проналажењу прототипа и стереотипа одређених народа или друштвених група за посматране вербалне стимулусе (о тестовима асоцијација и њиховој примени у словенском свету в. Драгићевић 2010).

Рус Јуриј Николајевич Караулов поставио је темеље за коришћење асоцијативног метода у лингвистици. Наиме, учествовао је у стварању *Асоцијативног речника руског језика* (Караулов и др. 1994–1998), најобимнијег у словенском свету, при чему сматра да овај тип речника „представља базу за анализу путева и законитости формирања језичког

сазнања у онтогенези и филогенези“ (Караулов 1994: 5, према Драгићевић 2010: 39). Такође, написао је *Асоцијативну граматику руског језика* (Караулов 1993), при чему је кроз однос лексема-стимулуса и лексема-реакција показивао морфолошке, синтаксичке и друге граматичке особености руског језика, подразумевајући да су граматички односи експлицитно изражени у реакцијама или пак да се могу објаснити једноставним трансформацијама (Караулов 1993: 214–215, према Стефановић 2005: 31). Тајана Соколова (1996) и Велка Попова (1999) проучавале су вербалне асоцијације код деце у руском и бугарском, ушавши тако у поље развојне психолингвистике.

Осим руских лингвиста, који су се у словенском свету најактивније бавили вербалним асоцијацијама, од српских лингвиста који су се највише бавили оваквим истраживањима издвајамо Предрага Пипера (нпр. 2004а, 2004б), Рајну Драгићевић (2003, 2010) и Марију Стефановић (2004, 2005), који су коаутори *Асоцијативног речника српског језика* (Пипер и др. 2005) и *Обраћеног асоцијативног речника српског језика* (Драгићевић и др. 2011). Поред тога, асоцијативни приступ је до сада коришћен у различитим истраживањима српског језика и на разноврсној грађи, при чему ћемо, ради илустрације, хронолошки навести само нека. На пример, вербалним асоцијацијама личне заменице *ја* бавила се Стана Ристић (2007), проучавањем језичке слике стварности Украјинаца и Срба бавила се Људмила Поповић (2008), конотативним груписањем вербалних асоцијата у зависности од семантичких карактеристика вербалних стимулуса бавила се Ана Пантелић (2009), значењу лексеме *чудо* у српском језику приступљено је такође помоћу вербалних асоцијација (Лазих Коњик, Јелић 2012), анализирани су лексикализовани именички деминутиви са суфиксом *-ица* у српском језику (Јанић 2017), док се вербалним асоцијацијама и когнитивним развојем ученика основне школе бавила Ана Петровић Дакић (2019). Из стилистичког угла се соматизмима у српском и руском језику путем асоцијативног експеримента бавила Лариса Раздобутко (Раздобудко 1995), а хетеростереотипима о оријенталним језицима у мрежи вербалних асоцијација бавила се Ирина Глигоријевић (2018).

Према речима Твртка Прћића (2016: 86), асоцијативна обележја „proističu mahom iz same upotrebe lekseme i odražavaju međusobni uticaj varijantnosti okolnosti, komunikatora i komunikacione situacije na leksemu – i obrnuto“. Асоцијативно поље чине све реакције на један стимулус, при чему Рајна Драгићевић (2010: 40) преноси мишљење Караулова да „асоцијативно поље није само фрагмент вербалног знања човека, фрагмент семантичких и граматичких односа, већ и део сазнања, мотива и ставова испитаних говорника“. Лексеме које су коришћене као стимулуси у *Асоцијативном речнику српског језика* су оне којима се означавају делови тела, облици, звуци, боје, сродство, емоције, особине, простор, време, нације, језици, политика, историја, национална култура, савремена наука и техника, храна и пиће (в. Драгићевић 2010: 43).

Асоцијативне речнике могуће је користити као грађу за асоцијативна истраживања. Ипак, у асоцијативним речницима нису наведене све лексеме, а требало би имати на уму да ли је у истраживању од значаја и сâм тренутак прикупљања вербалних асоцијација на конкретне стимулусе ради постизања што објективније слике и могућности поређења пресека стања у језику. У истраживањима попут овог важно је применити асоцијативни метод на конкретну групу лексема. На тај начин добијене вербалне асоцијације представљају својеврсну допуну асоцијативним речницима и дају могућност поређења резултата у оквиру истог језика у различитим тренуцима и могућност поређења резултата у више језика. Стога смо у овом истраживању пошли од методологије карактеристичне за асоцијативна истраживања, коју ћемо укратко представити.

Рајна Драгићевић (2007: 111) асоцијативни метод посебно издваја у вези с истраживањима стереотипа, али и у вези с испитивањима антонимије (2007: 115), творбе речи (2007: 116), концептуализације (поготово емоција) (2007: 116–119) и компаративним семантичким истраживањима (2007: 119–120). Приликом истраживања лексике из периода пандемије вируса корона определили смо се за дискретне асоцијације (по једна лексема као реакција на сваки вербални стимулус) и слободне асоцијације (испитаници нису добили граматичка нити семантичка ограничења приликом избора лексеме-реакције).

На основу досадашњих асоцијативних истраживања, као лексеме-реакције на именице као стимулусе најчешће се јављају именице (86%), па придеви (8%), док се глаголи спорадично јављају (Стефановић 2005: 36–38). Рајна Драгићевић (2010: 45) наводи да именице као лексеме-стимулуси најчешће имају парадигматске асоцијације. Такође, Марија Стефановић (2005: 31) издваја да реакција може бити: 1) лематизована форма; 2) идентична с лемом; 3) експлицитно граматикализован облик, који са стимулусом чини синтаксему; 4) формално неповезана са стимулусом. Поред свега наведеног, водили смо се искуствима из досадашњих асоцијативних истраживања да је оптималан број стимулуса у асоцијативном тесту до 50 лексема (Драгићевић 2010: 44).

Што се тиче језичких истраживања у току епидемије вируса корона, у различитим језицима примећено је стварање нових лексема. На пример, о неологизмима у руском в. Громенко, Павлова, Пријомишева (Громенко, Павлова, Приёмышева) 2020, о новоствореним твореницама у енглеском в. Фитрија (Fitria) 2021, док су о новим речима у српском јавном дискурсу као последици пандемије вируса корона писали Марина Николић, Светлана Слијепчевић Бјеливук и Слободан Новокмет (2021). С друге стране, медицински термини у вези с епидемијом почели су да се активно користе у свакодневној комуникацији. Због наведених лексичких промена лексикографи су направили речнике из доба ове глобалне епидемије. Тако, на пример, у српском језику постоји *Речник њојмова из њериода њандемије ковида*, у

хрватском *Рojmоvnik koronavirusа*, у руском језику *Словарь русского языка коронавирусной эпохи*. Сви наведени речници доступни су онлајн.

3. О грађи и упитнику

Грађа обухвата 50 стимулуса, и то у највећој мери именице, те именичке синтагме и полусложенице, које смо због честе употребе у току епидемије вируса корона сматрали неизоставним. Дакле, стимулуси су:

амбулантиа, антииваксер, антиишела, вакцина, ванредна ситуација, вирус, вирусолог, дезинфекција, дезо-баријера, диспанца, епидемија, епидемиолог, жариште, заражавање, изолација, карантин, ковид 19, контакти, корона, крива, маска, мере, онлајн-настава, пандемија, пацијенти, пик, полицијски час, превентива, рејоручка, рокужавање, ројокол, рад од куће, реј, ресирајор, ризик, рукавице, самоизолација, симтом, скафандер, случај, смртност, струка, сценарио, талас, темпериатура, тестирање, умрли, херој, црвена зона, штаб.

Од наведених речи, у *Асоцијативном речнику српског језика* (2005) ниједна није коришћена као стимулус, те нису била могућа поређења вербалних асоцијација из нашег истраживања са периодом пре епидемије. Са друге стране, у *Речнику јојмова из периода епидемије ковида* није било следећих лексема: *амбулантиа, антииваксер, антиишела, вакцина, ванредна ситуација, дезо-баријера, диспанца, жариште, заражавање, контакти, крива, маска, мере, пацијенти, превентива, рејоручка, ројокол, реј, ризик, рукавице, скафандер, случај, сценарио, темпериатура, тестирање, умрли,¹ херој, црвена зона, штаб.*

Водећи се досадашњом праксом израде асоцијативних речника, за испитанике су у овом асоцијативном истраживању одабрани студенти све четири активне генерације основних студија Србистике академске 2020/21. године Филозофског факултета у Нишу као репрезентативна популација у смислу активног пунолетног становништва, чије језичке навике могу утицати и вероватно ће утицати на друге изворне говорнике. Ограничили смо се на узорак студентске популације у Нишу да би узорак био што хомогенији.

У попуњавању онлајн-упитника анонимно су учествовала 54 испитаника, од чега је пет испитаника мушког пола. Сви испитаници били су сагласни с коришћењем датих вербалних асоцијација и општих података у сврху научног истраживања. Просечна старост испитаника је 20 година, при чему је распон старости испитаника од 18 до 29 година. Онлајн-упитник попуњавали су тако што су за сваку лексему-стимулус откуцали прву вер-

¹ Будући да се ова лексема самостално употребљава и има именичку употребу, уврстили смо је у грађу, не улазећи у дискусију да ли је у питању потпуна конверзија, односно супстантивизација, или се ради о елиптичној употреби придева насталог адјективизацијом од радног глаголног придева.

балну реакцију (без ограничења да то мора бити само једна лексема). Сви вербални стимулуси били су узбучени.

4. Вербалне асоцијације на лексеме-стимулусе

У овом одељку навешћемо вербалне асоцијације за сваки од педесет стимулуса које смо издвојили у овом истраживању. Вербалне стимулусе узбучили смо и наводили смо их свим великим словима, а лексеме-реакције навели смо према учесталости, опадајућим редоследом. Изостанак асоцијације бележили смо косом цртом (/). Број уз вербални стимулус представља број различитих реакција, а бројеви уз лексеме-реакције представљају њихову учесталост.

АМБУЛАНТА (28): *хиџна ѿмоћ* (8), *болница* (7), *ковид* (5), *болесџ* (4), *докџор* (3), *кола* (3), *дом здравља* (2), *медицинска сесџра* (2), *бели комби* (1), *гужва* (1), *инјекција* (1), *крв* (1), *крсџ* (1), *лекар* (1), *лекови* (1), *моја снајка* (1), *џацијентџ* (1), *џовреда* (1), *џомоћ* (1), *џрва џомоћ* (1), *џреглед* (1), *џреглед џацијенатџа* (1), *џријем џацијенатџа* (1), *сирена* (1), *смрџ* (1), *удес* (1), *црвено* (1), *чекаоница* (1).

АНТИВАКСЕР (30): *вакцина* (16), *џраво* (3), *џроџив вакцине* (3), */* (3), *деца* (2), *медицина* (2), *човек* (2), *вакцинација* (1), *виклер* (1), *Ђоковић* (1), *игла* (1), *избор* (1), *инјекција* (1), *Јелена Карлеуша* (1), *научник* (1), *не вакцинишиџе се* (1), *оџасносџ од вакцина* (1), *џокреџ џроџив вакцина* (1), *џримџивац* (1), *џриморавање* (1), *џроблем за друшџиво* (1), *џроџесџ* (1), *џроџив* (1), *џроџивљење* (1), *џроџивник* (1), *џроџивник вакцине* (1), *родџџељ* (1), *слобода мишљења* (1), *џеорије завере* (1), *шиџриц* (1).

АНТИТЕЛА (24): *имуниџеџ* (9), *вирус* (8), *корона* (7), *одбрана* (4), *вакцина* (3), *ћелија/ћелије²* (3), *зашџџџа* (2), *леукоциџ/леукоциџџ* (2), *ауџоимуна болесџ* (1), *бела крвна зрнца* (1), *биологија* (1), *болесџ* (1), *болница* (1), *заражавање* (1), *зашџџџа од вируса* (1), *зашџџџџне маџерије у џелу* (1), *имуни сџсџем* (1), *крв* (1), *крвна зрнца* (1), *крвни сџсџем* (1), *особе које су џрележале вирус* (1), *оџџорносџ* (1), *џозиџџџне бакџерије у организму* (1), *хаџџџџџџ* (1).

ВАКЦИНА (29): *игла* (13), *вирус* (4), *лек* (4), *беба* (3), *инјекција* (3), *шиџриц* (3), *џревенџива* (2), *бесџило* (1), *богиње* (1), *бол* (1), *болесџ* (1), *бризгалица* (1), *вирус корона* (1), *деџе* (1), *еџидемија* (1), *жива* (1), *излечење* (1), *имуниџеџ* (1), *ковид* (1), *нейроверена* (1), *џојачање имуниџеџа* (1), *џомоћ* (1), *џревенција* (1), *џроџивљење* (1), *решење* (1), *серум* (1), *сџџрах* (1), *џемџераџџура* (1), *чий* (1).

ВАНРЕДНА СИТУАЦИЈА (31): *корона* (6), *каранџџн* (6), *џолицџџски час* (6), *оџасносџ* (3), *џаника* (3), *(Александар) Вучић³* (2), *вирус корона* (2), *еџидемија* (2), *џоџлава* (2), *аларманџџно сџјање* (1), *анксиозносџ* (1), *забрана* (1), *изванредно* (1), *каџџсџџрофа* (1), *ковид* (1), *коронавирус* (1), *криза* (1), *кућа* (1), *лоше сџјање* (1),

2 Тамо где су исте лексеме-реакције биле наведене у различитом граматичком броју или падежу рачунали смо их заједно.

3 Објединили смо реакције у виду имена и презимена и само презимена будући да упућују на исту особу. Јавиле су се по једанпут.

недеља (1), немир (1), необично (1), неочекивано (1), нейогода (1), њандемија (1), њолиција (1), сѝрах (1), ѝишина (1), ѝренуѝна ѝромена свакодневице (1), увођење мера (1), хаос (1).

ВИРУС (22): корона (19), болесѝ (8), ѝрехлада (4), бакѝерија/бакѝерије (2), вакцина (2), грип (2), оѝасносѝ (2), анѝиѝела (1), болница (1), ебола (1), зараза (1), кашаљ (1), ковид 19 (1), корона вирус (1), лоѝѝасѝи организм (1), ѝовраћање (1), ѝреношење (1), ѝроблем за цео свеѝ (1), смрѝ (1), смрѝоносни (1), ѝемѝераѝѝура (1), царсѝтво монера (1).

ВИРУСОЛОГ (23): докѝор (11), лекар (10), научник (5), (Предраг) Кон⁴ (5), Ана Глигић (3), вирус (2), сѝручњак (2), вакцина (1), Дарија Кисић Теѝавчевић (1), др Кон (1), еѝидемија (1), еѝидемиолог (1), занимање (1), занимљиво (1), кризни ѝѝаѝ (1), лаборатѝорија (1), лик који ѝроучава вирусе (1), Несѝоровић (1), ѝаразиѝи (1), Срђан Јанковић (1), сѝручњак за вирусе (1), ѝесѝирање (1), човек (1).

ДЕЗИНФЕКЦИЈА (19): рука/руке/руку (11), алкохол (9), чисѝоѝа (7), асейсол (6), средсѝво (5), заѝѝѝѝа (2), хигијена (2), безбедносѝ (1), бочица (1), гел (1), обавезно (1), ѝовришина (1), ѝрање руку (1), ѝревенѝива (1), сѝерилизација (1), убијање бакѝерија (1), УВ зраци (1), чисѝо (1), чишћење (1).

ДЕЗО-БАРИЈЕРА (31): сунђер (8), заѝѝѝѝа (6), дезинфекција (5), оѝирач (5), / (3), дезинфекција обуђе (2), алкохол (1), анѝибакѝерија (1), анѝибакѝеријски оѝирачи (1), баријера (1), барикада (1), висок ниво хигијене (1), враѝа (1), дезинфекција ѝри уласку у заѝворени ѝросѝор (1), дисѝанца (1), добар изум (1), забрана (1), заѝѝѝѝо месѝо (1), заѝѝѝѝо одело (1), зона (1), кафић (1), корона (1), најѝоѝљени сунђер (1), одбрана (1), оѝна (1), ѝреѝрека (1), ѝролаз (1), ѝроѝусѝљивосѝ (1), ѝрскање алкохолом (1), сумњам да ѝосѝоѝи (1), сунђер најѝоѝљен алкохолом (1).

ДИСТАНЦА (25): два меѝра (10), удаљеносѝ (8), социјална (5), расѝојање (4), размак (3), одсѝојање (2), оѝуђеносѝ (2), раздаљина (2), физичка (2), ауѝомобил (1), безбедно одсѝојање (1), безбедносѝ (1), бесѝоѝребно (1), даљина (1), друѝѝво (1), заѝѝѝѝа (1), корона (1), ѝуди (1), мере (1), ѝеѝоѝѝовање (1), одвојеносѝ (1), одговорносѝ (1), ѝријаѝељ (1), ред (1), удаљавање (1).

ЕПИДЕМИЈА (27): вирус (13), зараза (6), грип (3), корона (3), ѝандемија (3), ширење болесѝи (3), болесѝ (2), ковид (2), ванредно сѝање (1), вариола вера (1), вашке (1), вирус који је обухваѝио већи број особа (1), глобална (1), инфекѝивна болесѝ (1), катѝасѝрофа (1), колаѝ друѝѝва (1), колера (1), куга (1), оболели сѝановници (1), оѝасносѝ (1), ѝојава болесѝи у ѝоѝулацији (1), роѝсѝво (1), сѝѝуација (1), сѝање (1), сѝрах (1), узбуна (1), ширење вируса (1).

ЕПИДЕМИОЛОГ (16): (Предраг) Кон (14)⁵, докѝор (10), лекар (10), докѝор Кон (6), научник (3), докѝор ѝроѝѝв ширења вируса (1), еѝидемија (1), изучавање еѝидемије (1), Кисић Теѝавчевић (1), Кон и Несѝоровић (1), кризни ѝѝаѝ (1), Несѝоровић (1), Радовановић (1), сѝеѝијалисѝа (1), сѝручњак (1), човек (1).

4 Објединили смо реакције у виду имена и презимена (2) и само презимена (3) будући да упућују на исту особу. Комбинацију титуле и презимена посматрали смо посебно.

5 Спојили смо реакције где се наводе име и презиме (10) или само презиме (4) доктора Предрага Кона, док смо посебно рачунали спој титуле и презимена.

КРИВА (20): линија (30), љрава (4), Дрина (2), број заражених (1), влада (1), геомепиријско пјело (1), Дарија Кисић Тејавчевић (1), експоненцијална (1), искривљена (1), кривица (1), лоша сћвар (1), лоше зарасла љоломљена рука (1), не-исћравно (1), љарабола (1), љик (1), љорасћ (1), ојћуужена (1), љсихологија (1), расћ (1), скала (1).

МАСКА (34): зашћћћћ (14), лице (5), корона (3), гушење (2), баријера (1), бес (1), ваздух (1), Венеција (1), глума (1), зашћћћћна (1), зашћћћћно средсћво (1), једнокраћина (1), кеса (1), клаустрофобија (1), клоун (1), коронавирус (1), магљење наочара (1), медицинска (1), маскенбал (1), нацсћћћчке ћраке за руку (1), никаква зашћћћћ (1), Ноћ вешћћца (1), обавеза (1), обавезна (1), ограниченосћ (1), Освајачи (1), љензионери (1), љозорисћћ (1), скучен љросћор (1), филм (1), хигијена (1), хигијенска (1), хирург (1), хируришка (1).

МЕРЕ (32): ванредне (5), ојрез (4), забрана (3), закон (3), зашћћћћ/зашћћћћће (3), љравила (3), љревенћћвне (3), љошћовање (2), љревенћћва (2), љревенција (2), љредосћрожносћ (2), љројис/ћројиси (2), ванредно сћање (1), границе (1), ејидемиологија (1), ејидемиолошке (1), зашћћћћ од вируса (1), зашћћћћне (1), крајње (1), кризни шћаб (1), кројачица (1), лењир (1), нова љравила (1), нове (1), обавеза (1), ограничења (1), ојрезносћ (1), љовећање (1), ресћриције (1), сигурносне (1), сћроже (1), увођење (1).

ОНЛАЈН-НАСТАВА (40): гугл мий (5), лајћой (5), факулћей (3), камера (2), комјућер (2), рачунар (2), школа (2), асоцијалносћ (1), видео-ћозив (1), више времена (1), главобоља (1), глущосћ (1), даљина (1), деца (1), досада (1), екран (1), исћћ (1), кайасћрофа (1), код куће (1), модерно (1), најглущља сћвар (1), наочаре за вид (1), најор (1), насћава (1), насћава на даљину (1), начин (1), не љодржавам (1), незгодан начин учења (1), одмагање (1), љакао (1), љоћешкоће (1), рад од куће (1), слушачи (1), соба (1), сћас (1), шћелефон (1), угрожавање ученика (1), учење (1), учење ћреко инћернетта (1), часови (1).

ПАНДЕМИЈА (25): корона (12), вирус (9), свећ (5), грй/грйта (2), ејидемија (2), заражен свећ (2), зараза (2), конћиненћ/конћиненћћ (2), коронавирус (2), болесћ (1), глобална (1), глобална криза (1), јако лоша сйћуација (1), кайасћрофа (1), ковид 19 (1), озбиљан најредак ејидемије (1), љоћулација (1), љуно људи (1), ројсћво (1), Свећска здравсћвена организација (1), цео свећ (1), ширење (1), ширење болесћ (1), ширење вируса (1), ширење нечег лошег (1).

ПАЦИЈЕНТ (22): болница (14), болесник (8), болесћ (5), докћор (4), кревет (3), лечење (2), оболела особа (2), ћреглед (2), болесна особа (1), дом здравља (1), заражени (1), збуњеносћ (1), инфузија (1), Ирена (1), лекар (1), медицинска сесћра (1), мушћерија (1), оболели (1), ресћраћор (1), сћрах (1), чекаоница (1), човек (1).

ПИК (29): карћта (14), врх (3), слагалица (3), ћалас (3), лисћ (2), око/очи (2), скочко (2), ћреф (2), херц (2), / (2), аћрофија (1), баскећ (1), бацйћ (1), врхунац болесћ (1), дама (1), каро (1), комћанија (1), крива (1), кулминација (1), мржња (1), налећ (1), љоћейно љогоршање сћања (1), смер (1), ћалас короне (1), ћрка (1), удар (1), чачак (1), шйц (1), шунка (1).

ПОЛИЦИЈСКИ ЧАС (36): *забрана крейшања* (6), *карантин* (5), *ограничење* (4), *забрана* (3), *корона* (2), *лишавање слободе* (2), *полицајац* (2), *пешина* (2), *боравак код куће* (1), *ванредно стање* (1), *вирус корона* (1), *двориште* (1), *забрана излажења* (1), *забрана изласка* (1), *загревање* (1), *заговор* (1), *запљивање* (1), *крейшање* (1), *кућа* (1), *кућни прибор* (1), *мера запљивања* (1), *најглуша ствар у Србији* (1), *ноћ* (1), *ограничавање* (1), *одређено време* (1), *попула* (1), *пола слова* (1), *поштовање* (1), *правила* (1), *прописивно* (1), *поштом* (1), *смор* (1), *шера* (1), *ужас* (1), *шест* (1), *шест сајти* (1).

ПРЕВЕНТИВА (32): *запљивање* (7), *мера/мере* (5), *мера/мере ојреза* (4), *ојрез* (3), *сиречавање* (3), *дисанца* (2), *здравље* (2), *одговорност* (2), *прање руку* (2), *сигурност* (2), *асејсол* (1), *безбедност* (1), *вирус* (1), *витами* (1), *за сваки случај* (1), *имунитет* (1), *јачање имуниитета* (1), *лек* (1), *маске* (1), *медицина* (1), *медицинска* (1), *мора се* (1), *одбрана* (1), *оштра* (1), *предлог* (1), *предност* (1), *предострожности* (1), *сиремност* (1), *свој* (1), *ујозорење* (1), *чај* (1), *чување* (1).

ПРЕПОРУКА (31): *савет* (13), *предлог* (5), *лекар/лекара* (3), *посао* (3), *маска* (2), *останак код куће* (2), *помоћ* (2), *без препоруке* (1), *влада* (1), *власт* (1), *давати* (1), *дисанца* (1), *добра* (1), *добра намера* (1), *доктор* (1), *еидемиологи* (1), *здравље* (1), *књига* (1), *консултација* (1), *корисно* (1), *леја реч* (1), *Министарство здравља* (1), *носићу маску* (1), *орука* (1), *поштовање* (1), *поштовање мера* (1), *препоруча* (1), *свој* (1), *срука* (1), *филм* (1), / (1).

ПРОКУЖАВАЊЕ (33): / (8), *схваћање* (6), *разумевање* (4), *пихо* (4), *вирус* (2), *круг* (2), *колеktivни имунитет* (1), *експозиција* (1), *заваравање* (1), *закључивање* (1), *заражавање* (1), *зараза* (1), *зло* (1), *имунитет* (1), *истина* (1), *кайрање* (1), *карантин* (1), *кружење вируса* (1), *кужност* (1), *мисли* (1), *намера* (1), *необична реч* (1), *непозната реч* (1), *оштравање* (1), *подржавам* (1), *попура* (1), *разумети* (1), *рок* (1), *сазнати* (1), *својновниство* (1), *пушца* (1), *пушање* (1), *улазак вируса у популацију* (1).

ПРОТОКОЛ (35): *правило/правила* (6), *процедура* (5), *ред* (4), *редослед* (3), *болесник* (2), *непоштовање* (2), *план* (2), *процес* (2), *попуство* (2), *влада* (1), *вођење* (1), *догађај* (1), *договор* (1), *држава* (1), *евакуација* (1), *здравље* (1), *здравство* (1), *књижица* (1), *компликације* (1), *мрежа* (1), *начин* (1), *норме* (1), *обавезан* (1), *попури* (1), *попурак* (1), *поштовање мера* (1), *поштовање процедура* (1), *поштоваћу* (1), *пријем* (1), *размена* (1), *следити* (1), *службена дужност* (1), *списак* (1), *својођење* (1), *шест* (1).

РАД ОД КУЋЕ (33): *комјутер* (6), *онлајн* (6), *онлајн-настава* (4), *рачунар* (4), *лајно* (3), *интернет* (2), *самосталност* (2), *учење* (2), *асоцијалност* (1), *безбедно* (1), *вредноћа* (1), *глуност* (1), *година* (1), *заговорено* (1), *изолација* (1), *кућна изолација* (1), *леност* (1), *мир* (1), *модерно* (1), *начин* (1), *онлајн-настава енглеског језика* (1), *онлајн-рад* (1), *попушеност* (1), *оштра* (1), *попушеност* (1), *пандемија* (1), *посао* (1), *приморен начин рада због попуштене ситуације* (1), *прихваћиво, али неравноправно* (1), *соба* (1), *сруер* (1), *школа* (1), / (1).

РЕП (23): *мачка* (12), *пас* (9), *музика* (5), *коњ* (4), *коса* (4), *животиња/животиње* (3), *вук* (1), *део животиње* (1), *еидемија* (1), *кафа* (1), *кожа* (1), *коњски*

(1), коњски реј (1), крај (1), куче (1), лисица (1), мачак (1), миш (1), остатак (1), иршљен (1), реја (1), шећер (1), / (1).

РЕСПИРАТОР (27): дисање (13), љућа (7), апарати (3), кисеоник (3), болница (2), вештачко дисање (2), корона (2), смрти (2), уређај (2), Александар Вучић (1), борба за животи (1), ваздух (1), вентилација (1), вештачки кисеоник (1), вирус (1), деда (1), инхалатор (1), Кина (1), кома (1), олакшање дисајних путева (1), пандемија (1), помоћ (1), последњи ситуација болести (1), поштора за дисање (1), сјашавање (1), средство олакшања (1), ишско оболели (1).

РИЗИК (37): опасност (8), смрт (5), зараза (3), велики (2), последица (2), смелост (2), смрт (2), адреналин (1), висина (1), високи (1), гроба (1), губишак или добишак (1), животи (1), заражавање (1), здравствени (1), избегавање (1), излагање опасност (1), ја (1), кинишак (1), конишак (1), коцка (1), коцкање (1), лишица (1), мера (1), несигурно (1), ништо лоше (1), оболели (1), иад (1), иажња (1), иовећан (1), ирејушњање случају (1), иреузимање (1), ризична ситуација (1), свесни (1), секс (1), срећа (1), ирудноћа (1).

РУКАВИЦЕ (22): зима (17), заштитна (6), хирушке (4), гума (3), руке (3), зимске (2), ојрема (2), снег (2), хирург (2), бал (1), бесмислене (1), бокс (1), вунене (1), грудвање (1), заштитна за руке (1), заштитна руку (1), заштитно средство (1), корона (1), маска (1), ојерација (1), црне (1), чишћење (1).

САМОИЗОЛАЦИЈА (28): кућа (8), карантин (6), самоћа (5), одговорност (4), соба (4), безбедност (2), корона (2), ошћеност (2), усамљеност (2), анксиозност (1), брига о себи (1), две недеље (1), дейресија (1), заштитна (1), заштитна окружења (1), Ирена (1), кућна изолација (1), кућни карантин (1), кућни иришвор (1), остатак кући (1), ириод инкубације (1), сам у кући (1), самостално одвајање (1), солидарност (1), сјан (1), удаљавање (1), иишнаест дана (1), / (1).

СИМПТОМ (28): болест (11), ииериштура (7), кашаљ (6), знак (4), корона (3), бол у грлу (1), вирус (1), време кад иреба да се забринеш (1), гри (1), инфекција (1), лош знак или осећај (1), наговештај (1), нелагодан осећај (1), обележје (1), ос (1), ошкривање болести (1), иовишена ииериштура (1), иојава (1), иоказатељ (1), иоказатељ болести (1), ирви (1), ирви знаци (1), ирехлада (1), иромене (1), реакција на вирус (1), симишматично (1), смрт (1), узрок (1).

СКАФАНДЕР (24): зима (11), снег (6), заштитна (4), скијање (4), докшор/ докшори (3), одело (3), ашронаш (2), жућа боја (2), зимовање (2), киша (2), санкање (2), бели (1), визир (1), еидемија (1), заштитна за докшоре (1), заштитна ојрема (1), заштитна ојрема за докшоре (1), зимско одело (1), јакна (1), одећа (1), радијација (1), скијашки (1), смрт (1), униформа (1).

СЛУЧАЈ (31): хишан/хишни (6), иолиција (5), иштрага (3), смрт (3), иежак (3), безнадежан (2), догађај (2), корона (2), несрећа (2), ирви (2), ииуација (2), смртни (2), убиство (2), болест (1), дешавање (1), изгубљен (1), иишивање (1), ковид (1), медицински (1), ииосредан (1), нушти (1), озбишни (1), опасност (1), иосебан (1), иосмашрање (1), иравни (1), иример (1), ироблем (1), решавање (1), судски (1), ирагични (1).

СМРТНОСТ (34): *сїюїа* (6), *їроценай* (5), *морїїалиїей* (4), *број* (3), *сїїа-росї* (3), *умирање* (3), *смрї* (2), *човек* (2), *беживоїносї* (1), *велика* (1), *висока* (1), *године* (1), *деда* (1), *дневник* (1), *изнад їросека* (1), *корона* (1), *крај* (1), *људи* (1), *мала* (1), *ниво* (1), *ограничено їосїїојање* (1), *од коронавируса* (1), *оїасносї* (1), *їандемија* (1), *їаника* (1), *їовећана* (1), *їоїулација* (1), *їролазносї* (1), *ризик* (1), *сїїаїїсїїика* (1), *сїїрах* (1), *їешка* (1), *їренуїїна* (1), *їуга* (1).

СТРУКА (32): *занимање* (9), *їосао* (6), *докїор/докїори* (5), *лекар/лекари* (4), *їрофесија* (2), *факулїей* (2), *Дарија* (1), *ейидемија* (1), *заваравање* (1), *занимање* (1), *занай* (1), *звање* (1), *здравсїво* (1), *знање* (1), *Кон и Дарија* (1), *медицина* (1), *медицинска* (1), *насїїавник* (1), *наука* (1), *несїручносї* (1), *обласї* (1), *їамейїовање* (1), *їолиїїика* (1), *їрофесор* (1), *рад* (1), *сїецијализованосї* (1), *сїрейїносї* (1), *сїїручна* (1), *сїїручносї* (1), *ужа* (1), *школа* (1), / (1).

СЦЕНАРИО (19): *филм* (25), *Иїїалија* (5), *їозориїїе* (4), *їредсїїава* (3), *најгори* (2), *филмски* (2), *гума* (1), *гробље* (1), *иїїалијански* (1), *ковид* (1), *їозориїи* (1), *режија* (1), *режисер* (1), *серија* (1), *слика* (1), *сїїрашан* (1), *у глави* (1), *файїални* (1), *филмска їрака* (1).

ТАЛАС (16): *море* (34), *корона* (3), *ейидемија* (2), *нови* (2), *удар* (2), *вирус* (1), *вода* (1), *други* (1), *ковид* (1), *масовно заражавање* (1), *морски* (1), *їлави* (1), *їлима* (1), *їоновно їрисусїво вируса* (1), *їежина* (1), *цунами* (1).

ТЕМПЕРАТУРА (27): *їоїломер* (7), *висока* (6), *лейо* (4), *болесї* (3), *їре-хлада* (3), *їоїлоїїа* (3), *вода* (2), *време* (2), *малаксалосї* (2), *їовишена* (2), *Сунце* (2), *їелесна* (2), *їермомейїар* (2), *вирус* (1), *вруће* (1), *грий* (1), *дневна* (1), *жива* (1), *ковид болница* (1), *кревей* (1), *Саша Ковачевић* (1), *сїїрах* (1), *їело* (1), *їоїло* (1), *їоїломейїар* (1), *їридесей* (1), *седам* (1), *уїала* (1).

ТЕСТИРАЊЕ (29): *їесї/їесїїови* (8), *корона* (6), *їровера* (6), *крв* (3), *ана-лиза* (2), *вирус* (2), *исїїї* (2), *ковид / ковид 19* (2), *масовно* (2), *їровера знања* (2), *алко[-]їесїїирање* (1), *алкохол* (1), *болница* (1), *брис* (1), *граница* (1), *исїїїивање* (1), *исїїравносї* (1), *на ковид* (1), *на коронавирус* (1), *налаз* (1), *негаїїивно* (1), *не-їоузвано* (1), *їайир* (1), *їисиар їесїїови* (1), *їровера симїїїомайїичних особа* (1), *їроверавање* (1), *ПЦР* (1), *їрудноћа* (1), *ХИВ* (1).

УМРЛИ (34): *смрї* (7), *број* (5), *људи* (4), *гробље* (3), *сахрана* (3), *мрїїви* (2), *їацијенї/їацијенїи* (2), *їуга* (2), *губиїак* (1), *дневни број* (1), *заборав* (1), *изгубљени живоїи* (1), *Иїїалија* (1), *ковид* (1), *круг живоїа* (1), *мрїївачки сандук* (1), *не мрда* (1), *недосїїајање* (1), *несрећни* (1), *оболели* (1), *їоследица вируса* (1), *їреминули* (1), *їроценай* (1), *рођени* (1), *саучеїїе* (1), *слободни* (1), *смрїїносї* (1), *сїїаросї* (1), *сїїаїїсїїика* (1), *сїїрадали* (1), *їрагедија* (1), *угасїїи* (1), *цифра* (1), *чиїїуље* (1).

ХЕРОЈ (35): *јунак* (7), *докїор* (3), *народни* (3), *борац* (2), *борба* (2), *добро дело* (2), *народ* (2), *їобедник* (2), *сїас* (2), *Суїермен* (2), *Херкул/Херкулес* (2), *Анїїи-гона* (1), *Бейїмен* (1), *војска* (1), *геније* (1), *Јованка Орлеанка* (1), *лекар* (1), *лекари у ковид сисїему* (1), *лейо дело* (1), *мама* (1), *Марко Краљевић* (1), *Милунка Савић* (1), *мој їаїїа* (1), *морал* (1), *не само докїори* (1), *огрїач* (1), *їлашї* (1), *їобедник*

вируса (1), *преживели* (1), *рајини* (1), *сјасишћел* (1), *сјирий* (1), *храбар човек* (1), *храброси* (1), *човек* (1).

ЦРВЕНА ЗОНА (27): *ојасноси* (18), *јаркинг* (4), *забрана* (3), *забрањено* (3), *аларм* (2), *жаришће* (2), *сјруја* (2), *Београд* (1), *забрањена зона* (1), *заузећа зона* (1), *кријичноси* (1), *лош знак* (1), *мејео[-]аларм* (1), *небезбедна зона* (1), *одређени број шесирираних* (1), *ојасна зона* (1), *ојасно* (1), *јаника* (1), *јовећање ојасносии* (1), *радијација* (1), *ризик* (1), *семафор* (1), *смри* (1), *сјрах* (1), *сјрес* (1), *јрансфузија* (1), *црвена боја* (1).

ШТАБ (15): *кризни* (25), *криза* (14), *кризни штаб* (2), *сјрука* (2), *војни* (1), *војска* (1), *главна соба* (1), *ејидемиолог* (1), *заседање* (1), *одлука* (1), *скуј* (1), *сјруч-ни* (1), *Сујјеска* (1), *штајни* (1), *штај* (1).

5. Дискусија

Број различитих реакција на сваки од стимулуса добар је показатељ колико је асоцијативно поље хомогено. Међу лексемама-стимулусима које су коришћене у овом истраживању број асоцијација кретао се у опсегу од 15 до 40, при чему је просечан број различитих асоцијација по стимулусу 27,8. То значи да 22 лексеме имају број реакција који је испод наведене средње вредности, а преосталих 28 лексема имају већи број различитих реакција од средње вредности.

У наставку наводимо лексеме-стимулусе разврстане према броју различитих лексема-реакција, и то у растућем поретку. Дакле, почињемо од лексема са стабилнијим асоцијативним пољем, идући даље ка лексемама чије је асоцијативно поље мање стабилно:

штаб (15), *ејидемиолог* (16), *шталас* (16), *дезинфекција* (19), *сценарио* (19), *корона* (20), *крива* (20), *вирус* (22), *јацијени* (22), *рукавице* (22), *вирусолог* (23), *рей* (23), *скафандер* (24), *антишћела* (25), *дисјанца* (25), *конјакт* (25), *јандемија* (25), *изолација* (26), *ејидемија* (27), *ресјирајор* (27), *штемјера-јура* (27), *црвена зона* (27), *амбуланџа* (28), *каранџин* (28), *самоизолација* (28), *симџом* (28), *вакцина* (29), *јик* (29), *шесјирање* (29), *антииваксер* (30), *заражавање* (30), *ванредна ситиуација* (31), *дезо-баријера* (31), *жаришће* (31), *јрејорука* (31), *случај* (31), *мере* (32), *јревенџива* (32), *сјрука* (32), *јрокужавање* (33), *рад од куће* (33), *ковид 19* (34), *маска* (34), *смриноси* (34), *умрли* (34), *јројкокол* (35), *херој* (35), *јолицјски час* (36), *ризик* (37), *онлајн-насџава* (40).

Број појединачних реакција по стимулусу, односно реакција са учесталостју 1 (тзв. хапакси), код анализираних лексема-стимулуса креће се у опсегу од 11 до 33, при чему је просечни број хапакса по стимулусу 20,22. Двадесет и осам стимулуса имају мање хапакса од средње вредности броја појединачних реакција по стимулусу, а преостала 22 имају већи број појединачних реакција по стимулусу од средње вредности броја хапакса по

стимулусу. У наставку наводимо лексеме-стимулусе разврстане према броју хапакса, растућим редоследом:

ејидемиолог (11), *ћалас* (11), *шћаб* (11), *дезинфекција* (12), *рукавице* (13), *скафандер* (13), *сценарио* (13), *ћацијенћ* (14), *ћемћераћура* (14), *вирус* (15), *вирусолог* (15), *анћћћћела* (16), *дисћанца* (16), *ћандемија* (16), *изолација* (17), *корона* (17), *крива* (17), *рей* (17), *ресћираћор* (18), *случај* (18), *ејидемија* (19), *ћик* (19), *самоизолација* (19), *ћесћирање* (19), *амбуланћа* (20), *конћакћ* (20), *мере* (20), *црвена зона* (20), *заражавање* (21), *вакцина* (22), *ванредна сћћуација* (22), *ћревенћива* (22), *анћћиваксер* (23), *каранћћин* (23), *симћћом* (23), *ћрејорука* (24), *дезо-барјера* (25), *жаришћће* (25), *рад од куће* (25), *херој* (25), *ћроћћокол* (26), *смрћћносћ* (26), *сћрука* (26), *умрли* (26), *ћрокужавање* (27), *ћолицјјски час* (28), *ковид 19* (29), *маска* (30), *ризик* (30), *онлајн-насћћава* (33).

Вербалне асоцијације на стимулусе чије примарно значење није повезано са болешћу или епидемијом, попут *рей*, *жаришћће*, *дисћанца*, *крива*, *мере*, *ћрејорука*, *ћалас*, *сценарио*, ишле су у два смера. Доминантно су се лексеме-реакције везивале за контекст епидемије код стимулуса *жаришћће*, *дисћанца*, *мере*, а ипак нису код стимулуса *рей*, *крива*, *ћрејорука*, *ћалас* и *сценарио*.

Најфреквентније лексеме-реакције биле су следеће: *корона* за стимулусе *вирус*, *ванредна сћћуација*, *ћандемија*; два *мећра* за *дисћанцу*; *зачћћћћћа* за *маску*; *ваћра* и *Београд* за *жаришћће*; *кућа* за *изолацију* и *самоизолацију*; *додир* за *конћакћ*; *линија* за *криву*; *карћћа* за *ћик*; *мачка* за *рей*; *зима* за *рукавице* и *скафандер*; *сћћоћа* и *ћроценач* за *смрћћносћ*; *филм* за *сценарио*; *море* за *ћалас*.

Будући да се лексеме *ковид* и *корона* углавном синонимно употребљавају, упоредили смо реакције на обе лексеме. Заједничке лексеме-реакције за стимулусе *корона* и *ковид* су: *вирус*, *маска*, *2020*, *болесћ*, *дејресија*, *Кина*, *ћандемија* и *смрћ*, које чине језгро асоцијација за помену-те стимулусе. Занимљиво је да је, према *Обраћћном асоцијачћивном речнику срћскога језика* (2011), лексема *вирус* била реакција за стимулусе *сида* (18) и *грло*, *смрћ*, *свуда*, *ћћћћоизам* (по једном), а *маска* за стимулусе *лице* (18), *лицемерје* (8), *банана*, *богаћ*, *Енглези*, *инсћћћћућ*, *исћод*, *крикнућћ*, *криминал*, *незванични*, *нежан*, *округла*, *ружан*, *сив*, *сћћоља*, *сћћидљив*, *суров*, *ћтелевизором*, *ћерор*, *вешћачка*, *вешћачком*, *завера* (по једном).

С друге стране, лексема *корона* била је лексема-реакција на 21 лексе-му-стимулус (фреквентност наводимо у загради): *вирус* (19), *ћандемија* (12), *анћћћћела* (7), *ванредна сћћуација* (6), *каранћћин* (6), *ћесћирање* (6), *асејсол* (5), *ковид 19* (4), *ејидемија* (3), *заражавање* (3), *маска* (3), *симћћом* (3), *ћалас* (3), *ћолицјјски час* (2), *ресћираћор* (2), *самоизолација* (2), *случај* (2), *дезо-барјера* (1), *дисћанца* (1), *рукавице* (1), *смрћћносћ* (1). Лексема *ковид* (19) била је пак реакција само на следећих девет стимулуса: *амбуланћа* (5),

ејидемија (2), шесћирање (2), вакцина (1), ванредна ситуација (1), вирус (1), сценарио (1), шалас (1), умрли (1).

Творбена повезаност реакција на исти стимулус постоји у примерима које наводимо у наставку, при чему су стимулуси у загради: криза и кризни (за шћаб), шроћив, шроћивљење, шроћивник (за анићиваксера), имунићет и имуни (за анићићела), смрћ и смрћоносни (за вирус), кућа и кућна (за изолацију), зашћварање, зашћворено, зашћвореност (за каранћин), заражавање и зараза (за конћакћ, ризик и шрокужавање), заражен (свећ) и зараза (за јандемију), хигијена и хигијенска (за маску), хирург и хируршка (за маску), зашћићића и зашћићићно (средсћво) (за маску), зима, зимовање и зимско (одело) (за скафандер), ејидемиологија и ејидемиолошке (за мере), сћручна, сћручност (за сћруку), забрана, забрањено (за црвену зону), оболевање и оболели (за заражавање), медицина и медицинска (за шревенћива). И у овом истраживању показало се да творбена веза између стимулуса и реакција није честа, што потврђује закључак Рајне Драгићевић (2007: 116): „[Асоцијативним] тестом се испоставило да деривати не ступају у асоцијативне везе са лексемама од којих су настале, већ са својим синонимима, антонимима и хипонимима“.

Међу лексемама-реакцијама у неким случајевима јављала се појава потпуне или делимичне синонимије: занимање, шрофесија, јосао (реакције на лексему сћрука); шреминули, сћрадали, мрћви (реакције на лексему умрли); јунак, сћасићел (реакције на лексему херој); удаљеност, расћојање (реакције на лексему дисћанца); самоћа, усамљеност (реакције на лексему изолација); ресћрикције, ограничења (реакције на стимулус мере); комјућер, рачунар (реакције на вербални стимулус онлајн-насћава).

У оквиру лексема-реакција јављале су се лексеме које представљају делове колокација са стимулусом, било да се ради о придевима (у функцији конгруентног атрибута), именицама (у функцији неконгруентног атрибута) или глаголима.

Колокације шридев + именица:

шћјни шћаб, сћручни шћаб, кризни шћаб, војни шћаб; народни херој, раћни херој; висока шемћераћура, јовишена шемћераћура, шелесна шемћераћура, дневна шемћераћура; шлави шалас; шћалићјански сценарио, шзорићни сценарио, фаћални сценарио, сћрашан сценарио; ужа сћрука; шовећана смрћност; хићан случај, шежак случај, смрћни случај, изгубљен случај, медицински случај, нућић случај, озбиљни случај, шосебан случај, судски случај, шрагични случај; шрви симћшом; зимске рукавице, бесмислене рукавице, вунене рукавице, хируршке рукавице; високи ризик; коњски реј, добра шрейорука; зашћићића маска, једнокраћна маска, обавезна маска, хигијенска маска, хируршка маска; крива линија; ексћоненцијална крива; медицинска шревенћива; ванредне мере, крајње мере, нове мере, сћпроже мере, зашћићићне мере; глобална ејидемија; физичка дисћанца; обавезна дезинфекција; смрћоносни вирус; нейроверена вакцина; шелефонски конћакћ, физички конћакћ.

Напомињемо да се за лексему *крива* јавила вербална асоцијација у виду придева *искривљена*, које би у споју чиниле плеоназам (*искривљена крива*). Слично је и у случају где је вербална асоцијација на *пандемија* била у виду придева *глобална* (пандемија је већ епидемија на глобалном нивоу).

Колокације у форми *именица + именица* (најчешће у генитиву):

смиоја смртиности, проценаи смртиности, избегавање ризика, невоштовање протокола, вођење протокола, сировођење протокола, прејорука лекара, прејорука власи, пандемија грипа, мере заштитне, мере превентивне, воштовање мера, увођење мера, жаришће заразе, дезинфекција руку, преношење вируса.

Колокације у форми *глагол + именица*:

воштовати протокол, даи прејоруку, слушаи онлајн-наставу, избегавати контакти, бацити шк.

Од реакција које се могу сагледати из лингвокултуролошког угла, издвајамо антропониме, тачније имена познатих српских лекара, спортиста, певача, актуелног председника (за стимулусе: *антиваксер, ванредна ситуација, вирусолог, епидемиолог, крива, респираиор, струка, шемјераиура*), затим топониме *Србија, Београд, Турија* (за стимулусе *жаришће* и *црвена зона*). Као реакција на *маску*, јавио се назив групе *Освајачи*, која има песму под називом „Маска“. Такође, међу културолошки условљеним реакцијама, за стимулус *крива* јавио се назив реке *Дрина*, при чему је *крива Дрина* устаљени спој у српском језику и доводи се у везу са фразеолошким спојем *исправљати криву Дрину*. Као прототипичне животиње са репом, издвојиле су се *мачка, пас и коњ*, док се херојима сматрају *Марко Краљевић* и *Милунка Савић*, али и *Анџигона, Беймен, Сујермен, Херкул/Херкулес* и *Јованка Орлеанка*.

6. Закључак

У овој раду бавили смо се анализом лексема-реакција на фреквентне именице (и поједине именичке синтагме и полусложенице) у српском језику током пандемије вируса корона (прецизније: SARS-CoV-2). Анализирали смо вербалне реакције на 50 стимулуса, међу којима су: *антиваксер, вирус, дезо-баријера, дисанца, епидемија, жаришће, изолација, карантин, ковид, контакти, корона, маска, мере, струка, црвена зона*.

Познато је да се утицај друштва, друштвених промена и националне културе на језик и лексичка значења може сагледати методом вербалних асоцијација. Заправо, међу лексемама-реакцијама налазе се и оне мотивисане колективном свешћу једног народа и оне карактеристичне за појединце. Отуда резултати оваквих истраживања дају пресек стања у једном важном друштвеном тренутку и имају импликације за обраду значења у речницима,

за допуну асоцијативних речника српског језика, те за поређења са другим словенским и несловенским језицима.

Директан утицај епидемије на језик видимо у промени разумевања и употребе значења постојећих (не)терминолошких лексема. Наиме, помоћу вербалних асоцијација добијених у овом истраживању уочавамо да се, под утицајем честе употребе током епидемије, лексеме-реакције доминантно везују за контекст епидемије и код неких лексема чије примарно значење није повезано са епидемијом, што важи за стимулусе *жаришће*, *диспанца* и *мере*. Ипак, учесталост употребе током епидемије није утицала на то да реакције на вербалне стимулусе *рей*, *крива*, *јрејорука*, *шталас* и *сценарио* буду повезане са епидемијом. Такође, приметили смо семантичке промене код лексема *вирус* и *маска* на основу конкретних стимулуса чије су реакције били у *Обраћеном речнику српског језика* (2011) и данашњих реакција на лексеме *вирус* и *маска* као стимулусе.

На основу анализе података о броју различитих реакција на сваки од стимулуса, асоцијативна поља поредили смо по хомогености/стабилности, при чему су се као најстабилнија показала асоцијативна поља за стимулусе *шћаб*, *ејидемиолог*, *шталас*, *дезинфекција*, *сценарио*, *корона*, *крива*, *вирус*, а најмање стабилна за стимулусе *онлајн-нашћава*, *ризик*, *јолицијски час*, *херој*, *јројкокол*, *ковид 19*, *маска*, *смрћносћ*. Најмање идиосинкратичних реакција имали су стимулуси *ејидемиолог*, *шталас*, *шћаб*, *дезинфекција*, *рукавице*, *скафандер*, *сценарио*, а највише стимулуси *онлајн-нашћава*, *ризик*, *маска*, *ковид 19*, *јолицијски час*, *јрокужавање*, при чему идиосинкратични одговори доприносе мањој стабилности асоцијативног поља.

Језичка повезаност између лексема-стимулуса и лексема-реакција огледала се на семантичком плану (често заснована на тзв. енциклопедијском знању говорника, што може допринети даљим значењским поређењима поменутих и сличних лексема) и на колокацијском плану (*јридев* + *именица*, *именица* + *именица*, *глагол* + *именица*, што може допринети подацима за асоцијативну граматику српског језика). Именице су доминантна врста речи међу лексемама-реакцијама, следе придеви, а глаголи су у занемарљивој мери лексеме-реакције, што се поклапа са досадашњим истраживањима. Творбена повезаност јављала се ретко, и то међу реакцијама на исти стимулус. Сви поменути односи стимулуса и реакција могу се искористити у настави српског језика изворним говорницима и странцима. Лингвокултуролошки гледано, као реакције на петину анализираних стимулуса јављали су се антропоними и топоними, што показује да ови стимулуси (још увек) доминантно нису културолошки маркирани.

Литература

Глигоријевић 2018: Глигоријевић, Ивана. „Хетеростереотипи о оријенталним језицима у мрежи вербалних асоцијација“. *Зборник радова Филозофског факултета* XLVIII/1, 2018, 23–42.

- Громенко и др. 2020: Громенко, Е. С., А. С. Павлова, Приёмшова, М. Н. „О «ковидно-коронавирусных» процессах в русском языке 2020 года“. *Studia Slavica Hung.* 65/1, 2020, 51–70.
- Драгићевић 2003: Драгићевић, Рајна. „Асоцијативна метода у концептуализацији емоција“. *Говор и језик* (ур. Мирјана Совиљ). Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, 2003, 66–73.
- Драгићевић 2007: Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- Драгићевић 2010: Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010.
- Јанић 2017: Јанић, Александра. „Асоцијативни приступ лексикализацијом именичким деминутивима са суфиксом *-ица* код студената Србистике“. *Теме* 41/1, 2017, 55–70.
- Караулов 1993: Караулов, Юрий Николаевич. *Ассоциативная грамматика русского языка*. Москва: Русский язык, 1993.
- Кент, Розанов 1910: Kent, Grace Helen, Rosanoff, Aaron Joshua. „A Study of Association in Insanity“. *American Journal of Insanity* 67/1–2, 1910, 37–96.
- Курч 1967: Kurcz, Ida. „Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z listy Kent–Rosanoffa“. *Studia psychologiczne* 3, 1967, 122–255.
- Лазећ-Коњик, Јелић 2012: Лазећ-Коњик, Ивана, Маријан Јелић. „О значењу лексема *чудо* у српском језику“. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 55/1, 2012, 197–210.
- Николић и др. 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана, Новокмет, Слободан. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета* 61/1, 2021, 365–390.
- Пантелић 2009: Пантелић, Ана. *Конојативно груписање вербалних асоцијација у зависности од семантичких карактеристика вербалних стимулуса*, магистарска теза. Београд: Филолошки факултет, 2009.
- Петровић Дакић 2019: Петровић Дакић, Ана. *Вербалне асоцијације и когнитивни развој ученика основне школе*, докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2019.
- Пипер 2004а: Пипер, Предраг. „Називи језика у мрежи вербалних асоцијација“. *Српски између великих и малих језика*, 2. издање. Београд: Београдска књига, 2004, 142–151.
- Пипер 2004б: Пипер, Предраг. „Кириллица и латиница в вербалних асоцијацијах сербов“. *Славјански вестник* 2, 2004, 269–279.
- Поповић 2008: Поповић, Људмила. *Језичка слика стварности: когнитивни аспекти контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Раздобутко 1995: Раздобудко, Лариса. „Стилистичка анализа именица које означавају делове тела човека (на основу асоцијативног експеримента у српском и руском језику)“. *Научни саставак слависти у Вукове дане* 23/2, 1995, 335–338.
- Ристић 2007: Ристић, Стана. „Језичко-граматичке карактеристике заменице *ја* са аспекта вербалних асоцијација“. *Научни саставак слависти у Вукове дане* 37/1, 2007, 75–86.

- Прћић 2016: Prčić, Tvrtko. *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2016.
- Стефановић 2004: Стефановић, Марија. „Граматика у асоцијативним речницима руског и српског језика“. *Славистика*, 8, 2004, 129–139.
- Стефановић 2005: Стефановић, Марија. „Од асоцијативног речника према асоцијативној граматичи“. *Асоцијативни речник српског језика* (Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић). Београд: Београдска књига, Службени гласник СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 2005, 23–55.
- Фитрија 2021: Fitria, Tira Nur. “Word formation process of terms in COVID-19 pandemics”. *Leksika: Jurnal Bahasa, Sastra dan Pengajarannya* 15/1, 2021, 18–26.

Речници

- Драгићевић и др. 2011: Драгићевић, Рајна, Пипер, Предраг, Стефановић, Марија. *Обраћени асоцијативни речник српског језика*. Београд: Службени гласник, Београдска књига, 2011.
- Караулов и др. 1994–1998: Караулов, Юрий Николаевич, Сорокин, Юрий Николаевич, Тарасов, Евгений Фёдорович, Уфимцева, Наталья Владимировна. *Русский ассоциативный словарь*. Москва: Помовский и партнеры, (т. 1, 2) 1994, (т. 3, 4) 1996, (т. 5, 6) 1998.
- Николић, Слијепчевић Бјеливук 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана. *Речник појмова из периода епидемије ковида*. <<http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova/>> 15. 12. 2021.
- Пипер и др. 2005: Пипер, Предраг, Драгићевић, Рајна, Стефановић, Марија. *Асоцијативни речник српског језика*. Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду, 2005.
- Попова 1999: Попова, Велка. „Експериментално изследване на свободните словесни асоцијации на сто български деца“. *Съпоставително езикознание*, 4, 1999, 105–116.
- Соколова 1996: Соколова, Татьяна Васильевна. *Ассоциативный словарь ребенка*. Архангельск: Изд-во Помор, 1996.

AN ASSOCIATIVE APPROACH TO FREQUENTLY USED NOUNS IN SERBIAN DURING THE SARS-CoV-2 PANDEMIC FROM THE PERSPECTIVE OF STUDENTS OF THE DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN NIŠ

Aleksandra A. Janić

S u m m a r y

The subject of this paper was an analysis of lexeme-reactions to fifty stimuli (predominantly nouns and some noun phrases) that were frequent in Serbian during the SARS-CoV-2 pandemic, such as: *antivakser*, *crvena zona*, *dezo-barijera*, *distanca*, *epidemija*, *izolacija*, *karantin*, *kontakt*, *korona*, *maska*, *mere*, *rad od kuće*, *struka*, *virus*, and *žarište*. An association test was distributed at the height of the coronavirus pandemic to our respondents, who were students of the Department of Serbian language and literature at the Faculty of Philosophy in Niš. Each respondent was asked to write his/her first association to each stimulus. Firstly, the most frequent lexeme-reactions were presented (e.g. *korona* for the stimulus *virus*, *dva metra* for the stimulus *distanca*, *zaštita* to the stimulus *maska*, *vatra*, and *Beograd* for the stimulus *žarište*) and it was indicated they were mostly in a paradigmatic relation to the corresponding stimulus. Secondly, the lexemes with the most idiosyncratic reactions included *onlajn-nastava* (33), *rizik* (30), *maska* (30), *kovid 19* (29), and *policijski čas* (28). Thirdly, the derivational and semantic correlations between each stimulus and its reactions were considered, as well as those among the reactions. The derivational connection between the stimuli and their reactions is not frequent, but it is common among reactions to the same stimulus, e.g. *kriza* and *krizni* (for the stimulus *štab*), *smrt* and *smrtnost* (for the stimulus *virus*), *protiv*, *protivljenje* and *protivnik* (for the stimulus *antivakser*). Regarding the semantics of the lexeme-reactions, synonymy was the most frequently noted lexical relation between the reactions to the same stimulus (e.g. *udaljenost* and *rastojanje*, *samoća* and *usamljenost*, *zanimanje* and *profesija*). Lexeme-reactions were often collocable with their corresponding stimulus, in the form adjective + noun (e.g. *zaštitna maska*), noun + noun (e.g. *stopa smrtnosti*), or verb + noun (*izbegavati kontakt*) combinations.

Key words: the coronavirus pandemic, verbal associations, discrete associations, stimulus, reaction, Serbian

СТЕПЕН ПОЗНАВАЊА ЗНАЧЕЊА НЕОЛОГИЗАМА ИЗ ДОБА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА У ЈАВНОМ ГОВОРУ НИШЛИЈА

Александар М. Новаковић*

Дешавања у ванјезичкој стварности директно су се одразила на промену свих језика света, при чему су најочљивије промене на плану лексике, јер долази до реорганизације лексичког система: настају нове речи и изрази, мењају се значења постојећих, односно долази до продора лексема са језичке периферије, из терминологије или из страних језика у општи лексички фонд. Филолози широм света поставили су логично питање у којој су мери нове речи и изрази прихваћени од стране говорника и колико они заиста разумеју њихово значење. Зато је предмет овога рада испитивање степена познавања значења неологизама од стране говорника српског језика на територији града Ниша. Циљ рада је стварање јасније слике о томе да ли нове речи и изрази имају потенцијал да превладају актуелно друштвено стање и опстану у општем лексичком систему. У раду је коришћена метода теоријске анализе са техником анализе садржаја, као и техника анкетања. У истраживању је учествовало укупно 332 испитаника од којих се очекивало да дају своје објашњење осам лексема, које су методом случајног избора ексцерпирале из *Речника њојмова из њериода епидемије ковида*. Анализа резултата спроведеног истраживања нам је показала да степен познавања значења неологизама варира у односу на: творбену структуру самог неологизма, пол, степен образовања, време проведено на интернету или уз телевизију. Са једне стране налазе се неологизми чије значење познаје велики број испитаника (*вирусолог, ковидаш и њаникдемија*), док се на другој страни налазе они које познаје мали број испитаника, обично из одређених социјалних група (*експоненцијални расиј, инфодемија, ковидиои, коморбидиџеи, коронаиван*). Ипак, не можемо и не смемо са сигурношћу тврдити колико дуго ће пандемија трајати и да ли константан утицај медија и друштвених мрежа може утицати на промену њиховог статуса.

Кључне речи: српски језик у доба пандемије, ковид, лексема, говор Ниша, значење

* Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

1. Увод

Антрополошка лингвистика и социолингвистика сведоче да је развој језика директно повезан са променама у култури и друштву које га користи. Питање односа језичких и друштвених појава веома је широко. И научнику и лаику веома је добро познато да друштвени живот појединих заједница налази одраз у њиховом језику. Једно од основних обележја језика јесте његова могућност мењања и развијања. Како би остварили сврсисходну комуникацију, појединци језик користе као основни инструмент, обликујући га према сопственим потребама. Промене у ванјезичкој стварности највидљивије су на плану лексике (Драгићевић 2007) – настају нове речи и изрази, постојеће добијају нова значења, а неминовно долази и до промене фреквентности њихове употребе. Врло често су промене не приметне и видљиве само језичким стручњацима. Међутим, проглашење пандемије изазване појавом и ширењем вируса корона у марту 2020. године извршило је велики утицај на све језике света кроз брзе промене на свим нивоима језика, а посебно на лексичком. Појавила се очигледна потреба именовања до тада непознатих појмова, односно учестилије употребе оних које је користио одређени број говорника захваљујући своме професионалном ангажовању на пољу медицинских наука.

Појава неологизама представља одговор језика на измењене друштвене околности. „На неологизме се гледа као на још нестандардизоване речи које именују нове појмове и појаве или на нов начин именују познате појмове“ (Радовић-Теших 2008: 361). Могу бити домаћег или страног порекла, а добро је познато да највећи број долази из енглеског језика (Драгићевић 2020: 108–109). Свенка Савић у неологизме убраја: 1) тек изговорену или написану нову реч; 2) тек преузету нову реч; 3) реч која је заживела у стандардном језику; 4) већ дуже времена употребљавану реч у стандардном језику; 5) реч која је била или јесте нова у стандардном језику (Савић 1984: 161). Из наведеног можемо приметити да је епидемија око нас у врло кратком временском року „произвела“ велики број неологизама, који су своје место нашли у *Речнику појмова из периода епидемије ковида* Марине Николић и Светлане Слијепчевић Бјеливук. Велики број пописаних неологизама из овог Речника ексцерпиран је из новинских текстова, телевизијских емисија, са портала и друштвених мрежа, што потврђује да се појављују довољно често у јавној (претежно писаној) употреби. Међутим, како је у језички систем српског језика упливао велики број неологизама, није реално очекивати да ће сви они имати исту фреквенцију употребе, због чега ће неки бити стандардизовани, док ће се други изгубити.

Питања језичке политике и планирања у језику обавезују нас да пратимо промене које се у њему дешавају, како бисмо правовремено могли одговорити на промене које би могле да наруше системске законитости српског језика. Зато постоји реална потреба да се анализира степен познавања значења неологизама из времена пандемије од стране говорника српског

језика. Таква анализа би нам показала који од њих имају снагу да постану део општег језичког инвентара, а који ће се са окончањем пандемије изгубити, што би омогућило да нова лексика буде правовремено лексикографски обрађена и по потреби нормативно третирана. Наравно, мора се имати у виду да је изношење таквих судова о њиховој уклопљености у систем врло ризично, јер се више пута десило да нормативисти неком неологизму или кованици предвиде кратко трајање, а да даља употреба речи у систему то демантује.

Рад садржи шест поглавља. Након уводних разматрања дат је преглед претходних истраживања у вези са питањем појаве неологизама у време пандемије изазване појавом и ширењем вируса корона. У трећем поглављу детаљно је објашњена методологија истраживања, док се у четвртном поглављу квантитативно и квалитативно анализирају добијени резултати. У петом поглављу је спроведена дискусија, док су у шестом поглављу изведени најважнији закључци.

2. Претходна истраживања

Од почетка пандемије све већи број лингвиста и истраживача почео је усмеравати своју пажњу на лексичке промене у јавном дискурсу, због чега се широм света организују научне конференције и скупови. Ђорђе Оташевић (2021: 133–136) у библиографији под називом „Библиографија радова на словенским језицима и енглеском о неологизмима везаним за актуелну пандемију: избор“ издваја чак 28 радова насталих у релативно кратком временском периоду. Реч је о радовима публикованим у часописима/годишњацима у којима аутори износе своја запажања у вези са утицајем пандемије на промену језика.

Питањем појаве неологизама (и оказионализама) на српском говорном подручју први такав рад објавиле су Марина Николић, Светлана Слијепчевић Бјеливук и Слободан Новокмет. У студији под називом „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“ аутори приступају анализи речи и израза који су врло брзо са лексичке периферије, из медицинске терминологије, прошириле домен своје употребе и постале део општег лексичког фонда. У раду су представљени етимолошки, лексичко-семантички и творбени профили таквих речи и израза, али и правописна решења ради њихове несметане имплементације у савремени српски језик. Ипак, аутори примећују да „остаје отворено питање колико ће нове речи и нови изрази превладати и опстати у лексичком систему“ (Николић и др. 2021: 377). О. Е. Карачина у раду „Language of Pandemic: Linguistics and Cultural Aspects“ анализира сличне промене у руском и енглеском језику, запажајући да се одређени неологизми, услед своје специфичности, неће дуго задржати у општем речнику, док има и оних који ће вероватно опстати јер означавају појмове који су применљиви у разним ситуацијама. Осим тога, ауторка истиче да енглески језик очигледно има предност над руским

у погледу разноликости творбе речи. Наиме, енглески има већу флексибилност у стварању и трансформацији речи, док се у руском језику проверавају сложенем флективном морфологијом. Андријана Ђордан и Сања Маричић Медовић у свом раду „Језик у доба пандемије ковида 19: термилошка решења у српском и шпанском језику“ такође пажњу посвећују анализи термилошких, правописних и граматичких недоумица које настају приликом употребе нових речи и израза. Аутори наводе да постоји велика неуједначеност у њиховом писању у српском у односу на ону праксу писања која постоји у шпанском језику.

У своме раду „Како коронавирус мијења језик којим говоримо и мислимо“ Кристина Штркаљ Деспот наглашава да су промене у језику до појаве вируса биле споре и видљиве само филолозима. Међутим, промене у језику у доба пандемије постале су очигледне широкој јавности захваљујући друштвеним мрежама и кључним речима (енг. *hashtag*). „Неке су речи, имена и називи и досад били уобичајени, али су сада изнимно повећали своју честоћу и за све нас добили утјеловљеније значење но што су га досад имали (у смислу да ће нам још дуго активирати цијели семантички оквир ове епидемије и нашег особна искуства с њом“ (Štrkalj Despot 2020: 2). Аутор примећује да се појављују речи из специјализованог медицинског жаргона, познате речи чија се употреба повећала, речи настале доследним превођењем са енглеског језика, коришћење сложеница с префиксоидом *корона* и појава неологизама.

На енглеском говорном подручју Цефа Мери у раду „Corona Virus Disease (COVID-19) Effect on Language Use: An Analysis of Neologisms“ појаву великог броја неологизама у време пандемије види као процес прилагођавања језика новим друштвеним околностима. Анализом неологизама запажа да се као најпродуктивнији творбени процеси појављују акронимизација, творење кованица и промена значења постојећих речи. До сличних запажања долазе и Марија Калфон, Хума Батун, Васима Шезад у раду „Covid-19 Neologisms and their Social Use: An Analysis from the Perspective of Linguistics Relativism“. Аутори издвајају две групе неологизама: 1) научне речи (*covid-19*, *infodemic*, *social-distancing*), 2) речи из поп-културе (*covidiot*, *zoom bombing*, *quarantine and chill coronacation*), уочавајући да се први пут почињу користити у марту 2020. године. Такође, примећене су две функције неологизама: 1) попуњавање друштвене празнине и 2) утицај на перцепцију говорника преношењем одређених перспектива и потискивањем одређених наратива. У вези са учесталошћу употребе одређених речи и израза Хафиз Науман Ахмед и Мухамед Исион у свом раду „Influence of COVID-19 on the Lexical Features of English in Pakistan“ бележе да су речи *coronavirus* и *covid-19* најфреквентније у главним медијима у Пакистану са 21.584, односно 13.985 поклапања. Интересантно је да се прва реч 2017. године појављује девет пута, 2018. године три пута, а 2019. године свега једном.

Анализа доступних радова нам је показала да је пандемија проузроковала готово идентичне појаве у српском, руском, шпанском и енглеском језику. Употреба неологизама представља главни начин за именовање појава које до марта 2020. године нису раније биле нашироко познате. Упркос томе што је дошло до експлозије у стварању и употреби неологизама у медијима, поставља се питање који ће се од њих одржати у општем лексикону и када се пандемија буде окончала, односно колико заиста говорници једног језика познају значења употребљаваних речи. Зато у овом раду настојимо да одговоримо на постављено питање.

3. Методолошке поставке истраживања

Предмет и циљ истраживања

Иако је у медицини *ковид 19* забележен још почетком XX века, широј јавности је постао познат крајем 2019. године, када се из кинеског града Вухана проширио на читаву светску популацију. Промене у изванјезичкој стварности утицале су и на константне промене свих језика света, при чему су најочљивије на плану лексике, јер долази до реорганизације лексичког система: настају нове речи и изрази, мењају се значења постојећих, односно продиру лексеме са језичке периферије, из терминологије или из страних језика у општи лексички фонд, чиме се потврђује фраза да се друштвене промене неминовно огледају и у језику¹. У врло кратком временском периоду постали су део активне лексике не само здравствених стручњака, него и свих говорника српског и других језика. Марина Николић и Светлана Слијепчевић Бјеливук саставиле су *Речник појмова из периода епидемије ковида*, који садржи близу две стотине речи. Махом су у питању оне речи које су се појављивале у новинским текстовима и телевизијским емисијама, на порталима и друштвеним мрежама, а посебно се издвајају неологизми, настали из потребе „да се на неки начин именују и у језику идентификују и нови појмови и појаве проистекле из новонастале ситуације“ (Николић и др. 2021: 377). Међутим, поставља се логично питање у којој су мери нове речи и изрази прихваћени од стране говорника и колико они заиста разумеју њихово значење. Зато је предмет овога рада испитивање степена познавања значења неологизама од стране говорника српског језика на територији града Ниша. Циљ овога рада је стварање јасније слике о томе да ли нове речи и нови изрази имају потенцијал да преваладају актуелно друштвено стање и опстану у лексичком систему.

Задаци истраживања

На основу постављеног предмета и циља истраживања, издвојили смо неколико задатака:

1 Оташевић (2008) издваја неколико разлога због којих настају неологизми: 1) појаве се нови појмови/предмети/појаве којима треба дати име; 2) настане нови назив као додатак већ постојећима с различитом мотивацијом; 3) историјски, политички и др.

1. Испитати степен познавања значења изабраних неологизама од стране говорника српског језика на територији града Ниша.
2. Утврдити да ли постоји статистички значајна разлика у познавању значења изабраних неологизама у зависности од степена школске спреме.
3. Проверити да ли постоји статистички значајна разлика у познавању значења изабраних неологизама у зависности од узраста.
4. Утврдити да ли постоји статистички значајна разлика у познавању значења изабраних неологизама у зависности од пола.
5. Утврдити да ли постоји статистички значајна разлика у познавању значења изабраних неологизама у зависности од времена provedеног на интернету или уз телевизију.

Методе, технике, инструменти и узорак истраживања

У складу са одређеним предметом, циљем и задацима истраживања у теоријском делу рада смо користили методу теоријске анализе са техником анализе садржаја. У емпиријском делу рада користили смо дескриптивну методу са техникама анкетања и скалирања. Захваљујући побројаним методама спровели смо детаљна квалитативна и квантитативна истраживања ради испитивања степена познавања изабраних неологизама од стране говорника српског језика на територији града Ниша.

За потребе овог истраживања конструисали смо упитник (скр. PZNUDP – *Познавање значења неологизама у доба њандемије*). Инструмент је подељен на три дела. Први део инструмента чини упитник који је намењен прикупљању основних социо-демографских података о испитаницима – пол, степен стручне спреме, занимање, годиште. Други део инструмента чини упитник сачињен од осам питања отвореног типа ради стварања јасније слике о степену разумевања значења неологизама, који су методом случајног избора ексцерпирани из *Речника њојмова из њериода њидемије ковида*, а који у свом саставу садрже делове лексема *ковид* или *њандемија*. Речи коришћене у истраживању изабране су методом случајног избора помоћу софтвера *MS Excel 2019*. Сви неологизми из претходно поменутог речника учитане су у софтвер, а затим је исписана функција за спровођење случајног избора: =INDEX(A1:A180), RANDBETWEEN (1:180). Том приликом је одабрано првих осам речи и израза: *вирусолог*, *ексѡненцијални расѡ*, *инфодемѡја*, *ковѡдаш*, *ковѡдиѡѡ*, *коморбидиѡѡѡ*, *корѡнзѡван*, *њаникдемѡја*. Од испитаника се очекивало да објасне наведену реч, односно изабрани неологизам. Трећи део инструмента чини упитник којим је испитаницима упућен радни налог да за речи чије значење познају предложе реч која би више била у духу српског језика. За утврђивање статистички значајних разлика у одговорима испитаника с обзиром на независне варијабле истраживања користили смо следеће параметре: фреквенција (f), проценат (%), аритметичка средина (M), стандардна девијација (sd), параметријска

статистика (t-тест). Сви прикупљени подаци су квантитативно анализира- ни употребом софтвера SPSS 23.0, дескриптивно објашњени и изражени помоћу табела и графика.

Начин прикупљања података

Истраживање је реализовано од 1. до 31. августа 2021. године. Подаци су прикупљени путем упитника, који је аутор овог истраживања лично предавао испитаницима и надгледао процес решавања. Предвиђено време за попуњавање упитника износило је 10 минута.

4. Анализа резултата истраживања

У наведеном истраживању учествовало је укупно 332 испитаника, од чега 122 особе мушког пола (36,7%) и 210 особа женског пола (63,3%). Анализом добијених резултата утврдили смо да испитаници припадају различитим узрасним групама, због чега смо приликом кодирања података све њих разврстали према старосној доби (в. табелу 1).

Табела 1. *Старосна структура испитаника*

		f	%	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	од 12 до 20	31	9,3	9,3	9,3
	од 21 до 30	44	13,3	13,3	22,6
	од 31 до 40	48	14,5	14,5	37,0
	од 41 до 50	76	22,9	22,9	59,9
	од 51 до 60	60	18,1	18,1	78,0
	од 61 до 70	27	8,1	8,1	86,1
	од 71 до 80	30	9,0	9,0	95,2
	од 81 до 90	15	4,5	4,5	99,7
	од 91 до 100	1	,3	,3	100,0
	Total	332	100,0	100,0	

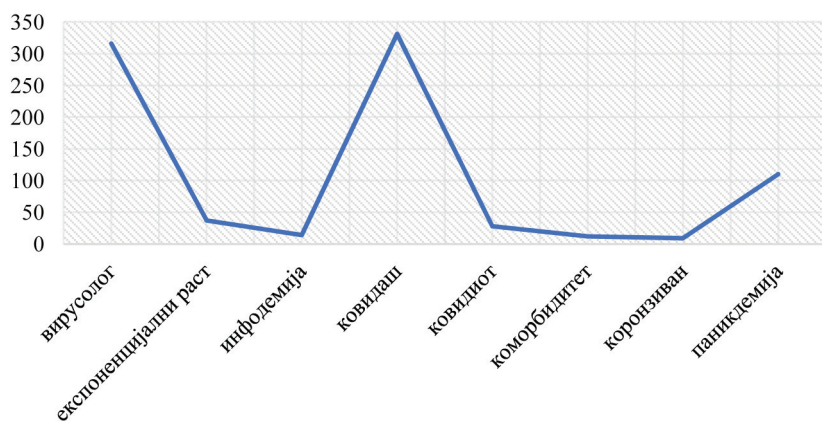
Уз наведено, испитаници су груписани и према нивоу образовања. Утврђено је да 36 испитаника има завршену основну школу, 115 испитаника средњу школу, 61 испитаник вишу школу, 55 испитаника високу школу и 65 испитаника факултет (в. табелу 2). Прикупили смо податке и о тренутном занимању испитаника, што се испоставило као веома важан податак за боље разумевање и тумачење добијених резултата.

Табела 2. Структура испитаника према нивоу образовања

		f	%	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Основна школа	36	10,8	10,8	10,8
	Средња школа	115	34,6	34,6	45,5
	Виша школа	61	18,4	18,4	63,9
	Висока школа	55	16,6	16,6	80,4
	Факултет	65	19,6	19,6	100,0
	Total	332	100,0	100,0	

Анализа добијених података у наведеном истраживању показала нам је да испитаници неједнако познају значење изабраних неологизама. Уочава се да међу њима има оних чије је значење познато готово свим говорницима српскога језика, док има и оних које познају само припадници одређених социјалних група (в. графички приказ 1).

Графички приказ 1. Број испитаника који познају значење наведених неологизама

Вирусолог

Лексема *вирусолог* припада оној групи термина који се користе као регуларно средство именовања појмова и појава у оквиру медицинских наука. Њиме се означава „научник, стручњак који проучава вирусе и болести које они изазивају“ (Речник 2021: В). Није забележена у *Речнику српскога језика* из 2011. године. У питању је именица при чијој творби је употребљен

суфикс *-лог*, за који Стевановић (1986: 510) истиче да се најчешће користи за именовање стручњака у појединим областима². Резултати истраживања показују да 316 испитаника (95,2%) познаје значење ове речи, што сведочи о њеној распрострањености у свакодневној комуникацији. Испитаници обухваћени истраживањем су га дефинисали на следећи начин: „човек који проучава вирусе“, „научник који се бави вирусима“, „виролог“, „веома храбар човек који се бори против вируса“. Но, било је и оних који су за ову реч имали негативну асоцијацију: „научник који шири вирусе“, „човек због кога нам се све ово дешава“. Интересантан податак који смо забележили јесте да од 16 испитаника који не познају значење речи (5 особа мушког пола и 11 особа женског пола), 7 испитаника има завршену основну школу, 1 испитаник високу, а чак 8 испитаника има факултетско образовање. Утврдили смо да нема статистичке значајности између пола, нивоа образовања и (не)познавања наведене лексеме, али је зато уочено да сви факултетски образовани испитаници имају завршене студије техничког усмерења. Уз то, 13 од 16 испитаника, који не познају значење речи, проводи на интернету или уз телевизију мање од сат времена дневно. У оба случаја имамо изузетно јаку статистичку значајност ($p < 0.05$).

Табела 3. *Статистичка значајност одговора испитаника у односу на време provedено на интернету и уз телевизију*

		N	M	SD	t-тест	df	sig.
Време provedено на интернету	Познаје значење.	316	2,19	0,85	8,98	22,49	0,00
	Не познаје значење.	16	1,19	0,40			
Време provedено уз телевизију	Познаје значење.	316	1,76	0,88	5,13	22,95	0,00
	Не познаје значење.	16	1,19	0,40			

Експоненцијални раст

Према *Речнику појмова из периода епидемије ковида* под експоненцијалним растом подразумева се „вишеструко повећање из дана у дан“ (Речник 2021: Е). Реч је о изразу који се најчешће користи у математици (и њој сродним дисциплинама) за означавање појаве удвостручавања (Šikić 2002: 16). *Речник Машице српске* бележи придев *експоненцијални* са значењем математичке једначине/функције, „чија је непозната, непроменљива величина дата у експоненту“ (PCJ 2018: 327). У време пандемије изазване

2 Станојчић, Поповић (1994: 128) овај морфем тумаче као суфиксоид: „везане морфеме сличне суфиксима, тј. стварно основе грчких, односно латинских речи“.

појавом и ширењем вируса корона овај се израз почео употребљавати за означавање брзог раста броја оболелих по принципу (неконтролисаног) умножавања у кратком временском раздобљу. Пракса показује да га махом употребљавају чланови медицинских организација (и штабова за ванредне ситуације), који настоје да јавности пружи конкретне информације о броју оболелих, као и да скрену пажњу на убрзано увећање броја заражених (како би сугерисали да се појединци одговорно понашају и поштују препоручене мере за сузбијање заразе). Међутим, анализа добијених података нам је показала да свега 37 испитаника (11,1%) познаје значење овог израза – 17 мушкараца и 20 жена. Највећи број испитаника који познаје значење израза *експоненцијални раст* има између 41 године и 60 година (в. табелу 4). Већи део припадника ове групе је за дефинисање израза употребио речи: „увећање“, „ширење“, „множење“, „на квадрат“.

Табела 4. *Старосна структура испитаника који познају значење израза експоненцијални раст*

		<i>Експоненцијални раст</i>		Total
		Познаје значење.	Не познаје значење.	
Старост	од 12 до 20	3	28	31
	од 21 до 30	2	42	44
	од 31 до 40	6	42	48
	од 41 до 50	12	64	76
	од 51 до 60	12	48	60
	од 61 до 70	2	25	27
	од 71 до 80	0	30	30
	од 81 до 90	0	15	15
	од 91 до 100	0	1	1
Total		37	295	332

У погледу нивоа образовања 14 испитаника има завршен факултет, 21 високу школу, а 2 средњу школу. Међутим, није утврђена статистички значајна разлика између нивоа образовања и познавања значења поменутог израза ($p > 0.05$), али је уочено да 95% испитаника има завршену средњу (2 испитаника) и/или високу медицинску школу (21 испитаник), односно студије медицине (12 испитаника). Преостала два испитаника која познају значење израза јесу филолози. За разлику од претходно анализираних лексема, где је утврђено да је један узрок непознавања значења мали број сати проведених на интернету или уз телевизију, код овог израза имамо делимично другачију слику. Са једне стране, чак 150 испитаника, који не познају значење овог израза, проводи више од два сата на интернету, док, са друге стране, 158

испитаника проводи мање од сат времена гледајући телевизију. И у једном и у другом случају потврђена је статистичка значајност у односу на време које су испитаници проводили на интернету или уз телевизију (в. табелу 5).

Табела 5. *Статистичка значајност одговора испитаника у односу на време provedено на интернету и уз телевизију*

		N	M	SD	t-тест	df	sig.
Време provedено на интернету	Познаје значење.	37	1,43	0,50	-8,27	66,08	0,00
	Не познаје значење.	295	2,23	0,86			
Време provedено уз телевизију	Познаје значење.	37	1,40	0,50	-3,82	69,67	0,00
	Не познаје значење.	295	1,77	0,89			

Инфодемиа

Неологизмом *инфодемиа* означава се „превелика количина, углавном информација на интернету, које се тичу неког проблема, чије је решење отежано“ (Речник 2021: И). Употреба ове речи наметнула се ради именовања великог броја информација које путем медија долазе до појединца, а које се тичу питања оправданости вакцинације, порекла вируса корона и тачности доступних информација о броју оболелих. Николић и др. (2020: 19) ову лексему не сматрају сложеницом створеном на нашем језичком тлу, већ интернационализмом (који има своје порекло у енглеском језику). Карачина (2020: 47) бележи да је реч створена спајањем речи *информација* и *пандемија* још 2003. године (за време епидемије изазване појавом вируса SARS). Иако је значење лако уочљивих саставница познато готово свим говорницима српскога језика, свега 14 испитаника (4,2%) познаје њено значење – 4 мушкарца и 10 жена. Интересантно је да је 12 испитаника експлицитно дефинисало *инфодемiju* као „велики број података који нису проверени“, односно „огромна количина информација која је нетачна“. У Вебстеровом онлајн-речнику енглеског језика забележено је да се под овом речју подразумева „брзо и далекосежно ширење и прецизних и непрецизних информација у вези са неком појавом, као што је болест“. Значење лексеме је познато млађој популацији (али без статистичке значајности: $p > 0,05$) – 4 испитаника узраста од 12 до 20 година, 8 испитаника узраста од 21 до 30 година и 2 испитаника узраста од 31 до 40 година. Свих четрнаест испитаника су академски образовани грађани – 10 испитаника студирају (или су студирали) техничке науке, док 4 испитаника студира енглески језик и књижевност. Коришћењем т-теста смо утврдили постојање изузетно јаке

статистичке значајности између нивоа образовања и (не)познавања значења лексеме *инфодемџа* ($p < 0,05$).

Табела 6. *Статистичка значајност одговора испитаника у односу на степен образовања*

	Лексема <i>инфодемџа</i>	N	M	SD	t-тест	df	sig.
Степен образовања	Познаје значење.	14	5,00	0,00	29,422	316	0,00
	Не познаје значење.	317	2,90	1,27			

Испитаници који познају значење лексеме *инфодемџа* проводе до два сата на интернету – 5 испитаника мање од сат времена, док 9 испитаника између једног и два сата дневно. Готово идентични резултати добијени су анализом података у вези са временом проведеним гледајући телевизију – 11 испитаника проводи мање од сат времена, а 3 испитаника између једног и два сата. Утврђена је изузетно јака статистичка значајност између времена проведеног на интернету, праћења ТВ програма и познавања значења наведене лексеме ($p < 0,05$).

Ковидаш

Неологизам *ковидаш* представља пејоративни облик за именовање мушке особе која је „оболела од коронавируса“ (Речник 2021: К). Њиме се „исказује тежња да се носиоци болести језички маркирају и на неки начин изопште из друштва, као што је иначе с тим типом лексике случај (нпр. *џуберан*, *џуберанка* и сл.)“ (Николић и др. 2020: 376). Суфикс *-аш* који се користи приликом његове творбе „изражава само везу у најширем смислу“, а користи се „као фамилијарни назив за болесника (уп. *џлуџаш*, *инфаркџаш*)“ (Клајн 2003: 68, 69). Поред овог неологизма користе се и: *коронаш*, *коронарац* и *коронац*. Резултати спроведеног истраживања показују да 331 испитаник (99,7%) познаје значење ове речи – 122 мушкарца и 210 жена, што сведочи о њеном преласку у општи регистар српског језика. Интересантно је да у многим дефиницијама значења ове речи испитаници нису навели одреднице које би упућивале на погрдно значење: „особа која има ковид“, „неко ко је прележао ковид“, „онај ко је био заражен“. Но, има и оних који су истакли да је реч о особи „које се треба пазити“, са којом треба „избегавати контакт“ или је „држати на дистанци“. У тридесет и пет дефиниција није направљена разлика између особе женског пола (*коронашица*) и особе мушког пола (*коронаш*), дајући следећу дефиницију: „особа мушког или женског пола која је (била) заражена вирусом“. С обзиром на чињеницу да је реч општепозната готово свим говорницима српског језика, варијабле какве су пол, степен образовања, време проведено на интернету или уз телевизију

немају статистичку значајност по степен познавања значења ове речи; у свим спроведеним тестовима $p > 0,05$.

Ковидиоџ

Специфичне околности живота у доба пандемије наметнуле су потребу стварања нових речи којима би се именовали појмови и појаве. Такав је и неологизам *ковидиоџ*, који се почео употребљавати ради именовања „особе која игнорише упозорења, смернице и правила о јавној безбедности у вези са ковидом 19“, односно „особе која непотребно гомила намирнице или заштитну опрему“ (Речник 2021: К). Реч је о сложеници насталој на англоамеричком тлу спајањем двеју речи: *ковид* + *идиоџ*, а Карачина (2020: 46) запажа да је у руском језику још увек „егзотична позајмљеница са слабом употребом чак и у медијима“. Идентична ситуација се среће и на територији града Ниша, где свега 28 испитаника (8,4%) познаје значење ове речи – 8 мушкараца и 20 жена. Интересантно је да су сви испитаници (који познају значење неологизма) реч дефинисали ради именовања особе која „се неодговорно понаша“, „одбија да се вакцинише“, „не носи маску“ или „не држи (физичку) дистанцу“, док нема ниједне потврде да је реч о особи која се припрема за тешка времена складиштењем велике количине намирница. У погледу узраста, реч је позната само млађој популацији – од 12 до 40 година, мада су забележене и четири потврде познавања значења речи од стране популације између 41 године и 60 година (в. табелу 7).

Табела 7. *Старосна сѝрукѝура испѝитаника који ѝознају значење речи ковидиџ*

		<i>Ковидиоџ</i>		Total
		Познаје значење.	Не познаје значење.	
Старост	од 12 до 20	3	28	31
	од 21 до 30	10	34	44
	од 31 до 40	11	37	48
	од 41 до 50	2	74	76
	од 51 до 60	2	58	60
	од 61 до 70	0	27	27
	од 71 до 80	0	30	30
	од 81 до 90	0	15	15
	од 91 до 100	0	1	1
Total		28	304	332

Коришћењем т-теста потврђена је изузетно јака статистичка значајност у одговорима испитаника у односу на старосну доб ($p < 0,05$). Такође, постојање статистичке значајности потврђено је и у односу на ниво образовања, с обзиром на то да 6 испитаника са завршеном основном школом, 18 са средњом школом и 4 са вишом школом познаје значење овог неологизма, при чему испитаници (осим оних са завршеном основном школом) имају занимање из области техничких наука. Ниједан испитаник са завршеном високом школом или академским студијама не познаје значење ове речи. Међутим, 24 испитаника (који познају значење речи) проводи више од два сата на интернету, док њих 4 између једног и два сата. Но, 20 испитаника проводи мање од сат времена гледајући телевизију, 4 између једног и два сата, односно 4 испитаника више од два сата. У оба случаја потврђена је статистичка значајност у одговорима испитаника (в. табелу 8).

Табела 8. *Статистичка значајност одговора испитаника у односу на време provedено на интернету и уз телевизију*

		N	M	SD	t-тест	df	sig.
Време provedено на интернету	Познаје значење.	28	2,86	0,36	9,34	62,71	0,00
	Не познаје значење.	304	2,08	0,87			
Време provedено уз телевизију	Познаје значење.	28	1,43	0,74	-2,24	34,28	0,03
	Не познаје значење.	304	1,76	0,87			

Коморбидитет

Коморбидитет представља једну од речи која се у медијима почела користити од стране медицинских радника који су свакодневно извештавали о групи људи која има повећани ризик од оболевања. Према *Речнику* овом речју се именује „истовремена појава двеју или више болести“, односно појава „пратеће болести“ (Речник 2021: К). Како реч долази из регистра медицинских наука, веома мали број испитаника познаје њено значење. Од 332 испитаника само 12 особа (3,6%) познаје значење ове речи – по 6 мушкараца и жена. Апсолутно сви испитаници су навели да се овом речју означава „постојање додатног обољења“ због кога оболели појединац „може имати тежу клиничку слику“. Свих 12 испитаника (који познају значење речи) припада старосној групи од 51 године до 60 година и сви су садашњи или некадашњи студенти медицине. Испитаници који познају значење речи проводе на интернету или гледајући телевизију између једног и два сата дневно. Покретањем т-теста смо утврдили постојање статистичке

значајности у односу на старосну доб, степен студија, време проведено на интернету или уз телевизију ($p < 0,05$). Мишљења смо да пресудну улогу у познавању значења дате речи има образовање из области медицинских наука.

Коронзиван

Према *Речнику* реч је о околионализму који се употребљава за именовање особе која „има позитиван резултат теста на коронавирус“ (Речник 2021: К). Припада изузетно развијеном творбеном гнезду структурираном око лексеме *корона* (Николић и др. 2020: 374). Међутим, говорници српскога језика са територије града Ниша не познају у потпуности значење ове речи, с обзиром на чињеницу да је свега 9 испитаника (2,7%) – 2 мушкарца и 7 жена – умело да објасни значење ове речи (при чему су експлицитно нагласили да и сами нису сигурни). Из приложених дефиниција уочљиво је да испитаници ову реч доводе у везу са именицом *корозија* (услед постојања формалне сличности): „особа која је подложна обољевању као што је метал подложен корозији“, „неко чије здравље кородира“ или „особа коју нагриза корона“. Сви испитаници (који познају значење речи) припадају млађој популацији: од 12 до 20 година (1 испитаник), од 21 године до 30 година (6 испитаника) и од 31 године до 40 година (2 испитаника), при чему је утврђено постојање статистичке значајности ($p < 0,05$).

Табела 9. *Статистичка значајност одговора испитаника у односу на старосну доб*

	Лексема <i>коронзиван</i>	N	M	SD	t-тест	df	sig.
Старосна доб	Познаје значење.	9	2,11	0,60	-9,12	13,04	0,00
	Не познаје значење.	323	4,18	1,90			

Сви испитаници (који познају значење речи) су ученици основне и средње школе, због чега је спроведени т-тест показао статистичку значајност. Уз то, сви испитаници проводе више од два сата на интернету, а мање од једног сата гледајући телевизију, због чега је и овом приликом утврђена статистичка значајност у њиховим одговорима ($p < 0,05$).

Паникдемија

Неологизам *паникдемија* се почео употребљавати ради означавања „велике количине панике изазване епидемијом коронавируса“. Николић и др. (2020: 374) примећују да се „не може тврдити са сигурношћу где је настала и да ли је у питању околионализам или не“. Извесно је да је настала спајањем речи *паника* и *еидемија/пандемија*. Значење ове речи познаје 110

испитаника (33,1%) – 41 мушкарац и 69 жена. Испитаници су врло прецизно дефинисали ову реч, користећи значења саставница које је творе: „паника у време пандемије“, „понашање људи у време пандемије“, „немир услед доласка короне“ и сл. Испитаници који познају значење речи припадају различитим старосним групама (в. табелу 10) и имају најразличитије степене образовања – од основне школе до факултета. Уз то, нема статистички значајне разлике између временаведеног на интернету и уз телевизију у односу на степен познавања значења речи.

Табела 10. *Старост испитаника који познају значење неологизма паникдемија*

		Паникдемија		Total
		Познаје значење.	Не познаје значење.	
Старост	од 12 до 20	18	31	49
	од 21 до 30	21	44	65
	од 31 до 40	10	51	61
	од 41 до 50	35	76	111
	од 51 до 60	11	60	71
	од 61 до 70	1	27	28
	од 71 до 80	8	30	38
	од 81 до 90	6	15	21
	од 91 до 100	0	1	1
Total		110	222	332

Трећи део упитника, у коме се очекивало да испитаници дају предлог лексеме у духу српског језика за именовање познатог појма, остао је непопуњен. Другим речима, ниједан испитаник није био у могућности да изнесе предлог лексеме која би се боље уклопила у систем српског језика.

5. Закључак

Историјски развитак лингвистике сведочи да се поремећаји у друштвеној заједници директно одражавају на језик као најважнији део живота људи. Промене су видљиве на готово свим језичким нивоима, посебно на плану лексике. Међутим, појава вируса корона и проглашење великопошасту у читавом свету утицало је да у кратком временском раздобљу дође до промене у лексичким системима језика у чијим друштвима је забележено његово присуство. Промене нису заобишле ни српски језик, у коме се по-

чео употребљавати велики број неологизама. Медије и друштвене мреже преплавиле су речи које до тог тренутка нису постојале или су врло ретко биле коришћене, обично у уском кругу људи. Такве промене привукле су пажњу србиста који су саставили *Речник њојмова из њериода еѡидемије ко-вида*, у коме су забележене све лексеме употребљене у средствима јавног информисања и свакодневной комуникацији. Том приликом наметнуло се питање који од датих неологизама има снагу да се задржи као средство комуникације и када се пандемија буде окончала, односно који од њих може постати део општег језичког инвентара.

Анализа резултата спроведеног истраживања нам је показала да степен познавања значења неологизама од стране говорника српског језика на територији града Ниша варира у односу на: творбену структуру самог неологизма, пол, степен образовања, време проведено на интернету или уз телевизију. Са једне стране налазе се неологизми чије значење познаје велики број испитаника (*вирусолог*, *ковидаш* и *ѡаникдемија*), док се на другој страни налазе они које познаје мали број испитаника, обично из одређених социјалних група (*ексѡненцијални расѡ*, *инфодемија*, *ковидиоѡ*, *коморбидиѡеѡ*, *коронзиван*, *ѡаникдемија*). Лексеме прве групе познаје већи број говорника, при чему нема постојања статистичке значајности у односу на пол и степен образовања. Статистичка значајност је утврђена само код оних који нису знали значење неологизма *вирусолог*, и то у односу на време проведено на интернету и уз телевизију – испитаници су дневно проводили мање од сат времена. Међу лексемама које припадају другој (мање познатој) групи могу се уочити одређене правилности. Лексема *коморбидиѡеѡ* и израз *ексѡненцијални расѡ* познати су само малом броју испитаника чије је занимање у директној вези са медицином, где време проведено на интернету или уз телевизију нема посебну улогу у потенцијалном бољем разумевању њихових значења. Лексеме *инфодемија*, *ковидиоѡ*, *коронзиван* познате су млађој популацији, при чему је уочено да занимања оних који познају значење ових лексема јесте у вези са техничким наукама. Интересантно је да мали број испитаника познаје значење лексеме *инфодемија*, иако је значење њених саставница добро познато сваком изворном говорнику српскога језика, због чега ова лексема стоји насупрот лексеми *ѡаникдемија*, чије је значење, као што је горе истакнуто, познато великом броју испитаника. Испитаници који познају значења лексема *инфодемија*, односно *ковидиоѡ*, *коронзиван* проводе већи број сати на интернету – око два сата и мање од сат времена гледајући телевизију.

Резултати нам показују да не смемо са сигурношћу тврдити да ли ће се лексеме прве или друге групе одржати у српском језику, јер нисмо сигурни колико ће пандемија заиста трајати. Постоји могућност да ће се под константним утицајем друштвених мрежа и медија ситуација променити, те да ће актуелни окационализми постати неологизми и прећи у општи лексички слој српскога језика.

Литература

- Драгићевић 2007: Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Драгићевић 2020: Драгићевић, Рајна. „О неологизмима у српском језику из угла припреме корпуса за израду вишетомног *Речника савременог српског језика Мајнице српске*“. *Јужнословенски филолог* LXXVI (1), 2020, 107–121.
- Клајн 2003: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику: суфиксација и конверзија*. Књига 2. Београд – Нови Сад: ЗУНС, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 2003.
- Николић и др. 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана, Новокмет, Слободан. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 51 (1), 2021, 365–390.
- Оташевић 2008: Оташевић, Ђорђе. *Нове речи и значења у српском језику*. Београд: Алма, 2008.
- Оташевић 2021: Оташевић, Ђорђе. „Библиографија радова на словенским језицима и енглеском о неологизмима везаним за актуелну пандемију: избор“. *Новоречје*, 4, 2021, 133–136.
- Радовић-Тешић 2008: Радовић-Тешић, Милица. „Структура актуелних неологизама у српском језику“. *Грамађика и лексика – дескриптивни и нормативни приједи*, *Научни саставак слависта у Вукове дане* 37 (1), 2008, 361–369.
- Савић 1984: Савић, Свенка. „Принципи стварања неологизама у српскохрватском језику“, *Лексикографија и лексикологија*, 1984, 161–170.
- Станојчић, Поповић 1994: Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир. *Грамађика српског језика (уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*. Београд: Завод за уџбенике и наставне средства, 1994.
- Стевановић 1986: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик: увод, фонетика, морфологија*. Београд: Научна књига, 1986.

- Đordan, Maričić Mesarović 2021: Đordan, Andrijana, Maričić Mesarović, Sanja. „Jezik u doba pandemije kovid-19: terminološka rešenja u srpskom i španskom jeziku“. *Komunikacija i kultura online* 11, 2021, 51–69.
- Khalfan et al. 2021: Khalfan, Maryah, Batool, Huma, Shehzad, Wasima. “COVID-19 Neologisms and their Social Use: An Analysis from the Perspective of Linguistic Relativism”. *Linguistics and Literature Review* 6 (2), 2021, 117–129.
- Karachina 2020: Karachina, O. E. “Language of Pandemic: Linguistic and Cultural Aspects”. *Russian Linguistic Bulletin* 22 (2), 2020, 45–48.
- Mweri 2021: Mweri, Jefwa. “Corona Virus Disease (COVID-19) Effects on Language Use: An Analysis of Neologisms”. *Linguistics and Literature Studies* 9 (1), 2021, 36–47. DOI: 10.13189/lis.2021.090105
- Nauman Ahmed, Islam 2020: Nauman Ahmed, Hafiz, Islam, Muhammad. “Influence of COVID-19 on the Lexical Features of English in Pakistan”. *Linguistics and Literature Review* 6 (2), 2020, 69–82.

- Šikić 2003: Šikić, Zvonimir. „Eksponecijalni i logistički rast“. *Poučak: časopis za metodiku i nastavu matematike* 13, 2003, 14–31.
- Štrkalj Despot 2020: Štrkalj Despot, Kristina. „Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)?“. *Hrvatski jezik* 2, 2020, 1–7.

Извори

- Вебстер: *Merriam-Webster English Dictionary*. Springfield, Mass.: Merriam-Webster. Доступан на: <https://www.merriam-webster.com>.
- Речник 2021: *Речник њојмова из њериода еџидемије ковида*. Београд: Институт за српски језик САНУ. Доступно на: <http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova/>, 2021.
- РСЈ 2018: *Речник српскога језика* (друго издање). Нови Сад: Матица српска, 2018.

HOW MUCH DO THE SPEAKERS KNOW NEOLOGISMS FROM THE AGE OF THE COVID PANDEMIC?

Aleksandar M. Novaković

S u m m a r y

Events in non-linguistic reality directly reflected on the change of all languages of the world, with the most noticeable changes in terms of vocabulary, because of the reorganization of the lexical system: new words and expressions have emerged, meanings of existing ones have changed, ie lexemes from the linguistic periphery, terminology or from foreign languages into the general lexical fund. Philologists around the world have asked the logical question how much do the new words and expressions are accepted by speakers and how much do they really understand their meaning. Therefore, the subject of this paper is the examination how much do the speakers of the Serbian language on the territory of the city of Niš understand the neologisms. The aim of this paper is to create a clearer picture of whether new words and expressions have the potential to overcome the current social situation and survive in the general lexical system. The paper uses the method of theoretical analysis with the technique of content analysis, as well as the survey technique. A total of 332 respondents participated in the research, who were expected to give their explanations of nine lexemes, which were randomly excerpted from the *Dictionary of Terms from the period of the Covid epidemic*. The analysis of the results of the conducted research showed us that the level of knowledge of the meaning of neologisms varies in relation to: the structure of the neologism itself, gender, level of education, time spent on the Internet or next to the television. On the one hand there are neologisms

whose meaning is known to a large number of respondents (*virolog*, *kovidaš* and *panikdemija*), while on the other side there are those known to a small number of respondents, usually from certain social groups (*eksponencijalni rast*, *infodemija*, *kovidiot*, *kormobiditet*, *koronzivan*). However, we cannot say with certainty how long the pandemic will last and whether the constant influence of media and social networks can change their status.

Key words: Serbian language during the pandemic, kovid, lexeme, speech of Niš, meaning

О НЕКИМ АСПЕКТИМА КОМУНИКАТИВНОГ ПОНАШАЊА ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19*

Бојана С. Милосављевић**

У раду се говори о појединим аспектима комуникативног понашања говорника српског језика у пандемији ковида 19. Описане су, анализиране и критички интерпретиране нове норме понашања које су се под утицајем противепидемијских мера актуализовале у пандемији. Циљ истраживања је био сагледати на који начин и у којој мери назначене противепидемијске мере утичу на одвијање комуникације у новонасталим условима, као и на комуникативно понашање говорника српског језика. Закључак је да су се противепидемијске мере на комуникацију одразиле као и у већини земаља на њена основна обележја и, с друге стране, на систем норми учтивног понашања. Специфично за нашу говорну заједницу бележе се промене у поимању учтивости у српском језику и култури, као и промене у оквиру јавног дискурса.

Кључне речи: комуникативно понашање, српски језик, ковид 19, комуникација, учтивост

У раду се говори о појединим аспектима комуникативног понашања говорника српског језика у условима пандемије ковида 19. Комуникативно понашање узимамо у оном смислу у коме о њему говори Ј. А. Стерњин.¹ Тако под комуникативним понашањем подразумевамо свеукупне норме (општекултурне, ситуационе, групне и индивидуалне) и традицијом успостављена правила и обичаје којих се говорници једне заједнице придржавају у свакодневном међусобном општењу у породици, на послу, у гостима, с позна-

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору 451-03-1/2022-14/4 који је склопљен са Учитељским факултетом Универзитета у Београду.

** Универзитет у Београду, Учитељски факултет, bojana.milosavljevic@uf.bg.ac.rs

1 Постоји велики број научних публикација о комуникативном понашању које су настале у Центру комуникативних истраживања у Вороњежу. Погледати нпр. Стернин, Камбаралиева 2018.

ницима итд. Комуникативно понашање се добрим делом своди на говорну етикецију и учтивост, но појам комуникативног понашања је свакако шири од појма говорне етикеције (Поповић 2019: 179).

У условима пандемије ковида 19 уобичајени процес комуникације био је под ударом донетих мера за сузбијање вируса корона. Била су угрожена, пре свега, инхерентна својства комуникације, као што је одвијање комуникације у непосредном окружењу, односно лицем у лице будући да је једна од доминантних мера била смањити физички контакт са другима, те се сва комуникација, тамо где је било могуће, одвијала на даљину (онлајн). Самим тим, у време пандемије ковида 19, како поједини истраживачи сматрају, говорници су наилазили и на проблеме у вези са испољавањем учтивног понашања у комуникацији. Ти проблеми су, како се наводи у литератури, следећи. Прво, настала криза отежавала је људима да идентификују норме учтивног понашања у околностима које раније нису биле спорне. Друго, поткопавана је сигнална функција учтивности појединим облицима понашања. Треће, поједини облици учтивног понашања могли су се погрешно протумачити и довести до сукоба. Четврто, новонастала ситуација могла је бити злоупотребљена (Bonotti, Zech 2021: 65–66). Јасно је, дакле, да се прописаним превентивним мерама, али и апелима званичника упућених јавности настојало понашање становништва на јавним местима ускладити са тренутном ситуацијом, али су, како сматрамо, донете мере, поред тога, индиректно утицале и на комуникативно понашање говорника српског језика. Установљавале су се нове норме општења и мењала се традицијом уобличена комуникативна култура српских говорника. Задатак овог истраживања је стога био да се актуелне противепидемијске мере и јавни апели упућени становништву у време пандемије ковида 19 анализирају и опишу у контексту комуникативног понашања и комуникативне културе. Циљ истраживања је био сагледати на који начин и у којој мери назначене промене утичу на одвијање комуникације уопште, као и на комуникативно понашање говорника српског језика и у ком смеру иду те промене ако имамо у виду општи културни контекст.

Истраживање о томе спровели смо у првом реду на јавним натписима и постерима, флајерима који су садржавали списак заштитних мера које је Влада Републике Србије донела у циљу смањења настанка и ширења инфекције вирусом корона. Приликом истраживања комуникативног понашања говорника српског језика у условима ковида 19 узели смо у разматрање и јавне апеле државних представника и других званичника којима се такође настојало уредити понашање становништва у новонасталим епидемијским условима, нпр. *Будите одговорни – остваните код куће*. Узели смо у разматрање и наша запажања као истраживача о томе како се одвијала комуникација у новоствореним условима.

Што се тиче теоријског оквира истраживања, ваља рећи да се у науци о језику комуникативно понашање испитује с различитих аспеката у оквиру различитих лингвистичких дисциплина. Неке од тих дисциплина

су прагматика, социолингвистика, етнолингвистика, психолингвистика, стилистика, лингвокултурологија, когнитивна лингвистика и др. Комуникативно понашање истражује се како у односу на личност, тако и у односу на одређену социјалну групу или читаву говорну заједницу, при чему се у овом последњем случају говори о националном комуникативном понашању (Поповић 2019: 177).

Истраживање комуникативног понашања једне говорне заједнице у начелу подразумева опис на бази испоређивања с другом заједницом (Поповић 2019: 179). Наше пак истраживање комуникативног понашања у условима епидемије вирусом корона није било компаративно ни контрастивно усмерено. Слику комуникативног понашања говорника српског језика у наведеним условима посматрали смо у односу на општи концепт учтивости у српском језику и култури. Истраживање је тако спроведено из следећих углова – из угла лингвокултурологије, и то кроз типове култура које издваја Т. В. Ларина узимајући у обзир различите социјалне параметре (Ларина 2009: 39–51) и из угла когнитивистике, узимајући у обзир семантичко-когнитивна истраживања концепта учтивости у српском језику и култури (Милосављевић 2020). У обзир смо узели и друга истраживања која се баве језиком и комуникацијом уопште, али и комуникацијом у условима ковида 19 (Bonotti, Zech 2021; Breton 2000; Burazor 2014; Kristal 1996; Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021 и др.). О свему томе више речи биће на одговарајућим местима у раду.

Доминантни приступи у истраживању били су анализа и дескрипција. Међутим, у овим анализама и описима неопходно је узети у обзир и друштвено-политички контекст који је овде изразито јак, те се у избору метода истраживања сам по себи наметнуо и интерпретативно критички приступ. Иако смо се као истраживачи трудили да у тим критички усмереним интерпретацијама будемо објективни, неспорно је да је понекад субјективност надвладала објективност, а посебно и зато што је по опсегу ово истраживање мањег обима. Истраживања комуникативног понашања шире заснована, и заснована на другачији начин (експериментално и др.), донела би јаснију и поузданију слику о томе како се у условима пандемије ковида 19 одвијало комуникативно понашање говорника српског језика.

Резултати истраживања и запажања

По избијању епидемије вируса корона у марту 2020. године, Влада Републике Србије и одређене институције и установе (Министарство здравља, Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“ и др.), по налогу Светске здравствене организације, јавности су упутили здравствено упозорење о томе да је наступила епидемија вируса корона и да се препоручују следеће противеписидемијске мере²:

2 Списак противеписидемијских мера преузели смо са сајта <https://covid19.rs/>.

- у наредних 14 дана смањите контакте са другим особама у домаћинству, на радном месту или на јавним местима;
- често перите руке сапуном и водом (у трајању најмање 20 секунди) или користите средство за дезинфекцију на бази 70% алкохола;
- избегавајте додиривање лица, уста, носа и очију;
- избегавајте блиски контакт са особама које имају симптоме инфекције органа за дисање (повишена температура, кијавица, кашаљ, цурење из носа, отежано дисање или друго), укључујући и чланове вашег домаћинства;
- избегавајте поздрављање руковањем или љубљењем, а са саговорницима одржавајте раздаљину од најмање једног метра;
- користите маске које прекривају нос и уста када боравите у затвореним просторијама;
- често проветравајте просторије у којима боравите;
- ако осетите симптоме инфекције органа за дисање (повишена температура, кијавица, кашаљ, цурење из носа, отежано дисање или друго), одмах ставите маску преко уста и носа, појачајте хигијену руку (прање топлем водом и сапуном), избегавајте контакте са другим особама, користите марамицу кад кијате или кашљете, и позовите телефоном епидемиолога института или завода за јавно здравље надлежног за подручје у коме боравите (листа је дата на крају текста). Од епидемиолога ћете добити упутства о даљем поступку³.

Ове препоруке праћене су изричитом молбом – „Молимо вас да у потпуности поступате у складу са добијеним упутствима“, као и захваљивањем – „Унапред вам се захваљујемо на одговорном понашању према сопственом здрављу, као и према здрављу свих становника Републике Србије“.

Противепидемијске мере биле су мање-више исте у свим земљама у којима је проглашена епидемија, односно пандемија ковида 19. Такође су се у свим тим земљама ове мере на исти начин саопштавале јавности: аудитивно – путем телевизије и радија, текстуално – путем јавних натписа, обавештења, упозорења и сл.; саопштаване су и визуелно – путем постера, флајера или комбинацијом слике и текста, као и комбинацијом слике и звука у видео-спотовима намењеним управо томе – информисању јавности о вирусу корона и о томе како заштити себе и друге.

Ради илустрације овде ћемо дати неке од тих постера, које смо презели са различитих интернетских страница:

3 Дате препоруке, иако су почетно биле ограничене само на наредних 14 дана, како се из Здравственог упозорења види, на снази су биле све време трајања епидемије. Сада, када пишемо о њима, на путу су да буду потпуно укинуте.

Као што показују дате илустрације, на јавним натписима и постерима нарочито се акценат стављао на поједине заштитне мере, нпр. на прање и дезинфекцију руку, на држање раздаљине међу саговорницима, на избегавање руковања и на ношење заштитне маске. Неки постери су садржавали само једну меру, и то само ношење заштитне маске. Како је време одмицало, овај списак мера се, од земље до земље и у зависности од епидемијске ситуације, мењао – пооштравао или ублажавао.

Будући да је вирус корона медицине био недовољно познат, контролисано понашање људи на јавним местима било је једино оружје у тој борби са вирусом. У новонасталој ситуацији стога дате заштитне мере функционисале су као опште норме понашања на јавним местима.

Међутим, препоручене норме понашања на јавним местима у условима пандемије ковида 19 стављале су пред велики изазов устаљене норме учтивог понашања. Изазов се огледао у томе што су устаљене норме учтивог понашања новим нормама понашања поткопаване, а исто тако су у систем норми учтивог понашања успостављане и нове норме учтивости, што је доводило до опште збуњености и несигурности људи шта је у тренутној

ситуацији учтиво, пристојно, а шта није (Bonotti, Zech 2021: 66–67). Врло речити примери за то су мера којом се прописује обавезно ношење заштитне маске на лицу и мера забране поздрављања руковањем.

Улога коју у комуникацији имају лице, руке, покрети тела и др. невербална средства, иако је у науци прилично истраживана, није до краја докучена с обзиром на то да је дијапазон аудитивно-вокалних, визуелних, тактилних, олфактивних, густативних и др. модалитета невербалне комуникације изразито широк (Kristal 1996: 399–403). Но, несумњиво је да ови облици комуникације кроз низ својих функција, сваки на свој начин, доприносе остваривању комуникације. Када говоримо о невербалним визуелним облицима комуникације, израз лица је ту најдоминантнији, поред контакта очима, гестикулације и положаја тела. Изразима лица изражавају се емоционалне реакције (срећа, љутња, страх, одобравање, слагање, негодовање, неслагање и др.), те се на тај начин усмерава интеракција са саговорником. Изрази лица дају саговорнику одређене сигнале како да разуме одређену саговорникову реакцију, како да он сам реагује итд. Покривањем пак лица заштитном маском током комуникативне интеракције угрожава се управо тај аспект комуникације, који је, како видимо, један од битнијих видова невербалне комуникације.⁴

На исти начин можемо посматрати и меру којом се прописује забрана поздрављања руковањем. Руковање је у већини земаља један од најубичајенијих тактилних начина поздрављања са саговорником. Руковањем се на најопштији начин исказује поштовање саговорнику, а у зависности од врсте, начина руковања, могу се пренети саговорнику и друга осећања у вези са њим, позитивна и негативна. На пример, када особа при руковању другом руком преклопи своју и саговорникову руку, настоји, поред поштовања и уважавања, да изрази саговорнику и свој пријатељски став; уколико пак при руковању изразито испружи руку, држећи се подаље од саговорника, изражава став неповерења према саговорнику и жељу за дистанцом, за уздржаношћу итд. (Burazog 2014: 71–76). Дакле, руковање у комуникацији има много већи значај него што је то само остваривање физичког контакта и пуки убичајени невербални поздрав.

Описани комуникацијски проблеми који произилазе из оваквог понашања у току комуникативне интеракције, извесно је да показују да ове две противеписидемијске мере – ношење заштитне маске и избегавање руковања,

4 У којој мери је угрожен квалитет комуникације овим противеписидемијским мерама може нам сликовитије показати и комуникација у школи између наставника и деце. И деца и наставници су били у обавези да у школи носе маске, а нарочито се на томе инсистирало када се директно ступа у комуникацију, тј. када наставник и ученик воде разговор – нпр. када наставник испитује ученика, када ученик тражи додатна објашњења од наставника и сл. Поставља се, дакле, питање могу ли се под тим околностима ученици и наставници на прави начин разумети, који је ефекат такве комуникације. Међутим, ово питање није питање које се односи само на комуникацију између наставника и ученика у школи него се односи и шире, на све нас.

а и друге мере, доводе у питање инхерентна својства људске комуникације – комуникацију лицем у лице и невербални аспект комуникације.

Поред тога што се противепидемијским мерама као новим нормама понашања нарушавају битна својства комуникације, и сами говорници под утицајем тих нових правила осећају неку нелагоду, односно осећају да су збуњени и несигурни како да се у новонасталим ситуацијама опходе према другима. С једне стране, тишти их свест о постојању устаљених норми учтивог понашања, а с друге стране, тишти их и свест о потреби придржавања прописаних заштитних мера. Тако се данас у комуникативној интеракцији људи суздржавају од руковања, грљења и љубљења, чак и приликом поздрављања са најближим члановима породице. Ти први сусрети познаника, пријатеља и др. више нису спонтани, већ су видно контролисани и под већим степеном позорности. Саговорници показују да су збуњени и да су у недоумици како да се понашају – да ли да пружи руку саговорнику и да се с њим рукују, да ли да се са саговорником загрле, да се пољубе, да ли да ставе маску на лице док с њим разговарају итд. Ту своју збуњеност саговорници често и вербализују коментарима типа *Не знам да ли да се рукујемо?!* или *Хајде, нећемо се рукова̑и!* или *Смем ли да Вас њоздравим?* неодлучно пружајући руку саговорнику за руковање или *Смем ли да ње загрлим?* несигурно ширећи руке према саговорнику или *Треба ли да с̑авим маску?* држећи маску у руци, односно *Је ли њи не сме̑а да скинем маску?* бојажљиво пружајући руку ка лицу с намером да открије лице и сл. Запажа се и то да се при сусрету саговорници сада врло често одмичу, удаљавају један од другог јер имају у виду препоручену физичку дистанцу од минимум 1,5 метра.

Слика видно нарушене комуникације и отежаног идентификовања норми учтивог понашања препознаје се и на другим јавним местима и у другим ситуацијама. Боноти и Цех тако анализирају ситуацију у ресторану и указују на следеће дилеме – Да ли је у данашњим условима у ресторану учтиво преузети јеловник директно од конобара или од госта који седи за суседним столом? Да ли је учтиво тражити од некога да дода со? Да ли је пристojно повести неки љубазан разговор са конобаром или са гостима за другим столом? Да ли је учтиво платити готовином? Да ли је учтиво дати конобару бакшиш? (Bonotti, Zech 2021: 67). Исто тако поставља се и питање да ли је учтиво сада некоме ко кине рећи *Наздравље!* Да ли је учтиво питати некога ко се закашље да ли је болестан? Да ли је учтиво удаљити се од њега дајући му јасно до знања с којом намером се то чини? итд.

Истина, настали проблеми у комуникацији и у нарушавању устаљеног система норми учтивости настоје се ублажити успостављањем нових норми понашања. Одсуствовање уобичајеног поздрављања саговорника руковањем, љубљењем, грљењем итд., у условима епидемије вируса корона донекле је било надомештено новим видом руковања – лаганим додиром стиснутих шака или лаганим ударцем лактом, који су почели да практикују

државни званичници на јавним местима, а потом се јавило и међу обичним светом. С друге стране, стварају се и специјални водичи за сигурно борављење на одређеним јавним местима. Ти водичи садрже правила која на специфичан начин регулишу понашање на одређеном месту, нпр. у парку, у теретани, у позоришту, у школи итд., те функционишу и као нови бонтон на тим местима.

У школама су тако на снази, осим оних општих противепидемијских мера заштите, и друге специфичне мере, што нам показују две наредне слике постера – нпр. ученик пре поласка у школу треба да измери телесну температуру, да се јави наставнику ако се не осећа добро, за време одмора да остане у учионици, да се не задржава у школском дворишту, да дезинфикује мобилни телефон и да не дели ужину са школским друговима.

Други речит пример јесу и новоустановљене превентивне мере истакнуте у једном фризерском салону. У њему се пружање услуга одвијало, како читамо са њиховог постера који следи, под следећим условима: услуге се заказују искључиво телефоном, пожељно је доћи у тачно заказано време, доћи без пратње, држати се на раздаљини од других, дезинфиковати руке, дезинфиковати обућу, носити заштитну маску и заштитне рукавице и не долазити у салон под температуром и ако се осећају симптоми прехладе.

Но, иако су све превентивне мере које су донете с циљем да се

смањи пренос вируса и ширење заразе глобализацијског карактера, јер су биле на снази широм света, и иако су на исти начин свуда утицале и на комуникативно понашање, не можемо превидети чињеницу да су се оне на нашу културу одражавале и на специфичан начин. Оне су на латентан начин преобличавале устаљене норме комуникативног понашања говорника српског језика и водиле су или су могле да воде, да су се прихватиле на неко дуже време, ка изменама у самом стилу комуникативног понашања говорника српског језика, као и ка променама у традиционалном поимању учтивог комуникативног понашања.

Наиме, српска култура по неким својим особеностима припада тзв. контактним културама. То су културе у којима је, како Т. В. Ларина истиче, степен блискости међу саговорницима доста изражен, те у њима значајно место у комуникацији заузима тактилна комуникација. Да наша култура припада тзв. контактним културама, а не дистанцираним културама, где је степен блискости међу саговорницима у мањој мери изражен, а тактилна комуникација ограничена,⁵ налазимо потврду и у следећој чињеници. За говорнике српског језика већу важност у комуникацији и у испољавању учтивости има невербално комуникативно понашање него вербално. Истраживање о томе како се у српском језику и култури поима учтивост показало је да у нашој култури посебно место у испољавању учтивости имају руковање, наклон, поклон, тапшање по рамену, грљење, љубљење у образ, љубљење у руку, скидање капе, осмех, поглед очи у очи итд.⁶ Међутим, у условима епидемије вируса корона ова невербална компонента учтивости трпела је велике притиске будући да је једна од основних мера у борби против ширења вируса корона била држање физичке дистанце, која је даље подразумевала избегавање сваке врсте директног физичког контакта. Другим речима, поједине противеписидемијске мере чиниле су да се културе контакт-ног типа, каква је наша, преобразе у културе дистанцираног типа.

У пандемији ковида 19 преображавање наше културе од контактне ка дистанцираној култури одвијало се паралелно са преображавањем наше културе од тзв. колективистичке културе ка индивидуалистичкој култури. У колективистичким културама чланови су оријентисани на групу, на „ми“, а не на „ја“, како је то иначе у индивидуалистичким културама. Отуда у

5 У контактне културе Т. В. Ларина убраја латиноамеричке земље, затим арапске земље и Грчку, а у дистанциране Велику Британију и већину западноевропских земаља. Ове разлике у великој мери одражавају се на стил комуникације, на специфичности вербалне и невербалне комуникације, а нарочито се показују у културним вредностима тих заједница, сматра Т. В. Ларина (Ларина 2009: 47–48).

6 „То нарочито показују поздрави својевремено актуелни у српском грађанском друштву, који вербализују управо ову невербалну компоненту испољавања учтивости, као што су поздрави при сусрету и расанку *Мој наклон*, *Клањам се*, *Љубим руке*, као и спојеви *изручијши некоме нечији (дубоки, њредубоки и сл.) наклон*“ (Милосављевић 2020: 131).

колективистичким културама преовладавају интереси групе, колектива (породице, родбине, фамилије, рода, нације), а у индивидуалистичким културама преовладавају интереси појединца, индивидуе. У колективистичким културама држи се до пожртвованости њених чланова, до сталне везе са породицом, завичајем, до скромности, до поштовања старијих, до поштовања хијерархије. У индивидуалистичким културама пак контакти с другим члановима сведени су на минимум и породицом се сматрају само најужи чланови – родитељи и деца (Ларина 2009: 39–41).⁷

У том смислу за нашу тему су занимљиви апели званичника упућених јавности током пандемије ковида 19 као што су *Будите одговорни – осигурајте код куће*, као и *Мислите на вас и ваше најближе, Заштитите себе и друге*. На исти начин вредне пажње су нам и мере карантина, изолације, ограничавања броја људи који могу боравити на једном месту и све друге мере које су за циљ имале ограничавање дружења, окупљања, здруживања људи, спречавање да се с неким проводи време заједно, да се буде у блиским односима итд. Све те мере доводиле су до тога да се у нашој култури јаве понашања која нису у складу са традицијом која почива на неговању духа заједништва. Тако се слављење, светковање свих важних догађаја у животу појединца у време епидемије одвијало у тзв. ужем кругу породице, где се на груб начин нарушавао појам породице, који је у српској култури чврсто скопчан с појмом фамилије, родбине. У вези са тим, нарушаван је и појам госта, гостопримства, на шта нам указују многе препоруке новог бонтонa које се могу наћи на интернету, а тичу се тога како због короне учтиво одбити позив на венчање, славу, односно како учтиво саопштити другима да неће бити позвани на венчање, славу и др. У сфери друштвених односа нарушавани су и појмови пријатељства, другарства, што јасно казује, између осталог, и јавна препорука ученицима да у школи не деле ужину – *Знање се дели, а не ужина*.⁸ Исто тако нарушаван је и појам школе, појам друга из клупе, затим појам радног места и др., на шта нам указују нови видови држања наставе и рада – настава на даљину (тзв. онлајн-настава) и рад од куће, као нови облик рада.

Под ударом противеидемијских мера наше друштво силом прилика настојало је да се прилагоди новим условима живота. Успостављао се нови

7 У колективистичке културе убрајају се јапанска и кинеска култура, а у индивидуалистичке англосаксонска култура. У прилог томе иде и констатација да се у енглеском језику заменица *ja* пише великом словом (I), а у кинеском и јапанском језику хијероглиф којим се обележава заменица *ja*, како показују нека истраживања, има негативну конотацију. Т. В. Ларина томе додаје и запажање да се у руском језику великим словом пише заменица *ви* (Вы) (Ларина 2009: 39–41), што, између осталог, може бити показатељ управо тога да је руска култура култура са колективистичким духом.

8 А сетимо се само свима нама знаних стихова Љ. Ршумовића из песме *Ау што је школа згодна*, којима се управо слави овај вид дружења: „Кад нисам у својој школи, мене моја душа боли, нема оне дружине, да делимо ужине“.

бонтон како на јавним местима тако и у сфери породичних односа. Многа комуникативна понашања која су се донедавно сматрала пристojним у условима пандемије ковида 19 сматрала су се непристойним, неприкладним, нпр. неприкладним су се сматрала организовања већих окупљања људи у затвореном простору. Исто тако многа комуникативна понашања која су се донедавно у контексту учтивости сматрала непристойним у новоствореним околностима губила су признак непристойности – нпр. отказивање састанка у последњи час, затим непозивање родбине, пријатеља и познаника на одређене прославе, неодржавање на позив да се присуствује одређеним породичним слављима и сл.

Самим тим, у новим условима живота настојале су се успоставити и нове друштвене вредности. На пример, потказивање се у условима епидемије није негативно вредновало ако имамо у виду јавне апеле овога типа – *Пријавиће окуљања с много људи – будиће одговорни*, као и новински наслов *Начелник Комуналне милиције позива грађане да пријаве недозвољена окуљања*.⁹ Једном речју, осећање емпатије, које се у нашој култури колективистичког духа традиционално испољава у виду различитих карактерних црта,¹⁰ а између осталог и бригом о другоме, у епидемијским условима сагледавало се само кроз призму савесног и одговорног понашања према себи и другима. О томе сведоче препоруке *Будимо одговорни*, односно *Будиће одговорни*, *Вакцинишиће се*, *Сачувајће себе и друге* и сл., које су се као слогани понављале на бројним јавним натписима – *Будиће одговорни према себи и другима*, *Будиће одговорни и зашићиће себе и своје најдраже*, *Будимо одговорни – поштићемо прописане мере*, *Будиће одговорни, бриниће о свом здрављу*, *Сачувајмо наше баке и деке*, *Ја сам се вакцинисао! Вакциниши се и ти!*, *Сачувај и себе и друге – вакциниши се* и др. То позивање на осећање емпатије и осећање припадности заједници, у условима пандемије ковида 19, чинило се, између осталог, и позивањем носилаца наше културе на поштовање ауторитета и узора, као и на поистовећивање са њима – *Певачица као узоран грађанин примила вакцину и позвала јавношћ на исти корак*. Исто тако чинило се и позивањем на витешко, херојско понашање како показује следећи јавни апел – *Суиер хероји се вакцинишу, вакциниши се и ти*, *Желимо да пошаљемо поруку да је херојски вакцинисаи се, односно да је то прави херојски чин најпре према себи, те према својој породици и*

9 Објављен 26. 02. 2021. на интернет порталу *Политика*.

10 Карактерне црте говорника српског језика као што су спремност да се другоме помогне, да се учини добро дело, да се удовољи нечијој жељи, односно жеља за чињењем добра; пажљивост, брижљивост, затим, отвореност, искреност, непосредност; такође и добронамерност, спремност за изражавање добрих жеља, гостољубивост, предусретљивост и дружељубивост, те и мирољубивост, благод, доброћудност испољавају се, како истраживање о концепту учтивости у српском језику и култури показује, у оном структурном пољу учтивости означеном као 'учтивост је часно, морално поступање према другоме' (Милосављевић 2020: 139–140).

друшћиву.¹¹ Херојима, јунацима су се, с друге стране, називали и здравствени радници који су лечили оболеле од вируса корона.¹²

У јавном дискурсу у Србији у пандемији ковида 19 јавност се, како запажамо, настојала уверити, убедити у неопходност поштовања одређених противепидемијских мера посредним путем – уверавањем да је наступило време нових друштвених вредности и време другачијих норми понашања. Међутим, поступци којима се то чинило имали су обележја говорних техника карактеристичних за манипулацију, како афективну тако и когнитивну.¹³ Учестало су се понављали поједини апели као слогани, употребљавале су се одређене речи као општи симболи онога што се сматра универзалним добром, односно онога што се сматра универзалним злом – „одговорност“, „здравље“, „брига о другоме“, „вакцина“, „херој“, „борба“, „победа“, „анти-ваксер“, „теоретичар завере“ итд., затим, стварали су се језички амалгами спајањем појмова суштински различите природе у узрочно-последичне везе, условне везе и друге врсте неоснованих и неочекиваних веза – нпр. *Што си ми даље, што си ми ближе, Волиш своју мајку, удаљи се од ње, Волиш своју жену, не додируј је, Волиш свога деку, не прилази му, У овим данима љубав значи бићти далеко од оних које волиш* и др.¹⁴

Но, док се насртљивост, односно агресивност, као суштинско обележје манипулативног говора (Breton 2000: 25),¹⁵ вешто прикрива у јавном говору, међусобна нетрпељивост оних који заступају различите ставове поводом настале ситуације и свега што је у вези са њом, тешко се у време пандемије ковида 19 скривала и потискивала. Напротив. Вербална агресија – вређање другог, прозивање, пејоративно етикетирање и други видови испољавања нетолеранције – у јавном говору у пандемији ковида 19 имала је легитиман

11 И сами грађани су на друштвеним мрежама, на својим тзв. профилним сликама стављали ознаке да су вакцинисани дајући јавности на знање да савесно и одговорно поступају.

12 Анализирајући јавни дискурс у периоду епидемије ковида 19, С. Слијепчевић Бјеливук и М. Николић издвајају метафоре у говору које имају убеђивачки и манипулативни циљ. Једна од тих метафора за представљање природе вируса јесте метафора ватре (воде), путем које се вирус разумева као непогода, односно као пожар, поплава и сл. Како ауторке истичу, овим метафорама глорификују се учесници: политичари и лекари из Кризног штаба представљајући их као јунаке (ватрогасце) (Слијепчевић Бјеливук, Николић 2021: 259).

13 О говорним техникама афективне и когнитивне манипулације детаљније в. у Breton 2000: 71–117.

14 Сви ови језички амалгами преузети су из видео-спота под називом *Што си ми даље, то си ми ближе* доступном на сајту <https://covid19.rs/>.

15 У том контексту се може тумачити и појава великог броја нових речи којима се на подругљив начин говори о свему што је у вези са вирусом корона и насталом ситуацијом – *ковидиот, коронарац, коронаш, коронашица, коронац, коронача, коронирати, короничар* и др. О новим речима у време ковида 19 в. Николић и др. 2021.

статус, самим тим што су таквом говорном понашању неретко прибегавали они који имају друштвену моћ.¹⁶

Закључна разматрања

У раду о комуникативном понашању говорника српског језика у условима пандемије ковида 19 указали смо само на неке аспекте тог понашања.

Прво, указали смо на то да је комуникативно понашање у српској језичкој средини током поменуте пандемије било захваћено глобализацијским утицајима светске кризе. Под утицајем те кризе и под утицајем новоуспостављених правила понашања на јавном месту, као једног од начина борбе против вируса, суштинска обележја комуникације била су угрожена. Било је угрожено одвијање комуникације лицем у лице, будући да су избегавање физичког контакта и обавезно ношење заштитне маске биле основне противепидемијске мере. Услед тога биле су нарушене и тактилна и визуелна комуникација као најважнији невербални облици комуникације.

Друго, и норме учтивог понашања нашле су се пред изазовом нових облика понашања на јавном месту. У новоствореним друштвеним околностима била је пољуљана њихова постојаност, те се дошло у ситуацију да се преиспитује и њихова пуноважност. Стваране су нове норме учтивости, односно нови бонтон за различита јавна места управо као одговор на насталу кризу у друштву и као начин да се ревитализује нарушено стање у друштвеним односима.

Треће, све ове глобализацијске промене у комуникацији и поимању учтивости на специфичан начин су се одразиле на наш језик и културу. Поменуте промене имале су тенденције да мењају природу наше комуникативне културе. Уочили смо две такве тенденције – заокретање наше културе од тактилне ка дистанцираној култури и од културе колективистичког духа ка култури индивидуалистичког духа. Тим променама настојали су се мењати и одређени културни концепти: концепт породице, концепт гостопримства, концепт другарства, пријатељства, концепт школе и др.

У вези са тим је и четврто наше запажање. Неке структурне компоненте концепта учтивости у српском језику и култури, нарочито оне које се реализују у пољу 'учтивост је часно, морално поступање према некоме' циљано су свођене само на елементе одговорног понашања и понашања којим се исказује поштовање ауторитета до мере херојског, витешког саможртвовања.

И пето, комуникативно понашање говорника српског језика у условима пандемије ковида 19, посебно оно у јавној комуникацији, испољавало је,

16 „Могли смо да урадимо тако да вакцинисане лечимо потпуно бесплатно, а невакцинисане да лечимо бесплатно само до висине здравственог доприноса на годишњем нивоу“ (изјава председника Републике Србије, објављена 7. 11. 2021, у онлајн-издању Алџазире (Aljazeera)). „Ја сам за то да невакцинисане лече невакцинисани“ (изјава доктора, члана Кризног штаба, објављена 7. 9. 2021, у онлајн-издању Новости).

с једне стране, све карактеристике манипулативног говорног понашања, и, с друге стране, испољавало је карактер агресивног говора.

О назначеним аспектима комуникативног понашања говорника српског језика у условима пандемије ковида 19 може се свакако још дискутовати, јер сваки од ових аспеката комуникативног понашања може се детаљније и опсежније (пре)испитивати. Овим истраживањем дата су само нека запажања која се у другим истраживањима, другачије заснованим (експериментално и др.), могу потврдити или оповргнути.

Литература

- Ларина 2009: Ларина, Татьяна Викторовна. *Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций*. Рукописные памятники Древней Руси, Москва, 2009.
- Милосављевић 2020: Милосављевић, Бојана. „Концепт учтивости у српској култури“. *Српски језик* 25, 125–146.
- Николић и др. 2021: Николић, Марина, Слијепчевић Бјеливук, Светлана, Новокмет, Слободан. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“, *Зборник радова Филозофског факултета* LI (1), 365–390.
- Поповић 2019: Поповић, Драгана, „Национално комуникативно понашање као објекат истраживања“. *Славистика* 23/1, 2009, 176–182.
- Слијепчевић Бјеливук и Николић 2021: Слијепчевић Бјеливук, Светлана, Николић, Марина. „Јавни дискурс у периоду епидемије ковида“, *Српски језик* 26, 253–267.
- Стернин, Камбаралиева 2018: Стернин, Иосиф Абрамович, Камбаралиева, Уулкан Джолдошбековна. „Теоретические проблемы описания коммуникативного поведения“. *Коммуникативные исследования*, 2 (16), 2018, 20–34.

- Bonotti, Zech 2021: Bonotti, Matteo, Zech, Steven T. *Recovering Civility during COVID-19* <https://doi.org/10.1007/978-981-33-6706-7_3> 12. 11. 2021.
- Breton 2000: Breton, Filip. *Izmanipulisana reč*. Clio, Beograd, 2000.
- Burazor 2014: Burazor, Marko. *Naučite jezik kojim ceo svet govori: neverbalna komunikacija na delu*. Drasler partner, Beograd, 2014.
- Kristal 1996: Kristal, Devid. *Kembrička enciklopedija jezika*. Nolit, Beograd, 1996.

ON SOME ASPECTS OF THE COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF SERBIAN SPEAKERS IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Bojana Milosavljević

S u m m a r y

The paper discusses certain aspects of the communicative behavior of Serbian speakers in the Covid-19 pandemic. New norms of behavior that became relevant in the pandemic under the influence of anti-epidemic measures are described, analyzed and critically interpreted. The aim of the research was to see in what way and to what extent the indicated anti-epidemic measures affect the development of communication in the newly created conditions, as well as the communicative behavior of Serbian speakers. The conclusion is that anti-epidemic measures have affected communication, as in most countries, on the one hand, its basic features – face-to-face communication, tactile and visual communication, and the permanence of the system of norms of polite behavior, on the other hand. Specifically for our speaking community, there are tendencies in changing our culture from contact to distanced culture and from collectivist to individualistic culture. In this regard, there are changes in the understanding of politeness in the Serbian language and culture, then in the system of social values, as well as in the affirmation of manipulative and aggressive public discourse.

Key words: communicative behavior, Serbian language, Covid-19, communication, politeness

ДОКУМЕНТАРИЗАЦИЈА НЕОЛОГИЗАМА У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ (НА ПРИМЕРУ ЈЕДНОГ ДИГИТАЛНОГ ГЛОСАРА НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА): „UND DANN KAM CORONA...”*

Оливера М. Дурбаба**

Као резултат готово двогодишњег прикупљања лексичке грађе у штампи и у изворима на интернету настао је и крајем 2021. у онлајн-формату објављен, као део пројекта под називом *Речник неологизама (Neologismenwörterbuch)* Лајбницевог института за немачки језик у Манхајму (*Leibniz Institut für Deutsche Sprache*), глосар *Нова лексика у вези с пандемијом короне (Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie)*, са око 2000 одредница. У раду су ове одреднице анализиране најпре са становишта форме, с нарочитим освртом на сложенице и полусложенице као доминантан тип извођења, а потом и са тематско-садржинског аспекта. Констатовано је да се у глосару осим стручне терминологије из области вирусологије и епидемиологије, као и речи и израза који се односе на законску регулативу и друге прописе, јављају и бројне друге тематски разнорodne *ad hoc* кованице, међу којима се по бројности истиче лексика из области образовања, школског и високошколског система. Упадљиво је и појављивање великог броја англицизама и жаргонизама, као и већ постојеће лексике код које је дошло до проширивања или измене значења. Упркос одређеним недостацима, а пре свега непостојању параметара који би кориснику сигнализирани учесталост, односно дистрибуцију термина, глосар представља значајан документ који сведочи о духу времена у измењеним пандемијским околностима крајем друге и почетком треће деценије XXI века.

Кључне речи: пандемија, вирус корона, лексика, онлајн-глосар, немачки језик

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика структурног савременог српског језика* Министарства науке, просвете и технолошког развоја.

** Универзитет у Београду, Филолошки факултет, olja.durbaba@fil.bg.ac.rs, odurbaba@gmail.com

1. Увод

Језик, то савршено благо (изум, чудо, производ, конструкт, инструмент, механизам, медиј, алатка, генетски дар, способност, симболички систем, комуникационо средство – и све то заједно, и још много више од тога!) што је људски род, уз неколико других достигнућа, начинило победником планетарне еволуције (надајмо се не само тренутним и привременим, упркос човековом понекад несхватљиво неодољивом нагону за самоуништењем!), своју динамичну и флексибилну природу на најочљивији а можда и најефикаснији начин показује непрестаним креирањем нових лексичких јединица, којима као корисници и ствараоци језика структуришемо и уређујемо свој стварни и појмовни свет: „Техничке иновације, историјски догађаји, променљиве друштвене датости или политичке новине – за функционално споразумевање лексика се непрестано мора прилагођавати“ (Klossa-Kückelhaus 2020: 1).

Почев од 2020. године сведочимо периоду у којем се практично у свим језицима бележи интензивно проширивање лексичког фонда и етаблирање нових термина које су новонастале околности у пандемији вируса корона (ковид 19) учиниле неопходним и неминовним. Присуство медија у сваком сегменту стварности, као и наша реална или наметнута потреба за „конзумирањем“ информација, довели су до преплављивања комуникационог простора пре свега стручном терминологијом из области вирусологије и епидемиологије, маштовитим и оригиналним *ad hoc* кованицама, великим бројем англицизама (*Аустрија укида локдаун*) и понеком позајмљеницом из других језика, као и до појаве проширивања или измене значења постојећих лексема (*Могуће зашварње због омикрона*).

2. Немачки глосари пандемијске терминологије

На немачком говорном подручју се већ на самом почетку пандемије појавило неколико дигиталних и мултимедијалних „пандемијских“ глосара које су за потребе корисника на својим интернет страницама објављивале новинске и друге медијске куће, државне и медицинске институције (Möhre 2020a)¹. Ови приручници за боље разумевање пандемијског новоговора углавном су невеликог обима (од неколико десетина до неколико стотина одредница) и фокусирани на најфреквентније појмове – који се негде тумаче, а на неким страницама само набрајају. Ипак, у мноштву сличних издваја се и неколико нарочито креативних. Такав је, примера ради, глосар дневних новина *Süddeutsche Zeitung*, који већ у свом наслову *Ново лактарашико друштво* наводи пример померања значења сложенице *Ellenbogengesellschaft*. Њоме се у доба пандемије, поред дотадашњег значења друштвене праксе бескрупулозног егоизма и конкурентства, означава измењена навика

1 У листи извора на крају прилога егземпларно су наведени онлајн-речници дневних новина *Süddeutsche Zeitung* и Баварске радио-телевизије (*Bayerischer Rundfunk, BR*).

кијања у јавности. Аутори овог мини-гласара и код осталих примера наводе занимљивости и успостављају паралелизме с постојећим значењима речи, и то у веома духовитом маниру (као кад се *Live-Stream*² дефинише као „апсолутно асептично средство за сусрете“). На страници Друштва за немачки језик (*Gesellschaft für deutsche Sprache e.V.*) објашњења новонасталих појмова су конципирана као својеврсне колумне у наставцима, уз анализу разних лингвистичких аспеката који би могли занимати и лаике и језикословце. Тако се на примеру речи којом се означава ненадани распуст усред школске године објашњава разлика у писању ових облика као сложенице или полусложенице (*Coronaferien*, односно *Corona-Ferien*³): оба облика су правописно правилна, при чему се облик са цртицом сматра читљивијим и стога прилагођенијим кориснику. Истовремено се наглашава да је овакво ортографско решење углавном одлика публицистичког стила и уобичајени начин трансфера позајмљеница из других језика. На страници Бечког музеја приказан је *Речник ковида 19*, који је сачинила режисерка украјинског порекла Олександра Штеглих, у форми руком писаних цртица – примера употребе и образложења (често и уз одговарајуће илустрације), онако како их је ауторка забележила у својој свакодневици, у непосредном окружењу, слушајући разговоре на улици, у градском превозу, у продавницама итд. Овај речник, као резултат ауторкиног оригиналног и креативног приступа у обради лексичких садржаја, сада представља један од музејских експоната.

Од ових практично оријентисаних гласара разликују се два научно-стручна лексикографска пројекта, и то гласар *Нова лексика у вези с њандемијом короне* (*Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie*), настао у оквиру пројекта *Речник неологизама* (*Neologismenwörterbuch*) Лајбницевог института за немачки језик у Манхајму (*Leibniz Institut für Deutsche Sprache*) и *Темајнски гласар њандемије ковида 19* (*DWDS-Themenglossar zur Covid-19-Pandemie*), као посебан сегмент *Дигиталног речника немачког језика* (*Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*) Берлинско-бранденбуршке академије наука (*Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften*). Оба се континуирано допуњују – почетком 2022. године први је имао око 2000, а други око 400 одредница (које су готово без изузетка заступљене и у обимнијем, због чега ће он бити предмет анализе у овом раду).

3. Анализа гласара *Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie* – главне карактеристике лексичких одредница

Овде анализирајући гласар је настао радом лингвиста у Програмском сектору *Лексикографија и језичка документација* (*Lexikographie und*

2 У значењу директног преноса важних културних и уметничких догађаја у оправданом одсуству учесника и публике.

3 О постепеном ишчезавању ове лексеме из употребе почев од априла 2020. године в. Müller et al. 2020: 18.

Sprachdokumentation), под руководством Анете Клоза Кикелхаус (Annette Klosa-Kückelhaus). Лексикографским поступком је уз сваку одредницу дата дефиниција значења, по један или више примера употребе (углавном на основу публицистичких или онлајн-извора), као и датум појављивања одреднице у корпусу. Списак је уређен абecedним редоследом (при чему за слово „х“ не постоји ниједна одредница, док је код слова „у“ наведено само *Youtubejoga*).

Први сегмент глосара чине одреднице које почињу неком бројком (готово без изузетка су у питању полусложенице типа *50-Neuinfektionen-Marke*), а њима претходе и три издвојена примера одредница којима се именују графички симболи, тзв. налепнице, коришћене на друштвеним мрежама („*Stay home*“-*Sticker*, односно одговарајући еквивалент на немачком језику „*Wir bleiben zuhause*“-*Sticker*), као и назив једне аустријске апликације за праћење друштвених контаката („*Stopp Corona*“-*App*). Већина одредница у овом сегменту односи се на прописе који су у различитим регионима СР Немачке, односно осталих земаља немачког говорног подручја⁴, примењивани у различитим фазама пандемије, превасходно у погледу забрана, односно допуштења кретања, социјалних контаката, приступа јавном простору, учешћа у друштвеним активностима итд. Из тог разлога је у овом одељку највише сложених одредница са основним конституентима као што су „правило“, „пропис“, „модел“, „маркирање/ознака“ (*-Regel, -Regelung, -Modell, -Marke*), нпр. *15-Minuten-Regel* (= препорука о проветравању просторија сваких петнаест минута). Одељак садржи 41 пример с нумеричком конституентом, од чега чак 25 чине они у којима се појављује и словна одредница „G“. Она представља лингвистички изузетно економично и интересантно решење за означавање епидемиолошког статуса сваког појединца: иза троструког *ge-* (*getestet, geimpft, genesen*) крију се, наиме, облици партиципа перфекта глагола „тестирати“, „вакцинисати“, „оздравити“ (*testen, impfen, genesen*), који у одредницама типа *1G-Modell, 2G-Party, 3G-Nachweis* означавају врсту и број потврда и доказа који се захтевају да би особи (тестираној, вакцинисаној, излеченој) било допуштено учешће у одређеним друштвеним активностима и приликама или појављивање/боравак на јавним местима.

Одреднице с нумеричком конституентом појављују се и у одељцима глосара од слова А до слова Е, као ознаке типова вирусних мутација (*B1.1.7-E484K-Variante; C.37; Cluster-5-Variante; E484K-Mutation*⁵). Осим овога,

4 У све три земље немачког говорног подручја где су прикупљани подаци за глосар, услед њихове федералне (Немачка и Аустрија), односно конфедералне (Швајцарска) државне и административне организације, одређени број прописа и процедура доношен је и на нивоу локалних и регионалних заједница (нпр. општина, округа, кантона, савезних покрајина).

5 Осим наведених раних облика генетских промена вируса, обележених почетним словима грчког алфавета (према одлуци СЗО, а у циљу избегавања стигматизације

бележи се и неколико примера у којима се бројем означава нека релевантна гранична вредност, као у одредници *U-60-Impfstopp* (где се *U* односи на предлог *unter*, „испод“), са значењем „обустављање цепљења млађих од 60 година вакцином АстраЗенека“. Пример употребе скраћенице с нумеричком ознаком представља и *FFP2-Maske* (заштитна маска коју одликује висок степен филтрирања честица).

У корпусу су заступљени и различити примери сложеница акронимског типа, као и друге врсте скраћеница. Илустративан је у том смислу низ елемената са одредницом *AHA*, којом се означава препорука Савезног министарства здравља о понашању у јавном простору (*Abstand* = дистанца, *Hygiene* = хигијена, *Alltagsmasken* = свакодневне маске). Како се уз сваку одредницу наводи и датум када се појавила у цитираном извору, то је могуће пратити читаву хронологију развоја и проширења значења овог појма увођењем нових и све сложенијих препорука надлежне инстанце током 2020. године. Тако је у формулу с три почетне препоруке, из маја 2020. године, у облик *AHA + C-Formel*, констатован у октобру 2020, укључена и четврта, *Corona-Warn-App* (= апликација за упозорење на корону), а у истом месецу и пета препорука – *AHA + C⁶ + L-Regel*, код које се, уз претходна упозорења, спомиње и „проветравање“ (*lüften*)⁷. Одредница *AHA-Erlebnis*, која се такође појављује у глосару, представља креативну игру речима код које већ постојећи лексикализовани спој у значењу „изненадно откривење, просветљење“⁸ поприма значење приредбе или јавне представе чији учесници прате одређену културну манифестацију (и стичу непоновљива искуства!), поштујући истовремено (А-Х-А) правило „дистанца – хигијена – маска“.

У погледу форме одредница, у глосару несумњиво доминирају двокомпонентне и вишеструке сложенице⁹ (нпр.: *Niesscham* или *Schniefscham* = осећај стида због кијања у јавности; *Impfdosenrückstau* = заостатак у испоруци вакциналних доза), као и полусложенице, где се појединачне конституенте одвајају цртицама: *Lolli-Pool-PCR-Testung* (= тестирање помоћу лизалице); *Mund-Nasen-Schutz-Maske*¹⁰ (= заштитна маска за лице); *Alkohol-konsum-Verbotszone* (= зона забране конзумирања алкохола); *Corona-Fami-*

земаља у којима су се јављале првобитне мутације, што је оличено у називима попут „индијски сој“, „бразилски сој“, у корпусу су забележене још само две одреднице везане за вирусну мутацију – *Omikron* и *P.1-Mutante*.

6 Овде „С“ замењује „А“ у истом значењу, *Corona-Warn-App*.

7 „Држи дистанцу, пази на хигијену, носи маску за сваки дан, користи апликацију за узбуну на корону и редовно проветравај у затвореним просторијама“.

8 Дословно значење: „а-ха доживљај“ / „а-ха искуство“.

9 У овоме се јасно огледа специфичност структуре немачког језика и његова екстремна флексибилност у погледу грађења сложених лексичких елемената.

10 Код неких одредница наводе се и различите правописне форме, попут наведеног примера, код којег је забележена и варијанта *Mund-Nasenschutzmasken*.

lien-Härteausgleichsfonds = фондови за компензацију трошкова породица угрожених короном). Нису ретке ни читаве (1) номиналне фразе (*Abflachen der Kurve* = заравњивање криве; *Arbeitsunfähigkeitsbescheinigung per Telefon* = дознака за боловање добијена телефонским путем¹¹); (2) вербалне фразе (*Bleiben Sie gesund!* = Остајте здрави! *Corönchen richten und weitergehen* = Средити короницу и наставити¹²); (3) предлошке фразе (*Auf-zu-auf-zu* = отвори – затвори – отвори – затвори¹³). Забележен је, такође, и знатан број девербативних изведеница, најчешће насталих од партиципа перфекта, нешто ређе и партиципа презента: *bemaskt* (= *маскиран*, онај који носи заштитну маску), *Freigetestet* (= негативно тестирана особа, ослобођена одређених епидемиолошких рестрикција), *lockdowngeplagt* (= намучен „затварањем“), *mundgeschützt* (= заштићеног лица, дословно „уста“), *pandemiebedingt* (= условљен пандемијом), *quarantänebedingt* (= условљен карантином), *selbstdesinfizierend* (= самодезинфикујући), *virusexponiert* (= изложен вирусу), *ge-lockdownt*, *geshutdownt*¹⁴ (= погођен „закључавањем“, „затварањем“).

У погледу значењског капацитета речничких одредница издвајају се следеће фреквентне категорије:

(1) стручна медицинска лексика која је током пандемије ушла у ширу употребу: *aerosollastig* (= интензивно аеросолно), *Beatmer* (= респиратор), *D-Dimer* (де-димер, фактор згрушавања крви), *ECMO*¹⁵-*Bett* (= кревет који омогућује употребу респиратора код пацијента);

(2) лексика којом се реферише на политичке одлуке, поготову оне које се тичу октроисаних заштитних мера и које доводе до промене у организацији живота и рада (*Impfprivilegien* = привилегије за вакцинисане; *Terminshopping* = куповина у унапред заказаном термину; *Kuschel-Kontakte* = блиски контакти, дословно „контакти за мажење“, листа особа с

11 Дословно значење: *йоййврда радне несййособностййи (добијена) йуййем ййелефона*.

12 Будући да је овај облик у изворима на интернету наведен свега два пута (један од та два навода цитиран је и у глосару), може се претпоставити да су га аутори, упркос његовој очигледној околишаној природи, уврстили у корпус због оригиналности и истовремене семантичке транспарентности.

13 Под овом одредницом се подразумева политичка пракса наизменичног затварања и поновног отварања јавних институција, школа итд.

14 Оба овде наведена облика резултат су језичког позајмљивања из енглеског језика (*lockdown*, *shutdown*). Позајмљенице, по правилу, у немачком језику задржавају оригиналну ортографску и ортоепску форму, а у датом случају је од ових глагола изведен одговарајући облик партиципа перфекта у складу с немачким морфосинтаксичким правилом. У примерима употребе наведеним у глосару, оба облика употребљена су епитетски: *die geschutdownte Coronazeit* (= „затворено“ доба короне, тј. доба короне у знаку затварања), *im derzeit „gelockdownten“ Las Vegas* (= у тренутно закључаном Лас Вегасу). Наводници у другом примеру јасно сугеришу да је у питању неколикабилан и нелексикализован спој.

15 Скраћено од *ексййракорййорална мембранска оксигенизација*.

којима је допуштен контакт без обавезе дистанцирања од 1,5 м; *Blasenkonzept* = „концепт мехура“, одлука о одржавању контаката само у оквиру једне социјалне или професионалне групе, односно дела групе, како би се спречило ширење заразе);

(3) лексика којом се именују нови појавни облици у понашању појединаца и у структури приватног живота (*Quarantäne-Koller* = карантински излив беса; *Tiny Wedding* = венчање с малим бројем гостију; *Bierwalk* = шетња током које се заједно пије пиво; *Bierwalker* = мобилни продавац алкохолних пића, превасходно пива);

(4) лексика којом се именују нови артефакти или друштвене појаве (*Thermoscanner* = апарат за уграђеном камером за брзо мерење телесне температуре; *Einweg-Speisekarte* = јеловник за једнократну употребу; *Balkonchor*, *Balkongesang*, *Balkonklatscher*, *Balkonkonzert*, *Balkonmusik*, *Balkonsänger* – сложенице са одредницом *балкон* и основном конституентом *хор*, *јесма*, *шајша*, *концерт*, *музика*, *јевач* односе се на праксу гласног извођења музике на балконима стамбених објеката током периода ограничења у кретању);

(5) лексика везана за измењене околности функционисања економије, начина пословања, туризма, школског и универзитетског система (*Sea-Only-Cruises* = туристичко крстарење без заустављања на копну¹⁶).

Као нарочито креативан и фреквентан начин формирања неологизама у глосару се издвајају сливенице, укључујући и оне код којих се у основи налази неки англицизам. Значењски су углавном у питању деноминације појава из свакодневице, приватног, емотивног и професионалног живота, социјалних контаката итд. на које је утицала пандемија: *Coronacation* (*Corona* + *Vacation* = јефтин аранжман за годишњи одмор у доба короне, уз пандемијска ограничења); *Coronachten* (*Corona* + *Weihnachten* = прослава Божића у доба короне); *Coronamour* (*Corona* + *Amour* = љубавна веза настала у доба короне); *Covexit* (*Covid* + *Exit* = укидање социјалних и привредних ограничења изазваних пандемијом); *Coronoia* (*Corona* + *Paranoia* = ирационалан, паничан страх од заражавања); *Flockdown* (*Flocke* + *Lockdown* = изузетно хладна зима праћена снегом, тј. пахуљама/*Flocken*, што доводи до поновне обуставе привредних и других активности¹⁷); *Flurona* (*Influenza* + *Corona* = појава истовременог заражавања вирусом сезонског грипа и вирусом короне), *Hockdown* (*hocken/чукају* + *Lockdown* = период потпуне неактивности проведен у сопственој кући због забране кретања), *Holistay* (*Holiday* + *Stay* = годишњи одмор проведен у кући); *Impfluenzer* (*impfen/вакцинисају* + *influencer* = особа која врши утицај на друге да се вакцинишу); *Maskne* (*Maske* + *Akne* = иритација коже због ношења маске); *Maskomat* (*Maske* +

16 О лексици из домена школства в. ниже у тексту.

17 Забележено у фебруару 2021. године.

Automat = аутомат на којем се могу купити маске); *mütend*¹⁸ (*müde* + *wütend* = помешано осећање умора и беса, изазвано короном); *Paarantäne* (*Paar* + *Quarantäne* = временски период који парови због пандемије проводе заједно у кући); *pandemüde* (*Pandemie* + (*hunde*)*müde* = уморан (као пас) због пандемије); *Papplikum* (*Pappe*/карџион + *Publikum* = фигуре направљене од картона које на стадионима замењују праву публику); *Plandemie* (*Pandemie* + *Plan* = „пандемија према плану“, став међу заговорницима теорија завере); *Quarantini* (*Quarantäne* + *Martini* = коктел од цина, вотке, сока лимете, маракује, ђумбировог пива итд., уведен током пандемије); *Skneipe* (*Skype*® + *Kneipe*/кафана = скајповање уз истовремено конзумирање алкохола, у немогућности заједничких излазака); *Staycation* (*Stay* + *Vacation* = годишњи одмор проведен у кући или у блиској околини); *Twindemic*, *Twindemie* (*Twins* + *Pandemic*/*Pandemie* = брзо ширење две заразне болести истовремено); *Virolüge*, *Virolügner* (*Virologe* + *Lüge*/лаж, *Lügner*/лажов = вирусолог којем се приписују погрешни, лажни ставови о пандемији и који се стога излаже јавној порузи); *Wirrologe* (*wirre*/збуњен + *Virologe* = вирусолог чији се наступи и изјаве сматрају контроверзним и процењују као недовољно стручни, збуњујући); *Workation* (*work* + *vacation* = повезивање боравка у неком туристички атрактивном месту са радом на даљину).

Као што су и неки од горњих примера показали, у корпусу су у великој мери заступљени и англицизми (в. и Zifoun 2021)¹⁹. Примера ради, са одредницом *Drive in* има 10 сложеница, са *Boost* 16, а са *Lockdown* чак 30. Неке од њих су комбиноване с другом одредницом на немачком језику (*Fußshake*, по аналогiji са *Fußgruß* = поздрав додиривањем стопалима; *Impfen to go*, *Impfung to go* = вакцина „за понети“), док су бројне и оне које имају само енглеске компоненте (*Contacttracer* = особа која прати контакте заражених; *Call and Collect* = наручивање робе онлајн, уз обавезу преузимања у продавници; *Watchparty* = заједничко гледање филмова у стану). Англицизми се појављују не само код именица већ и у глаголским облицима као што су нпр. *lockdownen*, *boosten*, *pooltesten*, *superspreaden*, *webexen*, *zoomen*²⁰; код неких облика уочава се извођење суфиксацијом (*boostern*) или префиксацијом (*reinboostern*, *rumaerosolen*).

18 Ово је један од неологизама који је доживео изузетну експанзију и популарност међу говорницима.

19 Позајмљивање из енглеског језика, па чак и стварање псеудоанглицизама – речи којих уопште нема у енглеском језику (најпознатији такви случајеви јесу *Odtimer*, *Handy*, *Public Viewing* – ово последње у значењу заједничког праћења спортских и сличних догађаја на великим платнима јавних тргова), изузетно је учестала појава у последњих неколико деценија (не само у свакодневном говору, већ и у научно-стручном и публицистичком стилу) и стога предмет бројних лингвистичких, социолингвистичких па и психолингвистичких студија.

20 Последње две овде наведене одреднице представљају активност комуникације путем софтвера за синхроне видео-конференције (*Webex*®, *Zoom*®).

У корпусу се констатује одређени број лексема које углавном као детерминативне конституенте граде упадљиво фреквентне низове сложеница (чак и по неколико десетина): *Abstand-* (= дистанца), *Corona-*, *Covid-19-*, *Distanz-*, *Geister-* (= дух, авет), *Impf-* (= вакцина), *Lockdown-*, *Lockerung(s)-* (= попуштање), *Maske(n)-*, *Öffnung(s)-* (= отварање), *Pandemie-*, *Viren-*, *virtuell-*, *Zoom-*. Највише примера забележено је уз одредницу *Corona-*; са овом конституентом јавља се преко 300 сложеница. Њиховом детаљнијом анализом, укључујући и праћење хронологије појављивања (па и постепеног нестајања) појмова у употреби, могао би се реконструисати читав историјат тока пандемије и друштвених дешавања. Ово се, примера ради, односи на низ термина којима се с почетка пандемије, у пролеће 2020. године²¹, означавала пројектована или реализована финансијска помоћ појединцима (*Coronacare*), породицама (*Corona-Elterngeld*), запосленима (*Corona-Bonus*), предузећима (*Corona-Rettungsschirm*), па и читавим државама, у случају мера на нивоу Европске уније, попут државних обвезница или додатних фондова (*Corona-Bonds*). У исто доба су забележени и нови називи за нова правила у вези с рестрикцијама кретања или карантином (нпр. *Corona-Ampel* – „семафор“ којим су се одређивале забрањене и дозвољене активности), контролом придржавања правила (*Corona-Streife*, као назив за полицијске патроле које су је спроводиле), односно санкцијама за њихово кршење (*Corona-Knast*, притвор за особе које се не придржавају прописаног карантина). Нешто касније, углавном током лета 2021. године, када је полако почињало интензивније вакцинисање становништва у Немачкој²², бележе се термини који означавају нпр. седмодневну акцију вакцинисања без заказаног термина (*Coronaimpfwoche*), компјутерски програм који израчунава први расположиви слободни термин за вакцинацију (*Coronaimpfrechner* или *Coronaimpfterminrechner*), гарантовану вакцинацију (*Corona-Impfgarantie*), мобилни пункт за вакцинисање (*Corona-Impfbus*) итд. Сличне промене у доминантном наративу и ставовима међу становништвом по питању вакцинације могу се пратити и на примерима сложеница које почињу одредницом *Impf-*, и то почев од оних којима се именују социјалне и политичке негативности и аномалије у процесу планирања и спровођења вакцинације (*Impfchaos*, *Impfdebakel*, *Impfdesaster*, *Impffrust*), преко оних којима се означавају противници вакцинације (*Impfmuffel*, *Impfverweigerer*), па до оних којима се исказује позитиван став по питању вакцинисања (*Impfeuphorie*, *Impfruck* – повећање стопе заинтересованости за вакцину, *Impfstolz* – понос због примљене вакцине, *Impfturbo* – убрзавање процеса вакцинације), као и бројних других композитних лексичких јединица за именовање пропратних

21 Сви овде наведени примери забележени су у априлу и мају 2020. године.

22 Због организационих и логистичких потешкоћа и промашаја, неколико месеци по регистровању првих типова вакцине било је готово немогуће или значајно отежано добијање вакцине, осим за здравствено угрожене групе и запослене у одређеним есенцијалним занимањима.

околности мање или више масовног цепљења против вируса корона (нпр. *Impfpizza*, *Impfwurst*, *Impfzuckerl* – бесплатно дељена храна као подстицај грађанима да приступе вакцинацији).

С тематске тачке гледишта (уколико се изузму као очекивано најучесталији медицински и непосредни социјално-политички аспекти пандемије), међу најфреквентније одреднице извесно спадају и оне које се односе на школски и универзитетски систем, као и на читав постмодерни неопедагошки наратив у измењеним околностима одвијања наставе. Међу шездесетак оваквих лексема могу се издвојити одређене поткатегорије: (1) терминологија која се односи на организацију наставе²³: *Coronaschichtunterricht* (= наизменично одвијање наставе у одвојеним групама/сменама); *Homeschoolingwoche* (седмица у којој ученици уче од куће путем онлајн-алатки и материјала); *Präsenzformat*, *Präsenzlehre*, *Präsenzveranstaltung*²⁴ (настава уз лично присуство); *Schoolchaos* (поремећен систем организације с последицама по наставу); (2) терминологија која се односи на тип наставе, наставне методе и технике, техничка и друга помагала и програме: *teamsen*, *zoomen*, *Elternchat*, *Corona-Homeschooling-Hotline*; (3) терминологија везана за проверу знања, тестове и испите: *Coronaklausur*, *Distanzklausur*, *fernüberwachte Klausur* (= надзирани испит), *Präsenzklausur*, *Take-Home-Klausur* (*Klausur* = писмени испит); (4) терминологија која се односи на измењене друштвене и образовне вредности „изгубљене генерације“: *Coronajahrgang* (= годиште које се школовало током короне), *Postcoronazän* (= доба после короне, „посткоронозоик“).

4. Закључак

Лајбницов институт за немачки језик у Манхајму има изузетно развијен систем дигитализације речничке грађе, а она је у оквиру платформе *ellexiko* у модуларној форми доступна и свим заинтересованим корисницима, потпуно слободно или уз претходну регистрацију. Ресурси, између осталог, тренутно обухватају *Паронимијски речник*, *Речник њословица*, *Речник сѝраних речи*, *Речник неологизама*, као и неколико речника којима се обрађује дискурсна лексичка грађа неких од преломних историјских периода (*Демокрајѝски дискурс 1918–1925*, *Дискурс кривице 1945–1955*, *Дискурс ѝројѝесѝа 1967/68*, *Кључне речи 1989/90*). Најновији глосар посвећен терминологији пандемије короне у овом контексту може се посматрати и као очекивани актуелни наставак бројних развијених лексикографских пројеката.

23 Хронологија организационих мера предузетих у школском систему у првим месецима пандемије изложена је и анализирана у Möhrs 2020б.

24 За ове регуларне облике наставе први пут је током пандемије уведена додатна одредница *Präsenz*.

Као што је напред већ наведено, уобичајеним лексикографским поступком је уз сваку одредницу наведена појмовна дефиниција, праћена документованим контекстуализованим примерима употребе из цитираног извора. У том погледу се уочава разлика у односу на традиционални начин приказа конкретног примера – овде по правилу није у питању само једна једина реченица у којој се јавља одговарајући пример, већ читав пасус или чак краћи текст. Тако дефиниција појма који се нашао у наслову овог прилога (*а онда је дошла корона*) гласи – *и онда је одједном све било другачије*. Одредница је потом илустрована подужим примером преузетим из аустријског дневника *Куир* од 23. 1. 2021: *Био једном један сџуденџки живои – а онда је дошла корона [наслов] Усамљеност [...]* Млад си, желиш да учиш, радиш, сџичеш искуства, уиознајеш љријаћеље, идеш на журке. Али већ скоро годину дана много шгога није могуће. Сџуденџки живои се љреко ноћи љошћуно љроменио због љандемије короне. Универзџиџски љслови су обуствљени, библиотекe заљворене, све шџо јои функционџше љребачено на учење на даљину. Чак се и усмени исџиџи углавном одржавају само вирџуелно, љуџем видео конференџјске везе. О дискусијама љо кафиђима или слављима љосле љоложених исџиџа нема више ни говора. Елиминисани су и џиџични сџуденџки љслови љоџуџ гасџрономије или кеџеринга. Овакав поступак извесно омогућава читаоцу и кориснику глосара да лакше и прецизније контекстуализује обрађене термине. Може се претпоставити да ће ово бити тим корисније што се више будемо временски удаљавали од периода пандемије и што брже ови неологизми буду постајали историцизми.

У позитивне аспекте овог гласара може се урачунати и акрибично прикупљање грађе која представља жаргонизме, нарочито тамо где се већ и сама фреквентност синонимних облика или разумејеност семантичког поља може сматрати индикатором нарочите релевантности одређене појаве. Примера ради, илустративно је мноштво неологизама везаних за употребу заштитних маски, као потпуно нове епидемиолошке мере каква никада раније није била спровођена: (1) називи за особу која неправилно носи заштитну маску (нпр. испод браде или тако да она заклања само уста, али не и нос): *Kiemenatmer*, *Nasenpimmler*, *Nacktnase*; (2) називи за особу која нерадо носи маску или одбија ношење маске: *Maskenmuffel*, *Maskentrottel*, *Maskenvermeidungseesser*; (3) метафорични називи за маску: *Kinnschoner* („браник браде“), *Schnutenpulli* („демперих за лабрњу“), *Schnutenschutz* („штитник лабрње“); *Gesichtskondom*, *Gesichtslappen*, *Gesichtsschild* (кондом, крпа, штит за лице); (4) називи за технику ношења маске: *Nasenpimmel*; (5) називи за дизајнерске и друге специјалне модне маске: *Fanmaske*, *Fashion-Maske*, *Firmenmaske*; (6) два релативно популарна акронимска назива за маску: *Munaske* = *Mundnasen(schutz)maske*, *Munaschu* = *Mundnasenschutz*.

Што се тиче одређених недостатака овог глосара, суштинска потенцијална замерка могла би се односити на непостојање параметара који би кориснику сигнализирани учесталост термина, односно дистрибуцију (по-

готову у погледу регистра употребе). Ово крајњем кориснику несумњиво отежава сналажење у глосару, тим пре што су се аутори одлучили да у попис неологизама укључе и оне за које је тешко наћи више од неколико потврда и примера употребе. С друге стране, мора се приметити да су критику ове врсте аутори глосара делимично предупредили тиме што су већ у уводном тексту констатовали да се у попису нових речи и познатих речи с новим значењима и даље прати „хоће ли се оне на извешан начин проширити и на свакодневни говор“²⁵. У жељи да документују и лексичку грађу, али и онај неминовни дух времена, *Zeitgeist*, аутори глосара се с правом не задржавају само на појединачним лексемама, већ по потреби у списак укључују и шире конструкције, па и читаве слогане. У ситније техничке недоследности би се могле урачунати и измене одредница (углавном правописне природе) у односу на њихов оригинални, аутентични облик у самом извору, које аутори уносе без додатних објашњења, што негде може изазвати недоумицу код корисника – нпр. да ли су „коронијалци“, тј. деца зачета током пандемијског кућног карантина, *Coronials*, како гласи речничка одредница, или су пак *Coronnials*, онако како је забележено у цитираном извору; слично важи и за огроман број речничких сложеница које се у изворима појављују као полусложенице (са цртицом између конституенти), као у примеру речи *Corona-Quarantäne-Verweigerer*, која је пак као одредница забележена у форми *Coronaquarantäneverweigerer* (= особа која одбија наложену самоизолацију током карантина).

Уз сва ограничења која носи са собом израда речника неологизама једног историјског периода и његових доминантних наратива, и то у тренутку док му се и даље не назире крај (а она су нарочито изражена у погледу напред констатоване недефинисане фреквентности одредница, функционално-стилистичке употребне вредности, прогнозе опстанка), анализирани глосар несумњиво представља драгоцену сведочанство једне епохе које превазилази границе научне и стручне релевантности за упућене и заинтересоване филологе, лингвисте и лексикографе и које ће у свом обиму и свеобухватности представљати језички и историјски занимљиво штиво и онда кад пандемијска ситуација буде давна прошлост за читаво човечанство.

Литература

Klosa-Kückelhaus, Annette: „Neue Wörter in der Coronakrise – von Social Distancing und Gabenzaun“. *Sprachreport* Jg. 36 (2/2020), 1–5, доступно на https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/aktuell/Coronakrise/Klosa_web.pdf. 5. 3. 2022.

25 Одреднице које преживе суд времена на крају десетогодишњег периода праћења уврштају се у Речник неологизама који Лајбницов институт за немачки језик објављује почетком сваке нове деценије.

- Möhrs, Christine (a): „Grubelst du noch oder weißt du es schon? – Glossare erklären Corona-Schlüsselbegriffe“. *Sprachreport*, Jg. 36 (3/2020), 30–37, https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/aktuell/Coronakrise/moehrs_glossare.pdf. 8. 3. 2022.
- Möhrs, Christine (b): „’Schule trotz(t) Corona’: Schule unter sprachlichem Einfluss der Corona-Pandemie“. *Aktuelle Stellungnahmen zur Sprache in der Coronakrise*. Mannheim: Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS), https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/aktuell/Coronakrise/moehrs_schule.pdf. 14. 3. 2022.
- Müller-Spritzer, Carolin, Wolfer, Sascha, Kopeling, Alexander, Michaelis, Frank. „cOWIDplus Viewer: Sprachliche Spuren der Corona-Krise in deutschen Online-Nachrichtenmeldungen. Explorieren Sie selbst“. *Sprachreport* 3/2020, 14–19, доступно на https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/aktuell/Coronakrise/Mueller_Spitzer_1.pdf. 11. 3. 2022.
- Zifoun, Gisela: „Anglizismen in der Coronakrise“, *Sprachreport* Jg. 37 (1/2021), 6–9, доступно на https://www.ids-mannheim.de/fileadmin/aktuell/Coronakrise/zifoun_anglizismen.pdf. 13. 3. 2022.

Извори

- <https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp#> (IDS)
- <https://www.dwds.de/themenglossar/Corona>
- <https://gfds.de/die-sprachlichen-corona-folgen/>
- <https://www.br.de/wissen/dwds-woerterbuch-glossar-corona-pandemie-100.html>
- <https://www.sueddeutsche.de/leben/coronavirus-glossar-alltag-a-bis-z-1.4834991>
- <https://www.pharmazeutische-zeitung.de/sprechen-sie-coronisch-131756/seite/2/>
- <https://magazin.wienmuseum.at/das-covid-19-woerterbuch-von-oleksandra-stehlik>

DOCUMENTATION OF NEOLOGISMS IN THE PANDEMIC ERA
(ON THE EXAMPLE OF A DIGITAL GLOSSARY OF GERMAN
LANGUAGE): „UND DANN KAM CORONA...”

Olivera M. Durbaba

S u m m a r y

As a result of almost two years of collecting lexical material in both print and online sources, the glossary New vocabulary related to the corona pandemic was published online in late 2021 as part of a project lead by the Leibniz Institute for German Language in Mannheim. In this paper, about 2000 glossary keywords were analyzed twofold: a) from the formal/structural aspect, with special focus on compounds and semi-compounds as dominant types of lexical units, and b) from the aspect of topic and content. In addition to professional terminology in the field of virology and epidemiology, the glossary contains lexemes and expressions related to legislation and other regulations as well as other numerous thematically various nonce-formation compounds, including vocabulary in the field of education, school and higher education system. The number of anglicisms and slang units is also noticeable. Despite certain shortcomings, and above all, the lack of parameters that would signal the frequency and functional distribution of terms, the glossary represents an important document that testifies to the spirit of the times in the changed circumstances caused by the pandemic at the end of the second and beginning of the third decade of the XXI century.

Keywords: pandemic, corona virus, vocabulary, online glossary, German language

„НОВА НОРМАЛНОСТ“ – КОВИД 19 И ХУМОР У ТЕЛЕФОНСКИМ ПОРУКАМА*

Милина М. Ивановић Баришић**

Претходне две године (2021 и 2022) остаће упамћене по појави пандемије ковида 19, која је зауставила читав свет. Из тог својеврсног заустављања изродила се „нова нормалност“ која се одразила и на свакодневни живот. Присуство већине људи у неком од дигиталних медија није дозволило „новој нормалности“ да у потпуности угаси међусобну комуникацију, али јесте учинила да се она прилагоди новој реалности. Истраживање које је урађено за ову прилику односи се на садржаје порука које су током пандемије слате аутору овога рада путем мобилног телефона као СМС, ММС или вибер поруке. Циљ рада је да се укаже на духовну снагу људи у насталој ситуацији. Телефонске поруке у којима је доминирао хумор само су један од начина супротстављања пандемији ковида 19.

Кључне речи: ковид 19, вирус корона, телефонске поруке, хумор

Једна од битних карактеристика модерног доба јесу информације којима се у савременом свету врло често обликује стварност. Имајући то у виду, информације се у одређеним околностима могу употребити и као специфични механизам усмеравања људи ка, на пример, неком догађају или појави, а што је у овом случају епидемија ковида 19.¹ „У ванредним ситуацијама потрошња информација се драстично увећава (...) и може представљати механизам одбране у кризном периоду“ (Стајић, Жикић, Пишев 2021: 595). У том смислу су различите непознанице повезане са

* Овај текст је резултат рада у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број: 451-03-68/2022-14/200173 од 4. 2. 2022.

** Етнографски институт САНУ, Београд, milina.barisic@ei.sanu.ac.rs

1 Прописе, уредбе, законе и др. који су донети у Републици Србији, а који се односе на спречавање ширења болести ковид 19 (вирус корона), видети на: <https://www.paragraf.rs/svi-propisi-uputstva-za-sprecavanje-sirenja-korona-virusa-covid-19.html> (приступ: 5. април 2022).

епидемијом, као и „лутања“ званичника, инспирисали у бази друштва (у народу) специфичан хумор који је настао као реакција на, како се често у протеклом времену говорило, „нову нормалност“. Међутим, судећи према свему што се догађало у претходећем времену, пре би се могло рећи да је за већину становништва ситуација представљала „ненормалност“ него „нову нормалност“! Узрок томе је чињеница да се у неуобичајено кратком времену већина становника Србије, али и већег дела света, морала одрећи многих свакодневних навика које су до почетка марта 2020. године биле за многе уобичајена дневна рутина – дружење, шетње, одлазак на посао, у продавницу, посећивање различитих културних, музичких и спортских догађаја (позоришта, концерти, биоскопи, утакмице итд.), путовања у иностранство различитим поводима, летовања итд. И онда – у кратком времену (у непуних месец дана) – многим је ранија свакодневица постала недоступна или значајно садржајно измењена, јер су постали кућни „заточеници“ вируса – старијима од шездесет пет година забрањени су изласци из стамбеног простора нешто више од два месеца, млађима је понешто било и дозвољено (углавном одлазак у различите набавке), док се радно способно становништво морало навикавати да ради од куће, а ученици и студенти да наставу похађају у тзв. онлајн-режиму.²

Свакако да је новонастала ситуација као „нова нормалност“ учинила да пређашња организација живота и рада више не буде применљива и да се, стицајем околности, морала стварати нова, прилагођена датим околностима. У том смислу је почев од марта 2020. године „нова нормалност“ постала једна од често употребљаваних синтагми којом се желело указати на измењене услове живота, а на коју је утицала и скоро је у потпуности диктирала пандемија вируса ковид 19. Синтагма „нова нормалност“ требало је да укаже на то да су свакодневни живот захватиле суштинске промене, које у одређеној мери обликују свакодневицу, а што се тек делимично изменило у марту 2022. године.

„Избијањем ковида 19, појам 'нова нормалност' се преноси и укључује у свакодневни говор широм света, (...) захваљујући медијима који су се посебно фокусирали на пандемију придајући јој значај изузетног догађаја – што она и јесте. Наиме, иако је пандемија по дефиницији пре свега глобална здравствена криза, током ње су врло брзо постале видљиве и њене опште политичке, економске и социокултурне импликације“ (Трифунковић, Ђорђевић 2021: 523).³

2 О мерама за спречавање и сузбијање ковида 19, у периоду од марта 2020. године до маја 2021. године, видети: Попадић 2021: 77–92.

3 „Време које наступа или је наступило након појаве те болести и првих организованих државних одговора на њега широм света већ је почело да се назива 'новом нормалношћу' – у медијима, пре свега“ (Жикић и др. 2020: 950).

Једна од појава тзв. нове нормалности је увођење физичке дистанце, мада је светска здравствена организација у њеним почецима препоручивала одржавање социјалне дистанце имајући у виду физички размак особа у групи.

„Социолози и антрополози указали су на то да појам социјалне дистанце, у наведеном случају, није адекватан јер (...) физички смо се одвојили и затворили у своје домове, али нисмо прекинули са одржавањем социјалних односа користећи модерне технологије (...), како бисмо и поред физичке дистанце комуницирали на најразличитије начине“ (Радуловић 2021: 111).

У складу с новонасталом ситуацијом упућиване су небројене јавне поруке о томе шта нам се догађа и шта треба да радимо у датим околностима. Наиме, креатори политике јавног понашања – политичари и здравствени радници, као чланови Кризног штаба су путем саопштења и конференција које су медији уживо преносили, саопштавали одлуке којих је требало да се придржавају, без изузетка, сви грађани. „Правно донете мере проистекле из увођења ванредног стања довеле су до значајне промене свакодневног живота, како у сферама привређивања и образовања, тако и у сферама културе и слободног времена“ (Жикић и др. 2020: 957). Суштина јавних оглашавања односила се на опасности које вирус проузрокује, ризике смртности чији је узрочник вирус, ко спада у ризичне групе, мере које би требало предузети у кућним условима и на јавним местима, медицинска средства која треба / не треба користити и томе слично. Појава вакцина усмерила је јавни говор политичара, здравствених радника, али и медијски дискурс, на апеле да се што више становника вакцинише, јер су вакцине, по њиховим речима, једини ефикасан начин супротстављања последицама болести коју изазива ковид 19.

* * *

Управо у време настајања овог рада о хумору и вирусу корона у телефонским порукама прошле су две и ушло се у трећу годину тзв. нове нормалности. Као и у многим другим приликама у којима се физичка и психичка издржљивост ставља на испит тако се и у овој ситуацији исказује виспреност и дух људи који на шаљив начин покушавају да дају снаге себи, својим ближњима, а у појединим случајевима и даљој околини, како би се одупрли пошастима о којој се у тренутку њеног појављивања, како су нас о томе са званичних инстанци обавештавали здравствени радници и политичари, није знало готово ништа.

Почеци суочавања с новонасталом ситуацијом и поприлично несналажење државних руководства и здравствених радника широм света указали су на видљиву „успаваност“ готово свих по свом друштвеном положају задужених за стварање услова за нормалан ток важних животних процеса, као и доношења валидних одлука у новонасталој ситуацији

повезаној с пандемијом вируса корона.⁴ Међутим, потпуно неочекивано насталу ситуацију искористиле су, како се могло прочитати на појединим порталима, поједине културне институције које су озбиљно схватиле да су догађаји с ковидом прилика да „обогате“ посао који раде па тако сазнајемо – „корона вирус заразио је и хумор“, а „лек може да буде и један од подтипова ковида 19 – то су шале на његов рачун. Тај ’вирус’ кружи друштвеним мрежама и шаље се СМС порукама по целој планети – од статуса, коментара, видео-клипова, вицева. Док се поједини питају где је граница и треба ли се шалити у оваквим ситуацијама, ’корона хумор’ нашао је у Словенији место и у музеју.“⁵

У досадашњем трајању пандемије поједини етнолог/антрополози у Србији обавили су истраживања на тему ковида 19 и његових посредних и непосредних манифестација (Јаковљевић-Шевић 2020: 55–68; Жижић 2021: 391–420; Пишев, Жижић, Стајић 2021: 845–877; Антонијевић, Банић Грубишић 2021: 397–134; Ердеи 2021: 123–134; Радуловић 2021: 109–121 и др.), док је трећа свеска *Гласника Етнографског института САНУ* за 2021. годину, са десетак прилога, такође посвећена пандемији (ур. Весна Трифуновић, Иван Ђорђевић).⁶ Занимљиво је да су готово сви радови у Србији о пандемији ковида 19 у које је аутор овог прилога имао увид углавном засновани на грађи прикупљеној у првим месецима од њеног појављивања, а слично је и са радовима објављеним изван Србије (нпр. Hadžić, Baralić 2021), што само указује на то да је почетак нечег новог и непознатог било надахнуће за „лов на грешке“ одговорних као примамљив и надахњујући садржај шаловитих порука, мимова или клипова.

* * *

Хумор је одувек био један од механизма очувања стабилности друштва, па стога није неуобичајено да је и један од битних интеграционих чинилаца како у традиционалним, тако и у савременим заједницама. Иначе, хумор је само један од начина „сагледавања света на смешан начин“ (Popović 2007: 272).

4 Свако ко је пратио телевизијске програме или читао дневне новине у првој години (2020), а нарочито у првим месецима од њеног појављивања, лако је могао уочити мање или више изражену неспремност државних званичника широм света, као и њихову неприпремљеност на суочавање са проблемима око набављања заштитне опреме (маске, рукавице, визири, респиратори, заштитна опрема и др.), средстава за хигијену (изражена несташница алкохола, аспесола, сапуна и др.), али и одређених лекова за које се говорило да могу помоћи у случају заражавања и болести.

5 <http://skr.rs/z4dW>. И други европски музеји су формирали збирке предмета и наратива повезаних са пандемијом, о чему видети: Јаковљевић-Шевић 2021: 55–68.

6 Захваљујем се колегиници Софији Милорадовић на предлогу да припремим рад о порукама повезаним с пандемијом ковида 19 у Србији из угла етнолошке/антрополошке струке.

„Хумор (духовитост, комичност), [је] комплексан когнитивни процес који подразумева стимулисање, опажање, схватање и комуницирање онога што се сматра смешним, али и задовољство и веселост као коначне психолошке исходе, најчешће изражене у виду смеха. Комплексност ове појаве огледа се у интелектуалној игри идејама, која захтева одређен ниво језичког развоја, апстрактног мишљења и способности брзе манипулације представама о објектима, односно о симболима“ (Трифуновић 2017: 441).

Такође, један од врло заступљених видова хумора, заправо његов антипод је тзв. црни хумор, који у ствари представља вид отпора или побуне. Обично се користи да се о уобичајеним стварима или догађајима говори с горчином, а неретко и с иронијом. Често се употребљава да се њиме изрази апсурдност ситуације, безосећајност, парадокс или пак окрутност савременог света (Роровић 2007: 113). У том смислу је појава опасне болести која нам се догодила у марту 2020. године, за појединце често с непредвидивим исходом, постала предмет црнохуморних садржаја у телефонским порукама и представљала је начин превазилажења проблема или његовог лакшег подношења.

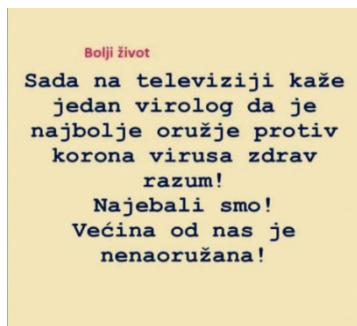
Познато је да сам чин смеха доприноси јачању заједништва нарочито у кризним ситуацијама, а пандемија ковида 19 то свакако јесте. У ситуацији кад је излазак из куће за многе био мислена именица, компјутер и мобилни телефон постали су многим једино средство контакта с другима, тако да слање и примање телефонских порука не би требало посматрати само као начин прекраћивања времена у ванредним околностима, па самим тим у то време и једино доступном забавом, већ и начин да се кроз незваничне канале осветли и донекле улепша туробна свакодневица. У том контексту може се посматрати и употреба *шале*, која у српском друштву има бројне функције. Тако се, на пример, у шали може уочити критички однос према друштву, колективно промишљање живота као и лични став према животним појавама. Шала се, такође, може посматрати и као медиј за преношење „широког спектра друштвених порука“ (Trifunović 2016: 371).

Вероватно да су бројне непознанице повезане с ковидом 19 утицале да у самим почецима пандемије хумор и сатира добију неочекивану прилику да режу реалност својом бритком оштрицом и испољавају се као вид отпора и незадовољства. Њихов садржај указује, па га тако треба и прихватити, на специфичан одговор „немоћних“ на одраније непознату појаву која је из корена пореметила свакодневни живот људи. Сама појава, претежно сатиричног, хумора свакако је и доказ да исконска потреба људи ка шаљивом исказивању неслагања са ситуацијом и даље живи у нашем народу, али и народима широм света, о чему сведоче и различите поруке које су кружиле у дигиталним медијима и на друштвеним мрежама.

У овом смислу су се телефони новије генерације у и даље актуелној пандемији показали веома корисним, јер су омогућили да се на различите начине садржајно употреби вирус корона као један од видова комуникације

порукама. „Као културни феномен, о чему је антропологија заправо најкомпетентнија да говори, процес планетарног ширења инфекције вирусом ковид 19 – а отуд и вирус сам по себи – могуће је посматрати у својству вишезначног симбола помоћу којег се колективни доживљај стварности доживљава и комуницира“ (Пишев, Жикић, Стајић 2020: 847). Стога је и разумљиво да су поруке постале, условно речено, једно од средстава „борбе“ против „невидљивог“ непријатеља, али и одговорности у доношењу и спровођењу мера у циљу заштите становништва. У том смислу, поруке су послужиле и као средство за указивање на „неправилности“ у одношењу власти према вирусу, али и становништву у датим околностима.

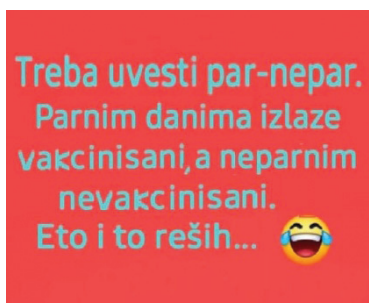
Наводимо примере у вези с тим како су појединци схватили и у виду порука исказивали неке од мера и предлога даваних од стране надлежних за пандемију:

Уколико изузмемо новинаре који су имали могућност да постављају питања која се односе на актуелну ситуацију, може се рећи да је комуникација у досадашњем току пандемије, а нарочито у њеним почецима, била углавном једносмерна – лекари → становништво, без могућности обрнутог процеса, па самим тим и са много дилема и недоумица код становништва као прималаца ових обавештења и апела. Бројне непознанице биле су, а чини се да је још увек тако, у вези са пошасту која је захватила читав свет, а што је само још једна у низу глобалних појава, па отуда и хумористички коментари који покривају различите теме свакодневног живота. Овом приликом биће издвојене само неке од њих:

1. Останак код куће због забране изласка – *Остџајем у кући јер се не догађа сваки дан да сџашавам земљу у џицама!*
2. Кредитне обавезе код банака – *Ко је дужан рајџу кредитџа а зову га из банке, нека каже да је у Иџалији и да ће доћи да уџлаџи за џар дана кад се враџи!*
3. Ријалити програми нису изостали из корона порука – *Да корона уђе у ријалиџи, укуцајџе ДА на 9090!*

4. Од саме појаве мобилних телефона празници су у порукама заступљени у виду различитих садржаја, а понајчешће као врста честитке.⁷ Стога постоје бројне празничне честитке које се годинама уназад шаљу као СМС поруке.
5. У корона порукама је било и алузија на ситуацију кућне изолације и страха да ће се пандемијска ситуација одужити, а што ће се одразити и на празнични садржај. С друге стране, то може указати и на значај празника за појединца и његово окружење. Занимљива порука која је кружила односила се на бадњак – *Људи! Ко зна докле ће ово да траје. Ја сам и бадњак данас узео...*
6. У порукама се осећа и критика потрошачког друштва јер се купују ствари за које није сигурно да ће се и употребити – *Ал' најјаче ми је шло кућу брашно Београђани. Нису умесили хлеб у последње две генерације!*
7. Порукама се најављује и несташица готовог новца: *Још мало издржати, долази нови вирус БЕЗКИНТОС 2020!*
8. У порукама се алудира и на „срећом“ избегнуто ограничење комуникације – *Могло би бити и горе... могло се догодити пре 15 година... заговорени у кући с Нокијом 3310, досиљеним 50 СМС-а и 10 сајти за разговоре!*
9. Корона хумором обухваћени су и поједини трговачки ланци – *Против короне се намажати Мајџевић њашејом!*
10. Једна од неизбежних тема телефонских порука биле су и вакцине – *Онај Врањанац шло је примио и Пфајзер и кинеску вакцину изгледа да ће једини моћи да упује и на Исток и на Запад.*
11. Заговорници и противници вакцина такође су били честа тема телефонских порука:

Такозвани антиваксерски став добио је свој одговор и у шaljивим телефонским порукама које су се односиле на вакцине – један хуморни и један црнохуморни:

Осим у телефонским порукама, хумористични садржаји запажају се и на интернету, јер

„кризне ситуације свакако ће наћи одраз у фолклорном стваралаштву на интернету, али ће за различите особе такви материјали имати другачије функције и значења: за неке ће то бити (...) стратегија суочавања са траумом, за друге вид отпора, за треће начин изградње солидарности, за четврте оне ће представљати коментар на јавни дискурс о катастрофичном догађају, итд.“ (Антонијевић, Банић Грубишић 2021: 398).

Иако мобилни телефони новије генерације и интернет сајтови повремено преносе исте или сличне кратке хумористичне садржаје, ипак их је неопходно посматрати као два одвојена медија, имајући у виду да садржаји на интернет порталима дуже остају за разлику од телефона, где их корисници чувају много краће време. Осим поменутог, битно је нагласити и да садржаје телефонских порука појединац не тражи, него их добија од познаника и пријатеља, док на интернету појединац сам одређује садржаје који су му занимљиви и којима ће посветити своју пажњу и време. Свакако треба имати на уму да садржаји порука које су се слале током пандемије, колико год изгледале надреално, имају своју поруку. Могло би се рећи да

„свака комуникација, чак и лажна, садржи бар зрнце истине. Можда је претерано тврдити да је хумор лаж, али хумор може бити (често и јесте) искривљавање стварности. Стога, полазећи од чињенице да је свака комуникација порука, циљ овог истраживања је да се уочи које су промене у свакодневном животу биле предмет шaljивих порука и како се обрађују теме хумора“ (Hadžić, Baralić 2021: 3076).

У овом смислу могу се поменути следеће теме:

1. Одржавање хигијене: *Ако ускоро не објаве да треба ојрати још нешто осим руку, ја ћу се вала цео окурати!* Или: *Да виш кад се исцосиш да смо јаба прали руке!*
2. Забрана кретања у јавном простору: *Кад ми се једе – једем, кад ми се лежи – легнем, кад ми се излази најоље – једем ја легнем!* А, може и овако о забрани кретања: *Пријатан викенд, жели вам МУП уз њесму, изађи на 5 минути!*⁸ Или овако: *Крајка јорука мом јоштару – оситани код куће!*
3. Кризни штаб је такође био предмет бројних порука. На овом месту само један пример: *Драги кризни шитабе: радо бих се вакцинисао, али то нећу учинити да не бих јосле живео у страху од невакцинисаних. Није ми јошребан такав сипрес!*
4. У телефонским порукама стварање залиха хране и хигијенских средстава било је неизоставна тема: *Била би фора да сад кажу да неће бити сипрује ја да ови што су јошрили храну у замрзиваче крену да једу док се не јросеру. Залихе јоалет јайира да добију сврху!* Или: *Сад ваља ићи у госије, свима су јуни фрижидери!* Или: *Овија што кују јоалет јайир на гомиле изгледа да несу чули да корона не удара на гузицу него на јлућа!* Или: *Објава – момак (22) са залихама брашна, уља, јеситенине, јознао би девојку са залихама сајуна и јоалет јайира!*
5. С обзиром на то да су и школе релативно брзо по проглашењу пандемије прешле у онлајн или комбиновани режим похађања наставе нису их мимоишле телефонске поруке. Једна од њих је: *Каже један наш јолишчар: „Нема везе што деца не иду у школу, нисам ни ја ишо, ја сам минисипар!“*

Карактеристика готово свих у одређеном тренутку доступних порука (текстуалних и/или оних сликовних) од којих су неке представљене у тексту је, пре свега, кратка форма и јасност текста који их чини, а што донекле подсећа на афоризам чија је основна карактеристика лапидарност и бриткост текстуалног изражавања (в. Ивановић Баришић 2011: 171–179). Поруке које чине основу разматрања у овом тексту представљају комбинацију слике и текстуалне поруке, или су пак у питању само текстуалне поруке на различите теме без сликовног прилога као допунског објашњења, чиме је читаоцу остављена могућност сопствене имажинације.

* * *

8 Ове три поруке преузете су са портала: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3145/zivot-u-vreme-pandemije/3928855/koronavirus-humor-vicevi-koronahumor.html> (приступ: 10. април 2022. године).

У клими страха, неизвесности, али и неприпремљености на изазове са којима смо се суочавали дошло је до несташица средстава за дезинфекцију (асепсол, алкохол, хируршке маске и рукавице које су препоручиване као обавезне при изласку у вањски простор, при уласку у продавнице, апотеке итд.), али и за одржавање хигијене (пре свега тоалетни папир, антибактеријски сапуни и гелови и др.).

„Колика је у наведеном периоду била потражња за овим производима у Србији говори и податак да су многе домаће фирме преоријентисале њихове основне делатности на производњу средстава за дезинфекцију и превенцију и преусмериле њихову дистрибуцију на куповину путем интернета. На пример, текстилне фирме су почеле да праве виšekратне заштитне маске, фирме које су производиле алкохолна пића, као и фирме у хемијској индустрији почеле су да праве средства за дезинфекцију“ (Антонијевић, Банић Грубишић 2021: 403).

Стога не треба да изгледа чудно што је ситуација са набавком средстава за хигијену и дезинфекцију, односно њихова несташица постала предмет хумористичких садржаја који су се ширили дигиталним медијима, па иако су и они били у одређеној мери показатељи страха, ипак су постали предмет „забаве“, као на пример: *Овија шћо кујују йоалей йайир на гомиле изгледа да несу чули да корона не удара на гузицу него на йлућа!* „Истовремено, такви шаливи садржаји представљали су увијену ’тиху’ критику политичких и економских околности које су је у првом реду и проузроковале“ (Антонијевић, Банић Грубишић 2021: 404).

* * *

Као што је познато – ратови, епидемије, природне и друге катастрофе, из корена ремете устаљени живот и навике притом изазивајући разарања, бол и патњу људи. С друге стране, кризне ситуације су биле и погодне за стварање услова за настанак сатире, шале, црног хумора, а све са циљем да се лакше одговори на друштвену, политичку, здравствену кризу (в. Smyth 1986; Oring 1987). То су ситуације, а слично је показала и криза с ковидом 19,⁹ када видно расте неповерење становништва према институцијама задуженим за управљање кризом, али и лични страх спрам изазова које криза намеће. У исто време су то и прилике у којима

„фолклорно стваралаштво представља један од начина да се разумеју новонастале околности и један од начина суочавања са текућом или надолazeћом

9 „Осим ванредних стања, кризе, панике и карантина, корона је донела и много шала на њен рачун. Што саркастичних, што ироничних, што оних које служе само забави. На друштвеним мрежама врви од клипова, статуса, коментара и група које се на хумористичан начин баве ковидом 19“. <https://oradio.rs/sr/vesti/drustvo/intervju/humor-u-doba-korone-8979.html> (приступ: 2. април 2022. године)

опасношћу. Различите савремене легенде, гласине, приче обликоване конспиративним мишљењем, али и шале и уопште хумор пружају психолошки одушак и емотивну потпору приликом суочавања са новим и непознатим претњама“ (Антонијевић, Банић Грубишић 2021: 398).

У том смислу можемо слободно рећи да је корона инспирисала и шале. Међутим, иако су шале постале озбиљно „заразне“, углавном није сматрано да могу негативно да утичу на психу читаоца. Напротив, већина их је радо читала и прослеђивала другима да би и себи блиске особе орасположила. У овом смислу друштвене мреже су одиграле немерљиву улогу. Њихова помоћ у ширењу хумористичних садржаја у току пандемије била је од изузетног значаја, што је истовремено ублажавало појединцима осећај страха, отуђености и усамљености.¹⁰ Много тога што је повезано с пандемијом било је предмет обраде и свакако да нас је мање или више насмејало и/или орасположило у последње две године: чланови кризног штаба, представници политике, изолација, храна, полицијски час, недостатак хигијенских средстава, односи међу супружницима, понашање на улици и сл.

Чини се да са одмицањем пандемије и најављивањем мера којима се омогућава повратак ранијем животу хумор повезан с пандемијом полако слаби па се неизбежно намеће питање које у овом тренутку остаје без одговора: зашто су се уморили аутори пошалица на рачун ковида 19 и пандемије и који је тренутак био кључан да отпочне јењавање хуморних порука? У сваком случају, са одмицањем пандемије и упорним одржавањем мера различитих ограничења, и у нашој земљи, слично као и у свету, почели су да се јавно испољавају различити видови грађанске непослушности¹¹ у придржавању прописаних пандемијских мера. После две године неизвесности, многе земље су током марта ове, 2022. године смањиле или у потпуности укинуле ограничења која су постојала.¹²

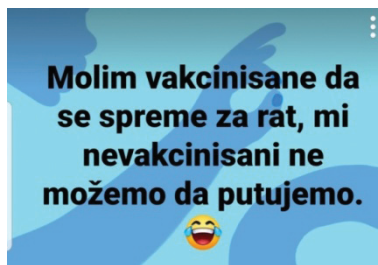
Овде треба скренути пажњу на интригантност чињенице да су најновија дешавања у Евроазији, односно рат у Украјини, нашла своје ме-

10 Друштвене мреже су у протекле две деценије овог века одиграле значајну улогу у многим светским догађајима, а само један од примера њихове моћи су тзв. обојене револуције.

11 Различите врсте протеста у европским земљама и Америци постале су део свакодневних новинских и телевизијских извештаја – <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-53961052> (приступ: 10. март 2022. године).

12 Кризни штаб је на својим, у последње време не тако честим, заседањима донео одлуку о попуштању појединих мера уз образложење да се оне ионако нису поштовале! 10. март 2022: „Кризни штаб донео је данас одлуку о ублажавању ковид мера, па се од суботе [12. март] укида важење ковид пропусница, али и ограничење броја људи у затвореним просторима“ – <https://www.tvmost.info/post/od-subote-bez-kovid-propusnica> (приступ: 30. март 2022). Истом одлуком маске су надаље само препорука иако СЗО упозорава да је пандемија далеко од краја – <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-59555897> (приступ: 30. март 2022).

сто у црном хумору повезаном са ковидом 19 – тако је дошло до својеврсног преклапања: *Најсмешнији рај у историји! Идиће у шојинг у Чернобил!* – шала као алузија на изјаву једног од чланова кризног штаба у почетку пандемије – *Најсмешнији вирус! Жене, идиће у шојинг у Милано!*

* * *

У фокусу пажње у овом раду биле су поруке које се односе на актуелну ситуацију повезану с пандемијом ковида 19, а које су слате путем мобилног телефона. Свакако треба напоменути да се исте или сличне поруке могу пронаћи сачуване на појединим интернет сајтовима, са којих су многе од њих вероватно и преузимане, па потом прилагођене телефонској комуникацији. Увид у садржај телефонских порука само је један од начина да се сагледа епидемијска стварност онако како су је видели и доживели ствараоци порука. Стварност у порукама можемо посматрати као вид комуникације која има за циљ да опусте, разведри и бар накратко утиче да се утиша страх, који је верни пратилац сваког човека, као и да се живот посматра с ведрије стране чак и онда када примљене поруке нису забавног/ведрога садржаја. У сваком случају, социјални хумор је веома важан јер је у функцији повезивања и зближавања људи, што је у кризним временима веома значајно како за појединца тако и за мању/већу групу. У време изолације и ограничених међусобних контаката, ова комуникација је за појединца била од изузетног значаја. Стицајем околности, хумор је на специфичан начин добио функцију, бар и привидно, олакшавања ситуације, смањења бриге и ублажавања страха.

Изолација једних од других, самоизолација од других, карантин за оне који су били у контакту са онима који су се разболели – била су правила понашања у мање-више свим земљама света у борби с пандемијом. У тој ситуацији је за многе контакт с дигиталним медијима, као и комуникација путем различитих, мање или више шaljивих садржаја у вези са актуелном ситуацијом, у протеклом времену био од велике важности за очување менталне равнотеже. Слање хумористичких садржаја путем мобилног телефона и интернета поспешено је увођењем ванредног стања у земљи. Бројност порука и увид у њихов садржај указује на то да су хумористичким коментарима били обухваћени готово сви најбитнији аспекти епидемије ковида

19, што је у раду само делимично показано. С обзиром на бројност ових порука било је немогуће овом приликом остварити увид у знатнији број њих и сазнати какви су све садржаји чинили комуникацију међу појединцима у пређашњем времену. Стога су као илустрација у тексту употребљене само неке од порука које су слате аутору овог текста, а прегледане су и неке од оних које су похрањене на сајтовима посвећеним телефонским порукама и ковиду. Приложеним примерима у тексту тежило се да се епидемија представи кроз хумористичке поруке њихових стваралаца, односно кроз оне сегменте живота и рада који су некада били свакодневна рутина, а који су у протекле две године постали „нова нормалност“. У том смислу поруке су се односиле на готово све домене свакодневног живота, што је делом кроз примере и показано – на поједине особе, предмете и појаве око којих се вртео живот у протеклом пандемијском времену: кризни штаб, изолација, вакцине, средства за хигијену (тоалет-папир понајвише), средства за дезинфекцију, поремећени односи у породици (супружници међусобно, родитељи → деца), куповина и др.

Временско продужавање пандемије и ублажавање мера ограничења као да је све мање инспиративно за хумор чији је главни јунак ковид 19, па је оправдано поставити питање да ли ће хумор пре „окончати“ пандемију од званичних представника из одговорних институција. У том смислу, одлука да се пажња усмери ка прикупљању порука које су настале у пандемијској кризи и да се оне представе широј научно-стручној јавности није само још једно подсећање на оно што је свако од нас на свој начин проживео у претходне две године, већ је један од начина супротстављања кризи, страху и немоћи. Сачињавање збирке порука чији је главни јунак пандемија свакако је специфична врста теренског рада, оног где се истраживачка пажња усмерава на телефонске поруке и њихове садржаје. Свакако да је сакупљање порука и стварање личне збирке први корак у прављењу селекције садржаја и одлуке о томе шта је важно да буде сачувано. Стога је и одговорност на истраживачу јер он доноси одлуку шта сачувати као сведочанство датог времена. Притом не треба превидети чињеницу да ће се наша садашњост једног дана посматрати као прошлост. У том смислу теку и размишљања о томе који је прави избор хумористичког садржаја повезаног с пандемијом ковида 19, а о чему је неопходно сачувати сећање, између осталог, и кроз представљање у овом раду. Жеља аутора у овој прилици била је да укаже на духовну снагу појединаца и жељу да се издигну изнад ситуације у којој су се нашли и на себи својствен начин осигурају њено лакше преживљавање, и то у ситуацији која ни по чему у својим почецима није деловала ху-

морно или духовито. Стога овај текст завршавамо поруком која се издваја од овде приказаних, али и других које се могу видети на појединим сајтовима посвећеним корона хумору, а ипак јесте у духу предмета обраде – *свеић иреба заразићии вирусом доброиће*.

Литература

- Антонијевић, Банић-Грубишић 2021: Антонијевић, Драгана и Банић Грубишић, Ана. „Само сапун Србина спасава – хумористичке по(р)уке о хигијени током ковид 19 пандемије у Србији“. *Савремена српска фолклористика* IX (ур. Биљана Сикимић, Бранко Златковић, Марија Думнић Вилотијевић). Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ – Лозница: Центар за културу „Вук Караџић“ – Тршић: Научно-образовни културни центар „Вук Караџић“, 2021, 397–418.
- Ердеи 2021: Ердеи, Илдико. „Еластичност и отпор – свакодневне праксе у транзицији ка постковид-19 реалности“. *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе* (ур. Милан Ристовић). Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2021, 123–134.
- Жикић и др. 2020: Жикић, Бојан, Стајић, Младен, Пишев, Марко. „Нова друштвена и културна нормалност и ковид-19 у Србији од фебруара до маја 2020. године“. *Етноантрополошки проблеми* 15/4. Београд, 2020, 949–978. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i4.1>
- Ивановић-Баришић 2011: Ивановић Баришић, Милина. „Сведочанство времена – афоризам“. *Гласник Етнографског института САНУ* LIX. Београд, 2011, 171–179. <https://doi.org/10.2298/GEI11021731I>; <http://dais.sanu.ac.rs/123456789/8531>
- Јаковљевић-Шевић 2020: Јаковљевић-Шевић, Тијана. „*Rapid response collecting*: осврт на музејско документовање пандемије ковида 19“. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 84. Београд, 2020, 55–68. <http://www.anthroserbia.org/Journals/Toc/162>
- Пишев и др. 2020: Пишев, Марко, Жикић, Бојан, Младен Стајић. „Индекс ’корона’: симболичка употреба ковида-19 у јавном говору Србије“. *Етноантрополошки проблеми*, н. с. 15 (3). Београд 2020, 845–877. <https://doi.org/10.21301/eap.v15i3.9>
- Попадић 2021: Попадић, Драган. „Борба против епидемије ковида-19 у Србији: мере и намере“. *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе* (ур. Милан Ристовић). Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2021, 79–92.
- Радуловић 2021: Радуловић, Лидија. „’Физичка дистанца’ vice versa ’социјална дистанца’ у време пандемије – антрополошки огледи о друштвеним и културним праксама“. *Свакодневица и друштвени одговори на епидемијске кризе* (ур. Милан Ристовић). Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2021, 109–121.

- Трифуновић 2017: Трифуновић, Весна. „Хумор“. *Мали лексикон српске културе: етнологија и антропологија*. Београд: Службени гласник, Етнографски институт САНУ, 2017, 441–445.
- Трифуновић, Ђорђевић 2021: Трифуновић, Весна и Ђорђевић, Иван. „Култура ‘нове нормалности’ – значење и употреба појма“. *Гласник Етнографског института САНУ* LXIX (3). Београд, 2021, 519–530. <https://doi.org/10.2298/GEI2103519T>
- Стајић и др. 2021: Стајић, Младен, Жикић, Бојан и Пишев, Марко. „Шумови у комуникацији: ‘двострука обавезност’ током пандемије ковида 19 у Србији“. *Гласник Етнографског института САНУ* LXIX (3). Београд, 2021, 593–608. <https://doi.org/10.2298/GEI2103593S>

* * *

- Blagojević 2014: Blagojević, Gordana. “Christmas SMS Cards as a Kind of ‘Electronic Folklore’ in Serbia Today”. *Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations*, Vol. 1. Proceedings of the 15th Congress of the International Society for Folk Narrative Research (June 21–27, 2009 Athens). Athens: Academy of Athens, Hellenic Folklore Research Centre, 81–91.
- Ivanović Barišić 2008: Ivanović Barišić, Milina. “Holiday Teht Message Well-wishing”. *Гласник Етнографског института САНУ* (LVI/2), 75–98.
- Oring 1987: Elliot, Oring. “Jokes and the Diskourse on Disaster”. *Journal of American Folklore*, 100/397, 276–260.
- Popović 2007: Popović, Tanja. *Rečnik književnih termina*. Београд: Logos Art.
- Smyth 1986: Smyth, Wille. “Challenger Jokes and the Humor of Disaster”. *Wester folklore*, 45/4, 243–286.
- Trifunović 2016: Trifunović, Vesna. “Manifestations of Humour in Serbian Folklore Material: The Example of Šala”. *Studia Fennica Folkloristica* 22, 365–384.
- Hadžić, Baralić 2021. Hadžić, Jelena, Baralić, Marina. “Humor in the Time of the COVID-19 Pandemic”. *In Medias Res: časopis filozofije medija* 10/19, 3069–3110. <https://doi.org/10.46640/imr.10.19.8>
- Žikić 2021: Žikić, Bojan. „Kognitivna i medicinska mizantropologija: korona-žurke i kolo kod spomenika“. *Етноантрополошки проблеми*, н. с. 16 (2). Београд, 2021, 391–420. <https://doi.org/10.21301/eap.v16i2.4>

NEW NORMALITY – COVID 19 AND HUMOR IN TELEPHONE MESSAGES

Milina Ivanović Barišić

S u m m a r y

The previous two years will be remembered for the outbreak of the Covid pandemic 19, which stopped the whole world. From that “stopping” a “new normality” was born, which was reflected in everyday life. The “presence” of most people in some form of digital media did not allow the “new normality” to shut down completely extinguish mutual communication, but it did allow it to adapt to the new reality. The research done for this occasion refers to the contents of messages that circulated among mobile phone users during the pandemic as classic SMS messages, as short video messages or as viber messages. The aim of the paper was to point out the spiritual strength of the people in a new situation. Humorous telephone messages are just one way of “opposing” the Covid pandemic 19.

Keywords: Covid 19, corona virus, phone messages, humor

КРАТАК ОСВРТ НА ЗАДАТУ ТЕМУ

Недељко Богдановић

1.

Језичка комуникација у великом социјалном, културном, техничком и духовном центру Нишу има најмање два своја вида, који се снажно прожимају, снажније него у другим срединама. Један вид је стандардни, односно књижевни српски језик, који се учи у школама, употребљава у јавним службама, пословној комуникацији и медијима, али чија се норма подрива многим локалним навикама, опет можда више него у другим срединама, а други је народни говор, доста удаљен од основице књижевног језика, који има врло широку употребу, значајну традицију и није уједначен ни у дијалекатском смислу, већ је више конгломерат различитих дијалеката из ближег окружења.

У наше време јавља се и трећи вид: хиљаде људи дневно оствари на стотине хиљада комуникација електронским путем, најчешће по посебном систему језичко-техничких знакова, који овога пута остају изван наше пажње.

За сам идиом има више од једног назива и они нису ваљано дефинисани.

Народни говор, који се најчешће именује као *говор Ниша*, *нишки говор*, феномен је не само језички, и он повремено али доста дуго заокупља пажњу науке, али и многих изван науке. Као и досад, ни сада није јасно да ли се о томе говору може говорити као о неком језичком ентитету. Да ли синтагме *говор Ниша* и *нишки говор* одговарају на иста питања?

Једно је: чији је то говор, а друго: какав је то говор, а да је описан, знало би се још и: који је то говор.

Мислимо да *ишакав* или *ишај* говор Ниша и Нишлија није досад описан и може се наслутити и зашто је тако.

У савремености, која има свој писани облик постојања и широку медијску функционалност, фокус се помера, па се оно што не унемо назвати

* Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за србистику, nedb@ni.ac.rs

– двоумећи се између *говора Ниша* и *нишког говора* – именује као „говор старог Ниша“, или „старонишки говор“. У неком виду, и по методологији која није сасвим подударна са традиционалном српском дијалектологијом белићевског типа, тај је говор описан у делу Пола Луја Томаа *Говори Ниша и околних села*, а делимично се препознаје у делима Стевана Сремца с нишком тематиком. Појам „стари“ овде је релативан и не тиче се неке дијалектолошке периодизације. Остаје питање: може ли се говорити о говору Ниша или нишком говору а да то не буде са предзнаком *стари*? Чини ли га и нешто што није *стари*? У данашњем говору Нишлија може се срести и нешто што припада старијим епохама, али сва је прилика да је тога у данашњем урбаном говору Ниша врло мало, а ипак је све далеко од стандарда.

Ипак се у најкраћем може рећи, а да се много не погрешити: данашњи говор Ниша (или Нишлија) је са снажном дијалекатском маркацијом, и то говорника са свих околних подручја који су се у Ниш у таласима слили после Другог светског рата, а сада се ту рађа и школује њихово треће колело, док се под говором старог Ниша може разумети оно што се налази код Сремца и у студији Пола Луја Томаа, иако условно, и то је говор јужноморавског типа карактеристичан за ондашњу чаршију, али је исто тако новија структура коју тек треба описати.¹

Како је познато, сваки дијалекат, регионални или социјални, најчешће се дефинише цртама које га издвајају из целине, особинама које га маркирају у односу на систем познат као језик, појам вишега ранга (овде: српски). Дијалекат живи свој живот, као родни идиом и као резултат историјског развоја локалног језика, у данашње време под јаким ударима са више страна. Када се размишља о дијалекту наспрам стандардног језика, а данас је тешко наћи тачку где се ова два система не би додиривала или прожимала, говор једне средине дефинише се одступањем од стандардног / књижевног српског језика. Народни говор Нишлија, онај говор изван службене комуникације и медија не припада основици на којој је формиран стандард. Та одступања чине паралелу са нормом, чије познавање и коришћење спада у *језичку културу*, па се и сама пажња на говор Ниша, и покушај његовог описа и тумачења, сели у области језичке културе – *не тражи се дијахронија*

1 У реферату *Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне*, на скупу у Нишкој Бањи јуна 1992, академик Павле Ивић указао је: „.../ У понеким срединама, таквима као што су Пирот или Врање, видљив је другачији однос према говорној баштини завичаја. Она остаје да живи у интимном кругу породице и пријатеља, док се у службеном опхођењу прихвата књижевни језик. Могу се назрети – ако се не варам – и чиниоци који утичу на овакву поларизацију. Наравно, све то треба проверити солидном научном процедуром. Остаје, даље, да се проучи диференцијација међу друштвеним слојевима у граду, као и већ прилично одмакли процес продирања књижевног језика на село. Ту је, даље, задатак да се опише „југоисточни“ тип изговора књижевног језика, дакле она говорна стварност која на овом тлу има највећу будућност.“ Ивић, П.: „Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне“. *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Ниш, 1994, 70.

његових карактеристика, описивање система, него се региструју и описују појединачне појаве као дивергенција од стандарда. Пресек. И не описују се разлози неке појаве колико функционисање у савременим условима. Тиме управо говор Ниша или нишки говор прескаче своју историју и сели се у актуелну језичку проблематику, односно у прихватање или негирање стандарднојезичке норме. Ово се одразило и на нека настојања унутар србистичких студија у Нишу. Најпре и најочигледније: при обради било које јединице стандардног језика (у фонетици, морфологији, синтакси) увек лебди помисао, као подтекст, како је у Нишу, или: „како је у моме матерњем говору“. Са таквим питањем ми и своје свршене студенте упућујемо на терен свесни да ће се тамо срести са језиком који је њиховим ученицима матерњи, и треба их учити стандардном језику не убијајући им оно што им је родно, мајчинско, кућебно. То је и мање и више од стварног, али да и то засад изоставимо за другу прилику.

2.

Током рада и деловања србистичких студија у Нишу било је више мање-више програмираних активности на језичкој култури, под којом се од почетка разумело основно опредељење да је *језичка култура* *познавање књижевнојезичке норме и њена примена у говору и писању*. То би у ствари било и њено уже одређење (говор о ширем поимању такође остављамо за другу прилику).

На почетку рада Студијске групе за српски језик и књижевност одржано је саветовање *Језичка култура нишке средине и њени даљег развоја*. Било је шеснаесторо учесника у расправи, са рефератима, а објављен је и зборник радова (1990). Издавачи су били: Конференција синдиката Универзитета у Нишу, Клуб самоуправљача и Филозофски факултет Ниш. По нашем скромном уверењу, схватање проблема језичке културе у Нишу и препоруке овог саветовања ни данас нису изгубили своју актуелност.

Неколико година иза тога отворена је у Народним новинама (у суботњем додатку, иначе посвећеном култури) рубрика *Језик наш насушни*. Текстове су писали Н. Богдановић, Д. Вељковић, И. Цветковић, који су начинили и један избор текстова који су имали карактер коментара типичних погрешака и предлог за њихове исправке, и објавили га 2004. године у књижици *Расипунице језика око нас*. Издавач је Филозофски факултет Ниш, у едицији Помоћни уџбеници. То није био никакав уџбеник, али за оваква издања, и с обзиром на то да је то ипак – књига која је пратила потребе студената, иако је намењена ширем кругу корисника, сврстана је у ову категорију. Са настанком Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, као једна од грана Одсека за језик, нужно је било и бављење језичком културом. Оформљен је и пројекат проучавања српског језика на тлу које гравитира Нишу, чији је један део назван *Језичка култура јавног живота*, док су два претходна: *дијалектолошки опис народних говора* и *језик писаца*. Под

овом заједничком темом више аутора обрадило је више сегмената актуелне језичке праксе у друштвеном животу Ниша. Центар је био издавач истоименог зборника радова. Лепо је што смо били подржани од града, и што је примерком зборника снабдевен сваки одборник градске скупштине, као и поједине службе које су показале интерес за ову публикацију, која је такође имала и инструктивни карактер. Надали смо се да ће и друга етапа пројекта добити подршку, а ту је требало истражити тему *Јавни највиши у граду*, под којим је било планирано да се анализира пракса именовања урбалија, фирми, језичка култура јавног огласа и других натписа који се излажу оку житеља Ниша и његовим посетиоцима. Подршка је изостала и та замисао је застала. Са Огранком САНУ у Нишу отворила се могућност сарадње са другим срединама овога дела Србије, па је у сарадњи, и уз помоћ Центра за културу и уметност Алексинац, урађено и објављено издање *Алексиначки језички њоучник*. Аутори су Н. Богдановић, А. Лончар Раичевић и М. Радоман Цветићанин. Уз све ово иду и још две активности. Једно време реализован је програм Језичка култура за студенте студијских група Филозофског факултета које спремају наставнике. Једносеместралну наставу (више практичну него теоријску) држали су Н. Богдановић и Ј. Марковић. Друга се односи на покушај да се у Нишу створи удружење лектора и коректора, које би вршило услуге лектуре и коректуре све бројније издавачке продукције на Универзитету и изван њега. И данас је то корисна, и неопходна, идеја, али, како кажу, није заживела. Најзад, пре две године у Огранку је планирана трибина „Језик писаних и ТВ медија у Нишу“, не дакле и језик комуницирања у различитим мрежама, опет са становишта језичке културе. Највише се очекивало од ангажовања др Маје Вукић, коју је судбина склонила и са пројекта и из живота. Започети рад није настављен.

У току је нови пројекат Огранка *Говорни и стандардни језик јавне комуникације у Нишу*; координатор пројекта: дописни члан САНУ Љубинко Раденковић, руководилац пројекта: проф. др Марина Јањић. Не знам како је замишљен, али се надам да неће заобићи искуство проучавања језичке културе Ниша које је стицано пре усвајања овог пројекта, а можда треба имати у виду и неке његове резултате, или макар смернице испољене током претходних истраживања.

3.

Што се тиче теме конференције *Јавни говор Ниша у условима пандемије ковид 19*, надам се да су руководиоци и сарадници на пројекту нашли довољно елемената за расправу, а што се мене тиче, ја нисам посебно пратио ту комуникацију, али нисам могао не приметити једну појаву, која такође остаје у пољу језичке културе медија, односно преносника језичких инфомација.

Ево о чему је реч.

Једна тако широка појава планетарног значаја, вишегодишња пандемија, са много учесника, са најтежим последицама, ствара потребе и услове за комуникацију на међународном и унутрашњем плану, на нивоу струке, медијске публицистике, медицинске и политичке праксе, тешке људске свакодневице. Сигурно је да ће то имати одраза у језику, иако нисам сигуран да ће се створити неки помак у језичком систему.

Доста дуго, до наших дана, та пошаст траје, а последице се једва могу назрети. Како време пролази, видимо да пандемија није само здравствени, нити само економски проблем, већ нам се јавља и велика мука како да се „резултати“ ове појаве саопште у медијима, углавном оним говорним. Неспоразуми су већ од самог назива: према Одбору за стандардизацију српског језика, зове се *вирус корона*, а шире и чешће – *корона вирус*.

Тешко бисмо и помислили да ће велика мука информатора бити да формира исправну синтагму од бројева заражених (хоспитализованих, лечених и излечених) са именицама: особа, људи, болесник, пацијент, лежај, случај... А да је то мука и пошиљалаца и прималаца информације, говори много примера погрешне употребе облика бројева уз ове именице (једнако као и именица уз бројеве), од којих ћемо навести само неколико.

Најтеже је било уз бројеве два до четири, и то када су написани цифрама, па их је требало изговорити. Чули смо, и о томе нешто у Политици објавили:

Сто осамдесет и два слободних лежајева (уместо: ...слободна лежаја); двадесет двоје особа (ум. двадесет две особе); ... је хоспитализовано 61 особа (ум. хоспитализована је); 3194 особа (ум. особе); евидентирано је 22 лица (ум. евидентирана су...); имамо четрдесет и четири људи, али и: деведесет четири људи (уместо ове муке, боље је да је уместо *људи* употребљена нека друга реч); у последњих 24 сата (ум. у последња...); сто тридесет девет (ум. деветоро) људи изгубили су (ум. изгубило је) битку с короном; хоспитализовано је 142 пацијената (ум. хоспитализована су 142 пацијента); умрло је 122 пацијената (ум. умрла су...); 372 случајева (ум. случаја); оболело је два запослених (ум. оболела су два запослена); осамдесет и четири подељено у две групе (ум. подељена...), 54 оболело (ум. оболела)...

Но, нису само ове „омашке“ отежале комуникацију са стручњацима, има и других огрешења, а примера ради наводимо само неке: у Блацама (ум. у Блаци); потенцијалних даваоца (ум. давалаца); то могу да буду особе које су прележали (ум. прележале); тридесет двоје било женске особе (ако су само женске, онда су две, а не двоје!), али и: већина њих има сасвим благе или никакве облике инфекције (како то већина *има* никакве облике инфекције ваљда зна онај ко је ово изговорио, мада је било боље рећи да: нема...), итд.

У свеопштој борби с овом zarazом језичка питања која је прате свакако нису најважнија, али не би било лоше да се и о њима поведе рачуна, како

бисмо, као и све друго што нас сналази, могли добро разумети и успешно лечити.

Неко своје сазнање преобратио бих у препоруку: за будућа истраживања говора Ниша, односно нишког говора, неопходан је један ин-структиван састанак, методолошке нарави, који би припомогао преласку научне пажње са појединачних питања, често успутних, или привремено актуелних, на тему, односно пројекат *Урбани говор Ниша* (са свим подтемама које из тога произилазе).

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'276.6:61(082)
811.163.41'367(082)
616.98:578.834]:811.163.41(497.11)(082)

ЈАВНИ говор у условима пандемије ковида 19 : примљено на VIII скупцу Одељења језика и књижевности одржаном 25. октобра 2022. године, на основу рецензија академика Јасмине Грковић-Мејџор и академика Александра Ломе / главни уредник Љубинко Раденковић ; уредници Софија Милорадовић, Марина Јањић. – Ниш : САНУ, Огранак у Нишу ; Београд : Институт за српски језик САНУ, 2022 (Београд : Службени гласник). – 246 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр: Public speech in the conditions of the pandemic covid 19. – Тираж 300. – Стр. 7–12: Уводна реч / Уређивачки одбор. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз већину радова. – Summaries.

ISBN 978-86-7025-967-6 (САНУ)
ISBN 978-86-82496-00-7 (ИЦЈ)

- а) Српски језик – Медицинска терминологија – Зборници
- б) Српски језик – Синтакса – Зборници
- в) Ковид 19 – Пандемија – Језик – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 83869193

